

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

EDUARD REVENTLOW
I DANSK TJENESTE

København
THANING & APPELS FORLAG
G. HARTMANN OG N. HELWEG-LARSEN
AMAGERTORV 1

1956

EDUARD REVENTLOW
I DANSK TJENESTE

København
Thaning & Appels Forlag
1956

Omslaget:
GUNNAR BIILMANN PETERSEN

—

Copyright:
THANING & APPELS FORLAG

Tilegnet
Else Reventlow
født Bardenheib

I

Mit barndomshjem og min slægt

Mine forældre, Christian Benedictus Reventlow og hustru Sophie, f. Schiær, havde i aarene 1876–96 deres hjem paa gaarden „Christianslund“, beliggende ca. 10 kilometer fra Randers. Jeg kom til verden den 28. november 1883 paa „Christianslund“.

Fader var født paa den gamle Reventlow'ske besiddelse „Pederstrup“ paa Lolland den 2. juli 1845 som søn af den daværende lensgreve Christian Ditlev Reventlows yngste søn Eduard og dennes hustru Helene, f. von Heimbruch. Moder var født i Troense paa Taasinge i 1850 som datter af lærer Morten Schiær og hustru, f. Bonde. Mine forældre var saaledes begge af fødsel øboere, men de kom til at elske Christianslund. Hvor ofte har jeg ikke, efter at de i 1896 derfra var flyttede til Etelsen i Hannover, hørt dem sige, at deres lykkeligste tid havde de levet paa „Lunden“.

Fuldstændig forskellige af anlæg og temperament supplerede mine forældre hinanden udmærket. Fader drev selv Christianslund med indsigt og interesse og havde, hvad der var af betydning for hans renommé i Jylland, god forstand paa heste. Han skriver i nogle kortfattede, ikke-offentliggjorte optegnelser: „Det største øjeblik i en jydes liv indtræder, naar han kan sælge en hingst“, og fortæller derefter om et af ham selv foretaget salg af en senere berømt, jydsk hingst, Valdemar Engebjerg IV. Fader var under næsten hele sit ophold i Jylland medlem af Randers amts husholdningsselskabs bestyrelse og kom derved i berøring med mange af de ledende jyske landmænd. I nogle aar var han tillige formand for det jyske have-selskab. Til bønderne paa egnen stod fader i det venskabeligste forhold.

Det, der mere end noget andet karakteriserede fader, var hans mildhed. Hans hele væsen var præget af venlighed og hensyntagen. Jeg har aldrig hørt ham sige et dadlende, endsige et ondt ord om nogen. Og han akcepterede ikke, at der i hans hus blev talt nedsættende om andre. Med sit blide og elskelige sind fandt han ved bedømmelsen af andre altid frem til forklarende momenter, der stillede vedkommende i et sympatisk lys. I vurderingen af sig selv var han beskedenheden og ydmygheden personificeret. Jeg véd, at enhver, der har kendt fader, vil bevidne sandheden i min karakteristik.

Med denne sin mildhed prægede fader aanden i mine søskendes og mit barndomshjem. Saalænge vi var smaa, forstod vi nok ikke fuldt værdien heraf. Vi vidste, at han altid kun havde gode og kærlige ord, men undertiden følte vi det som noget meget besynderligt, ja, næsten som et savn, at han aldrig blev vred paa os; i hvert fald medførte det, at vi uvilkaarligt betragtede moder som den, hvis reaktion blev den afgørende. Men efterhaanden som aarene gik, ændredes dette forhold. Bestandigheden i faders mildhed blev et af de faste holdepunkter i mit liv. Enhver samtale viste ham fra den samme side. Som betegnende for det syn, andre anlagde paa fader, kan jeg nævne, at stiftamtmand, kammerherre Stemann og fader engang under en spadseretur i parken paa Etelsen blev afbrudt i deres samtale derved, at den purunge frøken Ingeborg Stemann, stiftamtmandens datter, der i nogen afstand havde fulgt de to ældre herrers ivrige diskussion, pludselig gik op paa siden af fader og – med undren i sin stemme – spurgte: „Forsvarer greven ogsaa *mord*?“. Ligesaa mild fader var i sin omgang med mennesker, ligesaa hensynsfuld var han overfor dyr. En af mine fætre har aldrig glemmt, at fader engang sagde til ham: „Lad være at slaa de fluer ihjel; du vil møde dem i en anden verden“.

Faders sind var næsten altid i balance, kontemplativt og mærkeligt afklaret. Fader var mest anlagt for boglige sysler. Han var levende interesseret i historie, havde stor kærlighed til naturen tilligemed en udpræget sans for poesi og ogsaa selv lethed ved at skrive vers. Den tid, som arbejdet med driften af Christianslund levned, tilbragte han mest med at læse biografier og historiske skrifter, dækkende

Min fader Christian Benedict Reventlow.

navnlig tidsrummet 1750 og fremefter. Han udgav i 1902 værket „En dansk statsmands hjem omkring aar 1800“.

Fader havde med frygt og bæven imødeset kritikken af sin bog og var lykkelig over den venlige modtagelse, der blev den til del – ikke mindst fra den af ham beundrede historiker, dr. phil. Aage Friis' side. Jeg husker ogsaa, hvor stolt jeg selv var, da jeg engang kort efter bogens fremkomst under et besøg paa Charlottenborg udstillingen hørte Georg Brandes, med hvem fader stod i venskabelig forbindelse, henvende nogle i høj grad anerkendende ord til ham.

Med professor Aage Friis har jeg under næsten hele min udenrigsministerielle tjeneste haft nær kontakt paa grund af hans interesse for vort forhold til Tyskland. Jeg deler faders beundring for ham som historiker. Mit samarbejde med ham i sager af fælles interesse, sager, i hvilke han med ildhu gik ind for sin overbevisning, førte til et for mig værdifuldt, personligt venskab.

Fader var i sine yngre aar af politisk anskuelse konservativ, men orienteredes med aarene mere og mere i liberal retning. Han betragtede det som en lykke, at kong Christian IX i 1901 besluttede sig til at tage et venstre-ministerium. Karakteristisk for Christian IX's trofasthed overfor sine konservative ministre og tillige for hans vilje til selv at bestemme, fra hvem han ønskede at modtage politiske raad, var følgende lille anekdote, som fader engang fortalte mig. En af faders venner var før systemskiftet i audiens. Under denne var den indenrigspolitiske situation blevet berørt. I samtalens løb havde kongen sagt: „Men De maa dog indrømme mig, at konseilspræsident Hørring er en udmærket mand“. Da derefter svaret lød: „Jamen minister, Deres Majestæt?“, vendte kongen sig om, gik henimod døren og sagde i en tone, der tydeligt gav til kende, at audiensen nu nærmede sig sin afslutning: „Hvorledes har Deres kone det?“.

Fader følte den dybeste veneration for sin slægt og kendte nøje dens historie gennem tiderne. Han fortalte tit om det patriarkalske liv, der udfoldede sig paa Pederstrup, baade saalænge min oldefader, statsministerens ældste søn, der ligesom sin fader bar navnet Christian Ditlev, levede og derefter. Oldefader døde i 1851. Min olde-moder Benedicte, f. von Qualen, var død allerede i 1813.

Familiekredsen paa Pederstrup bestod for det ældre slægtleds vedkommende af oldefader, hans to ugifte søstre Louise og Charlotte og en ligeledes ugift broder Ernst, for den næste generations vedkommende af oldefaders sønner den senere lensgreve Ferdinand og min bedstefader Eduard samt af oldefaders, af hele familien højt elskede datter Malvina, der først døde i 1891. De havde alle fast bopæl paa Pederstrup. Det samme gjaldt 2 frøkner von Qualen, min oldemoders broderdøtre, der som smaa piger var kommet til Pederstrup paa sommerferie, og som forblev dér til deres død – efter at de begge var blevet over 80 aar gamle.

Andre medlemmer af familien, deriblandt oldefaders yngste broder Frederik Reventlow, der var gesandt i London omkring midten af det nittende aarhundrede, aflagde hyppige besøg. Endelig omfattede kredsen præster og lærere fra grevskabet Christianssædes forskellige dele, lægen, apothekeren og talrige forpagtere og andre funktionærer, der ved venskabsbaand var fortroligt knyttede til slægten Reventlow. Alle disse udgjorde et lille samfund for sig, der levede et fredfyldt og harmonisk liv, men som dog gerne modtog impulser udefra, bl. a. gennem de gæster, der følte sig draget til stedet ved den godhedens og fordragelighedens aand, der prægede det, og vel tillige ved bevidstheden om, at man dér var sikker paa, om fornødent, at blive hjulpet med raad og daad.

Over indgangen til Pederstrup havde statsministeren sat følgende inscription: „Guds fred hvile her over store og smaa“. – Ogsaa i hans efterkommeres tid havde freden til huse paa dette gamle sted, der for de ældre generationer af min slægt stod omstraalet af en ganske særlig glans. Ikke mindst var dette tilfældet, saalænge min oldefader levede. Denne var ikke saa energisk og robust som sin fader statsministeren, men gjorde dog et stort arbejde baade ved administrationen af godserne og som politiker. Af alle, der havde kendt ham, mindedes han med hengivenhed paa grund af sin fromhed og godhed.

Minderne fra Pederstrup var stedse nærværende hos fader. Ogsaa smaa pudsigheder vidste han at berette om. I det hus, der beboedes af oldefader, stod der i entréen en bønne med penge, hvoraf familiens

medlemmer, naar de kom i trang, kunne forsyne sig – i sikker forventning om, at den ville blive fyldt igen.

Paa det daværende tidspunkt gjorde slægtens kærlighed til heste sig snarest endnu stærkere gældende end senere, og heste var det meget hyppige samtale-emne mellem dens medlemmer. Min far-fader skal engang til sin broder, lensgreve Ferdinand, have sagt: „Nu har vi talt saa længe om heste. Nu synes mig, vi skulle tale om noget andet, f. eks. om at holde heste an!“. Jeg er selv tilstrækkelig interesseret i heste til at se, at det – hvad der vist vil undgaa de flestes opmærksomhed – her virkelig drejer sig om 2 forskellige, omend beslægtede emner!

Om den for nævnte onkel Ernst gik der i familien adskillige historier. Han var meget distrairt og saas ofte i de mørke vinteraftener, efter at have spist hos en af sine slægtninge, betænksomt at vandre hjem til sin bolig med hænderne, i hvilke han bar en tændt lygte, paa ryggen! Da han engang sammen med den stedlige murermester ville konstatere, om der var træk i en skorsten, skulle han ligge med sin tobakspibe ved fyrhullet, medens murermesteren skulle staa oppe paa taget for at se, om røgen kom op. Han glemte imidlertid at tænde piben. „Er der røg?“, raabte han. „Nej“, svarede murermesteren. Dette gentog sig flere gange. Tilsidst raabte murermesteren, der aabenbart maa have kendt onkel Ernst's lille svaghed, ned gennem skorstenen: „Sku' greven inne prøve aa tæne piwi?“.

Fader fortalte mange anekdoter om tanterne Line og Emma von Qualen. Deres hele tilværelse drejede sig om min oldefader. De var smaat begavede og meget adelstolte. Da de engang efter deltagelse i en gudstjeneste blev spurgt, hvad præsten havde talt om, svarede de med indignation: „Om vort *borgerskab* i himlen. Men vi betakker os!“ – Ved oldefaders død følte de to tanter sig meget krænkede over, at de ikke paa posthuset kunne faa udleveret sorte frimærker. Da den ene af dem engang var syg, forlangte hun, at kammerjomfruen, der havde ordre til at opholde sig i sygeværket, hele tiden skulle staa op; det kunne ikke forenes med den ønskede etikette, at hun satte sig. Saa fandt man paa at spørge hende, om det dog ikke ville være lidt irriterende for hende stadig at kunne se jomfruen,

og om det derfor ikke ville være bedre, at hun stod op bag et skærmbrædt. Det var hun enig i. Et skærmbrædt blev stillet op og bag det en magelig lænestol, hvori kammerjomfruen saa kunne sove sødeligt!

Jeg nævnte ovenfor min oldefaders yngste broder Frederik, kaldet Fritz. Han havde i sin tid af kong Christian VIII faaet betroet det lidt prekære hverv at foretage en rejse til forskellige tyske hoffere for at søge en brud til kronprins Frederik, den senere kong Frederik VII. Valget faldt som bekendt paa prinsesse Charlotte Mariane af Mecklenburg Strelitz. Onkel Fritz overtog i 1841 gesandtposten i London. Han stod i nært venskabsforhold til Lord Palmerston. I en bog af den engelske historiker Guedalla har jeg fundet følgende:

„The Danish Minister carried messages between Lord Palmerston and d'Israeli in diplomatic French“. Hans venskab med Palmerston gavnede Danmark under de vanskelige forhandlinger om Slesvig i 1848–50. Han førte disse forhandlinger til ende med dygtighed og underskrev i 1850 paa Danmarks vegne London-konferencens protokol. Det signet, han benyttede ved den lejlighed, har jeg anvendt ved underskriften i London af mange traktater. Onkel Fritz døde i 1851 og overlevedes af sin hustru Jutta, f. Christensen. Deres datter Hilda blev hofdame hos kong Christian IX's dronning Louise og var baade respekteret og afholdt af sit herskab. Det glædede mig, at flere medlemmer af den kongelige familie, da vor datter Sybille blev hofdame hos kronprinsesse Ingrid, vor nuværende dronning, endnu mindedes tante Hilda med hengivenhed.

Tante Jutta var lidet paaskønnet af familiens øvrige medlemmer. Fader fortalte, at, da hun engang var syg og troede, at hun skulle dø, sad en af hendes svogre ved hendes seng. Hun kom da med en udtalelse om, at hun haabede efter sin død at blive for evigt forenet med sin elskede mand, hvortil svogeren med en hos medlemmerne af hans slægtled sjælden malice bemærkede: „Min kære Jutta! Gør dig dog endelig ikke saadanne illusioner, der kan have de allersørgeligste skuffelser til følge!“ Ved modtagelsen af meddelelsen om tante Juttas død udbrød et medlem af slægten, der aldrig kunne tænkes at sige noget, der ikke var i fuld overensstemmelse med sandheden: „Bedrøvet er jeg ikke! Men det er mig saa frappant!“.

Ogsaa min farmoder Helene, f. von Heimbruch, kaldet grandmama, var det interessant at lytte til, naar hun fortalte om gamle dage. Hun kom i 1844 som ung, nygift kone paa 20 aar til Pederstrup fra sit hjem i byen Verden i Hannover. – Min farfader døde allerede i 1868, og grandmama overlevede ham i 43 aar. Hun havde været smuk og vedblev lige til sin død at være en nydelig dame, over hvis lille, zirlige skikkelse der hvilede et præg af livfuldhed, karakterstyrke og værdighed.

Grandmama havde en kraftig vilje. Hun var den første, der bragte mig forstaaelsen af, at personlighed og karakterstyrke er værdifuldere og ofte giver indehaveren større mulighed for at øve indflydelse paa andre end en ekseptionelt udviklet intelligens. Siden har indvundne erfaringer mangen gang bevist sandheden heraf, og den blev gjort mig særlig indlysende under mine lange ophold i England. Jeg lærte snart, at man ikke gavner en mand, hvis man overfor en Britte roser hans intelligens, endsige betegner ham som „clever“. Det sidste er endog i høj grad egnet til at vække mistænksomhed.

Maaske kan jeg, som et indskud, her fortælle en anekdote, der illustrerer den britiske indstilling. A. J. Balfour konstaterede som leder af den britiske delegation ved folkeforbundets generalforsamling i 1921 gang paa gang, at hver enkelt dominion ved stemmeafgivninger indtog sit standpunkt uden ethvert hensyn til de indbyrdes relationer imellem imperiets eller the Commonwealth's forskellige dele. En eneste gang hændte det dog, at 6 britiske stemmer sammen registreredes imod en overvældende majoritet indenfor forsamlingen. Balfour morede sig kongeligt, da det viste sig, at det paagældende forslag gik ud paa nedsættelsen af en „Committee of intellectual Cooperation“, et forslag, imod hvilket samtlige dominions uden forudgaaende konsultation straks havde reageret med et forfærdet og énstemmig „nej“!

Skønt tysk af fødsel lærte grandmama at betragte og føle sig som dansk med liv og sjæl. Vi unge i familien saa op til hende med beundring og stor respekt. Ogsaa mange udenfor familien holdt af grandmama. En hyppig gæst var saaledes prins Hans. Det er adskil-

lige gange hændet mig, naar jeg ville besøge hende paa St. Annae Plads, at jeg maatte tøfle af igen, fordi prins Hans eller maaske kong Christian IX selv var paa visit.

Jeg har senere nogle gange truffet prins Hans, naar han deltog i middage i udenrigsministeriet i det gamle Harsdorffske palæ. Han var en smuk, ældre herre, til det yderste beskeden og med et indtagende chevaleresque væsen. De, der virkelig kendte ham, som f. eks. dr. Louis Bobé og professor Aage Friis, kunne bevidne, hvor ubegrundede de mange historier var, der cirkulerede, fremstillende ham som enfoldig. Offentligheden vidste intet om hans store interesse for historie og havde glemmt, at han dog i sin tid ved forskellige lejligheder havde gjort en indsats, som f. eks. i 1864, da han sendtes til Bruxelles for at paavirke kong Leopold I til fordel for Danmark, og i 1867, da han en kortere tid varetog regeringen i Grækenland under kong Georg's bortrejse.

At prins Hans ikke var videre vel bevandret i engelsk, fremgaar af nogle breve fra dronning Victorias privat-sekretær, Sir Henry Ponsonby, offentliggjort af dennes søn. Det fortælles her bl. a., at prinsen under et besøg paa Balmoral hos dronningen, da hans bord-dame kom for sent til taflet, fordi hun var blevet lukket inde paa sit værelse, forkyndte dette højlydt for de tilstedeværende med tilføjelsen: „So you see, she was confined before dinner“, hvilket unægtelig, da „was confined“ jo betyder nedkom, giver en anden mening end den, prinsen ønskede at give udtryk for. Sammesteds anføres det, at prins Hans, da han saa dronning Victoria danse, udbrød: „I am agreeable to see the Queen dances like a pot“. (Prinsen ville have sagt „top“.)

Den korte beskrivelse, jeg – vistnok med altfor mange digressioner – har givet ovenfor af livet paa Pederstrup og af de medlemmer af slægten, som samledes dér, hører naturligt med ved en omtale af fader, der hele sit liv prægedes af den paavirkning, han havde modtaget i sin barndom og tidlige ungdom.

Faders gode ven dr. Frederik Poulsen skrev engang efter et ophold paa et engelsk herresæde: „Der er noget af blomsterlivets mildhed og ubekymrethed over et engelsk landsædes beboere. Blomsterne

og religionen hindrer udsynet til den omgivende elendighed, gør egoismen mindre haard og stødende. Man favnes af en mild og forklaret egenkærlighed, saa følsom, at ingen nænner at forstyrre den“. Frederik Poulsen peger med rette paa den fare, enhver, hvis eksistens synes betrygget, er udsat for derved, at han ikke opnaar den føling med livets haarde realiteter, som i reglen vil være en forudsætning for fuld forstaaelse af vilkaarene for de mennesker, der lever i skyggen. Men mon ikke alligevel berettigelsen af at benytte betegnelsen „egenkærlighed“ er tvivlsom, hvad enten det, man vil prøve at karakterisere, er aanden paa et engelsk slot eller paa en dansk herregaard – forudsat naturligvis, at ejeren hører til en kategori, hvis psyke det overhovedet er umagen værd at søge at forstaa! Efter min erfaring er i mange tilfælde udsynet nok hæmmet af de gunstige vilkaar og opfattelsen af livet udenfor som følge deraf mindre præcis. Men dermed har der samtidig været forenet en varm og aktiv næstekærlighed og erkendelse af den byrde, saa at sige af skyld, som vel enhver, hvem lykken tilsmiler, mere eller mindre bevidst altid maa føle hvilende paa sig.

Lord Salter (tidligere Sir Arthur S.), der indlagde sig store for-tjenester som medlem af Churchill's regering under sidste verdenskrig, skriver et sted i sin bog „Personality in Politics“ følgende: „I nogle lande er aristokratiet blevet korrumpet ved luksus. I nogle har det, som i Rusland, ved excesser fremkaldt sin egen undergang. I nogle har det, som i Italien, frivilligt sluppet grebet omkring den politiske magt paa grund af ligegyldighed og ansvarsløshed. I andre er, som i Frankrig, under en revolution pludselig og med ubarmhertighed magten bleven det berøvet. Det britiske aristokrati's skæbne adskiller sig paa karakteristisk vis herfra. Det har lidt efter lidt mistet fodfæstet og er blidt og endnu kun partielt blevet albuget ud af den stilling, det tidligere indtog“. Derefter fortsætter han med at sige: „Ingen personlighed i britisk politisk historie tjener i samme grad som Balfour til at minde os om, hvad der vil gaa tabt, dersom denne proces fuldbyrdes“.

Der kan maaske ikke i nyere dansk politisk historie peges paa nogen personlighed indenfor aristokratiet, der har gjort en national

indsats, svarende til Balfours, medmindre man vil gaa helt tilbage til lensgreve Christian Emil Krag-Juel-Vind-Frijs, der, efter at være traadt tilbage som konseilspræsident, af sin efterfølger, lensgreve Holstein-Holsteinborg, fik betroet det vigtige hverv at føre forhandlingerne med den franske regerings overordentlige udsending, her-tugen af Cadore, og hvem det lykkedes, med kong Christian IX's fulde billigelse og ved geheimelegationsraad Peter Vedels aktive hjælp, at holde Danmark udenfor den fransk-tyske krig. Alligevel synes jeg, at Lord Salter's advarsel har en vis aktualitet ogsaa i Danmark, saa vist som det ogsaa for vort samfund ville betyde et tab, dersom nivellerings-processen, hvor berettiget og gavnlig den end i mange henseender er, føres saa radikalt tilbunds, at ingen af de gamle historiske ejendomme kan bibeholdes for de slægter, hvis hjemsted de har været i aarhundreder. Men tilbage til mine for-ældres hjem!

Det minde, jeg holder mest af at genkalde i min erindring, er billedet af fader, siddende i haven paa Christianslund, lyttende til skovduernes kurren, eller paa verandaen paa Etelsen henimod aften med den skønne og fredfyldte udsigt over det idylliske marsk-landskab, iagttagende hejrerne, som fra engene ved Weser'ens bred med langsomme og majestætiske vingeslag søgte hjem til kolonien i parkens høje bøge. Eller jeg forestiller mig, at jeg paany, som jeg saa ofte har gjort det, ser ham i hans stol i hjørnestuen paa Etelsen, fordybet i læsningen af et bind af danske fædrelandssange. Disse sange var stedse hans kære læsning, kærest i hans sidste aar, da længslen efter Danmark altid fyldte hans sind. Det var da ogsaa med en dansk sangbog i haanden, at han ramtes af det slagtilfælde, der den 22. november 1922 bragte til afslutning et liv, hvis grundtone var næstekærlighed, beskedenhed og fromhed.

Fader boede i aarene 1873–76 paa Brahe-Trolleborg for at studere landvæsen. Under dette ophold traf han Sophie Schiær. I de optegnelser, jeg tidligere har omtalt, skriver fader: „Paa Trolleborg lærte jeg at kende hende, der med sit rige hjerte, sit trofaste sind og sin kloge, stærke tanke blev mit livs velsignelse“.

Min moder Sophie Reventlow, f. Schiær.

Moder havde samme varme hjerte som fader, men hendes temperament var livfullere og vel ogsaa mindre afbalanceret end faders. Hun var den, der traf eller i hvert fald hjalp fader med at træffe alle afgørelser af praktiske spørgsmaal, bortset naturligvis fra de rent landbrugstekniske, og arbejdet med børnenes opdragelse kom, saalænge vi var smaa, til næsten udelukkende at hvile paa hendes skuldre. Fader siger i sine optegnelser: „En uvurderlig støtte fandt jeg i min hustru, der ejede alt, hvad jeg savnede, i en i sandhed sjældent grad“. Et lykkeligere ægteskab har jeg aldrig kendt, karakteriseret bl. a. derved, at faders kærlighed til moder hele hans liv igennem bevarede forelskelsens præg. Moder fyldte vort hjem med sin levende og rige personlighed og sin udprægede sans for humor. Under sygdomme – og af dem rantes vi ofte – var det en lyst at blive plejet af moder, endog i den grad, at jeg stadig synes, at jeg har tilbragt nogle af mine lykkeligste timer som patient paa Christianslund og Etelsen.

Moder kom fra et nøjsomt og flittigt hjem og fra et helt andet milieu end det, fader tilhørte. Hun blev modtaget med kærlighed af faders familie, og vi børn følte aldrig, at forskellen i vore forældres herkomst skabte noget problem. Jeg har fotografier, der viser moder som ung pige med sjældent regelmæssige og smukke træk og med et alvorligt og tænksomt udtryk – i det ydre en type, helt forskellig fra den moderne, navnlig paa grund af dragtens enkelhed og ikke-anvendelsen af skønhedsmidler. Jeg siger med vilje „i det ydre“, da den moderne ungdom, som jeg kender, næppe staar tilbage for den daværende i henseende til indre egenskaber. Jeg har tit vist disse billeder til mine eller mine børns unge veninder og glædet mig over den uforbeholdne beundring, de vakte.

Moder var en virksom og dygtig husmoder. Hun forlangte meget af sine undergivne, men vandt ved sin arbejdsomhed og retfærdighed baade respekt og hengivenhed hos medlemmerne af vor husstand. Som livet dengang formede sig paa landet i Jylland, maatte en husmoder tage sig af pigernes og til en vis grad ogsaa karlenes ve og vel paa en ganske anden direkte og aktiv maade, end det nu ville være naturligt. Forholdene var paa landet i min barndom uhyre

primitive. Karlernes kamre var anbragt i den ene side af hestestalden, uopvarmede, med sten-gulv og uendelig spartansk udstyrede – ikke mindst forsaavidt angaar adgangen til vask. Pigerne boede i en forlængelse af hovedbygningen, og som regel maatte hver enkelt stue give plads til 3–4 personer. Kun husjomfruen, mejersken og barnejomfruen havde hver sin stue. Moder maatte mange gange træde til baade som læge og jordemoder – ikke alene for selve gaardens folk, men ogsaa for husmands-familierne. Den nærmeste læge boede i Randers, 5 fjerdingvej borte, og hentedes i en saakaldt arbejds-fjeder-vogn, paa hvilken „doktorstolen“ blev spændt fast. Ogsaa jordemoderen maatte hentes langvejs fra, og naar vi børn saa en vogn passere Christianslund med de tunge jydsk heste i en dundrende galop, vidste vi, at nu gik der bud efter „madammen“. Paa det daværende tidspunkt var det meget ofte tilfældet, at bønderne havde ladet deres vinduer spigre fast med søm, og moder foretog mange ekspeditioner for at overtale dem til at afstaa derfra.

Vi børn – jeg tænker her navnlig paa min lidt ældre søster Malvina og jeg – elskede at være i stalden og var glødende interesseret i baade hestene, køerne og gederne. Vi fik af vore forældre lov til at færdes frit overalt og stod paa en fortrolig fod med folkene. Vi holdt særlig meget af en røgter ved navn Laus Post, der var en stor børneven, og en hel del af vor fritid tilbragte vi sammen med ham. Stor var mine forældres forbavelse, da jeg adskillige aar efter fortalte dem, at en af vore spændende oplevelser havde været at se paa, at vor ven Laus Post tog en lus fra sit hoved, lagde den paa bordet i sit kammer og hældte sauce fra piben ned over den – med næsten øjeblikkelig, dødelig virkning. Laus Post var iøvrigt slet ikke urenlig, men naturligvis kunne det hænde, at han af og til under sit arbejde i gristien fik et af de nævnte smaa dyr paa sig. Det drejede sig imidlertid alene om, hvad man i turistsproget benævner „pasanten“.

Alle folkene var rørende til at tage sig af os, hvadenten vi hjalp til med at flytte køerne eller fik lov til at køre hjem paa hølæs fra engene ved gudenaen. En stor fornøjelse var det ogsaa at spise i folkestuen, hvor vi sammen med karlene stak til de store fade med

grød eller kød og ved maaltidets slutning slikkede træskeen – eller gaflen –, som vi saa, med selvfølelse, anbragte i en læder-løkke paa væggen bagved bænken.

Mine forældre havde altid selv et udmærket forhold til folkene. Som eksempel paa disse sidstes troskab kan jeg nævne, at jeg nu, da disse linier skrives, stadig staar i korrespondance med to af dem. Den ene, fru Kondrup, f. Jøhnck, var mejerske paa Christianslund for mere end 60 aar siden. Jomfru Jøhnck, som hun dengang kaldtes, blev gift med vor gartner Kondrup. Hun, der i 1952 fyldte 90 aar, mindes stadig mine forældre med hengivenhed og har i sine breve fortalt mig mange smaatræk af livet paa Christianslund. I et brev af oktober 1946 skriver hun bl. a.: „At baade min mand og jeg nærede hengivenhed for Deres forældre, var kun naturligt. De var begge saa gode imod os alle. – – „Vor greve“, som vi kaldte Deres fader, var jo konservativ, medens bønderne deromkring var venstre. De elskede nu greven, trods uenighed i politik. Jeg har set ham sidde paa en grøftkant sammen med nogle af dem og i timevis forsøge at omvende dem, men uden held. Os kaldte de „højrejomfruer“, fordi vi holdt med greven. Det var jo en brydningstid, og meget har forandret sig i verden siden da.“ – Det var for min kone og mig en stor glæde under min sommer-orlov i 1952 at kunne besøge fru Kondrup i Arden i Jylland.

Paa samme rejse passerede vi Randers, hvor jeg opsøgte min faders gamle kusk Peter Bay. Jeg kom uanmeldt til hans hus. Paa hans bord stod et fotografi af fader, hvis tjeneste han havde forladt i begyndelsen af 90'erne. Ogsaa Peter Bay er nu over 90, men han er stadig rask og rørig og læser og skriver uden at benytte briller. Han mindes sin tjeneste paa Christianslund med samme rørende trofasthed som fru Kondrup. I et brev til mig i december 1953 skriver han: „Greven var en god mand. Jeg elskede ham og grevinden.“ –

Jeg er klar over, at forhold af denne art vanskeligere skabes i moderne tider. Mine bemærkninger her om dette emne har jeg fremsat, dels fordi de hører med i et forsøg paa at give en karakteristik af aanden i mit barndomshjem, dels fordi de taler saa tydeligt et sprog

om ægtheden i de menneskers følelser, der var knyttet til mine forældre. Og jeg har følt mig opfordret til at komme ind herpaa, fordi mange medlemmer af min egen husstand har lyttet med interesse og forstaaelse, naar jeg fortalte dem, hvorledes forholdene var i et hjem, der lukkedes for saa mange aar siden.

I 1895 arvede fader ved sin morbroder, hannoveransk oberstlieutenant, friherre Christian von Heimbruch's død fideikommissgodserne Varste – Polle og Koppel i Hannover. De tidligere ejere havde udtrykkeligt udtalt ønsket om, at fader, i tilfælde af at godserne tilfaldt ham, skulle tage fast ophold paa den til disse hørende hovedbygning Etelsen, opført i 1885 og beliggende omtrent midt imellem Bremen og Verden.

Det var med sorg, at mine forældre forlod deres elskede, danske hjem Christianslund, som kort efter blev solgt, og tog ophold paa Etelsen, et ophold, der – afbrudt af hyppige besøg i Danmark – varede indtil faders død i 1922. Fader vedblev at være dansk undersaat. Efterhaanden levede mine forældre sig ganske godt ind i de nye forhold, men over begges liv laa altid som en skygge længslen efter Danmark og efter slægtninge og venner dér.

Der var ikke meget arbejde med driften af de hannoveranske besiddelser, da næsten al agerjorden var forpagtet ud, medens græsningsen paa engene udlejedes til de nærmest boende bønder. Den relative uvirksomhed betød for fader en væsentlig forandring efter det aktive liv paa Christianslund. Moder var derimod altid optaget af de mange pligter, der paahvilede hende i det store hus.

Omegnen var smuk. Til den ene side havde vi lige nedenfor parken en slags marsk-land, der om vinteren tit var oversvømmet af vand fra Weser'en og fra dennes afløb „die alte Aller“. Til den side var der fra verandaen en vid udsigt over det frugtbare land, medens vi paa den anden side havde „Geest'en“ med ikke særlig frugtbar agerjord, fornylig indvunden fra Lüneburg hede, der havde strakt sig helt op til Bremens nærhed. Dette afvekslende landskab frembød en stor skønhed, og jeg har de smukkeste minder

fra min færden dér i ferierne, tilfods eller til hest og altid med nogle hunde som mine kære og glade ledsagere.

Befolkningen var stiltfærdig og noget tung, nøjsom, ærlig og flittig. Allerede dengang fik jeg forstaaelsen af, at tyskernes styrke navnlig er deres nøjsomhed og flid, egenskaber, hvis betydning for deres lands trivsel og evne til at rejse sig selv efter nok saa store nederlag, Tysklands fjender eller konkurrenter aldrig har villet gøre sig tilstrækkelig klar. Ogsaa paa Etelsen havde mine forældre et godt forhold til bønderne, der imidlertid langt fra var saa levende og interesserede som deres jyske standsfæller. Nøjsomme var de alle. Selv de rigeste marskbønder, der efter faders udsagn var langt mere velhavende end han selv, kørte, naar de overhovedet indlod sig paa den luksus at rejse, paa IV klasse.

Den omgang, til hvilken mine forældre var henvist, var – foruden den lokale „landrat“, omtrent svarende til en dansk amtmand – omegnens landmænd og officererne i de nærmest liggende byer, navnlig Verden og Oldenburg. Godsejerne var dengang næsten alle kongetro Hannoveranere, hørende til det „welfische Gesellschaft“. Hvert aar i julen afholdtes i byen Celle baller, som vi adskillige gange deltog i. For at tilhøre denne kreds var det en saagodtsom ufravigelig betingelse at være adelig og helst af gammel adel. Sammenholdet mellem familierne var ubrydeligt og styrkedes ved det fælles had til preusserne. Der vistest mine forældre og os børn den største venlighed, sikkert meget fordi vi tilhørte en nation, der selv havde et alvorligt udestaaende med preusserne. Sønnerne i disse familier var i reglen officerer eller forstmænd. De flokkedes alle til sammenkomsterne i Celle fra de langt borte fra Hannover beliggende garnisoner eller skovdistrikter, i hvilke de var anbragt af den i politisk henseende særdeles „omsorgsfulde“ preussiske regering. Vi tog efter deltagelsen i disse baller hjem til Etelsen med mærkelig blandede følelser – paa den ene side af taknemlighed for venskab og uforbeholden gæstfrihed og paa den anden af uvilje imod helt at lade os opluge af en kreds, hvis standsinteresser var saa udprægede, hvis udsyn saa snævert og hvis føling med tidens krav saa lidet udviklet. Den, der paa sin egen blide maade, men samtidig

med størst bestemthed revolterede sig navnlig imod stands-hovmodet, var fader, og jeg vil altid være ham taknemlig for den paavirkning, jeg saaledes modtog fra ham.

I et brev til mig af oktober 1913 skriver fader efter et besøg paa et hannoveransk gods: „Pudsigt at høre herre-conversationen ved cigaren: Baron X: „Das, was vor Allem ein Bedürfniss ist, bleibt doch stets die Aristokratie zu hegen, pflegen und bewahren, die vornehmen Geschlechter zu dem gebührenden Einfluss zu verhelfen etc.“, langt mere „schwungvoll“, end jeg kan gengive det. Grev Y. sagde privat til mig: „Ja, man hat doch seine Vorfahren, die Einen immer anspornen nicht eine Null zu werden. Die andern haben ja *gar nichts!*!“.

En aarlig, i august maaned tilbagevendende begivenhed var indkvartering, som regel af „Die blauen Dragoner“ i Oldenburg, flinke og elskværdige officerer, der fyldte huset med liv og munterhed. Men ogsaa disse officerer var hildede i en mærkelig bornerthed. Regimentet satte en stolthed i, at alle dets officerer var adelige. En af dem fortalte, hvorledes en dygtig, borgerlig officer var blevet optaget i et andet fornemt regiment, men efter et aars forløb havde maattet udtræde, fordi samtlige hans kammerater havde besluttet og gennemført aldrig nogensinde at henvende ordet til ham, bortset alene fra de tilfælde, i hvilke det var uundgaeligt, fordi det drejede sig om rent tjenstlige meddelelser. Den lokale, jævne befolkning syntes ikke at tage anstød af saadanne udslag af klasse-stolthed. Dertil var hos tyskerne respekten for autoritet og beundringen for hæren altfor grundfæstet. Synspunkter som disse forekommer nu helt absurde, skønt den omhandlede periode kun ligger godt 50 aar tilbage i tiden. Siden en preusser-konge erklærede, at „der Adjutant muss ein bürgerlicher sein, denn er muss lesen und schreiben können“, er der hengaet over 200 aar, og dog synes dette direktiv at give udtryk for en mere liberal synsmaade!

Ca. 2 danske mil fra Etelsen ligger gaarden Varste, der dengang beboedes af min tante Lonny, enke efter onkel Christian von Heimbruch. Hun var født von Helldorff og havde været hofdame hos den hannoveranske kong Georg V's dronning Maria. Hun levede

med en enestaaende trofasthed alene for minderne om den hannoverske kongeslægt – „unsere Herrschaften“ – som hun altid benævnte dem. Hun var meget opbragt over det ægteskab mellem kejser Wilhelms eneste datter, prinsesse Victoria Louise og hertugen og hertuginde af Cumberland søn, hertug Ernst August af Brunsvig-Lüneburg, hvorved i 1913 en forsoning mellem de to fyrstehuse etableredes. Da efter bryllup'et det unge par besøgte tante Lonny, lod hun sig dog nogenlunde forsones, bl. a. derved, at den unge hertuginde overfor hende erklærede: „Aber das wissen Sie: auf Hannover verzichten wir nie!“ Tante Lonny havde været meget smuk og gjorde endnu i sin høje alderdom indtryk af saa megen fornemhed, at selv mine forældre og farbrødre omgikkes hende med den mest udprægede ærefrygt. Ethvert besøg hos hende blev imødeset med stor beklemmelse hos os alle, og vi, gamle som unge, følte os uhyre lettede, naar vi kunne begive os paa hjemvejen til Etelsen. Da vi var børn, blev vi inden besøg paa Varste nøje indøvet i at kysse paa haanden. Naar dette kys var afleveret, fordrede etiketten, at vi med en af ærbødighed præget holdning afventede, at tante Lonny selv kysse os paa kinden.

Adskillige af mine forældres gode venner, saasom forfatteren og filosofen A. C. Larsen, forfatteren, dr. phil. Frederik Poulsen og den nu højt bedagede dr. phil. F. L. Østrup havde lejlighed til paa Etelsen at træffe tante Lonny. Jeg husker, hvor interesserede de var i saaledes at gøre bekendtskab med en personlighed, der vel havde sine ejendommeligheder og sin begrænsning, men som samtidig bar præget af fornem, gammel kultur og ved sin trofasthed overfor den kongeslægt, i hvis tjeneste hun havde staaet, kaldte paa ens beundring.

For mine forældre var det den mest kærkomne opmuntring at modtage besøg fra Danmark. Allergladest var de, naar mine farbrødre onkel Ludvig, ejer af Rudbjerggaard og i mange aar medlem af folketinget, onkel Ferdinand, gesandt i Paris, og onkel Eduard, direktør for Østifternes kreditforening, samt min morbroder onkel Gottlieb Schiær, formand for De samvirkende Købmands-foreninger og medlem af Københavns borgerrepræsentation, tilbragte nogle

dage paa Etelsen. Onkel Ludvig, der var lille og ret svær, lignede fader af statur og til en vis grad ogsaa af indre. Han var dog mere praktisk anlagt. Hans charme og gode humør bevirkede, at hans altfor sjældne besøg var specielt velkomne for os unge. Onkel Ferdinand faar jeg lejlighed til senere at omtale. Ogsaa onkel Eduard, der undertiden kom med en hel flok unge venner, holdt vi meget af. Onkel Eduard var en særpræget personlighed, klog og betænksom, med en klar og logisk hjerne og et kærligt hjerte, men af naturen melankolsk, genert og menneskesky. Han afskyede formaliteter af enhver art og holdt ikke af at træffe fremmede og da navnlig ikke, naar de talte fremmede sprog, hvilket jo paa Etelsen af og til maatte blive tilfældet. Han samlede omkring sig en kreds af unge, som han hjalp frem i livet og støttede paa enhver maade. Ofte tog han dem med paa rejser, under hvilke de fik mulighed for at lære fremmede lande at kende. For ham var det samværet med de unge, der paa saadanne rejser betød noget. Selv havde han ingen interesse hverken for naturskønhed eller museer og blev, naar vi andre tog paa udflugt, oftest hjemme paa hotellet.

Min morbroder Gottlieb Schiær kom paa adskillige besøg. Han og fader var særlig gode venner. Han holdt af at rejse og var altid interesseret i at se og lære noget nyt. Onkel Gottlieb var, efter at have taget præliminæreksamen, kommet i købmandslære. Min morfader var død i en ret ung alder, og min mormoder, der sad i smaa kaar, havde ikke raad til at lade ham studere. Medens onkel Gottlieb i 6-7 aar var i lære, sparede han 500 kr. sammen ud af en utrolig lille løn. Min mormoder laante ham et tilsvarende beløb, og han fik tillige hjælp af en ham iøvrigt ukendt købmand, der havde fattet interesse for ham, da han hørte, at han havde været i stand til at lægge et saa relativt stort beløb op. Onkel Gottlieb startede saa en lille købmandsforretning i Istedgade og erhvervede sig senere to forretninger til, som han drev med stor dygtighed. Han blev en virksom og meget afholdt formand for De samvirkende Købmandsforeninger.

Under mit ophold i London kom jeg til at staa i nært venskabsforhold til en anden prægtig dansk mand, gartner Jacob Nielsen,

Mine forældre.

der ligesom onkel Gottlieb havde arbejdet sig op fra yderst beskedne kaar og var endt med at blive meget velsitueret. Ogsaa han var bleven støttet af en mand, der fik interesse for ham, fordi han havde sparet en god sum sammen af en ganske lille løn. Jeg har tit fortalt de unge, der har været i mit brød, om disse to mænds livsskæbne, og jeg tror, at det givne eksempel i flere tilfælde har virket som en spore for de paagældende.

Af andre hyppige gæster har jeg allerede nævnt A. C. Larsen, Frederik Poulsen og F. L. Østrup. – Vi unge paa Etelsen elskede at lytte til A. C. Larsens livlige diskussioner med fader. Det kan ikke nægtes, at vi samtidig havde blik for A. C.'s mange ejendommeligheder og pudsérligheder. Han var ubeskrivelig nøjsom. Den bagage, han medbragte til brug under ophold paa et par uger, var den mindst mulige. Vi undersøgte gerne i hemmelighed, hvad den bestod af. Det hændte, at han én gang kun medførte siger og skriver en kam. Moder anbragte i hans stue det, som hun yderligere ansaa for uomgængeligt nødvendigt. Jeg tror, han betragtede dette som fuldkommen naturligt.

Dr. Frederik Poulsen, der stammede fra Randers-egnen, besøgte os jævnligt, navnlig da han i sin ungdom studerede ved et tysk universitet. Med sin store menneskelige interesse, sin sans for humor og sin skarpe iagttagelsesevne satte han pris paa at møde folk fra egnen og specielt dem, der hørte til det gamle welfiske selskab.

Dr. Østrup var en ligesaa velkommen gæst; højt dannet, beskednen og af meget faa ord holdt han af at slutte sig til familien, selv i perioder, hvor livet formede sig yderst stilfærdigt. Dr. Østrup bevarer mindet om sine gamle venner paa Etelsen med stor trofasthed. Paa det tidspunkt, da disse linier skrives, er han 93 aar gammel. Indtil for faa aar siden har han hvert aar paa cycle, kommende fra Espergærde, besøgt min kone og mig i vort sommerhus i Tibirke.

Blandt de særlig kære gæster, først paa Christianslund, senere paa Etelsen, var endvidere overlæge i Randers O. V. Lassen. Fader og dr. Lassen holdt trofast sammen i et venskab, der indledtes i latin-skolen i Nykøbing Falster, og som hele deres liv igennem vedblev at være lige varmt.

Det ville føre for vidt at omtale alle de slægtninge, der besøgte mine forældre paa Christianslund eller Etelsen. Inden jeg slutter dette afsnit af mine optegnelser maa jeg dog nævne faders 2 søstre Benedicte Rosen, enke efter hofjægermester Fr. Rosen, og Malvina, gift med den bayerske fideikommisbesidder, baron Lotzbeck. Ogsaa vi børn holdt meget af tante Benedicte og tante Malvina. Denne sidste boede i Bayern, men vedblev hele sit liv at være dansk af sind.

Min anden tante Benedicte, gift med min farbroder Ludvig, var udgaet fra den gamle, victoriansk-prægede patricierslægt Bech. Hun var den afholdte og gæstfrie værtinde paa Rudbjerggaard ved Nakskov, forenede verdensklogskab og sund naturlig skepsis med godhed og munterhed. Det smil, hvormed hun saa paa og mangen gang kommenterede familien Reventlow's ejendommeligheder, derunder navnlig dens verdensfjernhed, virkede i høj grad oplivende. Rudbjerggaard var i mange aar, efterat Etelsen var blevet lukket, som et andet hjem for min kone, mine børn og mig, og jeg vil altid bevare vore besøg dér i kært minde. En særlig betydning fik de for mig derved, at under dem blev grunden lagt til et nært, broderligt forhold til min yngste fætter Frederik, nuværende stiftamtmand i Nykøbing Falster, hvem vi indenfor familien omfatter med varme følelser ogsaa paa grund af den smukke, stiltfærdige maade, paa hvilken han i sit embede og sit private liv fører traditionerne fra gammel tid videre.

Endelig indtog faders fætter, lensgreve Christian Einar Reventlow, en særstilling i familien. Onkel Christian Einar var en stor original med et paa visse omraader højt udviklet intellekt, et betydeligt talent for tegning, stor interesse for og et grundigt kendskab til historie, en usædvanlig god hukommelse og en sjælden familietroskab, men samtidig var han upraktisk, distrait og overfor fremmede genert og næsten forlegen. Om hans menneskelige egenskaber beretter den indskrift, der læses paa den for ham rejste mindsten i Brahe-Trolleborg park:

„Mild i færd, sand i tale, dyb af værd,
tro han værnede slægtens ære.“

For mig knytter der sig kun gode og smukke minder til mit barndoms- og ungdomshjem paa Etelsen. Jeg elskede livet ude i naturen og nød at kunne drive al den sport, som livet paa en gaard paa landet giver adgang til. Mange gange bragte jeg kammerater med, som stadig fortæller mig om den betydning, deres besøg hjemme havde for dem. Over livet inden døre hvilede der et særegent skær af tryghed, kærlighed og harmoni. Naar jeg drager minderne herom frem, fyldes mit hjerte af taknemlighed. Men samtidig melder der sig hos mig følelsen af de forpligtelser, som alt det, der blev mig givet, har lagt paa mine skuldre, og som jeg aldrig har indfriet.

Fader døde i 1922 og blev midlertidigt bisat i Mausolæet paa Etelsen. Senere overførtes hans kiste til Taarbæk kirkegaard, hvor ogsaa moder, som døde i 1924, og min søster Sybille hviler.

Overfor det, jeg har skrevet om mit barndomshjem, vil det maaske blive indvendt, at jeg – paa samme maade som et solur – „kun har registreret de lyse timer“. Det er en naturlig indvending, og den er berettiget, forsaavidt – men ogsaa kun forsaavidt – som sorgen viselig ikke skaanede mine forældre, der kun overlevedes af 2 af deres 7 børn. Herom skal jeg senere berette ganske kort. Derimod kan der ikke rokkes ved sandheden i min beskrivelse af det, der karakteriserede aanden i hjemmene paa Christianslund og Etelsen. De minder, jeg har i eje, er en umistelig værdi, betydningsfulde ogsaa derved, at de saa at sige danner grundlaget for de forhaabninger, jeg sætter til mine børns fremtid.

I en radiotale fornylig kom baronesse Karen Blixen ind paa samme emne – samhørigheden mellem fortid og fremtid – og gav sit syn paa betydningen heraf et smukt udtryk ved at sige, at ogsaa vi, der hører til i den gamle verden, ønsker at se frem, men vi vil ikke skilles fra det forudgangne i uoverensstemmelse, i egen nytte og uden tak, og vi behøver, idet vi gaar videre, en velsignelse fra det, vi forlader.

Jeg har efter mine forældres død følt mig som havende, mere eller mindre ubevidst, en vis forbindelse med dem, og deres personlighed er, efterhaanden som aarene er gaaet, kommet til at staa stadig klarere og renere i erindringen. Jeg har oplevet at se sandheden i

nogle linier, som jeg engang fandt hos Kierkegaard, og som lyder saaledes:

„Der er intet, der næst Gud selv, saa ubestikkelig prøver og ransager et menneskes inderste som erindringen om en afdød, bevaret i en altid nærværende ihukommelse. – Den levende kan dog stundom gribe fejl eller bevirke, at en anden gør det, men den afdøde er ikke dannet af kød og blod, men af den taknemlige ihukommelse's hel- ligste og bedste tanker, hvilke aldrig fejle, da de ere luttrede i ang- sten for at tabe den forklarede!“.

Tre af mine ældre søskende, der døde som smaa, har jeg aldrig kendt. Min broder Rudolf, f. 1879, der som den ældste levende søn var arving til fideikommisserne i Hannover, lærte landvæsen i Danmark og Tyskland. I mine første leveaar var vi sammen paa Christianslund. Senere saaes vi som unge kun i ferierne. Rudolph overtog gaarden Aggerup paa Lolland, som han elskede, og hvor han med sin hustru Else, f. Risom, tilbragte mange lykkelige aar. Jeg tror, han ved faders død kun med sorg flyttede til Etelsen. Efter at tyske fideikommissar kort efter den første verdenskrig ved lov var blevet ophævet, solgte han Etelsen og bosatte sig paa ejendommen Polle, beliggende noget sydligere end Etelsen ved Weser'en. Han tilbragte dog indtil sin død i 1945 altid sommermaanederne paa Aggerup. Hans helbred var tidligt blevet vaklende, og han maatte tilbringe lange perioder paa sanatorier. Han fandt sig aldrig helt tilrette i Tyskland. Dansk som han var, længtes han, ligesom fader, altid tilbage til Danmark.

Rudolph var i sine yngre aar en fortræffelig sportsmand, rytter, jæger og – navnlig – hundekender og hundeven. En af hans mest markante egenskaber var trofasthed i venskab. Vore veje skiltes tid- lig, men han var altid en god broder, der hele sit liv igennem ved- blev at følge min tjenstlige virksomhed med varm interesse.

Min søster Malvina var 1½ aar ældre end jeg. Hun blev 9 aar gammel angrebet af tuberkulose og døde efter svære lidelser i december 1895 paa Christianslund. Malvina var tidligt udviklet,

havde for sin alder læst utroligt meget og skrev i sine sidste aar selv smaa fortællinger. Hun havde rene, smukke træk og var beundret af alle, med hvem hun kom i berøring. Vi fulgtes altid ad; med sin livfuldhed og varme beherskede hun mig fuldstændigt. For mine forældre og ikke mindst for moder, der i aarevis plejede hende med en enestaaende tapperhed og selvopofrelse, var hendes bortgang et tungt slag, der i lange tider kastede en skygge over deres liv.

Fader skriver i sine optegnelser: „Malvina bortkaldtes fra os den 27. december. – „Jeg vil saa gerne dø“ – var hendes sidste ord, og min hustru har aldrig forvundet tabet af den yndige, fromme, trettenaarige datter, der havde været en lysalf i hjemmet, elsket af alle“.

Paa Ørum kirkegaard ved Randers findes et gravsted, hvor 3 af mine søstre hviler. Paa stenen over Malvinas grav staar der først: „Hun elskede meget“ og derunder: „Herre, annam min aand“. – Disse sidste ord havde den fromme lille pige ganske kort før sin død benyttet i en bøn.

Den 11. maj 1952 indviedes den danske St.e Catherine's kirke i London ved en højtidelig gudstjeneste af biskop Fuglsang-Damgaard i nærværelse af kongen og dronningen. Samme dags aften prædikede den daværende kirkeminister, provst Carl Hermansen i den ny-indviede smukke kirke. Han benyttede ikke dagens tekst, men havde taget en prædiken frem, som han et aarstid forud havde holdt i St.e Cathrine kirke i Hjørring over Lukas' evangelium om synderinden, der i farisæerens hus vædede Christi fødder med sine taarer, aftørrede dem med sit hovedhaar, kysede og salvede dem. – Jeg havde i forvejen hørt, at provst Hermansen, der tidligere havde været præst i Ørum og Værum sogne, ville hentyde til inscriptionen paa gravstenen over Malvina i sin prædiken. Jeg havde imidlertid ikke fæstet mig synderligt derved.

Jeg kan ikke beskrive, hvor dybt et indtryk det gjorde paa mig, da provst Hermansen indledede sin prædiken med at fortælle, at han paa en østjydsk kirkegaard havde lagt mærke til gravstenen over en lille pige, der var død for næsten 60 aar siden. Paa stenen stod der, foruden navnet Malvina Louise Genoveva Reventlow, ordene „Hun elskede meget“. Disse ord havde provsten kun set anvendt

paa 2 mennesker: Synderinden og barnet fra Christianslund. Med dette som udgangspunkt talte provsten saa om det had, der nu udsaaes over verden, og stillede heroverfor en anden udsæd, nemlig den, der spirede hos synderinden og barnet, og som kommer fra Ham, om hvem det helt ud gælder, at „Han elskede meget“. Og provst Hermansen sluttede sin prædiken med følgende: „Synderinden havde kun det ene, at her var der for alvor en, som brød sig om hende, og som ville hende godt uden først at tage hende i forhør. Malvina havde paa sit sygeleje hørt ordet om Ham, som er børnevennen stor, og som bærer barnet op til Gud paa armen. Og denne bevidsthed smeltede synderindens hjerte, og den bar den lille pige ind i det land, hvor kærlighed bor“. –

At lytte til denne prædiken følte jeg som en gribende oplevelse, dels fordi den uventet vakte til live alle mine minder om Malvina, men ikke mindre paa grund af det ejendommelige i, at der ved provst Hermansens smukke ord i hvert fald skabtes forudsætninger for, at Malvina's fromhed kom til, saa længe efter hendes død, at virke som en inspiration paa et udsnit af den danske koloni i London.

Den af mine søskende, jeg har sværest ved at skrive om, er min søster Anna Sybille, i hjemmet og af alle venner og bekendte kaldet „Bille“. Hun var for mig den elskeligste søster og kammerat. Bille fødtes i 1888 og døde af influenza i 1918. Hun var en yndig ung pige med et blidt, ofte lidt tungsindigt udtryk. Det, der foruden hendes varme hjerte navnlig prægede hende, var hendes – jeg kan godt sige – eksceptionelle charme. Dem, hun holdt af, kunne hun vikle om sin lille finger. Det gjaldt baade unge og gamle. Til de sidste hørte min svigermoder, admiralinde Bardenfleth, hvis kærlighed betød uendelig meget for Bille i alle hendes sidste aar.

Bille blev opdraget paa Etelsen af danske lærerinder. Som ganske ung tilbragte hun et aar paa en kostskole i Eastbourne. Hun havde i sit sind et islæt af melankoli, der med aarene blev mere fremtrædende. Den delthed, der var konsekvensen af, at hun følte sig som dansk, men boede i Tyskland, kastede en skygge over hendes liv. Hertil kom, at hun gerne ville have taget fat paa et selvstændigt arbejde, men det hørte sig dengang ikke rigtig til eller var i hvert

fald noget usædvanligt, og mine forældre forstod vel heller ikke helt hendes trang dertil.

Alle de unge danske, jeg tog med hjem paa besøg paa Etelsen, holdt af Bille. Endnu i dag indtager enhver, der har vist hende venlighed, en særlig plads i mit hjerte. Selv følte jeg under mine ophold paa Etelsen fællesskabet med Bille som en stor lykke, men samtidig bekymredes jeg ved bevidstheden om, at hun ved feriernes slutning ville lide endnu mere under ensomheden. Meddelelsen om hendes død, som jeg modtog under min tjeneste i London, virkede overvældende paa mig. Jeg havde ligesom aldrig tænkt mig den mulighed, at hun skulle dø ung – uden at have opnaaet i dette liv at finde den lykke, hun fortjente. Jeg naaede til min store sorg først hjem et par dage efter Bille's begravelse. Jeg har opbevaret alle de breve, hun havde sendt mig, siden hun var en ganske lille pige. Paa tilbagerejsen med skib til England, der paa grund af krigs-tilstanden tog 10 dage, var det mig en trøst paany at læse dem.

Jeg havde i 1948 den dejlige oplevelse at være tilstede i Herfølge kirke, da vor datter Sybille, der selv var opkaldt efter Bille, bar vor næstældste lille sønnedatter til døbefonten og paa præstens forespørgel om navnet svarede: „Sybille“.

Hele dette afsnit om min slægt og mit barndomshjem er vist blevet altfor langt og omstændeligt og frembyder maaske kun interesse for mine nærmeste. Naar jeg alligevel vover at medtage det i dette skrift, sker det udfra følgende betragtninger. Jeg har ønsket at give et billede af, hvor langt de minder gaar tilbage, der stadig udgør en levende bestanddel af mig selv, og jeg ville gerne, at det, jeg har skrevet, skulle afgive et vidnesbyrd om værdien af den samhørighed med fortiden, som er en af betingelserne for, at vi kan møde fremtiden ikke alene med følelsen af ansvar og alvor, men ogsaa med fortrøstning og haab.

II

Skole- og studentertid

I 1895 blev jeg optaget som elev i Randers lærde skole i I studerende klasse, som det dengang hed. Da mine forældre i 1896 flyttede til Etelsen, blev det imidlertid bestemt, at jeg skulle overføres til Roskilde katedralskole, fordi de, naar de kom paa besøg til København, saa ville have lettere adgang til at se mig. Jeg dimitteredes som student fra katedralskolen i 1901. Skolens rektor Marius Krarup, der selv underviste i latin, var i stand til at skabe respekt uden at vise særlig strengthed, og vi drenge holdt alle af ham og anerkendte hans retfærdigheds-sans. Paa skolens bygning stod inscriptionen: „Non scholae, sed vitae discimus“. Vi vidste naturligvis, hvad det betød, men lagde næppe videre ind deri. Først senere i livet er inscriptionens sandhed gaaet op for mig, og samtidig har jeg paa en helt anden maade end under min skolegang forstaaet, hvor prægtige mine lærere var – kundskabsrige, taalmodige og nøjsomme. Flere af dem var, foruden rektor selv, fremragende lærde i deres fag, f. eks. filologen Kristian Mikkelsen, tysklæreren Jacob Krarup, der senere blev rektor paa Herlufsholm, samt overlæreren i naturhistorie og botanik C. Christensen. Erfaringen har lært mig, at en god lærer udøver indflydelse paa sine elever helt op i disses høje alder. Maaske var det bevidstheden herom, der gav vore lærere taalmodighed til at udføre et saa opofrende arbejde for os. Klarest i min erindring staar rektor M. Krarup, og mine taknemlige følelser koncentrerer sig om ham. Han opmuntrede mig, naar han syntes, der var grund dertil, og søgte at hjælpe mig til at bekæmpe mine fejl og særheder. Navnlig kom han – ogsaa i sine skriftlige vidnesbyrd – tit tilbage til det, han kaldte min „reserverthed“. Intet er imidlertid vanskeligere at rette end en særhed, der er en ganske ubevidst, og om hvilken det gælder, at man selv slet ikke forstaaer, at

Min søster Anna Sybille og jeg.

den kan tillægges en. Rektor har dog sikkert haft ret. I hvert fald véd jeg, at jeg ogsaa senere i livet har givet indtryk af for stor „reserverthed“. Hver gang dette sagdes mig, er jeg bleven lige for-
bavset, eftersom denne fejl efter min bedste overbevisning ikke svarer til nogen indre kulde eller til en afstumpethed i mine følelser.

Skolefagene faldt mig let, bortset fra regning, matematik og – tildels – gymnastik. En af mine lærere i sidstnævnte fag havde til vane, naar jeg hang i en „høj svalerede“, at spørge, hvad jeg helst ville være: „en bede iblandt grever eller en greve iblandt beder“, et spørgsmaal, der ikke er saa let at besvare.

Jeg var i Roskilde i huset hos to gamle frøkner Liebe, søstre bl. a. til den fremragende advokat og mangeaarige, myndige formand for landstinget, geheimekonferensraad Carl Liebe, f. 1820 i Roskilde. Frøknerne Liebe boede i den gamle gaard, der nu benyttes som museum. De var, ligesom deres brødre, født dér. Lejligheden var i ganske samme stand, som da faderen, universitetsforvalter Liebe døde i 1866. Endogsaa hans lange merskums-piber hang paa samme plads. Flere af de smukke, danske empire-møbler og af de gamle stik findes nu i musæet. Frøknerne var meget alderstegne, og jeg tør nok sige, at om nogen opdragelse eller kontrol var der ikke tale. Jeg bevarer erindringen om to gamle damer, velmenende og elskværdige, men tilhørende en allerede dengang svunden tid. Utallige gange brød frøknerne ud i beklagelse over forholdene „nu om stunder“. Dette udtryk benyttedes altid med en resigneret hovedrysten. Hvad maatte ikke en saa farlig udvikling kunne føre til!

Ved min entrée i huset blev jeg vist rundt af en skolekammerat, som allerede boede dér. Da vi forlod en af stuerne, blev den ene frøkens kjole siddende fast i døren, hvorpaa han med stor aandsnær-
værelse drejede nøglen om, saa at den gamle dame stod lænket paa den anden side af døren. Han skulle af og til høres i sine lektier af den ældste frøken Liebe; han gemte sig da under sengen i min stue, og naar frk. Liebe for at faa konstateret, om han var dér, og haabende i bekræftende fald at faa ham trukket frem, stak en stok eller en ildrager ind under sengen, blev den omgaaende konfiskeret af drengen, og ethvert forsøg paa at faa ham halet ud strandede.

Jeg husker tydeligt den gamle geheimeraad, der ofte kom paa besøg, og som altid med interesse forhørte sig om, hvordan det gik mig i skolen. Det samme gjorde hans søn højesteretssagfører Otto Liebe, dengang altid kaldet „unge Liebe“, med hvem jeg fornyede bekendtskab, da han i de alvorlige paaskedage i 1920 en kort tid var statsminister.

De venskaber, jeg sluttede med nogle af mine skolekammerater, har holdt hele mit liv igennem. Mine nærmeste venner var Niels Peter Arnstedt, der senere en tidlang tjente som gesandt i Warschau og Kairo, Martin Poulsen, søn af daværende domprovst, senere biskop i Viborg A. Poulsen og hustru, f. Gude, og som selv blev præst, Ove Frederiksen, nu overretssagfører, Bolt Jørgensen, der ligeledes kom i udenrigsministeriets tjeneste, og Georg Koes Brøndsted, nu afgaaet lektor.

Om min studentertid blot nogle kortfattede bemærkninger. Det eneste studium, for hvilket jeg maaske havde lidt anlæg, var det filologiske, idet jeg havde interesse for sprog og sproghistorie. Lærer-virksomhed blev imidlertid anset for at være et daarligt levebrød. Jeg havde ligeledes lyst til forstvæsen, men turde ikke gaa den vej, da jeg – som vist alle i min slægt – havde svært ved de exakte videnskaber. Resultatet blev jura. Filosofikum tog jeg hos den af alle os studenter beundrede professor Harald Høffding. Den juridiske professor, jeg helst hørte, var professor Torp, hvis fag strafferet havde min store interesse. Af mine manuduktører skylder jeg navnlig overretssagfører Just Lund og daværende politiinspektør Goll tak. Ikke mindst Goll var en straalende og inciterende manuduktør, der som ingen anden forstod at gøre stoffet levende for os. I virkeligheden holdt han vist ogsaa selv af at manuducere. Derimod kunne han ganske sikkert ikke lide at staa tidligt op. Naar vi om morgenen endelig, efter i $\frac{1}{2}$ time at have ventet paa trappegangen i no. 10, Blegdamsvej, blev lukket ind i hans kontor, kom han selv, sank ned i en lænestol, bed spidsen af en cigar, spyttede den ud paa gulvet og bragte os derefter sin sædvanlige morgenhilsen: „Ork Gud ja! Gid fa'en havde Dem“. („Fa'en“ udtalt med et meget langt udtrykket a!). Men saasart vi fik begyndt paa vort

pensum, blev han fyr og flamme. Vi fik altid et glimrende udbytte af vore timer.

I hele min studentertid boede jeg hos generalintendant H. Bache og hustru, f. Ramm, hvor jeg modtog den bedst mulige paavirkning. Jeg traf dér mange prægtige embedsmænd og officerer, bl. a. professor Julius Lassen, justitiarius i højesteret Hvidt og fru Baches broder, oberst Axel Ramm. Med sidstnævnte fik jeg efter afslutningen af den første verdenskrig et nært samarbejde, da han – efter indstilling af H. P. Hanssen – blev Danmarks repræsentant i den slesvigske grænseafstignings-kommission. Oberst Ramm udførte dér, dygtig og i sjælden grad elskværdig som han var, et fortræffeligt arbejde. Hans princip var det rigtige: at søge at naa frem til en ordening af alle tvivlsspørgsmaal ved venskabelig forhandling paa teknisk niveau med kommissionens tyske medlem, oberst Greve von Schwerin uden at benytte sig af adgangen til at indanke de paagældende problemer for selve den internationale slesvigske grænsekommission. Det lykkedes oberst Ramm helt at undgaa en saadan indankning.

Jeg var i de første aar af min studentertid medlem af baade studenterforeningen og studentersamfundet. Samfundet havde sin glansperiode netop paa dette tidspunkt, og i det hele formede studenterlivet sig dengang saaledes, at vi havde adgang til at lære noget om de problemer, der optog sindene, og samtidig til at more os. I studentersamfundets beskedne lokaler lige overfor hovedindgangen til Vor Frue kirke samledes eliten af „intelligensen“, saasom folketingsmand Ove Rode, dr. phil. P. Munch, professor Harald Høffding, toldinspektør Ivar Berendsen samt mange af datidens kendte forfattere, bl. a. Holger Drachmann og Jeppe Aakjær. Herman Bang hørte jeg læse op i studenterforeningen og blev meget betaget af hans fremmedartede ydre og af den blanding af finfølelse og voldsom lidenskab, hvormed han gengav sine egne værker.

Georg Brandes saa jeg som student ofte i studentersamfundet og studenterforeningen. Den smukke tale, han sidstnævnte sted i 1903 holdt for professor Høffding i anledning af dennes 60 aar's fødselsdag, og som han indledede med ordene: „Høffding – høvding, nomen – omen!“, staar endnu klart i min erindring.

Selskabeligheden i København var dengang meget livlig. Middagene var langt mere overdaadige end nu. En kendt værtinde erklærede saaledes, at hun ikke kunne forstaa, hvorledes man var i stand til at sammensætte en passende middag paa mindre end 9 retter! Som en sædvanlig menu ved et stort middagselskab kan jeg eksempelvis nævne: Østers, suppe, fiskeret, entrée-steg (saasom tunge eller sprængte duer), en gemyseret, dyreryg, Strassbourg leverpostej, is og frugt. Undertiden blev der skudt en sorbet eller melon ind umiddelbart før hovedstegen. Den kreds, jeg navnlig omgikkes, og til hvilken bl. a. min meget nære ven, den senere bankinspektør Svend Tetens havde sluttet sig, levede dog ganske anderledes beskedent. Ballerne i det Frijs'ske palæ og selskaberne hos kommandør og kommandørinde Hammer staar for mig i en særlig glans, fordi jeg dér traf Else Bardenfleth, datter af kontreadmiral, hofchef hos enke-dronning Louise, F. Bardenfleth og hustru Ida, f. Meldal.

Min juridiske eksamen bestod jeg i februar 1908 med et pænt, men paa ingen maade noget stort laud, og glad var jeg over at være færdig med et studium, for hvilket jeg intet særligt anlæg havde.

Et par dage efter overstaaet eksamen blev Else og jeg forlovede. Else lod sig med sit aabne og kærlige sind tillidsfuldt optage i vort lille slægtssamfund. Mine forældre holdt af hende, som havde hun været deres egen datter, og hun gengældte fuldt ud deres følelser. Jeg fik samme kærlige modtagelse af mine svigerforældre, hvis hjem havde et præg helt for sig selv af god, gammel tradition, hygge og uforanderlighed. Svigerfader havde været en dygtig søofficer og var som hofchef i sjælden grad pligtopyldende. Lige indtil han i sin høje alder ramtes af sygdom, var han en livsglad mand med stor evne til at omgaaes unge og, ligesom broderen, den gamle lods-kommandør Ingolf Bardenfleth, i besiddelse af en frodig humoristisk sans. De familiefester, til hvilke han samlede sine granvoksne søskende, var ved deres overgivne munterhed helt forskellige fra tilsvarende sammenkomster i mit mere stilfærdige barndomshjem. Min svigermoder var et af de bedste og klogeste mennesker, jeg har kendt, elsket af slægt og venner.

III

Virksomhed i udenrigstjenesten 1909-13

Efter en længere rejse til Italien, Tunis og Frankrig og efter at have aftjent min værnepligt blev jeg den 1. januar 1909 antaget som aspirant i udenrigsministeriet, i hvis tjeneste jeg kom til at virke i 45 aar. Jeg har fra dens første til dens sidste dag holdt af mit arbejde. Jeg havde det held, at der næsten altid blev betroet mig travle poster, og jeg har en rigdom af gode minder baade fra fællesskabet med mine mange udmærkede medarbejdere og om de chefer, under hvilke jeg har tjent.

Udenrigsminister var i 1909 greve William Ahlefeldt Laurvig, der tidligere havde været gesandt i Wien og Rom. Grev Ahlefeldt og hans smukke og kloge grevinde interesserede sig for hver enkelt tjenestemand i ministeriet. Jeg fik fra dem begge mange venskabelige raad, som siden er kommet mig til nytte. Et af disse var at søge at faa uddannelse baade i selve ministeriet og ude – eller for at bruge grev Ahlefeldts udtryk: sidde „à cheval“ paa de to tjenester. Det er ganske sikkert et raad, som det for alle er værd at følge. Greven og grevinden levede i et harmonisk ægteskab, og adskillige gange har jeg hørt grev Ahlefeldt med sin lidt bryske stemme, der visselig ikke gav udtryk for noget uvenligt sindelag, sige: „Det er utroligt, hvor meget i vor tjeneste en kone kan hjælpe sin mand“. For sandheden af disse ord har jeg siden gennem egne erfaringer faaet det bedst mulige bevis. Det fik jeg ikke alene under sidste verdenskrig, som jeg slet ikke véd, hvordan jeg skulle være kommet igennem uden min kone, men under hele min virksomhed. En gesandt-kones aktive støtte er af uvurderlig betydning for hendes mand i forholdet baade til opholdslandets beboere og til medlemmerne af den danske koloni.

For mit vedkommende gælder det tillige, at min kone skabte vort hjemms hygge og varme og – ikke at forglemme – bidrog til dets præg af danskhed.

Ved min indtræden havde ministeriet til huse i det Harsdorff'ske Palæ paa Kongens Nytorv. Antallet af samtlige i ministeriet ansatte personer androg dengang kun 25. Der forelaa saaledes ganske særlig gode forudsætninger for at skabe og opretholde det sammenhold, som er af saa stor værdi ikke alene for de enkelte personer, men ogsaa for tjenestens rette udførelse. Jeg husker, at ved udenrigsministeriets tidligere direktør, geheimeraad P. Vedels begravelse gav dette sammenhold sig det udslag, at de, der bar kisten ud af kirken, havde udenrigsminister, grev Ahlefeldt paa højre fløj og ministeriets bud Kjettinge paa venstre.

Chef for I departement, der behandlede politiske og juridiske sager, var i tidsrummet 1908–10 kammerherre Rasmus Krag, medens kammerherre Axel Vedel, senere amtmand over Præstø amt, var chef for II departement. Under dette sidste sorterede sager vedrørende handel, industri og skibsfart saavel som alle konsulats-anliggender. Kammerherre Krag var en embedsmand af den gamle skole. Betegnende for, hvor langt et tidsrum hans erfaringer dækkede, var det, at han i 1867, efter at have arbejdet 2 aar som volontør i udenrigsministeriet, blev ansat som attaché ved vort gesandtskab i Italien, der dengang endnu havde sæde i Florents! Rasmus Krag havde haft den vanskelige skæbne i 1899 at efterfølge geheimelegationsraad Vedel som direktør for ministeriet. Dette embede ophævedes imidlertid i 1908, og arbejdet blev i stedet fordelt imellem to departementer. Det var svært at erstatte Peter Vedel; i virkeligheden ville næppe noget medlem af udenrigstjenesten have været helt i stand dertil. Som direktør kom Rasmus Krag derfor til at virke noget under sin store forgængers skygge. Jeg føler imidlertid trang til at sige, at vi unge i ministeriet saa op til den fint kultiverede gamle kammerherre med ærbødighed og beundrede ham for hans kundskabsfylde og ridderlighed.

Blandt de andre embedsmænd i ministeriet var Erik Scavenius, der allerede dengang gjorde sig stærkt gældende ved sin intelligens, sin

klarhed og sit levende temperament, og H. A. Bernhoft, hvem vi i dag betragter som vor tjenestes „Grand old man“.

Af stenograf-damer var der kun ganske faa – saavidt jeg mindes blot 2 eller 3. Til sammenligning tjener, at ambassaden i London den 31. december 1953 raadede over 7 damer, heri ikke medregnet landbrugsraadens, forsvars-attachéernes og generalkonsulatets damer. Jeg kan vanskeligt beskrive, hvor stor hjælp disse stenografer er for tjenestemanden. Det er tillige min erfaring, at damer næsten altid omfatter den repræsentation, til hvilken de er knyttede, med rørende trofasthed.

Ved en omtale af udenrigsministeriets arbejdsstab ligger det mig meget paa sinde specielt at nævne bud Vilhelm Kjettinge. Denne var født i Christian VII's palæ, idet ogsaa hans fader var bud i udenrigsministeriet, som dengang havde lokaler i palæet. Faderen omtales af dr. Aage Friis i dennes bog: „Danmark ved krigsudbrudet juli–august 1870“. Peter Vedel var den 15. juli bleven kaldt hjem fra en ferierejse i Norge og ankom den 17. pr. skib til København. Aage Friis skriver: „– – Da damperen gled ind mod land, saa Vedel udenrigsministeriets gamle, altid velunderrettede bud Rasmus Kjettinge paa broen; han havde lyst til straks at raabe et spørgsmål om stillingen til Kjettinge; denne gættede direktørens tanke, forstod, at han ikke spurgte, da der var fuldt af mennesker, og raabte som den diplomat, ogsaa han var: „Han har ikke været der endnu“. Tilraabet littede en sten fra Vedel's hjerte; han forstod, at Kjettinge ville tilkendegive, at den tyske gesandt endnu ikke havde stillet den danske regering overfor det spørgsmaal, om den ville holde med Frankrig eller med Tyskland, som Vedel paa hele rejsen havde været „dødelig bange for“, øjeblikkelig, og før han selv kom hjem, skulle være bleven rettet til udenrigsministeren baron Rosenørn – –“.

Sønnen var ligesom faderen intelligent og hurtig i opfattelsen, og han var det mest pligtopfyldende menneske, jeg har kendt. Fik han en ordre, udførte han den – som han selv sagde: „øjeblikkelig!“. Han elskede sit ministerium og var for dette den mest trofaste og opofrende tjener. Vi kunne alle i den retning lære af Kjettinge, hvis betydning gennem det eksempel, han gav os, kom til at

række langt udover rammerne for den gerning, der var ham betroet. Selv saa han enhver nyansat assistent nøje an, og det betød i høj grad en styrkelse af ens renommé og hele stilling at blive optaget i kredsen af dem, han satte særlig pris paa. Kjettinge havde en sjette sans. Naar i min direktørtid en besøgende blev for længe, slog Kjettinge døren op og raabte med stentorstemme: „Ministeren ønsker at tale med greven – *øjeblikkelig!*“ Afbrydelsen kom altid i det psykologiske minut og uden opfordring hverken fra ministerens eller fra min side. En sindssyg kone insisterede tit paa at tale med udenrigsminister, grev Carl Moltke personlig. Jeg har flere gange hørt Kjettinge forklare hende, at „udenrigsministeren kom *næsten aldrig* i ministeriet!“ Han sad der hver dag fra kl. 9.30 til kl. 7. Konen gik overbevist bort! Da jeg, efterhaanden som aarene gik, i lange perioder gjorde tjeneste hjemme, kom jeg til at staa Kjettinge meget nær. Ved hans begravelse i 1928, der overværedes bl. a. af den svenske, den norske og den tyske gesandt, var jeg som direktør med til sammen med andre af ministeriets embedsmænd at bære ham til hans sidste hvilested.

Min første udsendelse skete allerede i sommeren 1909 til Berlin, hvor kammerherre, senere geheimeraad Hegermann-Lindencrone var gesandt, og hvor jeg i et par maaneder skulle fungere som sekretær efter O. C. Scavenius' fratræden. Jeg kunne ikke have begyndt min tjeneste i udlandet under bedre og for min udvikling mere betydningsfulde forhold. Min chef modtog mig med den største venlighed. Gesandtskabet med chefens bolig var beliggende i Königgrätzer-strasse ganske tæt ved Brandenburger-Thor.

Kammerherre Hegermann, der paa dette tidspunkt var 71 aar gammel, havde, hjulpet af sin begavede hustru, f. Greenough, en udmærket position i Berlin. Han var en erfaren og klog diplomat med stor interesse for udenrigspolitiske spørgsmaal, derunder, som naturligt var, navnlig for Danmarks forhold til Tyskland. Dette var blevet særlig køligt, efterat Køller i 1897 var tiltraadt som overpræsident for provinsen Slesvig-Holsten og havde indført en hensynsløs politik med stadige udvisninger fra Sønderjylland af dansksindede. Det var for om muligt at opnaa en bedring heri, at ministeriet Deuntzer kort

efter systemskiftet i 1901 havde sendt den taktfulde og besindige Hegermann til Berlin. Denne var virksom ved tilvejebringelsen af konventionen mellem Danmark og Tyskland af 11. januar 1907 om optantbørnene og øvede i det hele en betydelig indflydelse paa vor holdning overfor Tyskland. Han var, vil jeg mindes, skeptisk overfor det af I. C. Christensen tagne initiativ, der havde ført til de saakaldte „Lütkenke samtaler“ angaaende Danmarks stilling vis-à-vis vor nægtige nabo under en eventuel krig. „Samtalerne“ havde fundet sted i stor hemmelighed i aarene 1902–06 imellem daværende kaptajn, departementchef i krigsministeriet Lütken og den preussiske generalstabschef, greve Helmuth Moltke. Under dem var ogsaa tanken om en militærkonvention imellem de to lande bleven ventileret, men noget konkret resultat kom der heldigvis ikke ud deraf. I 1909 var disse „samtaler“ endnu omgivet af en vis mystik. Den mildeste bedømmelse af dem var nok den, som H. P. Hanssen mange aar senere fremsatte, gaaende ud paa, at de kan have haft en gavnlig virkning ved at bidrage til skabelsen af den tillidsfulde atmosfære i tyske regeringskredse, som hjalp til at holde Danmark udenfor krigen 1914–18. Forholdet imellem de to lande var dog trods alt endnu, da jeg kom ind i tjenesten, ikke synderlig afklaret. I hvert fald husker jeg tydeligt, at der bredte sig en nervøs stemning hos mine foresatte, naar den daværende tyske gesandt i København, grev Henckell von Donnersmark havde anmeldt sit besøg hos grev Ahlefeldt. Som regel drejede saadanne besøg sig om tyske tvangsforholdsregler overfor dansksindede syd for grænsen.

Jeg havde stort udbytte af at lytte til, hvad kammerherre Hegermann under lange samtaler fortalte om sine erfaringer i tjenesten. Jeg husker, at han var uudtømmelig i sin rosende omtale af Erik Scavenius, der en tidlang havde været hans sekretær, og hvem han spaaede en stor fremtid.

Hele staben paa gesandtskabet bestod – bortset fra chefen – af mig som fungerende sekretær og en kancellist. Ca. 14 dage efter min tiltræden meddelte kammerherren mig, at han og hans hustru ville tage til Wiesbaden for en halv snes dage, hvorpaa han „under tegnede“ en hel del tomme ark, som jeg saa kunne benytte til ind-

beretninger under hans fraværelse. Kammerherren maa vel have haft tillid til mig, men jeg maa indrømme, at jeg selv blev noget befippet. Saa idylliske var altsaa forholdene dengang paa et af vore største gesandtskaber!

Det hører med i en beskrivelse af gesandtskabet i Berlin, som jeg kendte det i 1909 og senere under et vikariat i 1911, at nævne gravhundene, som vrimlede om fødderne paa en, hvor man end færdedes i hus eller have. De tilhørte en særlig fin race, var sort-hvid- og brunbrogede, og de fornemste eksemplarer havde tegningen af en sommerfugl paa hovedet. Kammerherre Hegermann elskede dem, uden at jeg dog dermed vil antyde, at han, saaledes som rygtet fortalte om hans forgænger i embedet, kammerherre Vind, lod sin bedømmelse af legationssekretærens kvalifikationer og karakter paavirke af, om dyrene kunne lide den paagældende eller ej. Jeg har en stor svaghed for hunde og har altid betragtet denne formodede indstilling hos kammerherre Vind som forstaaelig, omend selv jeg maa erkende, at kriteriet lader noget tilbage at ønske i saglighed. I det hele spillede dyr og fugle en stor rolle i kammerherre og kammerherreinde Hegermann's hjem, og i min erindring har der fæstet sig et billede af kammerherreinden, siddende ved skrivemaskinen i haven paa et landsted i nærheden af Berlin, travlt beskæftiget med forarbejderne til en bog, vistnok „The Sunny Side of Diplomatic Life“, omgivet af hunde, papegøjer, hvide mus og en tam allike, hvilken sidste gjorde sig en fornøjelse af at liste sig ind paa gravhundene og med sit spidse næb nappe dem i halen.

Jeg har nævnt nogle af de tjenestemænd, der, da jeg blev ansat i udenrigsministeriet, allerede var ret højt oppe i aarene. Min indtræden skete netop tidsnok til, at jeg fik det privilegium at komme de paagældende paa nært hold. Under min virksomhed som udenrigsministeriets direktør fra 1922–32 og derefter som missionschef i Stockholm og London fik jeg et indgaaende kendskab til mange jævnaldrende og yngre kolleger. Mit personale-kendskab dækker saaledes et anseligt tidsrum.

I 1909 og de nærmest paafølgende aar fandt en nybesættelse sted af flere af de større embeder. Samtidig paabegyndtes paa grev

Ahlefeldt's initiativ en vis modernisering af tjenesten. Denne havde forud for det angivne tidspunkt omfattet adskillige diplomater af den ældre type, ofte kloge, kundskabsrige og erfarne mænd, der forstod at repræsentere Danmark med værdighed og dygtighed. For mange unge i den nuværende tjeneste ville det være til stor nytte at læse den af Aage Friis udgivne aktsamling vedrørende det nordslesvigske spørgsmaal. I virkeligheden udgør denne samling ikke alene en belærende, men ogsaa en fængslende lektüre, og den giver et overbevisende billede af den omtanke og fordybelse, hvormed nogle af vore ældre diplomater affattede deres rapporter. Samtidig var imidlertid de grænser, som man dengang ansaa det for rigtigt at afstikke omkring en gesandts virksomhedsomraade, mærkeligt snævre, saavidt jeg kan skønne nærmest snævrere end f. eks. saa langt tilbage som i Johan Hartvig Ernst Bernstorff's regerings-tid. De krav, der omkring sidste aarhundredskifte stilledes til vore diplomater, var da ogsaa vidt forskellige fra de nuværende og vekselvirkningen mellem ministeriet og repræsentationerne ude langt ringere udviklet. Under disse forhold trivedes originaler bedre indenfor tjenesten, end det nu ville kunne passere. Jeg husker og har selv kendt en gesandt, som havde en fortræffelig position i sit opholdsland og dér faktisk ydede Danmark gode tjenester, men for hvem det gjaldt, at han undertiden i perioder, strækkende sig over maaneder, trods ivrige paamindelser overhovedet ikke lod høre fra sig.

Dog tror jeg ikke, at vor udenrigstjeneste kunne opvise helt saa ejendommelige forhold som i gamle dage den britiske. Herom skriver den tidligere britiske ambassadør i Moskva Sir David Kelly i sin for faa aar siden udgivne bog "The ruling few": „Der var én minister, der indsendte rapporter om imaginære interviews med en regering, som forlængst havde nægtet at modtage ham. En anden sendte i løbet af et helt aar kun én depeche, og den drejede sig om hans lønning! Endelig hændte det, at en aabenbart meget distrahit britisk minister indbød en bekendt til lunch. Denne akcepterede med et noget overrasket udtryk, og det var først bagefter, at ministeren kom i tanker om, at den prospektive gæst var den konge, hos hvem han var akkrediteret!

Efter Berlin blev jeg sendt til Paris, hvor jeg i godt et aar arbejdede som sekretær paa generalkonsulatet.

Generalkonsul var den allerede da aldrende Monsieur E. Hoskier. Min virkelige chef var imidlertid den ejegode konsul, senere legationsraad, Engelsted. Denne gav i sin virksomhed et udmærket eksempel paa, hvorledes en tjenestemand i udlandet bør tage imod „kunderne“ med et venligt smil og beredvilligt bistaa dem, selvom deres henvendelser er af en triviel karakter. Handelssagerne i Paris var som regel ikke af større betydning. Dog satte man i udenrigsministeriet pris paa Engelsted's økonomiske aarsrapporter. Jeg var tit i „Hallerne“ for at søge at etablere forbindelse mellem derværende grossister og danske eksportører, navnlig af kartofler. En enkelt gang maa mine bestræbelser, der visselig ikke var præget af megen expertise, dog vistnok have ført til et positivt resultat; i hvert fald husker jeg, at jeg til min store glæde i november 1910 fra en eksportør modtog en smuk Wedgwood-krukke som bryllupsgave. Ved saadanne ekspeditioner var jeg iført jaket med høj hat; dette stemte med den da gældende etikette, og – ung og spæd som jeg var – haabede jeg vel ogsaa, at dette antræk ville bidrage til at give mine henvendelser et seriøst præg.

Paa det omhandlede tidspunkt var min farbroder, greve Ferdinand Reventlow, gesandt i Paris. Onkel Ferdinand, der var ugift, havde en lille, men nydeligt indrettet lejlighed i no. 19, Avenue d'Antin, hvor ogsaa gesandtskabets kontor befandt sig. For mig var det af stor betydning efter min tjeneste hjemme og i Berlin, hvor forholdet til Tyskland var det dominerende problem, at faa lidt fransk uddannelse og at modtage paavirkning fra min onkel, der i lang tid havde beklædt posten i Paris, og som i løbet af sin tjeneste havde været legationssekretær i St. Petersborg og London og gesandt i Washington og Rom. Mellem ham og hans sekretærer bestod der traditionsmæssigt et meget venskabeligt forhold. Udenrigsministeriet havde, vistnok i 1909, givet gesandterne paalæg om at indsende periodiske, hemmelige beretninger, indeholdende en bedømmelse af deres legationssekretærens kvalifikationer. Dette tog min onkel sig meget nær. Hans følelse af loyalitet overfor hans medarbejdere

var saa udpræget, at han vægrede sig ved at adlyde den givne ordre og ønskede at trække sig tilbage, dersom den blev tvunget igennem for hans embedes vedkommende. Hans motivering var, at et system med saadanne hemmelige beretninger ville skabe en skadelig utryghed indenfor repræsentationerne, og at hemmelige beretninger iøvrigt var overflødige, eftersom vort diplomatiske korps dengang var saa lille, at hvert enkelt medlems kvalifikationer i forvejen var tilstrækkelig kendt indenfor tjenesten. Min onkel fastholdt trods indtrængende forestillinger sin vægring, og resultatet blev, at udenrigsministeriet gav efter.

Mangen god lære har jeg faaet af onkel Ferdinand – baade tjenstligt og almenmenneskeligt. Naar jeg var naiv nok til at spørge ham f. eks., hvilken post han havde foretrukket, eller hvorvidt engelsk psyke tiltalte ham mere eller forekom ham mere beslægtet end fransk, lød svaret kort og afvisende: „Jeg sammenligner aldrig!“ Dette bør i virkeligheden være en grundregel for alle diplomater. Gang paa gang har jeg siden selv set, hvilke vanskeligheder de kolleger kom ud for, der var tilbøjelige til f. eks., naar de tiltraadte en ny post, at henvise til, hvorledes forholdene var i de lande, i hvilke de tidligere havde virket, eller i deres hjemlande. Onkel Ferdinand lærte mig ogsaa, at en gesandt skal tale godt om sin forgænger og søge at berede vejen for sin efterfølger. Begge disse regler er indlysende rigtige. Men af større betydning for mig end alt andet var det, at jeg i de perioder, da jeg som ung gjorde tjeneste i Paris, havde mulighed for at drage lære af den respekt, hvormed min onkel omfattede sit embede, og den – jeg kan godt sige selvudslettelse, med hvilken han konsekvent holdt sin egen person i baggrunden. I en tjeneste som den diplomatiske med dens ydre „glans“ og dens privilegier er fristelsen til at anlægge det omvendte syn særlig stor. For en diplomat er det klogt af og til at minde sig selv om den gamle fortælling om stor-viziren, der af sin sultan blev anmodet om at forsyne dennes ring med en inscription, egnet til at opmuntre ham i modgang og til i medgang at indprente ham beskedenhed, og som i ringen lod indgravere følgende: „Ogsaa dette vil vise sig at være forbigaaende“.

I Paris var jeg undertiden gæst hos den norske gesandt, baron Fritz Wedel-Jarlsberg. Han holdt af overfor en ung mand som mig at fordybe sig i minder fra unionsbrudet og fortælle om den rolle, han selv havde spillet derved. Han var en frodig personlighed, expansiv som faa skandinaver og i besiddelse af udprægede evner for diplomatisk virksomhed. Han indtog da ogsaa en for en nordisk missionschef sjælden fremragende stilling. Han stod mange franske ministre, saasom Aristide Briand, personligt nær og blev derved i stand til at yde sit land betydelige tjenester. Han udgav senere sine mémoires. De er morsomme og ogsaa belærende, men ville være værdifuldere, om de havde haft et mindre egocentrisk præg. De har altid for mig staaet lidt i samme lys som den tyske rigskansler, fyrst B. v. Bülow's.

I daværende legationssekretær Harald Scavenius' hjem kom jeg ofte og tilbragte med ham og hans nydelige hustru, f. Steensen, mange fornøjelige timer. Jeg husker endnu de glade besøg, vi sammen med attaché, kammerjunker Viggo Barnekow aflagde i en restaurant paa Avenue de l'Opéra, hvor der serveredes en fortræffelig middag paa 3-4 retter *med* champagne for 3½ frs.! Harald Scavenius havde en brændende sjæl og en ærlig, undertiden nok noget oppositionel karakter. Hans kundskaber og skriveevne var betydelige. Om hans og hans hustrus initiativ og personlige mod skulle senere deres gerning under revolutionen i Rusland i 1917 afgive vidnesbyrd. Ved denne deres indsats under ekstraordinære og farlige forhold gjorde de Danmark ære.

Ved min tilbagekomst fra Paris i November 1910 genoptog jeg min tjeneste i ministeriet. Kort efter fandt mit bryllup sted med Else Bardenfleth, hvis kærlighed blev mit livs velsignelse.

Kong Frederik VIII's tragiske død i Hamborg under tilbagereisen fra et ophold i syden gjorde et stærkt indtryk paa mig. Fader satte kong Frederik højt, værdsatte ham navnlig for hans forfatningstroskab, demokratiske indstilling og store personlige elskværdighed. Jeg fik straks efter dødsfaldet gennem kammerherre Willy Rothe ordre til at bo paa Sorgenfri i nogle dage for at være til hjælp med afsendelsen af svar paa de talrige kondolence-telegrammer, der

strømmede ind fra udlandet. Jeg blev saaledes en af de første, der fik foretræde for vor nye konge. Kongen gik alle telegrammerne nøje igennem og undertegnede dem selv. Det var karakteristisk for ham, at han havde givet strenge ordrer til, at ethvert telegram til danske i udlandet skulle slutte med ordene: „Hilsen til landsmænd“.

Støttende mig paa min lange erfaring kan jeg sige, at adskillelsen fra hjemlandet giver troskabsforholdet til kongen hos danske i udlandet et særligt præg af intensitet. Dette gælder danske i ledende stillinger, men i mindst lige saa høj grad de mindre velsituerede. Og enhver dansk missionschef bør for sig selv erkende, i hvor høj grad den anseelse, han nyder – ikke mindst hos sine landsmænd i opholdslandet, skyldes det faktum, at han betragtes som en personlig repræsentant for kongen.

Jeg prøver ikke med hensyn til følelserne overfor konge og fædreland at drage nogen sammenligning mellem danske ude og hjemme. Men det er en kendsgerning, at netop adskillelsen, afstanden fra fædrelandet øver sin paavirkning. Den ansete britiske ambassadør, Jarlen af Dufferin og Ava, der virkede i sidste halvdel af forrige aarhundrede, skriver i sine erindringer: „Efterhaanden som det skib, ombord paa hvilket en diplomat rejser til sin post i udlandet, langsomt fjerner sig fra den hjemlige kyst, efterhaanden som landskabets velkendte træk: de pyntelige villaer, kirkernes og slottenes spir, de svale skove, bjergsiderne med den tydelige aftegning af vandløbenes veje ned over klipperne, efterhaanden som hele dette sceneri lidt efter lidt smelter sammen til en helhed, saaledes at hans blik kun fanger et ensartet indtryk af kystlinien, finder der i hans eget indre en tilsvarende udvikling sted. Naar han tænker paa sin mission og sin gerning, udviskes den interne politiks konturer; de kontroverser, der tidligere syntes ham egnede til at skabe splittelse, mister deres præg af skarphed, og partikampenes antagonismer fortoner sig. I deres sted træder i hans sind forestillingen om en enig nation, der har betroet sine interesser, sin ære i hans varetægt, og billedet af en elsket souverain, hvem han repræsenterer og tjener.“ Jeg har tit, i onde og gode tider, tænkt paa og erkendt sandheden i Lord Dufferin's ord, og jeg er overbevist om, at tendensen til at be-

tragte vort fædreland under én samlende synsvinkel, udslettende partistridigheder og udviskende fejl og mangler, gør sig gældende paa ganske tilsvarende maade for enhver dansk i udlandet. Samtidig gaar det nok de fleste, som det er gaaet mig, at de uvilkaarligt be-
trakter sig selv som havende et medansvar for, hvad der sker hjemme, og en selvfølgelig pligt til om nødvendigt – som Christmas Møller plejede at udtrykke det – at forklare og forsvare det.

Min tjeneste i ministeriet strakte sig fra 1910–13, dog afbrudt ved kortere udsendelser som fungerende legationssekretær i Berlin, Paris og Stockholm. I sidstnævnte by arbejdede jeg under kammerherre O. C. Scavenius, der siden da og lige til sin død viste mig et trofast venskab. Kammerherre O. C. Scavenius var en initiativrig og energisk embedsmand, lige interesseret i tjenesten ude og hjemme. Han kunne virke noget nervøs og rastløs og var nok bedst egnet i udlandet, hvor hans evner til at komme i kontakt med mennesker og til at skaffe oplysninger i særlig grad kom til deres ret. Han viste under sin senere, kortvarige tjeneste som departementchef og direktør fra 1919–22 stor iver for at forbedre embedsmændenes kaar. Med sin moderne indstilling fik han en betydelig indflydelse paa den omorganisation af udenrigstjenesten, der indførtes ved loven af 1921.

O. C. Scavenius havde en udpræget evne til at reagere hurtigt og præcist. Jeg husker, at en herværende fremmed gesandt engang under en galaforestilling i Det kgl. Teater beklagede sig over sin placering. O. C. erkendte, at der var begaaet en fejl og bad gesandten om undskyldning. Da gesandten derefter var saa uklog at sige, at det skete var et spørgsmaal ikke om etikette, men om politik, og at han forbeholdt sig dagen efter at aflevere en skriftlig protest til kammerherren, var dennes øjeblikkelige reaktion som følger: „Je vous ai fait mes excuses. Je ne les répéterai pas.“ Gesandten kom ikke tilbage til sagen!

Min onkel Ferdinand Reventlow.

IV

Tjeneste i London 1913-19

I efteråret 1913 fik jeg mit store ønske om at komme til London som legationssekretær opfyldt. Gesandt var dengang kammerherre Henrik Grevenkop Castenskiold, gift med lensgreve Krag-Juel-Vind-Frijs' næst yngste datter, comtesse Anne Margrethe (Daisy). Kammerherre Castenskiold var en erfaren og korrekt diplomat, virkende ved sine smukke menneskelige egenskaber, sin retsindighed og takt, sin bon sens og personlige elskværdighed. Han følte sig nøje knyttet til England, og hans tankesæt og væremaade passede godt til britiske forhold. I sit ydre væsen var kammerherre Castenskiold reserveret. I begyndelsen af min tjeneste forekom han mig mærkelig fjern, men efterhaanden som jeg lærte ham at kende, ændredes dette totalt. Jeg kom til at staa ham meget nær og vil altid mindes ham med taknemlighed. Jeg har i mit eje et kobberstik af Talleyrand, der er mig særlig kært, fordi kammerherre Castenskiold i sit testamente, med en meget venlig henvisning til vort samarbejde under vanskelige forhold, havde bestemt, at jeg skulle arve det.

Kammerherreinde Castenskiold var betydelig yngre end sin mand. Hun var livlig, intelligent og fuld af charme. Paa grund af sygdom maatte hun tit tage paa rekreatjonsrejser til udlandet. Dronning Alexandra satte stor pris paa kammerherren og kammerherreinden og besøgte dem jævnligt, ledsaget af datteren prinsesse Victoria.

Dronning Alexandra var paa det daværende tidspunkt allerede en ældre dame, men stadig smuk og fornem af ydre. Hun vedblev at elske Danmark med en rørende kærlighed. Dette gjaldt og gælder

øvrigt efter min erfaring alle de medlemmer af vort kongehus, hvis liv og gerning er faldet i udlandet. Forklaringen herpaa er, tror jeg, at søge ikke alene i den trofasthed, der var karakteristisk for kong Christian IX, og som kendetegnede og kendetegner hans descendens, men tillige i det nære og fortlørlige forhold, som bestaar indenfor den kongelige familie. Ligesaa varm dronning Alexandra's kærlighed til Danmark var, ligesaa udpræget var hendes bitterhed overfor og styrken af hendes kritik af tyskerne. Paa dansk gav hun disse sine følelser frit løb, benyttende sig af meget frimodige og drastiske – undertiden pudsigt gammeldags – udtryk. Det var sikkert udtryk, hun i sin barndom havde hørt sine brødre benytte, og som var blevet staaende i hendes erindring, uændret gennem de mange aar. Kulminationen naaedes, da dronningen hørte om den behandling, kejserinde Dagmar ved krigens udbrud var bleven udsat for fra kejser Wilhelm's side, da hun fra København forgæves forsøgte at vende tilbage til St. Petersborg via Berlin. Ogsaa kejserinde Dagmar har jeg nogle gange talt med og konstateret, at hendes følelser for Danmark var ligesaa varme og de af hende om Tyskland benyttede udtryk mindst ligesaa drastiske som dronning Alexandras.

Et bevis paa dronning Alexandras indstilling overfor Tyskland fandt jeg i en i Sir Harold Nicolson's bog om King George V gengivet passus af et brev fra dronningen, adresseret til hendes søn, den daværende prins George, da denne under et besøg i Berlin i 1890 fra sin fætter, kejser Wilhelm modtog den preussiske sorte ørns orden og blev udnævnt til æres-oberst for et preussisk regiment. Den paagældende passus lyder i oversættelse saaledes: „Saa er altsaa min Georgie Boy nu bleven en virkelig, levende, skiden, tysk soldat i blaa frakke og med pikkelhue!!! Det maa jeg sige, det havde jeg aldrig troet, jeg skulle opleve! Men det er der jo ikke noget at gøre ved. Som du selv siger – det var ikke til at komme udenom – det var dit uheld og ikke din fejl – og alt ville være bedre – selv det at mine 2 drenge blev ofrede!!! – end at papa skulle gøres til en tysk admiral. Det kunne jeg ikke have overlevet! Første gang han pyntede sig med den uniform, maatte du have søgt efter din stakkels, gamle „Motherdear“ paa bunden af havet!“

Dronning Alexandra var i Storbritannien en stor støtte for sit gamle fædreland og uhyre hjælpsom overfor de mange danske, der henvendte sig til hende. Om saadanne henvendelser modtog kammerherre Castenskiold utallige breve fra dronningens gamle hofdame, the honourable Charlotte Knowles, der aldeles ikke lagde skjul paa, at danske forekom hende at være et meget besværligt folkefærd. Inden vor afrejse fra London ved afslutningen af min tjeneste dér i februar 1919 blev min kone og jeg med vor ældste søn Christian, der dengang var lidt over 3 aar gammel, modtaget i audiens af dronningen. Christian var ganske uimponeret af at blive stillet overfor den fornemme dame. Han fór rundt i stuerne, slog kolbøtter paa gulvet, og naar dronningen talte til ham, reagerede han ved at efterabe hendes ejendommelige diction og de for hende karakteristiske haandbevægelser!

Ved min tiltræden i London var der ved gesandtskabet ansat – foruden min ringhed – én honorær attaché og én dame. Flere var vi ikke. Vi sad alle 3 i én stue paa tredie sal. Kontortiden var officielt fra kl. 11–1. Det hændte tit, at jeg kom tilbage om eftermiddagen for at arbejde, men det ventedes ikke. Jeg overværede i mit første tjenesteaar, da arbejdet paa gesandtskabet ikke var synderlig krævende, adskillige interessante debatter i underhuset. Jeg hørte saaledes nogle gange Lloyd George forsvare en af ham udarbejdet plan vedrørende en reform af landbruget. Aldrig før havde jeg set en taler benytte saa voldsomme gestikulationer, og modsætningen mellem hans fyrige, waliske temperament og tilhørernes i hvert fald tilsyneladende flegma gjorde paa mig et højst besynderligt indtryk. De konservative, der faa aar senere beredvilligt indordnede sig under hans førerskab, betragtede ham dengang nærmest som en ansvarsløs demagog, hvis veltalenhed, undertiden indsmigrende, ofte revsende, men altid inciterende og spillende paa stærkt følelsesbetonede strenge, øgede hans farlighed.

Maaske kan det for læsere, der hører hjemme i Danmark, have interesse at kende det nedenfor i oversættelse gengivne udsnit af en tale, Lloyd George umiddelbart efter krigsudbrudet i 1914 holdt i sit fødeland Wales: „Verden staar i stor gæld til smaa nationer og

smaa mænd. – Frederik den store valgte sine krigere efter deres højde, og denne tradition er blevet en bestanddel af tysk politik. Tyskland bringer dette størrelsens ideal til anvendelse i sin bedømmelse af nationerne. Det vil kun tillade nationer paa 6 fod og to tommer at komme frem i første række. Men hele verden skylder de smaa nationer paa 5 fod meget. Den største kunst i verden præsteres af smaa nationer. Den litteratur, der aldrig forældes, kom fra smaa nationer. Den bedste engelske litteratur blev skrevet, da England var en nation af størrelse som den belgiske og befandt sig i kamp imod et stort imperium. De heroiske bedrifter, som begejstrer menneskeheden igennem generationer, blev udført af smaa nationer, der kæmpede for deres frihed. Ja – menneskehedens frelse kom gennem en lille nation!“

Fordømmelsen af den tyske krænkelse af Belgien og medfølelsen med denne lille nation, der saaledes uden egen skyld var blevet overfaldet, havde haft til følge, at et enigt britisk folk med begejstring tog kampen op mod angriberen. Lloyd George ønskede aabenbart ved de citerede udtalelser at opretholde og styrke denne stemning hos sine walisiske landsmænd, og – som talens opbygning og klimaks viser – gør han det saa mesterligt, som kun den formaar det, der ejer evnen til i sit indre at registrere den virkning, hans ord gør paa tilhørerne, og til selv at lade sig gribe og inspirere af de følelser, han fremkalder.

Ogsaa Austen Chamberlain var det interessant at iagttage. Jeg var engang vidne til, at han midt i en tale i underhuset blev afbrudt af bifald. Jeg tror, det kom fra de irske medlemmers rækker. Det maa i hvert fald have været fra folk, hvis synspunkter han ikke billigede, thi jeg ser endnu for mig den høje, elegante mand, korrekt klædt i diplomatfrakke med høj hat i haanden, hvid blomst i knaphullet og monocle i øjet, som med en lidt stiv værdighed vendte sig om imod de paagældende og sagde: „I am *not* obliged to the honourable members for their applause.“ Dette minder mig om, at d'Israëli engang, da han under en tale i huset blev applauderet af oppositionen, forbavset rettede følgende spørgsmaal til sine tilhængere: „Did I say anything particularly foolish?“

Paa det daværende tidspunkt var der langt større luksus end i det London, jeg lærte saa nøje at kende under sidste verdenskrig og i aarene derefter. I teatrene, der begyndte kl. 9, var damerne dekolleterede og herrerne mødte i kjole med høj hat og hvide handsker. Rotten Row var vel ikke helt paa højde med, hvad den havde været paa dronning Victoria's og kong Edward VII's tid, men var dog i formiddagstimerne fuld af elegante ryttere og ryttersker, de sidst nævnte altid i damesaddel.

Medlemmerne af det diplomatiske korps, der dengang i forhold til nu var ret faatalligt, blev før krigsudbrudet i 1914 nogle gange om vinteren indbudt til de saakaldte „Drawing Rooms“ paa Buckingham Palace. For damerne var det obligatorisk ved disse lejligheder at bære et 3 meter langt slæb, fæstet til skulderen, samt paa hovedet et slør og 3 hvide strudsfjer, der – mærkeligt nok – skulle sidde lidt skævt med en hældning til venstre („slightly to the left“). Herrerne var i uniform med hvide knæbenklæder, silkestrømper og udringede laksko (saakaldte „pumps“) med sølvspænder. Efter at være blevet opstillet – missionerne efter deres chefers anciennitet, dog saaledes at de dengang faatallige ambassader altid gik forud – defilerede vi én for én forbi og gjorde vore reverencer for kongen og dronningen, hvis tronstole var anbragt udfor riddersalens korte væg. Vore navne blev raabt op af the Lord Chamberlain. Umiddelbart ved kongens side stod udenrigsministeren, Sir Edward Grey. Jeg saa denne første gang ved et saadant „Drawing Room“, og jeg har aldrig glemt det indtryk af klogskab, parret med mildhed, han gjorde paa mig.

Fra det danske kongepars officielle besøg ved det britiske hof i maj 1914 husker jeg navnlig taflet paa Buckingham Palace, hvor jeg saa de fleste af den tids ledende britiske politikere, saasom Asquith, Sir Edward Grey, Lloyd George og Austen Chamberlain, alle i den ovenfor beskrevne hofdragt. Ogsaa City'ens lunch for kongeparret i Guildhall mindes jeg og specielt kong Christians uskrømtede forbavelse, da toastmasteren i sin farveprægtige, røde uniform paa den for denne profession ejendommelige, let protégerende maade begyndte at forberede majestæten paa, at tiden for talerne

nærmede sig, og derefter i det psykologiske øjeblik med rungende stemme raabte ud over forsamlingen: „His Majesty the King of Denmark.“

Det diplomatiske korps i London havde paa det daværende tidspunkt til en vis grad et andet præg end nu, eftersom dets medlemmer i hvert fald for de europæiske stormagters vedkommende saa godt som udelukkende rekruteredes fra gamle, fornemme familier. De ledende indenfor korpset var franskmændene Monsieur Paul Cambon, russeren greve Benckendorff, østrigeren greve Mensdorff, amerikaneren Mr. Page, tyskeren Fyrst Lichnowsky, italieneren marquis Imperiali og spanieren Monsieur Merry del Val, alle højtstaaende og dygtige diplomater. Navnlig Monsieur Cambon var anset for sin klogskab. Ogsaa greve Mensdorff og fyrst Lichnowsky omfattedes i ledende britiske kredse med respekt og sympati, følelser, der vedblev at bestaa under krisen i juli–august 1914, fordi man vidste, at de begge ærligt bestræbte sig for at afværge krigen.

Jeg skal ikke indlade mig paa selv at foretage nogen sammenligning mellem diplomati før og nu, men foretrækker at anføre nogle af langt mere sagkyndige fremsatte udtalelser, ved hvilke jeg særlig har fæstet mig. Den fremragende franske diplomat Jules Cambon, der var ambassadør i Berlin umiddelbart før første verdenskrig, skriver, at der ganske vist er sket en ændring i diplomatiets ydre fremtræden, saa at sige i dets „make up“, men at dets substans er og maa forblive den samme, for det første fordi den menneskelige natur ikke ændres, for det andet fordi der kun eksisterer een maade, paa hvilken internationale uoverensstemmelser kan bilægges, og endelig fordi en ærlig mands ord for enhver regering altid vil vise sig at være det virksomste overtalelsesmiddel. Monsieur Cambon peger paa noget overmaade vigtigt ved at fastslaa, at i diplomatens haand er det vigtigste vaaben sanddrøhed og ordholdenhed. Helt modsat er det princip, der synes nedlagt i følgende, ofte citerede udtalelse, fremsat af en britisk ambassadør, Sir Henry Wotton, der virkede under kong Jacob I.: „En ambassadør er en ærlig mand, der er udsendt for i udlandet at lyve til gavn for sit fædreland.“ Af Sir Harold Nicolson's interessante skrift „Diplomacy“ fremgaar det

imidlertid, at den paagældende som en spøg havde indført disse ord i et album. Og Metternich har næppe heller ment det helt alvorligt, naar han erklærede: „Min specielle politik er at vildlede ved at tale sandhed.“ („Ma politique à moi c'est de tromper en disant la vérité!“).

Sir Harold Nicolson naar i nogle betragtninger om dette emne, fremsat i hans fornævnte bog, frem til omtrent samme konklusion som Monsieur J. Cambon. Efter hans mening bestaar der markerede forskelle mellem diplomati i det syttende og attende aarhundrede og diplomati i dag, men han fortsætter herefter med at sige: „Det ville imidlertid være en misforstaaelse at betragte disse forskelle, som om de var ensbetydende med skarpe kontraster mellem mørket dengang og lyset nu. Der er ikke sket nogen pludselig forvandling; der kan ikke konstateres skarpe kontraster, hverken i princip eller i henseende til metode; det eneste, der er sket, er, at forhandlingens kunst lidt efter lidt har tilpasset sig efter ændringerne i de politiske forhold.“ Tendensen i den af Harold Nicolson antydede udvikling i de politiske forhold og i den derved nødvendiggjorte ændring af kravene til moderne diplomater belyses ved følgende udtalelse af den franske diplomat Monsieur Jusserand, der omkring 1910 sluttede sin karriere som ambassadør i Washington: „Betydningen af at overtale en fyrste og hans ministre er formindsket. Betydningen af at forstaa en nation er vokset.“

Som et kuriøst eksempel paa, hvad der ved slutningen af det attende aarhundrede, ganske vist i et ekstremt tilfælde, blev regnet for en særlig kvalifikation, kan jeg nævne, at kejserinde Catharina II's moder raadede kong Frederik II af Preussen til som sin ambassadør i St. Petersborg at sende en smuk mand med en god teint!

Ogsaa en kendt, moderne, engelsk diplomat Sir Victor Wellesley er i et historisk værk kommet ind paa forskellen mellem diplomati tidligere og nu. Han skriver: „Skønt der maa siges at være mindre adgang for diplomater til at tage ledende del i fastlæggelse af politiken nu end for blot 50–100 aar siden, er paa den anden side problemerne i dag langt interessantere og mere komplicerede end nogensinde før. Forskellen mellem det gamle og det nye diplomati

ligger i det faktum, at, medens paa Louis Napoleon's tid diplomati mere var en kunst end en videnskab, saa er det i dag mere en videnskab end en kunst." Dette er efter min mening slaaende rigtigt – blot med den tilføjelse, at der stadig kræves og altid vil blive krævet specielle anlæg, andre end de rent videnskabelige.

Jeg nævner alt dette for at vise, hvor nødvendigt det er bl. a. at tage i betragtning de stedfundne ændringer i de politiske forhold og ikke mindst i de forskellige nationers sociale struktur, før man indlader sig paa at foretage en sammenligning mellem det gamle og det nye diplomati, og da navnlig før man giver efter for den almindelige tilbøjelighed til at sige, at betydningen af diplomatisk virksomhed er svindende. Og jeg synes, at der er enhver grund til at anerkende den dygtighed, hvormed de unge kræfter indenfor vor tjeneste formaar at leve op til de strenge krav, der nu stilles til deres viden og effektivitet.

Naturligvis ville det være en passende afslutning paa disse meget spredte bemærkninger om min gamle profession at give et kort resumé af de egenskaber, der særlig udkræves af en diplomat. Herpaa tør jeg ikke indlade mig. Jeg vil indskrænke mig til at sige, at diplomati af sin udøver – foruden de rent tekniske færdigheder, som jeg henimod slutningen af dette skrift kommer lidt nærmere ind paa – i hvert fald synes mig at kræve 4 ting, nemlig ydmyghed overfor det en betroede hverv, evne til at lytte, lyst til at lære den nation, hos hvis regering vedkommende er akkrediteret, grundigt at kende, og indfølelse. Jeg véd, hvor vanskeligt det er at sige, hvorpaa indfølelse beror, og tillige, hvor svært det er at opøve sig i, endsige tilegne sig den, nært beslægtet som den er med takt. Og hvor mange uklare definitioner har jeg ikke set paa begrebet takt! Dets væsen gaar først rigtig op for en, naar man stilles overfor forsyndelser derimod – ens egne eller andres. Et pudsigt eksempel paa en saadan „negativ definition“ er følgende fortælling om Lord John Russell, der var britisk udenrigsminister i tredserne. Lorden var tilstede ved en koncert paa Buckingham Palace. Han forlod pludselig sin plads ved siden af hertuginde af Sutherland for at sætte sig ved siden af hertuginde af Inverness. Den derved udviste

uhøflighed var saa aabenlyst, at en af hans venner spurgte, hvorfor han havde skiftet plads. Han svarede, at varmen fra kaminen ved siden af hertuginde af S. var saa stærk, at han havde været nær ved at besvime. Vennen bemærkede saa, at han haabede, at han (Lorden) havde forklaret hertuginde af S. grunden, hvortil Lord John svarede: „Nej, det tror jeg ikke, jeg gjorde. Men jeg fortalte hertuginde af I. grunden til, at jeg var flyttet over til hende.“!

Efter dette lange sidespring vender jeg tilbage til min funktionstid som legationssekretær i London. Ved begyndelsen af hver session aabnes parlamentet ved en højtidelig ceremoni i overhuset. Denne ceremoni er en af de smukkeste og interessanteste, jeg kender, interessant navnlig derved at den dækker over et reelt, politisk indhold. Første gang jeg overværede den – i efteraaret 1913 –, var det kong George V, der foretog aabningen, og jeg husker tydeligt, da han med dronning Mary ved haanden traadte ind i huset. Paa gulvet i salen sidder lorderne, deriblandt nogle af dommerne, de saakaldte „Law Lords“, samt ærkebiskopperne og biskopperne, alle i deres pragtfulde, folderige rober. Paa tribuner langs den ene sidevæg er der siddepladser for missionscheferne og langs den anden for disses hustruer, the Peeresses og kabinetsministrenes og oppositionens ledere hustruer. Ved salens endevæg bag „The Bar“ samles paa et givet tegn, staaende, underhusets medlemmer med speakeren i spidsen. Handlingen indledes med, at souverainen efter at have taget plads paa tronstolen siger: „My Lords, pray be seated“. The Lord Chancellor overrækker knælende trontalen til majestæten, som derefter oplæser den. George V havde en kraftig, meget dyb stemme, der med lethed kunne høres af alle i salen. Jeg har i aarenes løb været til stede ved flere parlamentsaabninger, foretaget af kong George VI og i de sidste aar af dronning Elizabeth. George VI virkede ved den godhed, alvor og pligttroskab, der prægede hans fremtræden. Hans tale blev hver enkelt gang holdt med høj og tydelig røst, undertiden afbrudt af korte pauser, men altid saaledes, at man saagodtsom ikke mærkede den talefejl, der tidligere havde voldt ham store vanskeligheder. Man kunne ikke undgaa at se, at han – svag som han var – følte det som en byrde at bære den tunge krone. Da dron-

ning Elizabeth første gang aabnede parlamentet, vakte hun ved sin ynde og alvor, men tillige ved den naturlige sikkerhed, hvormed hun optraadte, almindelig beundring.

I min erindring staar tydeligt præget den sørgegudstjeneste, der i sommeren 1914 afholdtes i London af greve Mensdorff i anledning af mordet paa ærkehertug Franz Ferdinand og gemalinde. Navnlig husker jeg det indtryk, det gjorde paa mig, da medlemmerne af den tyske ambassade, praktisk talt alle i militære uniformer, sabelraslende traadte ind i kirken med chargé d'affaires'en hr. von Kühlmann i spidsen. Under den paafølgende krise og lige indtil nogle dage før krigens udbrud var jeg chargé d'affaires, idet kammerherre Castenskiold under et orlovsophold i Danmark havde maattet underkaste sig en blindtarms-operation. Jeg skal aldrig glemme mine følelser, da jeg fra udenrigsministeriet modtog et chiffertelegram, saalydende: „Vi venter at høre fra Dem“. Jeg følte det som et rap af en pisk! Det blev min skæbne senere at tjene i udlandet under adskillige alvorlige, internationale kriser. Hver gang har mindet om dette telegram virket ansporende paa mig.

Jeg stillede i 1914 første gang overfor problemet: „Hvor tit kan du være bekendt at lægge beslag paa fremmede embedsmænd, der er optaget af vigtigt arbejde for deres eget fædreland!“ Det er i virkeligheden et problem, der til stadighed møder en under arbejdet i udlandet. En politisk minister, der sendes ud i særlig mission, behøver ikke at gøre sig de samme bekymringer. Hans gerning ude er kort, og alle forstaar, at han maa udnytte tiden mest muligt. Men diplomaten er stationær. Han maa passe paa ikke at plage sine forbindelser og ikke at øse af sine kilder saa tit, at de udtørres. Han maa værne om sin „good will“ og sørge for, at hans fremtidige besøg ikke bliver uvelkomne. Jeg har under min tjeneste som missionschef i Stockholm under rolige forhold og i London under urolige haft den store lykke hos vedkommende embedsmænd og politikere at møde en venskabelig forstaaelse, for hvilken jeg endnu føler dyb taknemlighed.

I London i juli-august 1914 var det for mig, relativt ny i embedet som jeg var, særlig vanskeligt at skaffe oplysninger af værdi. Under-

statssekretær i Foreign Office, Sir Eyre Crowe havde imidlertid lovet kammerherre Castenskiold i paakommende tilfælde at hjælpe mig. Jeg gik derfor flere gange til ham. Jeg husker, at han, da han modtog mig ca. 14 dage før krigsudbrudet, sluttede samtalen med følgende ord: „De kan forsikre Deres regering, at den britiske og den tyske regering sammen gør deres yderste for at afværge en katastrofe“. Saaledes var altsaa stemningen endnu den paagældende dag. Den citerede bemærkning tog sigte paa den tyske regerings holdning overfor selve spørgsmaalet: krig eller fred i den givne situation. Den betød paa ingen maade, at Sir Eyre ikke klart eller rettere sagt ikke klarere end de fleste havde set den fare, som Tysklands provokerende politik i aarene umiddelbart før krisen i sommeren 1914 frembød. Der var imidlertid paa et vist tidspunkt af denne krise i Foreign Office en tilbøjelighed til at lægge hovedskylden paa den østrigske regering, dog saaledes at man erkendte, at faren paa tragisk vis øgedes derved, at Rusland mente i beredskabsforanstaltninger at maatte være noget forud for centralmagterne, navnlig Tyskland, hvis mobilisering ville kunne effektueres paa langt kortere tid.

Efterhaanden som det i de allersidste kritiske dage viste sig umuligt at opnaa Berlin's tilslutning til Sir E. Grey's utrættelige arbejde for at berolige Wien og derigennem undgaa krigen, ændredes synet paa den tyske regerings hensigter. Selve den britiske krigserklæring følt af den med hensyn til krigens varighed altfor optimistisk indstillede offentlighed vist nærmest som en befrielse. Ogsaa i London fandtes der dog kredse, der saa det tragiske i, at den britiske regering ikke paa et tidligere tidspunkt havde set sig i stand til aabent at erklære sin vilje til uforbeholdent at stille sig ved Frankrigs side. Forklaringen paa dens tøven kan næppe gives kortere og klarere end den daværende permanente understatssekretær i Foreign Office, Sir Arthur Nicolson (senere Lord Carnock) gjorde det i en udtalelse til Monsieur Jules Cambon, citeret i Madame Geneviève Tabouis' bog om hendes fader. Sir Arthur erkendte overfor en bemærkning af Monsieur Cambon, at en tidlig, utvetydig britisk stillingtagen maaske kunne have afværget krigen, men tilføjer: „at det var umu-

ligt for den britiske regering at erklære krig i den situation, i hvilken den befandt sig. Den kunne ikke føre en saadan krig uden støtte fra hele nationen. Det ville have været umuligt at gaa til den uden tilslutning fra de gamle jomfruer og præsterne ("the old maids and the parsons"). For at faa dem til at tage standpunkt havde invasionen af Belgien været nødvendig."

Sir Eyre Crowe var en sjælden dygtig udenrigsministeriel embedsmand, der allerede dengang havde betydelig indflydelse paa førelsen af den britiske udenrigspolitik. Han havde længe før krigen i et memorandum advaret kabinettet imod den fare, som den krigeriske stemning i tyske hær- og flaadekredse udgjorde. Til trods herfor blev han under krigen udsat for fuldkommen uberettigede, ubeher-skede angreb fra den „gule“ London-presses side. I disse angreb insinueredes det, at Sir Eyre lod sig paavirke af sine nære tyske forbindelser. Hans hustru og – saavidt jeg husker – ogsaa hans moder var tyskfødte og en svoger var admiral i den tyske flaaede. Sir Harold Nicolson, der dengang var medlem af den britiske udenrigstjeneste, har i en af sine bøger sat ham et velfortjent, smukt minde.

Jeg lærte i dagene omkring krigs-udbrudet at forstaa værdien af den hjælp, man kan faa af sine kolleger og da særlig af de nordiske missionschefer. Under min senere tjeneste har jeg altid haft nær kontakt med disse sidste og f. eks. gjort det til en fast regel, naar jeg vendte tilbage fra en orlov, først at henvende mig til dem for at faa lidt orientering om, hvad der var sket under min fraværelse. I det hele taget forekommer det mig, at tilhørsforholdet til samme profession skaber en følelse af fællesskab og naturlig, næsten selvfølgelig fortrolighed, som ikke alene er af tjenstlig, men ogsaa af personlig værdi. Denne følelse af samhørighed fik et smukt og af mig dybt paaskønnet udslag, da vor doyen i London, den belgiske ambassadør, Baron Cartier de Marchienne den 10. april 1940 telefonisk indbød mig til en officiel lunch dagen efter, under hvilken han ville placere mig paa hæderspladsen ved siden af et medlem af det britiske kongehus, „for at offentligheden, naar den læste om sammenkomsten i „Times“, kunne se, at Danmark endnu bestod og stadig var repræsenteret i Storbritannien“.

Jeg har ikke gjort tjeneste udenfor Europa. Dette er nok en af grundene til, at jeg altid har været glad ved at faa lejlighed til at lære lidt om tilstandene i fjerntliggende lande under samtaler med vedkommende kolleger. Derved har jeg ogsaa undertiden hørt frem-sat udtalelser, der gav mig et slaaende indtryk af synspunkter og for-hold, helt afvigende fra de for mig tilvante. Jeg husker, at en asia-tisk kollega ved omtalen af nogle tjenester, han havde ydet en af sine landsmænd, gav sin fremstilling eftertryk ved flere gange at ud-bryde: „He ought to kiss my *foot!*“. En anden missionschef viste mig paa sin kaminhylde et fotografi af en lille, spinkel og tilsyneladende noget forsagt herre og et andet, forestillende en høj, svær mand med et overmaade brøstigt udseende. Om den første sagde han: „This is my King; he reigns“. Og saa føjede han med en forstaaende og mær-kelig guttural latter til: „The other one is my Prime Minister. He *governs!*“. Det maa her indskydes, at i det paagældende land var stillingen som premier-minister dengang arvelig i én bestemt, højt-staaende slægt.

Krigsudbrudet i august 1914 medførte en voldsom forøgelse af arbejdet paa gesandtskabet i London. Den 6. s. m. løste jeg med for-staaelig spænding det chiffertelegram, ved hvilket gesandtskabet fik ordre til at forelægge for kong George budskabet fra vor konge an-gaaende den af ham og ministeriet truffne beslutning om mineudlæg-ning i Storebælt, et budskab, paa hvilket kong George faa dage efter gav et forstaaende svar. I sin fremstilling af begivenhederne under verdenskrigen skriver Peter Munch, at kongen, forinden beslutnin-gen om mineudlægningen blev truffet, havde haft samtaler med vice-admiral Koefod-Hansen og marineministeriets direktør, kommandør F. H. Jøhnke samt prins Valdemar. Det forekommer mig naturligt her at nævne, at kongen tillige havde talt med sin fætter, prins Georg, hvis skøn kongen tillagde stor betydning. Ogsaa prins Georg mente, at Danmark ville handle klogt i selv at lægge minerne.

Prinsen viste under sidste verdenskrig levende interesse for det arbejde, der blev gjort af danske i udlandet og ydede det en værdisfuld støtte. Hver gang jeg i London traf prins Georg, følte jeg, med hvor varm en kærlighed han stadig omfattede Danmark. Under

dronning Elizabeth's kroning i juni 1953 besøgte prinsen ambassaden. Han havde nogen tid forinden læst i avisen (sic!), at bl. a. kong Georg af Grækenlands efterkommere ved vor nye grundlov havde mistet arveretten til den danske trone. Da jeg fulgte ham til døren og takkede ham for besøget, svarede han: „Dansk af blod!“. – – Jeg glemmer ikke det udtryk af ridderlighed, hvormed han sagde disse 3 ord.

Min gamle chef, dr. P. Munch har ofte i den periode, da jeg var direktør for udenrigsministeriet, talt med mig om begivenhederne i Danmark i august 1914. Han fremhævede, hvor virksom en støtte ministeriet havde fundet hos kongen i spørgsmaalet om mineudlægningen. Mange aars erfaring havde, sagde han, siden givet ham den lære, at det var klogt, inden vigtige beslutninger blev taget, at raadføre sig med kongen, hvis instinktive forstaaelse, ikke mindst af udenrigspolitiske spørgsmaal, han værdsatte.

Det hævdvundne britiske syn paa spørgsmaalet om indholdet af – og grænserne for – kongemagtens rettigheder har jeg set beskrevet paa følgende maade: „Souverainen har ret til at blive informeret, ret til at opmuntre og tilskynde og ret til at advare“. Dette falder, tror jeg, godt sammen med dansk opfattelse. Mr. Attlee gav i den tale, han paa oppositionens vegne holdt i underhuset efter kong George V's død et klogt bidrag til belysning af dette problem. Efter at have antydnet den enorme udvikling, der havde fundet sted i kongens regeringstid paa alle omraader, mellemfolkelige, indrepolitiske, videnskabelige, sociale og økonomiske, sagde han, at to ting under disse forhold krævedes af et stort lands souverain. Det første var sympati med nye tanker og beredvillighed til at acceptere forandringer og til at indstille sig i overensstemmelse med de ændrede vilkaar. Det andet var at skænke et samfund, hos hvilket begivenhedernes hurtige udvikling havde skabt raadvildhed, et samlingsmærke, præget af stabilitet. Mr. Attlee tilføjede, at kong George i fuldt maal ydede begge dele. Mr. Attlee talte om et stort lands souverain, men landets størrelse spiller i denne sammenhæng ingen rolle.

Blandt de svar, der af den danske regering blev givet tyskerne paa disses mere eller mindre nærgaaende spørgsmaal i juli–august 1914,

har jeg altid beundret det, som grev Moltke bemyndigedes til at overbringe udenrigsminister von Jagow paa dennes forespørgsel om, hvorvidt Danmark ville iagttage en „velvillig“ neutralitet!. Svaret, der afgaves den 31. juli, dagen efter at forespørgslen blev stillet, og som lød: „Ja, selvfølgelig, saavidt dette er foreneligt med begrebet neutralitet!“, havde efter sin formulering et præg af imødekommenhed, men lovede intet udover, hvad det var nødvendigt at love. Det akcepteredes da ogsaa af den tyske regering, og fra vestmagternes side kunne der ikke rejses nogensomhelst indvending imod det.

Under samtalerne om krigsudbrudet fortalte dr. Munch om den erklæring, som den tyske gesandt, greve Brockdorff-Rantzau den 2. august havde afgivet til udenrigsminister Scavenius, gaaende ud paa, at Tyskland ikke havde til hensigt at bringe dansk omraade i fare, men at det var muligt, at krigsbegivenhederne uden Tysklands vilje kunne medføre operationernes udstrækning til danske farvande, og at Danmark derfor maatte gøre sig klart, hvilken stilling det eventuelt ville indtage. Vor regering havde taget den tyske erklæring til efterretning og i sit svar udtalt haabet om, at krigsbegivenhederne ikke ville medføre operationernes udstrækning til danske farvande. Saafremt noget saadant uden Tysklands vilje og foranstaltning ikke desto mindre skulle finde sted, ville dette dog ikke bevirke nogen ændring i Danmarks neutrale holdning. Svaret slutter derefter med følgende: „Danmark vil ikke i noget tilfælde slutte sig til Tysklands modstandere“. Det danske svar var, sagde dr. Munch, under senere politiske diskussioner blevet fortolket saaledes, at dets sidste sætning modsætningsvis skulle betyde, at Danmark, hvis det blev tvunget ind i krigen, ville stille sig paa tysk side, men denne fortolkning var fejlagtig; sætningen betød, at ingen begivenhed kunne gøre Danmark til parthaver i krigen.

Det fremgaar heraf, at der herhjemme var blevet rejst en vis kritik imod den nævnte slutpassus. Det kan ikke undre, at den ogsaa hos os, der virkede paa den anden side Nordsøen, vakte bekymring for, hvad man fra allieret side ville lægge ind i den. Mig forekom den at indeholde et for vidtgaende tilsagn, som den tyske regering tilmed ikke havde udbedt sig. I realiteten fik dette svar dog næppe

nogen betydning, da det viste sig, at fremsættelsen af greve Brockdorff-Rantzau's erklæring skyldtes en misforstaaelse, og at den tyske udenrigsminister henholdt sig til det tilfredsstillende danske svar af 31. juli.

Bestræbelserne for at skaffe varetilførsler til Danmark skabte stor travlhed paa gesandtskabet under første verdenskrig. Arbejdet hermed bragte mig i forbindelse med de delegationer, der under etatsraad H. N. Andersen's ledelse blev sendt til London. Etatsraaden nød i udlandet som herhjemme en sjælden anseelse, som han forstod at værne om og udbygge med klog beregning, derunder ogsaa med forstaaelse for betydningen af den rent ydre iscenesættelse. Dette gjorde sig gældende bl. a. i hans forhold til pressen. I britiske regeringskredse respekterede man hans politiske flair og følte sig tiltalt af hans stilfærdige, lidt reserverede væsen. Hver gang han ankom, undertiden efter nylig at have besøgt St. Petersborg og Berlin, laa der bud til ham fra Buckingham Palace, at kong George ønskede at tale med ham. Jeg ved intet om, hvorvidt eller rettere i hvilket omfang han paa et vist tidspunkt af stormagterne benyttedes til i de forskellige hovedstæder at foretage fortrolige sonderinger angaaende mulighederne for fred, men givet er det, at hans besøg i London, navnlig i krigens 2 første aar, var velkomne, og det er ligesaa sikkert, at den tillid, man paa britisk hold nærrede til ham, og den evne, han besad til at skaffe sig forbindelser og venner i de højeste kredse, var af den største værdi for danske interesser. Ved opnaelsen af disse forbindelser har det venskab, der knyttede ham til kong Christian og til medlemmer af det danske kongehus, utvivlsomt været ham til stor hjælp. Indenfor sine delegationer holdt etatsraaden ved midler, der var umærkelige for udenforstaaende, en meget streng disciplin. Ogsaa i de ydre omgangsformer gav dette sig mærkbare udslag. Med den tiltagende uforsonlighed i følelserne overfor Tyskland skærpedes lidt efter lidt den britiske krigsførelse, og fra det øjeblik, da Lloyd George i 1916 havde afløst Asquith som første-minister, havde etatsraad Andersen's besøg næppe samme betydning som tidligere; dette var det lettere for gesandtskabet end for etatsraaden selv at erkende.

Jeg har i min besiddelse flere af de fortrolige smaaskrifter, i hvilke etatsraad Andersen nedfældede sine idéer. Disse fremsattes, hvad enten det skete mundtligt eller skriftligt, som principielle betragtninger, undertiden formuleret i endog meget stor almindelighed. H. N. Andersen vedblev lige til sin død at syse med internationale problemer og disses indflydelse paa Danmarks øjeblikkelige og fremtidige stilling.

Å propos regerings-skiftet i London i december 1916 synes jeg, det er naturligt her at indskyde, at det vel var en lykke for Storbritannien i Lloyd George at faa en initiativrig, dynamisk og hensynsløs førsteminister, som netop i kraft af disse egenskaber var i stand til at føre krigen igennem til sejr, men at det næppe er retfærdigt, naar Asquith's eftermæle i saa høj grad – ogsaa herhjemme – er blevet bestemt ved hans kendte udbrud: „Wait and see!“. I den sammenhæng, hvori det blev fremsat, var det udtryk ikke for en tendens hos ham selv til passivitet, men for irritation overfor personer, der anlagde et skøn, for hvis fejlagtighed udviklingen efter hans mening ville komme til at aflægge bevis. I virkeligheden var Asquith – i hvert fald saaledes, som han af kyndige iagttagere bedømtes – snarest en handlingens mand med en klar og skarp intelligens. Men han gjorde sig skyldig i et fejlskøn ved ikke at ville indse nødvendigheden af at skabe et snævert krigskabinet, hvis medlemmers eneste opgave skulle være at organisere den britiske krigsindsats saa effektivt som muligt. Som den aandsaristokrat han var, evnede han ikke – lagde maaske heller ikke vægt paa – i sine taler at virke inspirerende, og han manglede enhver forstaaelse for den paa-gaaende bearbejdelse af masserne, som i krig under moderne forhold udkræves for at vedligeholde og stimulere saavel folkets mod og kamplyst som dets vilje til at producere. Jeg husker, at et medlem af kredsen omkring Asquith og hans hustru engang overfor mig citerede ham som havende stemplet Lloyd George's form for veltalenhed som „nothing but froth and eyewash“ („intet andet end skum og bluff“). Et karakteristisk udtryk for sin skepsis overfor ord gav han ved om Lloyd George og Churchill at sige: „They can only think talking just as some people can only think writing. Only

the salt of the earth can think inside, and the bulk of mankind cannot think at all". („De kan kun tænke, naar de taler, ganske ligesom nogle kun kan tænke, naar de skriver. De, der er i stand til at tænke i stilhed, er jordens salt; størstedelen af menneskeheden kan overhovedet ikke tænke“).

Fra min befattning i London med danske erhvervs-interesser under første verdenskrig mindes jeg mit gode samarbejde med statskonsulent Harald Faber, en begavet og særpræget personlighed og en fortræffelig embedsmand, samt med min nære ven, ingeniør Kai Mygind, der i 1917 afløste generalkonsul Rottbøll som chef for det ca. 1½ aar forud oprettede fælleskontor i London for grosserersocietet og industriraadet („The Danish Trade Office“). I krigens første aar besøgte jeg den daværende amerikanske generalkonsul for at gøre mig bekendt med det af ham oprettede arkiv over alle de erstatningssager, som hans regering agtede efter krigen at anlægge imod den britiske. Og min chef fortalte om de meget alvorlige forestillinger, som den amerikanske ambassadør ofte gjorde i Foreign Office om blokaden. I virkeligheden var irritationen i ledende amerikanske kredse over den britiske blokade-politik paa et vist tidspunkt saa voldsom, at U.S.A.'s indtræden i krigen som protest derimod ikke ansaas for helt udelukket. Mærkeligt er det nu at opleve, hvor udpræget en vending i synet paa havenes frihed der har fundet sted i U.S.A., efter at dette lands flaademagt har naaet sin nuværende størrelse. Jeg henviser her eksempelvis til de forsøg, Amerika for et par aar siden forgæves gjorde paa at skaffe sig adgang til i fredstid at undersøge andre magters skibe paa det aabne hav for at kontrollere, om de førte ladninger af vaaben eller ammunition til Guatemala!

Det, der gjorde stærkest indtryk paa mig under første verdenskrig, var – foruden den britiske ungdoms mod og offervilje – den beslutsomhed, som besjælede hele nationen. Britterne beviste allerede dengang deres enestaende evne til at tage sorger og savn med taalmod og udholdenhed. Det alvorligste indtryk fik jeg, naar jeg af og til om aftenen saa tog efter tog ankomme med saarede til Victoria station, og naar jeg fra hjemvendte soldater hørte om det nerveop-

slidende liv ved fronten og – ikke mindst – om de dramaer, der udspilledes ved erobringen og den efterfølgende „rensning“ („cleaning“, „nettoyage“) af skyttegravene.

De materielle vilkaar i London var dengang vel ikke helt saa haarde som under sidste krig, men ernærings-situationen blev dog efterhaanden meget anspændt. Ogsaa vor husholdning berørtes i høj grad deraf. Navnlig var det svært at skaffe sukker, fedtstoffer og kul, og det blev et stort problem under den stadige prisstigning at faa pengene til at slaa til. Smør var det umuligt for os at opdrive. Margarinen inddeltes for hvert enkelt medlem af vor husstand ved ugens begyndelse i 7 helt utilstrækkelige portioner. Som erstatning smurte vi custard (et mælkepræparat) paa brødet og spiste sild. Sildene var saa stærkt saltede, at jeg siden har maattet trækkes med et besværligt mavesaar. Ved vor hjemkomst til Danmark efter krigen var vi alle i betænkelig grad underernærede.

Det hændte i løbet af krigen 1914–18 flere gange, at gesandtskabet blev anmodet om at lade sig repræsentere ved behandlingen af sager, hvorunder danske var anklaget for spioneri. I reglen blev det min opgave at være til stede. En af de anklagede hyppigt anvendt, naiv fremgangsmaade var ved afsendelsen af breve til Danmark at skrive oplysninger om militære anliggender paa den plads, hvor frimærkerne blev anbragt. Naar spionage-sager havde en alvorlig karakter, gik anklagemyndighedens paastand i reglen ud paa dødsstraf. I ét tilfælde, hvor en person med fjern tilknytning til Danmark dømtes til døden ved hængning, blev gesandtskabet indbudt til ogsaa at lade en repræsentant overvære eksekutionen, men afslog!

En anden spionsag frembød nogle for mig ikke saa lidt prekære momenter. Den blev nogle aar efter krigen omtalt i en kronik i et London-blad. En yngre dame, der var ansat paa en dansk legation, havde til sin chef udtalt ønske om at faa en stilling i England. Hendes familie, der bar et anset navn, havde meget nær tilknytning til Danmark, hvor hun selv havde tilbragt adskillige aar. Hun havde imidlertid, hvad jeg først senere erfarede, ikke dansk statsborgerret. Hun blev varmt anbefalet til mig af vedkommende gesandt og lega-

tionssekretær, der begge var mine gode venner. I introduktionsbrevene til mig anførtes det, at hun var fuldt paalidelig, at hun paa gesandtskabet havde været anvendt til chiffrering, og at jeg roligt kunne prøve at hjælpe hende til en stilling. Endvidere blev det fremhævet, at hun var ængstelig for under de fremmede forhold at blive bestjaalet, og at jeg derfor ville gøre hende en stor tjeneste ved, i hvert fald i begyndelsen, at opbevare hendes penge. Ved hendes ankomst anbefalede jeg hende til nogle danske firmaer, men uden held. Da hun meget ønskede ansættelse i censuren, nævnte jeg tilsidst hendes navn for en ung dame, datter af danske forældre, men britisk statsborger, som beklædte en overordnet stilling i den omtalte institution, og spurgte, om hun kunne finde anvendelse for hende. Nogen tid hengik, uden at der opnaaedes noget resultat. I denne periode opbevarede jeg hendes penge, modtog enkelte gange fra Danmark eller et andet nordisk land mindre beløb, bestemt for hende, og sendte hende med smaa mellemrum checks paa 5 £. En dag blev kammerherre Castenskiold kaldt til understatssekretær Sir Arthur Nicolson, der meddelte ham, at den paagældende dame var bleven arresteret og havde tilstaaet sig skyldig i spioneri, samt at der i hendes gemmer var fundet et antal pengeforsendelser fra mig. Hun blev stillet for en krigsret og dømt til døden ved hængning, men fik dommen ændret til livsvarigt fængsel. Nogen tid efter krigens afslutning blev hun sat paa fri fod. Jeg tror, at det saaledes passerede – takket være min chefs øjeblikkelige sigen god for mig – ikke kom til at skade mig. Men det var en alvorlig lære! Jeg lovede mig selv aldrig mere at anbefale nogen til censuren og tog et tilsvarende løfte fra mine medarbejdere under sidste krig.

Adskillige luftangreb fandt sted paa London ogsaa under første verdenskrig. Jeg husker min kone kort før vor ældste søn Christian Benedict's fødsel i efteraaret 1915 siddende paa trappestenen foran vort hus, iagttagende en zeppelin, der forgæves søgte at komme fri af søgelysene. I sommeren 1916 foretog tyskerne til almindelig forbavsel ved højlys dag et stort aëroplan-angreb paa cityen; dette angrebs gennemførelse var medvirkende til kabinettet Asquith's fald. I nogle frostklare nætter i september 1917 skete der en serie

angreb, men det hele var dog for intet at regne imod bombardementerne under sidste krig. Mørkelægningen blev gennemført med den største strengthed, og det følte som en sand befrielse, da lysene den 11. november 1918 pludselig igen tændtes. Min kone var om aftenen paa Trafalgar Square og har aldrig glemt den ubeskrivelige oplevelse at være med i en tusindtallig menneske-mængde, alle jublende, syngende og dansende, lykkelige over rædslernes afslutning og stolende paa, at de nu stod ved indledningen til en æra af fred, frihed og ret!

Under vort første London-ophold viste den tidligere gesandt, geheimeraad Fr. Bille og hans amerikanskfødte hustru os stor venlighed og gæstfrihed. Jeg tror, at kun faa danske diplomater i længden har følt sig lykkelige ved at forblive boende i udlandet efter deres tilbagetræden fra tjenesten. Geheimeraad Bille var af tanke-sæt og væremaade udpræget dansk. Han havde kæmpet ved Dybbøl. Under henvisning hertil blev der i sin tid, da han var udpeget til at overtage gesandtposten i Berlin, nægtet ham tysk agrément. Jeg har engang læst følgende betragtning, som jeg gengiver paa engelsk, fordi den er vanskelig at oversætte: „Beauty in life may come from good dressing and what not, but for beauty in death you have to fall back on character.“ Geheimeraad Bille havde været en statelig og smuk mand. Da jeg kendte ham, var han gammel, trist og træt. Jeg saa ham efter hans død og blev slaaet af den fuldkomne forvandling, der var sket. Rynkerne var glattet ud, og trækkene stod frem smukke og rene. Det var, som om døden havde gengivet ham hans ungdom.

I krigens sidste aar samledes de sønderjyske krigsfanger i Feltham-lejren tæt udenfor London. Pastor Troensegaard-Hansen udførte et nidkært arbejde baade for at samle fangerne og for at skaffe dem gode levevilkaar. Gennem ham havde jeg paa gesandtskabets vegne forbindelse med fangerne. Jeg benytter endnu med glæde to smukke mahogni-æsker med Slesvigs vaaben indlagt, som fangerne selv havde forarbejdet, og som de gav mig ved min afsked fra London.

Paa grund af min lange fraværelse fra Danmark vidste jeg kun lidet om de meningsforskelle angaaende Sønderjylland, der allerede før vaabenstilstanden var opstaaet hjemme. Det virkede derfor som

et chok paa mig, da jeg blev bekendt med den paafaldende skarpe tone i den note, som den britiske chargé d'affaires den 14. oktober 1918 overrakte udenrigsminister Erik Scavenius. Det udtaltes deri, at den britiske regering havde modtaget meddelelser, i henhold til hvilke der fandtes en vis mulighed for, at der var indledet forhandlinger i det øjemed, at Tyskland frivilligt skulle samtykke i mod kompensation at afstaa den dansktalende del af Sønderjylland, og at det britiske gesandtskab derfor havde erholdt ordre til at gøre den danske regering opmærksom paa de alvorlige farer, den baade politisk og handelsmæssigt ville udsætte sig for ved i et øjeblik som det daværende at stille sig paa Tyskland's side („siding with Germany“). Udenrigsminister Scavenius' svar gik ud paa, at saadanne forhandlinger ikke havde fundet sted og ikke ville finde sted. Den omtalte note gav mig ved sit indhold og sin form en nyttig belæring om den determinerede indstilling hos sejrriige nationer og derigen- nem tillige om den hensyntagen og forsigtighed, der udkrævedes ved behandlingen af den sønderjyske sag, med hvilken jeg senere skulle faa saa meget at gøre.

V

Udenrigsministeriet 1919-32

I februar 1919 blev jeg hjemkaldt til tjeneste i udenrigsministeriet efter 5¹/₂ aars ophold i et land, der var kommet til at staa min kones og mit hjerte meget nær, og i hvilket vi senere skulle tilbringe 16 begivenhedsrige aar.

I november s. aa. udnævntes jeg til kontorchef i I departement, under hvis ressort forhandlingerne vedrørende Sønderjylland henhørte. Under disse lærte jeg at kende en række personligheder, som jeg kom til at sætte meget højt. Jeg tænker her navnlig paa H. P. Hanssen, de 2 amtmænd, Kresten Refslund Thomsen og lensgreve Schack, og sidst, men ikke mindst, daværende kontorchef Martin Hammerich. Fælles for dem alle var et dybtgaaende kendskab til sønderjyske forhold og til tysk mentalitet, en sjælden evne til at fastholde maalet for deres stræben og et nøgternt fremsyn, parret med idealisme og med tro paa Danmarks retfærdige sag. Vi embedsmænd lærte uhyre meget af H. P. Hanssen, mest naturligvis om Sønderjylland, men ogsaa om tysk psyke, herunder baade om dennes gode og mindre gode sider. H. P. Hanssen var ingenlunde nogen tysker-hader. Han talte tit med anerkendelse om sine tyske venner og den uegennyttige støtte, de i sin tid havde ydet ham i den tyske rigsdag. Det er i tysk propaganda blevet bebrejdet ham, at han paa langt sigt tilstræbte en „opsugning“ af tyskerne. Det havde været klogere ikke offentligt at benytte dette udtryk, men i virkeligheden dækkede det hos ham ikke over andet end et fuldkommen naturligt ønske om ved en hensynsfuld og forstaaende holdning fra dansk side at skabe fred og fordragelighed hos alle befolkningens elementer nord for grænsen. Min tjenstlige forbindelse med H. P. Hanssen

hører til mine bedste oplevelser, og jeg skal heller ikke glemme den hyggelige stemning, der herskede ved kaffebordet i hans og hans kloge og særprægede hustrus hjem. Efterhaanden som uoverensstemmelserne i grænsespørgsmaalet tilspidsedes, fæstnede der sig i visse danske kredse og efter min erfaring ogsaa indenfor den internationale Slesvig-kommission en tilbøjelighed til at bedømme H. P. Hanssen som havende et svagt eller, om man vil, opportunistisk indslag i sin karakter. Dette blev navnlig tilfældet, efterat han den 24. juni 1919 var indtraadt i Zahle's ministerium, omend med det forbehold, at han i indrepolitisk henseende ville være fuldstændig frit stillet. En saadan bedømmelse stemmer aldeles ikke med mit indtryk. H. P. Hanssen havde beskæftiget sig med politisk virksomhed længe nok til at kende nødvendigheden af at „give and take“, dersom man vil naa frem til et resultat. Men jeg er overbevist om, at hans holdning hele tiden bestemtes ved hensyn – ikke til ham selv, men alene til hans arbejde for skabelsen af en retfærdig og varig ordening af vort grænseforhold. I min kones og min „fremmedbog“ har han under et besøg i Stockholm over sin signatur skrevet: „Vor kamp var en kamp for retten. Vort løsen var arbejde. Under dette enhedsmærke har vi sejret.“

Grev Schack var et ædelt menneske. I sin karakter havde han mange lighedspunkter med min fader. Jeg hørte ham aldrig dømme nogen. Han var beskeden som faa og den fødte formidler, lige afholdt af danske og tyske. Det hed sig, at en tysk forhandler, der havde med grænsedragningen at gøre, havde erklæret: „Aber Mögeltönder müssen wir doch dem Schack geben.“ At være sammen med grev Schack var ensbetydende med at modtage gode impulser. Ved sin evne til at formidle gjorde han mig engang en stor tjeneste. I efteraaret 1924 afholdtes der paa Christiansborg en dansk-tysk skolekonference, hvis forhandlinger jeg af udenrigsminister, greve Carl Moltke havde faaet ordre til at lede. Forhandlingerne truede et øjeblik med at antage en for argumentativ karakter. Jeg bad da grev Schack om at sige nogle ord, der kunne berolige gemytterne. Han rejste sig straks og holdt uden forberedelse en tale, der ved sin hensynsfuldhed og sine smukke tanker, fremsat i den poetiske udform-

ning, han forstod at give dem, fuldstændig glattede ud paa uoverensstemmelserne og gjorde det muligt at fortsætte drøftelserne i en god atmosfære.

Amtmand Refslund Thomsen er den typiske repræsentant for sønderjyderne, faamælt og betænksom, redelig og nøgtern, altid bedømmende de problemer, til hvilke der skal tages stilling, udfra en overvejelse af, hvad der paa langt sigt er det rigtige. I hele den tid jeg gjorde tjeneste i København fra 1919–32, nød jeg godt af hans kloge vejledning.

Martin Hammerich var langt mindre kendt end de tre ovenfor nævnte. Han var født i København, men viede sit liv til den sønderjyske sag. Han var en udpræget idealist. Adskillige er tilbøjelige til, hvis de i en mands ansigt kan læse hans idealistiske indstilling, at gaa ud fra, at vedkommende er upraktisk, for optimistisk og maaske endog lidt godtroende. Ingen af disse betegnelser passede paa Martin Hammerich. De passede visselig heller ikke paa Peter Munch, paa hvem jeg undertiden ogsaa har hørt dem anvendt. Martin Hammerich havde en vaagen sans for realiteterne og, hvor det udkrævedes, en sund skepsis. Da hans arbejde i centraladministrationen stod foran sin afslutning, blev der tilbudt ham en overordnet stilling under udenrigsministeriet, en stilling, som ville have givet ham gode udsigter for fremtiden. Han valgte at blive dommerfuldmægtig i Løgumkloster og gav derved et bevis paa sin uselviske kærlighed til Sønderjylland.

En udenrigsministeriel tjenestemand maa undertiden føle det som utilfredsstillende, at saa mange sager passerer ham, uden at der levnes ham tid til, paa samme maade som det sker i ressortministerierne, at fordybe sig i behandlingen deraf. Jeg regner det for en stor værdi, at jeg ved samtaler med de nævnte 4 mænd og ved den paavirkning, jeg modtog fra dem, fik i hvert fald nogen mulighed for at overvinde dette handicap.

Naar jeg tænker tilbage paa mit tjenstlige liv, glæder jeg mig særlig over, at det blev mig forundt at deltage i det arbejde, der knyttede sig til genforeningen. For os, der kendte til grænselandets trange kaar før krigen, var det en dejlig og opløftende tid, fordi

den paa baggrund af al den nationale modgang, der var blevet Danmarks lod i det nittende aarhundrede, havde noget af underet over sig, og fordi vi saa trofasthed og udholdenhed høste sin løn.

I første halvdel af 1920 blev jeg af og til sendt til Flensborg for sammen med andre embedsmænd at forhandle med den internationale kommission. Det var paa grund af de bestaaende uoverensstemmelser angaaende grænsedragningen lidt prekære udsendelser. I hotel „Flensburger Hof“, hvor kommissionen havde sæde, svirrede rygterne; ethvert besøg dér blev derfor et nyttigt kursus i diskretion. Jeg havde ofte lejlighed til at tale med kommissionens formand, Sir Charles Marling. Denne havde nylig været gesandt i Teheran og regnedes for at være en fremragende kender af forholdene i den nære Orient. Han overtog formandskabet i den internationale Slesvig-kommission uden forudgaaende kendskab til det sønderjyske problem og følgelig ogsaa ganske uden forudfattede meninger. Den holdning, han indtog, var maaske noget fjern, men til gengæld var han fuldstændig upartisk, hvilket i betragtning af grænsekampens bitterhed efter mit skøn var en lykke. Sir Charles saa endog meget nøgternt paa forholdene og gav ved flere lejligheder overfor mig udtryk for sin uvilje imod ethvert skridt, der ville udsætte Danmark for vanskeligheder med Tyskland i fremtiden.

Den økonomiske udvikling i første afstemningszone medførte, at det i april 1920 blev af stor betydning for den lokale befolkning at faa kronemønt indført saa hurtigt som muligt. En talstærk delegation, omfattende repræsentanter for forskellige ministerier, nationalbanken og andre myndigheder, blev sendt til Flensborg for at forhandle med kommissionen. Jeg deltog paa udenrigsministeriets vegne. Kommissionen stillede sig afvisende. Ved vor hjemkomst fik H. P. Hanssen, der var delegationens leder, udvirket, at jeg alene skulle gøre et nyt forsøg paa at opnaa kommissionens tilslutning, idet han havde faaet det indtryk, at dens medlemmer ikke havde været forberedt paa og var bleven noget utilfredse med uden tilstrækkeligt varsel at blive stillet overfor saa mange eksperter, ligesom han havde lagt mærke til, at sir Charles nogle gange havde holdt mig tilbage efter møderne. Det var med bange anelser, at jeg

med min stærkt begrænsede viden om realiteterne begav mig ud paa denne mission, dette saa meget mere som jeg under delegationens besøg ikke havde været i stand til at opnaa noget ved samtaler under haanden med kommissionens medlemmer. Det viste sig imidlertid, at H. P. Hanssens jugement havde været rigtigt. Jeg opnaaede at faa følgeskab af borgmester Bech, bestyrer af Nationalbankens filial i Kolding, der med stor beredvillighed lovede at hjælpe mig. Straks ved vor ankomst til Flensborg henvendte vi os til kommissionens generalsekretær, Mr. Brudenell Bruce, for at give ham alle faktiske oplysninger og saavidt muligt stemme ham gunstigt, inden vi paany forelagde sagen for Sir Charles. Da problemet derefter i et par dage var blevet grundigt gennemdrøftet under uformelle samtaler med begge de britiske herrer, stillede disse sig imødekommende og lovede at anbefale de danske ønsker til vedkommende instans paa konferencen i Paris. Jeg nævner alt dette for at vise, at det ikke altid er den rigtige taktik at anvende meget store ekspert-delegationer. Efter min erfaring – ogsaa fra min virksomhed som missionschef i London – kan det hænde, at disses omfang overrasker og maaske endog virker forstemmende paa den anden part. Dette blev særlig evident i det her omtalte tilfælde, hvor kommissionen selv ikke raadede over tilsvarende ekspertise, og hvor som følge deraf den danske side af forhandlingsbordet uvilkaarligt kom til at virke for tungt. Dette havde H. P. Hanssen som den erfarne taktiker indset. Det var alene omlægningen af taktiken, der hidførte et resultat. Jeg følte mig nærmest beskæmmet ved kort efter min hjemkomst at modtage sølvkorset. Noget andet er, at dette kors har en særlig værdi for mig derved, at kong Christian selv overrakte mig det. Under mit senere arbejde i ministeriet med sønderjyske sager støttede jeg mig mangan gang til daværende fuldmægtig, nu ambassadør i Oslo, Hans Jacob Hansen, paa hvis kloge jugement i politiske sager jeg altid trygt kunne stole.

Den alvorlige paaskekrise i 1920 oplevede jeg paa nært hold. Aften efter aften saa vi fra vore vinduer i Ahlefeldtsgade store folkeskarer, der havde samlet sig foran „Socialdemokraten“s bygning i Nørre Farimagsgade, drage ind imod byens centrum, og jeg

stod selv den 3. april i Bredgade, da folketoget til kongen passerede med borgmester Jensen, Stauning, Hedebol og Borgbjerg i spidsen. Lykkeligvis blev misstemningen iblandt socialdemokraterne overfor kongen af kort varighed. Jeg fik flere gange senere beviser paa, at forholdet mellem kongen og Stauning var præget baade af gensidig respekt og sympati. Engang i tyverne, da Stauning var statsminister – jeg husker ikke nøjagtigt hvilket aar –, fandt der i folketinget behandling sted af et lovforslag om understøttelse til arbejdsløse. Da sagen var af stor vigtighed, og det af hensyn til den forestaaende afstemning var nødvendigt for ministrene at forblive i tinget, havde alle de medlemmer af kabinettet, der var indbudt til et selskab paa Amalienborg samme aften, i sidste øjeblik sendt afbud til hofmarskallatet. Dette kunne maaske misforstaaes af offentligheden, og jeg blev derfor anmodet om at nævne sagen for Stauning. Jeg gik ned i tinget og talte med Stauning, der uden tøven svarede, at vedkommende fagministre nødvendigvis maatte være til stede ved afstemningen, men at han selv med glæde ville efterkomme indbydelsen, saaledes at enhver kunne se, at der ikke var tale om nogen demonstration.

I oktober 1938 var min kone og jeg under et orlovsbesøg i Danmark indbudt til frokost paa Fredensborg, idet majestæterne ønskede at høre om den internationale krises forløb i London i september s. a. Ved denne lejlighed fortalte kongen mig om begivenhederne hjemme og nævnte bl. a. en samtale med Stauning, der havde fundet sted, netop som krisen var paa sit højdepunkt. Kongen havde da fundet saa stor forstaaelse af, hvilke skridt der under de alvorlige forhold burde foretages af den danske regering, at majestæten under samtalen rejste sig, trykkede Staunings haand og med nogle meget anerkendende ord gav udtryk for sin tilfredsstillelse ved at forhandle med ham. Temperamentalt stemte kongen sikkert langt bedre overens med Stauning end med udenrigsminister Munch.

Da O. C. Scavenius i oktober 1922 tog sin afsked fra udenrigsministeriet, opfordrede C. M. Cold, der kort forud havde afløst Harald Scavenius som udenrigsminister, mig til at overtage stillingen som ministeriets direktør. Dette kom mig fuldkommen over-

raskende. Jeg var i 1921 bleven chef for ministeriets politisk-handelspolitiske afdeling og syntes selv, at jeg var for ung og manglede de kvalifikationer, der udkrævedes til at blive direktør. Efter nogen tids vægring blev resultatet imidlertid, at jeg, omend med stor betænkelighed, akcepterede stillingen, i hvilken jeg derefter kom til at virke i næsten 10 aar. De udenrigsministerielle tjenestemænd hjemme og ude viste mig lige fra begyndelsen tillid og hjælpsomhed. Det samme gjaldt kollegerne i den røde bygning. Den bedste hjælp fik jeg indenfor selve ministeriet af min efterfølger som afdelingschef Ove Engell, en sjælden klog og dygtig tjenestemand. Ove Engell blev senere gesandt i Moskva og derefter ved aarskiftet 1937–38 paany min efterfølger – denne gang som gesandt i Stockholm. Hans tidlige død efter knap et aars virksomhed i Sverige betød et stort tab for tjenesten. Ogsaa pressen var ved min overtagelse af direktør-stillingen langt mere overbærende, end jeg havde turdet haabe. „Socialdemokraten“ bragte følgende kommentar: „Den nye direktør skal, skønt han er greve, være en dygtig mand!“. Stillingen som direktør beklædte jeg, indtil jeg i 1932 forflyttedes til Stockholm.

Ved min tiltræden lovede jeg mig selv bl. a. 3 ting: ikke at glemme dem, der sad paa de fjerne poster, at opretholde og styrke vekselvirkningen mellem tjenesterne hjemme og ude og at arbejde paa at opnaa mere kontakt mellem Christiansborg og den røde bygning, end der hidtil havde bestaaet.

At jeg lagde vægt paa det første punkt hang sammen med min selvfølgelige erkendelse af betydningen af tjenestens enhed og af, at alle, der tilhører den, ser hen til ministeriet som det centralsted, hvor de hører hjemme, og hos hvilket de kan være sikre paa altid at finde et aabent og sympatisk indstillet øre. Det skyldtes tillige, at jeg af egen erfaring kendte den naturlige tilbøjelighed hos en embedsmand til at slutte sig nær til dem, han til daglig arbejder sammen med, og til i tankerne at beskæftige sig i særlig grad med deres problemer og deres fremtid.

Betydningen af det andet punkt er ligesaa selvfølgelig, eftersom direktøren er den eneste udenrigsministerielle tjenestemand i leden-

de stilling, der har mulighed for paa nært hold at følge udviklingen i synspunkter og stemninger i rigsdagen, indenfor erhvervene og hos offentligheden. Og ved læsning af de af Aage Friis offentliggjorte dokumenter vedrørende det slesvigske spørgsmaal havde jeg set, af hvor stor saglig nytte de informationer havde været, som Peter Vedel i sin tid, ofte i fortrolige underhaands-breve, sendte f. eks. kammerherre Quaade i Berlin.

Hele dette problem er berørt i adskillige fremmede diplomaters mémoires. At der har været en del at indvende baade imod det britiske og det franske udenrigsdepartements informations-virksomhed fremgaar af følgende citater. Mr. George Villiers, den senere Lord Clarendon, skrev, da han omkring midten af forrige aarhundrede var minister i Madrid, til sin broder: „Jeg har ikke den fjerneste anelse om, hvorvidt min fremgangsmaade har vundet Foreign Office's billigelse; det vil du, som kender dette sendrægtighedens tempel („that Temple of Procrastination“) uden tvivl straks forstaa. Det er mange maaneder siden, jeg har faaet saa meget som en anerkendelse for modtagelsen af mine dépêches eller en linie, privat eller officiel. Jeg kan ikke sige, at jeg tager mig det nær, thi jeg hverken anmoder om eller ønsker instruktioner og er fuldt tilfreds med at staa med frie hænder. Under disse omstændigheder morer det mig at læse de franske aviser, der i de sidste 3 uger har fremsat kommentarer til den engelske regerings politik i Spanien – som om den havde nogen! – og til mine instruktioner, som om de laa paa udgavernes borde!“ Den franske ambassadør François Poncet fremsætter i sin bog: „Souvenirs d' une Ambassade à Berlin“ nogle resignerede bemærkninger, saalydende: „Hvad jeg personlig tænkte, var kun af ringe betydning. Jeg udtalte paa eget initiativ min mening. Man udbad sig den aldrig. Jeg er i 9 aar kun een gang bleven kaldt til Paris til konference med ministeren og mine kolleger i Warszawa, London og Rom. – – I realiteten var jeg hovedsagelig en informator og et postbud. Jeg tog ingen del i udfærdigelsen af de noter, som jeg overrakte „Wilhelmstrasse“.“

Forsaavidt angaar vor egen udenrigstjeneste er vekselvirkningen mellem ministeriet og repræsentationerne ude i aarene siden ved-

tagelsen af udenrigsloven af 1921 efter mit skøn undergaaet en tilfredsstillende udvikling. I hvert fald er jeg som missionschef i Stockholm og London bleven holdt godt underrettet baade om ministeriets synspunkter og om opfattelsen i de lande, der særlig interesserer Danmark. Jeg tror dog, det ville være nyttigt, om danske missionschefer, udpegede efter et regionalt system, ogsaa af og til fik lejlighed til at samles til konference med udenrigsledelsen enten – og helst – i København eller i en fremmed by, beliggende nogenlunde centralt i vedkommende region. Saadanne konferencer ville baade virke belærende og give nyttige impulser. En tilsvarende ordning har en del andre landes udenrigsministerier.

Det tredje punkt var kontakten mellem Christiansborg og den røde bygning. Udenrigsministeriets tjenestemænd har en vis særstilling paa grund af deres arbejdes art og de regler, der gælder for deres aflønning. Saa meget vigtigere er det, at vi gør os klart værdien af fællesskabet med vore kolleger i den røde bygning. Vi som de har rod paa Slotsholmen, og vor tjenestes slagkraft afhænger af, at vi i næsten enhver sag af større betydning kan øse af de andre ministeriers sagkundskab og regne med deres støtte. Blandt de embedsmænd i centraladministrationen, jeg kom til at staa særlig nær, var generaldirektør for toldvæsnet og chef for skattedepartementet Michael Koefoed, hvis gode raad var af stor værdi for mig.

C. M. Cold's virksomhed som udenrigsminister blev kun kort – fra oktober 1922 til april 1924 –, paa hvilket sidstnævnte tidspunkt ministeriet Neergaard traadte tilbage. Jeg tror ikke, at Cold følte sig lykkelig som minister. Han var paa et tidligt tidspunkt kommet i modsætningsforhold til socialdemokraterne. Som den fintfølede og rettænkende mand han var, tog han sig de angreb, der rettedes imod ham, meget nær. Hans forhold til os embedsmænd var fortræffeligt.

Hans efterfølger som udenrigsminister, greve Carl Moltke, havde under krigen indlagt sig stor fortjeneste som gesandt i Berlin. Af ydre var han høj og slank med smukke træk, et vindende, lidt sarkastisk smil og et ansigtsudtryk, vidnende om intelligens og beslut-somhed. Han havde i ekseptionel grad det, som paa engelsk betegnes ved det i denne forbindelse uoversættelige ord „presence“.

Som ung søofficer havde han paadraget sig en hofteskade, der bevirkede, at han maatte støtte sig til en stok. Han førte sig saaledes, at denne partielle invaliditet understregede det markante i hans fremtræden og gav denne tyngde og forøget værdighed. Han stod i personligt venskabsforhold til mange fremragende statsmænd og diplomater. Selv var han grundig, pligtopfyldende og næsten lidenskabeligt arbejdsom. At han besad disse egenskaber, vidste alle, der kendte ham. For mig er det naturligt at fremhæve de træk, der ikke var saa almindeligt bekendt, træk, der viste hans hjertes egenskaber, og fra hvilke min dybe hengivenhed for ham udsprang. Grev Moltke var den ideale chef. Jeg arbejdede under ham i 2½ aar. Naar jeg kom ind til ham, modtog han mig altid med et opmuntrende smil, der ofte dannede indledningen til skildringen af en eller anden pudsigt begivenhed, som han havde glædet sig til at fortælle om. Han havde en udpræget sans for humor. Jeg husker, hvor han morede sig, da en her akkrediteret gesandt, der meddelte ham sin udnævnelse til et sydøsteuropæisk land, overfor ham udbredte sig om, hvor stort et avancement denne forflyttelse betød, eftersom hans nye opholdslands indbyggerantal var større end Danmarks! Der var den ejendommelighed ved sagen, at gesandten samtidig havde meddelt, at han her ville blive afløst af den hidtidige indehaver af posten i det paagældende land. I sin iver for at fremhæve sig selv havde han saaledes opnaaet at „plumpe i“ paa 2 maader! Grev Moltke viste alle sine embedsmænd interesse, men hans omsorg koncentrerede sig om dem, der sad smaat i det, forudsat vel at mærke at de var flittige. Overfor dem, der var i hans brød, var hans indstilling den samme. Denne trang til at hjælpe udsprang af hans erkendelse af selv at være bleven hjulpet frem ved de gode materielle kaar, livet havde budt ham. Hans hofteskade voldte ham langt større smerter, end offentligheden vidste. Han beklagede sig aldrig. Kun een gang gav han mig indblik i de lidelser, hans tiltagende invaliditet paaførte ham.

En kølig, til tider endog lidt kynisk maske dækkede over et følsomt sind. Han havde under sin virksomhed som gesandt i Berlin ved et par lejligheder fremsat forslag, hvorved han ønskede at gavne

Udenrigsminister, greve Carl Moltke.

forholdet mellem Danmark og Tyskland. De opfattedes af nogle som udslag af for stor hensyntagen overfor Tyskland. Jeg skal ikke komme ind paa dem her udover at anføre, at han næppe ville være fremkommet med dem, dersom udenrigsledelsen dengang havde sørget for, saaledes som det sker nu, at give missionscheferne lejlighed til ogsaa af og til at gøre tjeneste hjemme for at blive fortrolige med danske forhold og stemninger. De angreb, der i den anledning rettedes imod ham, saarede ham dybt, fordi de havde givet udtryk for en tvivl om ægtheden af hans danskhed, og han glemte dem aldrig. Naturligvis gik ogsaa kritikken af hans tilslutning til fremlæggelsen af afrustningsforslaget ham nær til hjerte, men dog i mindre grad. Overfor denne kritik havde han mulighed for selv at forsvare sig, hvilket han som gesandt havde maattet afstaa fra.

Saavidt jeg ved, havde grev Moltke ved sin overtagelse af udenrigsministeriet intet kendskab til, at afrustningsforslaget ville blive fremsat. Jeg tror, at følelsen af loyalitet overfor minister-kollegerne var i høj grad medvirkende til, at han, da forelæggelsen skete, gik ind derfor. Han lagde i denne sin stillingtagen vægt paa den afspænding i den internationale situation, som underskrivelsen af Locarno-pagten havde skabt. De udtalelser, hvormed han i rigsdagen paatog sig sin del af ansvaret for en eventuel gennemførelse af forslaget, indeholdt da ogsaa det forbehold, at de kun gjaldt for den situation, som dengang forelaa. I udarbejdelsen af sine indlæg i den indenrigske debat angaaende afrustningsspørgsmaalet lod han mig, jeg tror af hensynsfuldhed, ikke tage del. Grev Moltke havde stor respekt for statsminister Stauning og følte sig i det hele taget nært knyttet til socialdemokratiet, men han var ikke tilstede og heller ikke opfordret til at være tilstede ved ministermøderne. Det er mit indtryk, at han i virkeligheden gerne havde deltaget. Den mand indenfor kredsen af de ledende i partiet, som han satte højest, var uden tvivl folketingsmand I. P. Nielsen.

Jeg beundrede mange gange den fasthed og overlegne dygtighed, grev Moltke viste under forhandlinger med fremmede. Jeg var medlem af vor delegation ved Folkeforbundets generalforsamling i 1929. Naar udenrigsminister P. Munch ikke kunne være tilstede, le-

dedes delegationen af grev Moltke. Allerede ved sin indtræden i salen vakte han opmærksomhed, og de fremmede delegerede strømmede til for at byde ham velkommen. Umiddelbart efter foretoges valget af vicepræsidenter. Dette hverv var uden større betydning. Alligevel frydede det mig at være vidne til, at valget af den danske repræsentant formede sig som en stærk personlig hyldest til grev Moltke.

Da jeg tiltraadte som direktør, var uoverensstemmelsen mellem Danmark og Norge angaaende souverainiteten over Grønland allerede opstaaet. For udenrigsministeriet havde det været en fuldstændig overraskelse, at den norske regering ikke tillagde udenrigsminister Ihlens i 1919 afgivne udtalelse samme bindende kraft som vi. Hele den noteveksling med efterfølgende mundtlig forhandling, der førte til afsluttelsen af traktaten af 9. juli 1924, maatte forekomme en pinlig, fordi den truede med at forstyrre det hjertelige forhold mellem de 2 lande, og ørkesløs, fordi det givetvis var umuligt paa det daværende tidspunkt at finde frem til en løsning, der ville blive akcepteret af begge parter og samtidig bringe klarhed. Alligevel mener jeg, at det var rigtigt at gaa med til aftalen af 1924, hvor ufuldstændig og – om man vil – uklar den end var. Naar man nu ser tilbage paa denne konflikt, der senere løstes i overensstemmelse med de danske ønsker, synes jeg, at der er grund først og fremmest til at glæde sig over, at den ikke varigt paavirkede dansk venskab med Norge, men ogsaa til at erkende, at den i hvert fald har haft én god virkning, nemlig at aktivere dansk interesse for Grønland og for arktisk forskning i det hele. Saaledes som forholdene siden har udviklet sig, maa det snarest være af større betydning end nogensinde, at denne interesse, der allerede i 1924 gav sig et i høj grad nyttigt udslag ved oprettelsen af kolonien i Scoresbysund, holdes vedlige og styrkes. I hele den tid, da spørgsmaalet om souverainiteten over Grønland var aktuelt, var Emil Huitfeldt norsk gesandt i København. Hans bestræbelser var altid udjævnende. Betænksom, forstaaende og taktfuld som han var, fandt han et velvilligt øre hos den danske regering. Han og hans engelskfødte hustru boede i England under sidste krig. Min kone og jeg var knyttede til

dem begge ved et nært venskab, og deres hjem var i en trist periode et af vore kæreste fristeder paa landet.

Ved sin klare forstaaelse af, hvorledes de store, i domstolen repræsenterede kolonimagters indstilling maatte være, fik dr. Munch som udenrigsminister afgørende indflydelse paa vor procedure i Grønlands-processen. Straks efter gennemlæsningen af det i udenrigsministeriet affattede udkast til vort første indlæg gav han et klart direktiv for de ændringer, der burde foretages. Jeg vil gerne her tillige nævne, at det nylig overfor mig fra sagkyndig norsk side blev fremhævet, i hvor høj grad højesteretssagfører Steglich-Petersen ikke alene havde gavnet Danmarks sag, men ogsaa vundet vor modparts respekt og hengivenhed ved den klogskab, redelighed og takt, der prægede hans procedure.

Ved ministeriet Staunings fald i 1926 afløstes grev Moltke som udenrigsminister af sin gode ven dr. phil. L. Moltesen. Først var gesandten i London, greve Preben Ahlefeldt Laurvig blevet spurgt, og efter hans afslag tilbød den nye statsminister Madsen-Mygdal mig at overtage udenrigsminister-portefeullen, uden at jeg behøvede at indtræde i venstre-partiet. Jeg var taknemlig for den mig viste tillid, men akcepterede ikke tilbudet. Jeg har altid haft skyhed for rampelyset og var intet øjeblik i tvivl. Min motivering var dels, at jeg betragtede mig som uegnet, dels, at det efter min mening ville være klogere at vælge en politiker.

Jeg kendte dr. Moltesen i forvejen og var glad ved at faa ham som chef. Sin interesse for internationale forhold havde han bevist under sit medlemskab af den danske delegation ved Folkeforbundets generalforsamling og ved sin mangeaarige indsats for interparlamentarisk samvirke. Jeg havde et harmonisk samarbejde med denne udmærkede mand, hvis karakter-egenskaber jeg satte højt. For mig blev imidlertid hans ministertid en vanskelig periode, fordi det blev min lod at skulle tilrettelægge den store indskrænkning i udenrigstjenesten, som venstre-regeringen med de andre partiers tilslutning forlangte. Dr. Moltesen selv betragtede de krav, der i saa henseende stilledes af hans eget parti, som for vidtgaende, men det lykkedes ham ikke at mildne dem. Jeg var klar over, at loven af 1921 maatte

ændres. Den var blevet vedtaget lige ved slutningen af en højkonjunktur. Der var ved denne lov blevet oprettet et stort antal nye stillinger, navnlig i udlandet. Udenrigsledelsen paa det daværende tidspunkt havde – som ofte fremhævet overfor mig af kammerherre O. C. Scavenius – opfattet det saaledes, at det for rigsdagens vedtagelse af loven var en forudsætning, at de nye stillinger hurtigt blev udfyldte. Den handlede i overensstemmelse hermed. Det viste sig imidlertid, at denne opfattelse beroede paa en misforstaaelse, og at partierne var gaaet ud fra, at besættelsen for flere af stillingernes vedkommende først skulle ske, efterhaanden som trangen dertil havde manifesteret sig tydeligere, og ganske særlig egnede ansøgere havde meldt sig. Jeg fik den opgave at udarbejde indstilling om, hvilke tjenestemænd der maatte sættes paa ventepenge. Det var uhyre vanskeligt at være helt retfærdig. Det drejede sig om, saavidt jeg husker, ca. 35 personer, fordelt paa alle klasser. Gennemførelsen af en saa voldsom nedskæring maatte slaa dybe saar. Skulle øksen navnlig ramme de nye mænd, der maaske havde opgivet gode stillinger indenfor de frie erhverv, og som derved havde godtgjort deres interesse for udenrigstjenesten, eller de „gamle“ embedsmænd, hvis ansættelse laa forud for 1921, som var opdraget i Tjenesten, og som havde anlagt hele deres liv paa en fortsat virksomhed under udenrigsministeriet? Det afgørende kriterium maatte være tjenestens tarv, men hvor det kunne forenes med denne, havde man en indlysende pligt til at vise saa stor hensynsfuldhed som muligt. Jeg handlede efter min bedste overbevisning, men for mig, der selv havde haft medgang, og som i en ung alder var avanceret til en ansvarsfuld stilling, var det en følelse, mere pinlig end jeg kan beskrive, at være medvirkende til, at mange kolleger maatte se deres haab om en fremtid i udenrigstjenesten blive tilintetgjort. I 1921 havde denne tjeneste faaet en for kraftig udvidelse. I 1927 skar man efter mit skøn for dybt, og den nye lov manglede den fornødne flexibilitet. De for ministeriets personalepolitik skadelige følger af disse voldsomme udsving gør sig endnu i dag gældende. Erfaringen viser, hvor vanskeligt det er for en rum tid fremover at fastslaa, i hvilke lande tilstedeværelsen af udsendte, erhvervsbestemte repræsentationer er mest

paakrævet. Det bedste maa være et system, i henhold til hvilket udenrigsministeren er i stand til indenfor bestemte grænser at disponere frit, naturligvis under kontrol fra de bevilgende myndigheders side, men uden at behøve at sætte hele det sædvanlige lov-maskineri i bevægelse. Dr. Munch anlagde samme syn paa dette problem og opnaaede under sin funktionstid, at udenrigsministeren fik større handlefrihed. Udenrigstjenesten er siden da gradvis undergaaet en udvikling i overensstemmelse med de krav, der i tidens løb blev stillet til den.

Ulrich von Hassell var tysk gesandt i København i aarene 1926–30. Hans indstilling overfor Danmark var forstaaende og klog. Han søgte og fik kontakt med alle kredse af befolkningen og var i det hele en moderne diplomat af højeste klasse. Hans hustru Ilse er en datter af storadmiral von Tirpitz. Hun vandt her i landet alles hjerter ved sin mildhed og sit glade humør. Min kone og jeg kom til at staa i et nært venskabsforhold til hr. og fru von Hassell. Jeg red tit med dem om morgenen i Dyrehaven. Vi foretog ogsaa udflugter sammen til fælles venner paa landet. Hr. von Hassell kunne paa saadanne ture være fornøjeligheden selv, men i almindelighed vidnede hans lidt melankolske ansigtsudtryk om den skygge, hans oplevelser som soldat under krigen 1914–18 havde kastet over hans sind, og ogsaa om den bekymring, med hvilken hans tanker stedse kredsedede om Tysklands fremtid. En stump af et fransk projektil havde indloget sig ganske tæt ved hans hjerte, ved hvis slag den holdtes i konstant bevægelse. Ogsaa efter hans forflyttelse til Belgien og senere til Rom, ja, lige indtil besættelsen af Danmark bevarede vi kontakt med hr. og fru von Hassell. Med sidstnævnte er forbindelsen blevet genoptaget efter krigen. I tankerne vender jeg ofte med sorg tilbage til den oprørende, umenneskelige behandling, Hitler lod blive denne fine og kloge, fædrelandskærlige og modige mand til del. Samtidig kan jeg ikke lade være – nu som under krigen – med undren at tænke paa det skæbnesvangre i, at der aldrig af vestmagterne blev kaldt paa ham og ligesindede tyskere og aldrig gjort noget effektivt for at støtte dem i deres kamp. At saadanne ligesindede fandtes, kunne der ikke være tvivl om. Der er noget

uendeligt tragisk i det faktum, at propagandaen under moderne forhold, hvor støtte fra alle befolkningsdele til krigens førelse er nødvendig, maa benytte saa haarde og grove midler, at den offentlige mening forledes til at anlægge en generalisering, der er ligesaa farlig, som den er falsk. Foruden reglen om ikke at sammenligne er – ikke alene for statsmænd og diplomater – en anden hovedregel mindst lige saa vigtig, nemlig den *aldrig* at generalisere.

Fru von Hassell sendte os et eksemplar af sin mands dagbogs-optegnelser fra krigsaarene, der udkom i 1946. Paa titelbladet havde hun skrevet: „Zur Erinnerung an Ulrich von Hassell, der sein Leben gab am 8. September 1944 für ein „anderes Deutschland“. I bogen findes aftrykt det smukke brev, han paa selve dagen for sin henrettelse skrev til sin hustru. Dets tekst er bleven citeret i danske aviser. Derimod har jeg aldrig set omtalt de verslinier, som han i fængselscellen kort forinden skrev i marginen af nogle af ham forfattede livserindringer:

„Du kannst uns durch des Todes Türen
träumend führen
und machest uns auf einmal frei.“

Paa flere steder i hr. von Hassell's dagbogs-optegnelser skinner hans sympati for Danmark igennem, og han lægger ikke skjul paa sin fordømmelse af nazisternes fremfærd dér. Den 25. maj 1943 citerer han med sin underforstaaede tilslutning en aabenhjertig udtalelse af daværende legationsraad Steensen-Leth om de fejl, som den rigsbefuldmægtigede Renthe-Fink havde begaaet i København „aus zitternder Angst vor der Partei.“

Under min tjeneste hjemme havde jeg ogsaa et godt forhold til de andre fremmede missionschefer. En af dem, jeg satte højest, var Lord Granville, en trofast ven af Danmark og en erfaren diplomat. I hans og navnlig senere i Sir Thomas Hohler's ministertid blev det klart, at vi fra dansk side for at bevare vor goodwill i det land, der aftog den langt overvejende del af de danske landbrugsprodukter, maatte bestræbe os for at forøge vore indkøb af britiske varer. Udenrigsministeriet gjorde sit bedste for at fremme disse bestræbelser,

men arbejdet vanskeliggjordes for de danske instanser derved, at den britiske industri ikke viste samme aktivitet og tilpasningsevne paa det danske marked som f. eks. Tysklands. I udenrigsministeriet hørte vi i dette tidsrum stadig beklagelser fra de danske erhverv, gaaende ud paa, at de britiske eksportører ikke lod markedet her bearbejde ved udsendte agenter, ikke opgav priser og kvantiteter i dansk henholdsvis mønt og maal og ikke interesserede sig tilstrækkeligt for ogsaa at komme den lille importør i møde. Under krigen fik jeg ved de taler, jeg af og til holdt i forskellige britiske byer, lejlighed til at henlede opmærksomheden paa dette forhold.

Ved dannelsen i 1929 af Stauning's 2. ministerium, i hvilket 3 repræsentanter for det radikale parti fik sæde, blev dr. P. Munch min chef. For embedsmændene og maaske specielt for direktøren lettedes arbejdet i høj grad under dr. Munch's ministertid. Dr. Munch skrev selv alle sine taler, undertiden ogsaa de vigtigere instruktioner til gesandterne. Hans tankegang var saa klar og logisk, at hans skriftlige udfærdigelser saa godt som aldrig indeholdt nogen rettelse. De indeholdt ganske sikkert aldrig ét overflødigt ord. Han nød stor anseelse i rigsdagen, saaledes at forhandlingerne med denne forløb uden gnidning. Det var i høj grad belærende at høre ham forelægge sagerne i udenrigsnævnet og være til stede ved de regelmæssige pressemøder. Siddende i den for ham karakteristiske stilling, let foroverbøjet, med hænderne fattende omkring stolens sæde under knæene og vuggende lidt frem og tilbage med overkroppen gav han køligt og klart en udtømmende redegørelse for vedkommende problem. Han benyttede ingensomhelst gestikulationer. Efter at have indledet besvarede han sagligt og med stor taalmodighed de spørgsmaal, der stilledes, altid høfligt søgende at sætte sig ind i spørgsmaal-stillerens tankegang. Den sag, der optog ham mest, var en begrænsning af rustningerne. Udfra sin sans for logik og metode ønskede han at angribe ondet i dets rod, og hans bestræbelser gik derfor ud paa i første række at komme fabrikationen af og handelen med vaaben og krigsmateriel til livs.

Dr. Munch var aldrig i bedre lune end under ophold i Genève, medens møderne i Folkeforbundets forsamling stod paa. Han følte

sig som en fader for den danske delegation og gjorde alt, for at hvert enkelt medlem skulle befinde sig vel og lære at forstaa betydningen af dette internationale forum. Jeg ledsagede ham i 1929 til møderne i 3. kommission, hvor jeg flere gange fik bevis for hans evne til at finde det psykologiske øjeblik for en indgriben i debatten. Under disse møder gav den britiske delegation og indenfor denne specielt Lord Robert Cecil (nu Viscount Cecil of Chelwood) udtryk for sin anerkendelse af vort afrustningsforslag, et faktum, hvorom jeg af og til under min tjenstgøren i London under og efter sidste verdenskrig mindede britiske venner, naar disse med en iøvrigt efter min mening forstaaelig undren udtalte sig om dette isolerede initiativ fra en lille magts side.

Dr. Munch havde stor indsigt i økonomiske spørgsmaal, og det viste sig efter hans tiltræden som minister hurtigt, at baade politikerne og erhvervenes repræsentanter tillagde hans skøn under de vigtige handelsforhandlinger f. eks. med England afgørende betydning. Han var saaledes paa ingen maade, som mange troede, en upraktisk idealist. For mig var det af stor betydning, at han altid gav sig tid til at tale udførligt om de udenrigspolitiske problemer, Danmark stillede overfor. Dette gjaldt, mens jeg var direktør, men, hvad jeg i særlig grad paaskønnede, ogsaa for det tidsrum fra 1932-38, i hvilket jeg gjorde tjeneste i Stockholm.

Dr. Munch lagde stor vægt paa at faa dygtige folk ind i udenrigstjenesten, gennemgik selv ansøgningerne og antog principielt helst den, der kunne opvise de bedste eksamens-resultater. Maaske var han derved lovlig tilbøjelig til at stole paa, at opnaelsen af et højt antal points er ensbetydende med særlig egnethed til ansættelse i statens, derunder specielt udenrigsministeriets tjeneste. Ved bedømmelsen af vedkommendes kvalifikationer tillagde han – med rette – ogsaa udfaldet af studentereksamen betydning.

Om dr. Munch's indsats i rent indrepolitiske anliggender har jeg ikke forudsætninger for at udtale mig. Paa ét omraade, der berører udenrigs- saavel som indenrigspolitik, nemlig forsvarsspørgsmaalet, var jeg uenig med ham og sagde ham det ved flere lejligheder. Engang kort før min forflyttelse til Stockholm anførte jeg overfor

ham, at regeringen, hvis Danmark skulle blive angrebet, burde forholde sig saaledes, at der blev lejlighed til at kæmpe, selvom dette skulle medføre et tab af nogle tusind unge danske soldater, og uanset om en besættelse derved kunne afværges. Blev en saadan lejlighed ikke givet, ville aanden hos det danske folk lide skade og Danmarks anseelse udadtil blive forringet i skæbnesvanger grad. Jeg véd, at den slags kan det synes let nok at sige. Det var det nu ikke for mig. Jeg forstod meget vel, hvor tungt et ansvar der ville komme til at paahvile den, der gav ordre til modstand, og jeg kunne heller ikke lade være at tænke paa mine egne drenge. Jeg ved ogsaa, at mange – ikke af personlig frygtsomhed, men udfra deres ærlige syn paa, hvad der tjener Danmark bedst, – vil afvise mit raisonnement, men man maa jo sige, hvad man mener. Jeg havde iøvrigt det indtryk, at dr. Munch ikke var langt fra at give mig ret. Jeg husker dette ordskifte meget nøje, bl. a. fordi jeg senere tit i tankerne kom tilbage til min tilsyneladende „flotte“ bemærkning om nødvendigheden af at ofre unge landsmænds liv, og tillige fordi jeg under drøftelsen kom ind paa noget, der altid fyldte mig – bekymringen for, at vi ved en underkastelse uden kamp skulle miste vor goodwill hos de os venligtsindede magter, derunder ikke mindst de med Danmark nogenlunde ligestillede, der var bestemt paa at gøre brug af deres forsvar, og af disse sidste skulle blive betragtet som havende svigtet de smaa nationers sag.

Jeg har intet første haands kendskab til, hvorvidt dr. Munch under den internationale krise i 1914 bedømte situationen med tilstrækkelig realisme. Jeg har hørt citeret forskellige af ham dengang fremsatte udtalelser, gaaende ud paa, at han ikke troede paa nogen krig, men véd ikke, om han ikke derved, udfra sit kendskab til regeringens politik, alene sigtede til muligheden af Danmarks inddragen.

Jeg véd heller intet om, i hvilket omfang han var medansvarlig for, at vort forsvar den 9. april 1940 befandt sig i en saadan tilstand, at landets underkastelse maatte ske saa godt som uden sværdslag. Mit indtryk var, at han i den periode, da han virkede som udenrigsminister, ikke besad det lyssyn, som af vide kredse tillagdes

ham. I hvert fald saa han lige fra midten af trediverne med skepsis paa muligheden for at undgaa en verdenskrig. Med hensyn til besættelsen af de vigtigere poster indenfor udenrigstjenesten lagde han allerede paa et tidligt tidspunkt sine planer udfra sandsynligheden af krigens komme.

En del af forklaringen paa hans holdning i dagene umiddelbart inden den 9. april ligger nok i, at han betragtede en besættelse af Danmark og Norge som saa uklog, set udfra Tysklands egen interesse, at han ikke troede, at Hitler ville kunne bevæge den tyske hærledelse til at indlade sig derpaa.

Mange har kritiseret dr. Munch, fordi han, da den 4. april om aftenen kammerherre Zahles alarmerende beretning af samme datum blev overbragt ham af daværende legationssekretær Schön som kurér, ikke fandt anledning til at udspørge denne for derigennem at skaffe sig et supplerende indtryk af stemningen paa gesandtskabet i Berlin og i derværende nordiske kredse i almindelighed. Jeg er klar over, at det ville have været naturligt og rigtigt at gøre dette, men med mit kendskab til dr. Munch undrer det mig egentlig ikke, at det ikke skete. Han var vant til selv at forme sine udtalelser koncist og udtømmende. Han er gaaet ud fra, at naar kammerherre Zahle ikke antydede, at hr. Schön kunne meddele noget udover det i beretningen anførte, var der intet at tilføje. Han har maaske endog ment, at kommentarer fra hr. Schön ville kunne paavirke det, der for ham var det væsentligste, nemlig det af beretningen fremkaldte, umiddelbare indtryk. Dr. Munch's passivitet ved den paagældende lejlighed var besynderlig og kan kun forklares ved hans særlige psyke. Men at tro, at han ikke skulle ønske at blive saa korrekt og fyldigt orienteret som muligt, er ganske sikkert urigtigt.

Jeg har aldrig – i bogstavelig forstand aldrig – hørt dr. Munch sige ét ondt ord om nogen. Han kunne være nok saa skarp i sin kritik af forhold eller synspunkter, som han misbilligede, men paa personlige angreb indlod han sig ikke. Han holdt udenfor tjenesten af at sætte sine meninger paradoksalt op, men havde til gengæld intet imod, at man drillede ham f. eks. med hans manglende sans for poesi, kunst, ja endog for naturen. Stod man med ham paa

Skagens gren, var det umuligt at aflokke ham et begejstringsudbrud mere glødende end: „Jo-o! Det er saamænd meget pænt.“ Sit bedste ydede han, naar han kom ind paa historiske emner. Den eneste indenfor min bekendtskabskreds, der i fremstillingens letfattelighed og klarhed kunne maale sig med ham, er professor Thorkil Kristensen. Jeg spurgte engang dr. Munch, hvilke danske personligheder han betragtede som de største begavelser i det sidste aarhundrede. Han svarede uden betænkning: Kierkegaard, Monrad og Hørup. Jeg var forberedt paa, at han ville nævne Kierkegaard og Hørup. Det interesserede mig særligt, at han medtog Monrad, hvis rige evner og aabenhjertige karakter jeg selv altid har beundret, omend man vel med rette kan kritisere hans holdning ved krigsudbrudet i 1864. Ogsaa som taler maa Monrad have raget højt op over sine samtidige og er næppe heller bleven overtruffet af nogen af den senere tids politikere. Som et eksempel paa Monrads evne til med faa, paa én gang anerkendende og afvæbnende ord at karakterisere politiske modstandere, in casu Grundtvig og Tscherning, har jeg lyst til her at citere et kort udsnit af en af hans taler i folketinget: „Tinget vil vist være enigt med mig i, at de er de eneste medlemmer, hvem vi vil tillægge benævnelsen geniale. Det er mig i det mindste altid en fornøjelse, hvad enten de tale for eller imod en sag, at høre de to ærede rigsdagsmedlemmer udtale sig. Det er da for mig, som om jeg betragtede et skønt naturfænomen, som om jeg saa ildsprudende bjerge. Ofte kommer der lysende flammer frem, ofte vel ogsaa lava og aske. Disse to ærede medlemmer betegne hver fra sin side de yderste punkter. De staa som to fyrtaarne, der betegne, at dertil, hvor de staa, skal rigsdagen *ikke* komme!“

Under mit ovenfor omtalte ophold i Genève i 1929 som medlem af den danske Folkeforbunds-delegation oplevede jeg bl. a. at høre Briand, Ramsay MacDonald og Stresemann tale. Briand's indlæg imødesaas med spændt forventning. Hans indledning var i overensstemmelse med den af ham som oftest anvendte taktik tøvende og næsten famlende. Han vandrede bøjet og tilsyneladende uoplagt frem og tilbage paa podiet, og ordene faldt tonløse og ligesom tilfældigt fra hans læber. Men lidt efter lidt blev hans diction mere

levende, og naar han, uforberedt som han vistnok efter sin sædvane var, under improvisationen kom til at tangere en idé, der fængede hos hans tilhørere og – mere eller mindre ved en refleksvirkning – ogsaa hos ham selv, fik hans smukke, mørke stemme pludselig klang. Med velberegnete mellemrum slog den, naar følelserne vældede op i hans sind, eller naar han ønskede at fastslaa sit syn paa et kontroversielt problem, over i en lidenskab, der rev tilhørerne med og udløste et tordnende bifald. Periodevis ligefrem raabte han ud over forsamlingen ord, der – talt – gjorde et voldsomt indtryk, men som, hvis man bagefter læste dem, kunne forekomme en usammenhængende og taagede. Det liv, taleren ved sit talent og sin personlighed havde givet dem, syntes for saadanne passagers vedkommende mærkelig kortvarigt. Stresemann derimod talte uden lidenskab, nøgternt og indtrængende. Hans ord gjorde indtryk ved deres stilfærdighed. Han selv syntes træt og desillusioneret, mærket som han allerede da var af den sygdom, for hvilken han kort efter bukkede under.

Under møderne i 3. kommission havde jeg lejlighed til at iagttage Benesh som den hurtigt opfattende og lysende intelligente forhandlingsleder og som den smidige formidler. Jeg traf ham senere adskillige gange under sidste verdenskrig i London. Han mødtes naturligvis dér med respekt og sympati. Dog betragtedes han næppe som nogen fremskuende statsmand, og jeg tror, at der ogsaa næredes skepsis overfor den tillid, han dengang mentes at have til sin egen evne til med russerne at opnaa en ordning, forenelig med Tjecoslovakiets fulde selvstændighed i fremtiden. I det hele gav han nok ud fra sin frygt for Østrig og – man kan vist godt sige – sit had til Habsburgerne i nogen grad efter for den tilbøjelighed, der af en klog franskmand er karakteriseret paa følgende maade: „On travaille toujours à prévenir la guerre d’hier et non celle de demain.“ Benesh har selv erklæret, at han hellere ville se tyskerne end Habsburgerne som herrer i Wien!

VI

Stockholm 1932-38

I 1932 imødekom dr. Munch mit ønske om at blive Erik Scavenius' efterfølger som gesandt i Stockholm. Jeg var glad ved mit arbejde som direktør og betragter vedblivende dennes stilling som den interessanteste og mest ansvarsfulde i tjenesten. Jeg var imidlertid kommet paa den tanke, at jeg var ved at vokse saa fast, at udenrigsledelsen ville betænke sig paa at tage initiativet til en forflyttelse, selvom den maaske i virkeligheden ansaa en saadan for ønskelig. Hertil kom, at jeg altid havde interesseret mig for nordisk samarbejde og tillagde vort forhold til Sverige stor betydning.

Min tjenestetid i Stockholm blev en lykkelig periode. Af kontorarbejde var der dengang ikke altfor meget, men dog tilstrækkeligt til at give mig en forhaabning om, at jeg gjorde lidt nytte. Ved siden af havde jeg den tiltalende opgave at skulle deltage i bestræbelserne for at aktivere den samvirken, der bestaar imellem de to nationer paa snart sagt alle omraader, og som i stort omfang udføres ved direkte forbindelse mellem vedkommende faglige myndigheder eller private institutioner. I udenrigsdepartementet modtog jeg en saa beredvillig hjælp, at jeg hurtigt kom til at færdes dér med samme tryghed som paa Christiansborg. Der blev ikke rejst nogen indvending imod, at jeg, naar ingen politiske spørgsmaal var impliceret, forhandlede direkte med vedkommende Ressort-ministerium, forudsat naturligvis at jeg holdt udenrigsdepartementet underrettet. Og i henseende til selskabelig omgang havde jeg som dansk gesandt en begunstiget stilling, saaledes at det blev let for mig at faa kon-

takt med alle kredse – politiske, administrative og private, derunder ogsaa kredse, knyttede til universiteterne og de kulturelle institutioner.

Den britiske diplomat Sir David Kelly har givet den bog, jeg tidligere har omtalt, titlen: „The ruling few“ udfra den betragtning, at der i ethvert land findes en art „inderkreds“, bestående af de relativt faa personer, der udøver den afgørende indflydelse, og med hvilke det derfor paahviler en fremmed missionschef at søge knyttet venskabelig kontakt. Dette er sikkert rigtigt, og den af Sir David fremsatte tanke indeholder en nyttig lære for enhver diplomat. Men det, der udgør en stor del af charmen ved at være dansk gesandt i et nordisk land, er det faktum, at han i kraft af den nære forbindelse og det broderlige forhold imellem vore nationer straks ved sin tiltræden faar kontakten ikke alene med de særlig indflydelsesrige personligheder, men ogsaa med langt videre kredse, saa at sige forærende. Derved løftes man til en vis grad udover de rammer, der ellers sædvanligvis afgrænser en diplomats virksomhed og hele tilværelse. For mig havde posten i Stockholm netop dette særlige præg. Jeg følte mig omtrent som hjemme, men samtidig nød jeg godt af den gæstfrihed og det særlige hensyn, som det chevaleresque svenske folk gerne viser en udlænding.

Stockholm frembød udmærket lejlighed til sport – for min kone til at spille tennis, for mig til ridning. Sammen foretog vi i automobil mange udflugter i den storslaede svenske natur. Vi besøgte adskillige af de gamle slotte, saasom Skokloster og Salsta, det første med uvurdelige samlinger, det sidste et gammelt kulturcentrum. Saa godt som alt, hvad der fandtes paa Skokloster, havde General Wrangell, hvis inciterende valgsprog var: „Wer nimmt was, der hat was“, samlet under 30-aars krigen. Paa Salsta er en kirke sammenbygget med slottet, og kirkegæsterne maa den dag i dag passere dagligstuen, en ordning, der vidner om et smukt, traditionspræget fællesskab mellem slottets besidder og egnens beboere.

Ved kongens modtagelse af en fremmed gesandt i tiltrædelsesaudiens udfoldes det gamle, stilfulde ceremoniel. Stockholm slot virker i sig selv imponerende og giver ved sin afsondrede beliggen-

hed, højt hævet over det omliggende kvarter, indtryk af primitiv styrke. Kong Gustaf havde en sjældnen evne til ved sin naturlighed og forstaaelse at borttage enhver følelse af ufrihed hos den, han talte med. Kongen viste flere gange under min funktionstid gesandtskabet den ære at spise til middag hos os. Han var en naadig og nem gæst. De faa ting, der udover det sædvanlige maatte iagttages, var, at hans plads ved bordet markeredes ved anbringelsen af en særlig dug, at under maaltidet ingen andre maatte ryge end den eller de, hvem han selv bød en cigaret, samt at kongen efter bordet drak kammillethe i stedet for kaffe! Og naturligvis maatte man sørge for at have nogle gode bridgespillere. Kongen valgte gerne bankdirektør Marcus Wallenberg til at spille ved sit bord. Som partnere var kongen og han uovervindelige. Blandt damerne valgte kongen ofte min kone. Under samtaler med os, samtaler, der altid førtes paa dansk, lagde kongen stor interesse og hengivenhed for Danmark for dagen.

Undertiden blev jeg indbudt til at deltage i kong Gustaf's berømte elsdyrjagter. Jeg skal ikke nægte, at jeg første gang følte mig meget ængstelig for, hvordan jeg, der hverken er nogen ivrig eller øvet jæger, skulle klare mig i det fornemme selskab, omfattende ogsaa min egen konge. Ved saadanne lejligheder saa jeg mange beviser paa den aldrende svenske monarks gode sportsmands-egenskaber. Min største glæde var at iagttage vildtet. Elsdyr har trods deres størrelse, tyngde og tilsyneladende klodsethed en rentud forbløffende evne til at bevæge sig lydløst selv i tætte bevoksninger. Køerne er fredede, naar de ledsages af kalve. Det hændte engang, at jeg pludselig fik øje paa en ko med kalv, der længe blev staaende ganske tæt ved mig, ivrigt optaget af at nippe blade af de unge træer og uden at ane min tilstedeværelse. En anden gang saa jeg – ogsaa paa en afstand af faa meter – en ko med den største lethed nærmest trave henover et højt hegn, mens to kalve, der fulgte hende den ene efter den anden i en snorlige linie, løb tæt ind til hegnet og saa satte over den for dem formidable forhindring med pudsige, næsten lodrette spring. Kong Gustaf var altid i glimrende humør paa saadanne udflugter. Jagtdeltagerne var indkvarterede i det kongelige tog, og aftenerne tilbragtes med bridge.

Jeg har ogsaa i gamle dage i Hannover og senere i Danmark og England været paa jagt. De minder, der er blevet staaende i min erindring, knytter sig navnlig til samvær med gode venner og til vildtets færden. Jeg husker, at jeg en tidlig sommermorgen, da jeg var ude at pürsche, saa en raa langsomt og forsigtigt træde ud af en tykning og blive staaende agtpaagivende og urørlig i et minut, hvorefter, aabenbart paa et for mig uørligt signal fra moderen, 2 lam, det ene tæt efterfulgt af det andet, kom frem og straks, ubekymrede, begyndte deres glade leg paa engen. For mange, som er saa lykkelige at kunne færdes meget ude, vil dette være en næsten dagligdags begivenhed. For mig, der altid mere eller mindre bevidst har længtes efter landet, var det en uforglemmelig oplevelse, der skænkede mig en intensiv følelse af ydmyghed overfor og samhørighed med naturen i al dens skønhed og uberørte renhed.

Om prins Carl og prinsesse Ingeborg havde min kone og jeg tit hørt min svigerfader tale med hengivenhed og tillige med beundring for aanden i de lykkelige hjem i Stockholm og paa Friedhem, som prinseparret havde skabt for deres børn. Vi selv vil aldrig glemme den venlighed, prinsen og prinsessen viste os, og den støtte, vi modtog fra dem. Prins Carl havde stor interesse for politik og historie, og jeg havde altid udbytte af at høre ham fortælle om sine oplevelser, f. eks. under unions-krisen. Prinsesse Ingeborgs kærlighed til Danmark er uforanderlig, og hun omfatter minderne fra sin barndom og tidlige ungdom med rørende trofasthed. Før end de fleste saa hun med sit sikke, politiske instinkt den uafvendelige fare, som et nazistisk Tyskland betød, og hendes sind var allerede i begyndelsen af trediverne opfyldt af bekymring for Danmarks skæbne. Nazismens idé og væsen bød prinsessen i den grad imod, at hun overholdt at lade gardinerne i de stuer i lejligheden i Hovslagaregatan no. 5, der vendte ud imod det tætved beliggende tyske gesandtskab, være nedrullede, naar gesandtskabet flagede, for derved at undgaa at se hagekorset. Jeg vidste, hvor nær tilstanden i Danmark under besættelsen gik prinsessen til hjerte. Udfra sin forstaaelse specielt af britisk psyke mistede hun imidlertid intet øjeblik troen paa vestmagternes endelige sejr, og jeg er overbevist om, at de hyppige be-

Else Reventlow, j. Bardenfleth.

søg, hun i den periode aflagde i København, maa have været en stor opmuntring for vort kongepar.

I september 1932 afholdtes i Stockholm en „islandsk uge“, under hvilken der fra svensk side blev vist de islandske deltagere stor opmærksomhed og gæstfrihed. Ugen blev en succes. Den svenske kronprins overværede flere af festlighederne, og jeg husker, at vor daværende kronprins vandt de islandske gæsters hjerter ved en improviseret tale, han holdt under en sammenkomst paa Skansen, og ved som afslutning at fungere som dirigent ved afsyngelsen af den islandske nationalsang. Middagen paa gesandtskabet var vor første større, officielle funktion i Stockholm, og det var en glæde for min kone og mig at være værtsfolk for den daværende førsteminister, Islands nuværende præsident, Asgeir Asgeirsson og frue og de andre islandske deltagere.

I december 1933 arrangerede jeg et møde i Stockholm af de honorære, danske konsular-embedsmænd i Sverige. Ved mødet, der strakte sig over 2 dage, fik konsulerne lejlighed til at høre foredrag bl. a. af den daværende direktør for industriraadet Hartz og til selskabeligt samvær med nogle fra udenrigsministeriet udsendte embedsmænd og med personalet paa gesandtskabet og generalkonsulatet i Stockholm. Det var første gang, et saadant møde afholdtes. Jeg tror, det var et rigtigt initiativ. De honorære konsulere er en uundværlig bestanddel af vor udenrigstjeneste. Min tanke var, at mødet kunne faa betydning dels i retning af at stimulere de paagældendes interesse for og give dem forøget kendskab til danske forhold og danske problemer, dels som et naturligt og velfortjent udtryk for officiel værdsættelse af deres indsats. Tilsvarende danske konsulmøder er siden blevet organiseret i forskellige andre lande.

Kronprins Frederiks og prinsesse Ingrid's forlovelse, hvorom meddelelse udsendtes den 15. marts 1935 om formiddagen, blev af den svenske offentlighed hilst som en lykkelig begivenhed. Min kone og jeg bød samme dags eftermiddag, da dronning Alexandrine sammen med det unge herskab besøgte gesandtskabet, prinsessen velkommen paa dansk grund. Vort bekendtskab med prinsessen var kun flygtigt, men af omtale og gennem fortrolige udsagn fra personer, der stod

hende meget nær, vidste vi god besked om vor tilkommende dronnings egenskaber og personlighed, saa vi følte os overbeviste om, at de store forventninger, der knyttedes til forbindelsen, fuldt ud ville blive indfriet. Dage umiddelbart efter forlovelsens deklaration formørkedes af bekymring for dronning Alexandrine, der tidligt om morgenen den 16. marts – efter ved taflet aftenen forud at have befundet sig fuldkommen vel – i største hast havde maattet underkaste sig en alvorlig operation. Dronningens mod og sindsligevægt under det efterfølgende, iøvrigt forbavsende korte hospitalsophold blev beundret af alle, der kom i berøring med hende.

Bryllupsdagen den 24. maj s. a. var en smuk oplevelse. Mange varme ønsker ledsagede brudeparret, da de om eftermiddagen efter en stemningsfuld afsked i straalende vejr fra „Logårdstrappen“ gik ombord i den kongelige chalup „Vasaorden“ for at blive roet ud til det danske kongeskib „Dannebrog“. Det har altid været en glæde for min kone og mig at tænke paa, at denne lykkelige begivenhed fandt sted, mens jeg var akkrediteret i Sverige.

Nogle dage forud for bryllup'et aflagde kong Leopold og dronning Astrid af Belgien officielt besøg i Stockholm. Min kone og jeg deltog i det i denne anledning afholdte galataffel paa slottet efter først sammen med de andre missionschefer og disses hustruer ved en cercle at være blevet forestillet for de kongelige gæster. Der har fra disse lejligheder i min erindring fæstet sig billedet af et i sjælden grad indtagende ungt par, kongen med et alvorligt og tænksomt udtryk, lidt reserveret og næsten genert, stadig ønskende at overlade det til dronningen at indlede konversationen med de fremmede diplomater, dronningen selv med smukke træk, blid og yndig.

Det kongelige Teater besøgte Stockholm 2 gange i min funktions-tid – i maj 1935 og i april–maj 1936. Af forestillingerne gjorde, tror jeg, „Indenfor murene“ størst indtryk. Det svenske publikum beundrede det fint afstemte, i sin virkning fuldkommen naturlige sammenspil, som intet teater præsterer bedre end „det kongelige“, og som naaede sin kulmination i fremførelsen af dette stykke. Besøgene fik i det hele taget et yderst vellykket forløb og tjente i høj grad den traditionsrige, men samtidig lyslevende kultur-institution,

som vort gamle teater er, til ære. Under begge besøg havde vi skuespillerne m. fl. til souper paa gesandtskabet, hvor i hvert fald værtsfolket morede sig storartet. Ved en af disse lejligheder fik jeg under min tale, netop som jeg var i færd med at beskrive, hvor fortræffelig en af vore skuespillerinder havde været, en trykt seddel stukket i haanden, hvorpaa der stod saadan noget som: „Prøv at beherske Dem, gamle erotoman!“. Da seddelen bar præg af at have været benyttet tidligere, mente jeg at have grund til at haabe, at den ikke var fremstillet med særlig adresse til mig og mit forhold til det smukke køn!

Richard Sandler var udenrigsminister under næsten hele min tjeneste i Stockholm. Han og P. Munch var nære venner. Deres principielle indstilling overfor de dengang aktuelle internationale problemer var den samme, og begge ønskede, at vore to lande skulle arbejde nøje og fortroligt sammen. Jeg fungerede derfor tit som budbringer de to ministre imellem. Sandler havde i det hele taget i sin karakter og væremaade mange lighedspunkter med dr. Munch. Han var ligesaa klar og logisk, og enhver samtale med ham om spørgsmaal af fælles interesse for vore 2 regeringer blev priselig kort, fordi han straks trængte ind til sagens kerne. Den art af konversation, der kan sammenfattes under betegnelsen „sweet nothings“, laa ham fjernt. Han gjorde under min tjeneste-periode i Stockholm et særlig ihærdigt arbejde for at knytte Finland saa fast som muligt til Norden.

Et vigtigt internationalt spørgsmaal ved midten af trediverne var Italiens forhold til Abyssinien. Den løsning, dette spørgsmaal fik, og hvorved Storbritannien kom i et skarpt modsætningsforhold til Italien, har altid forekommet mig at være en af de betydningsfuldeste forudsætninger for, at Hitler overhovedet turde tage krigen. I kraft af sin beliggenhed maa Italien være af uvurdérlig strategisk betydning for Storbritannien og venskab med dette land som følge deraf et af hovedmaalene for britisk udenrigspolitik. Jeg forstod naturligvis den indignation, der førte til underhusets forkastelse af det forslag til en kompromis-løsning af den italiensk-abyssinske konflikt, som den britiske udenrigsminister, Sir Samuel Hoare (nu

Lord Templewood) og Monsieur Laval paa Frankrigs vegne var blevet enige om under forhandlinger i Paris. Paa den anden side, naar Storbritannien og Frankrig dog ikke var sindede at sætte haardt imod haardt overfor Italien, var det, syntes jeg, for Abyssinien, der helt mistede sin uafhængighed, en daarlig trøst, at den moralske fordømmelse af Italien havde været saa stærk. Og faren, der truede fra anden side, var saa alvorlig, at de mindre europæiske lande med bange anelser maatte se „Stresa-fronten“ mellem Storbritannien, Frankrig og Italien brudt.

Sir Samuel var gaaet for vidt i sine indrømmelser til Italien, men den behandling, han ved sin hjemkomst fra Paris fik i underhuset, forekom mig alligevel ufortjent haard. Han havde dog gjort et forsøg paa at standse myrderierne i Abyssinien og muliggøre dette lands fortsatte eksistens. Og – hvad der var det vigtigste – han ville ved sin politik have undgaaet at kaste Italien i armene paa Hitler.

Naar jeg overhovedet her kommer ind paa dette spørgsmål, er det, fordi jeg siden med interesse af Duff Cooper's bog „Old men forgotten“ har set, at en mand med virkelig indsigt raisonnerede omtrent paa samme maade. Duff Cooper (senere Lord Norwich) skriver, at Abyssinien, dersom det ikke var blevet opmuntret til at kæmpe, antagelig ville have kapituleret, og i hvert fald ville Storbritannien have bevaret Italiens venskab, og „aksen“, uden hvilken Hitler næppe kunne have udløst den 2. verdenskrig, ville aldrig være blevet dannet.

Reelle politiske uoverensstemmelser Danmark og Sverige imellem forelaa under min tjenestetid i Stockholm overhovedet ikke. En enkelt episode er det dog maaske naturligt at nævne. I 1936 og navnlig i den første halvdel af 1937 drøftede nogle svenske aviser ivrigt spørgsmaalet om dannelsen af en nordisk forsvars-union. Til trods for at dengang intet svensk politisk parti og i virkeligheden næppe heller noget svensk blad ansaa en saadan union for realisabel indenfor et overskueligt tidsrum, optog denne drøftelse megen plads i den konservative og tildels i den liberale presse, og forskellige af de offentliggjorte indlæg anslog en tone, der forekom danske og ogsaa nøgterne svenske læsere lovlig hovmestererende overfor Danmark.

Under disse forhold ansaa statsminister Stauning det for rigtigt i sin tale i Lund den 8. marts 1937 paa den danske regerings vegne utvetydigt at tage afstand fra den saaledes fremsatte tanke. Navnlig en enkelt af Stauning benyttet vending om, at han intet vidste om, at der mellem de to landes regeringer skulle være ført forhandlinger om Danmarks overtagelse af opgaven som en slags lænkehund ved nordens sydgrænse, faldt store dele af den svenske presse for brystet og fremkaldte en storm af bittre kommentarer. Det svenske blad „Socialdemokraten“ derimod skrev: „Stauning taler, som alene den oprigtige ven gør det. Dette maa respekteres. Skulle nordens side komme ud for vanskelige tider, vil ingen staa paa den enige nordens side med større trofasthed end Th. Stauning. Kritiken af hans ærlige tale i Lund er derfor ikke motiveret“.

Stauning ankom den 11. marts til Stockholm for efter indbydelse af den svenske forening „Norden“ samme dags aften at holde en tale i „Stadshuset“. I denne havde Stauning tænkt sig i alt væsentligt at gentage, hvad han havde sagt i Lund. Talens tekst var allerede tilstillet telegrambureauerne. Principielt var jeg af den opfattelse, som deltes af mange forstandige svenske, at der – efter alt, hvad aviserne havde skrevet om ønskeligheden af en nordisk forsvarsunion, – tiltrængtes en sanering, og at statsministerens tale i Lund i hvert fald havde medført det gode at skabe klaring. Samtidig mente jeg imidlertid, at der ikke kunne frakendes de formelle indvendinger, der var fremsat imod talen, en vis berettigelse, og at talen aabenbart forsaa vidt var blevet misforstaaet af tilhørerne, som den var blevet opfattet som et angreb paa svensk talefrihed. At det laa helt udenfor Staunings hensigt at fremsætte et saadant angreb, vidste enhver, der kendte ham. Endvidere havde talen givet indtryk af en negativitet hos Stauning, som havde forbavset og skuffet, og som i virkeligheden slet ikke var karakteristisk for ham. Efter mit skøn maatte det være rigtigt i talen i „Stadshuset“ at tage hensyn til disse betragtninger. Hertil kom, at jeg ad privat vej havde modtaget meddelelse om, at en kreds af studenter var fast bestemt paa at demonstrere imod Stauning, saafremt han gentog visse af de i Lund fremsatte udtalelser. En saadan demonstration syntes jeg, at det specielt

maatte være min pligt at søge undgaaet. Jeg henstillede derfor ved Staunings ankomst om morgenen indtrængende til ham at foretage visse ændringer i udkastet til talen. Dette gik statsministeren tilsidst paa min insisteren med til, og formiddagen tilbragtes derfor med den nødvendige omredaktion. Resultatet blev, at talen mistede en god del af sit salt, men tillige at et forsøg fra en enkelt tilhørers side paa at starte en demonstration slog fejl.

Dagen efter at statsministeren havde talt i Stadshuset, kørte jeg ham i stærkt snefog en tur i Djurgården, under hvilken jeg i det glatte føre et øjeblik mistede herredømmet over vognen, der rutchede ind i et busket og tilsidst med et brag tørnede imod et træ. Stauning tog denne hændelse med stor ro og gik endog med til, at jeg kørte ham tilbage til gesandtskabet i den noget ramponerede vogn. Naar jeg siden mødte ham, indledte han gerne samtalen med en brummende hentydning til mit mislykkede forsøg paa at tage ham af dage.

Den danske koloni i Stockholm var en stor støtte for gesandtskabet. Min kone og jeg mindes med særlig glæde hyggeligt samvær med dens medlemmer i Clara kyrkan's menighedssal efter gudstjenesten. Det var i Stockholm, vi første gang fik erfaring for, hvor stor betydning en menighedssal har for en dansk koloni i udlandet. Der vil altid blandt dens medlemmer være nogle, der ikke har lyst og maaske heller ikke raad til at deltage i foreningslivet. Men i menighedssalen kan alle komme – unge og gamle, fattige og rige. Det har mange gange i Stockholm og senere i London slaet os begge, at der under de sammenkomster, der saaledes finder sted under kirkens tag, uvilkaarligt skabes en stemning af hygge og naturligt fællesskab. De minder, vi bevarer fra saadanne sammenkomster, hører til vore allermost værdifulde.

Da greve Preben Ahlefeldt Laurvig bestemte sig til at træde tilbage fra posten i London, blev jeg udset til at efterfølge ham. For os begge var det en virkelig sorg at forlade Stockholm, hvor vi havde tilbragt en dejlig tid, og hvor jeg havde lært meget. Arbejdet for, at de nordiske lande kan møde en usikker fremtids tilskikkelser ikke alene med indbyrdes hensyntagen, men ogsaa med den styrke,

som et enigt sammenhold giver, er inspirerende. Jeg har ofte og navnlig under de to verdenskrige set beviser paa den respekt, dette sammenhold skaber hos fremmede. Og netop nu, da vi er kommet til at staa i et særligt forhold til Norge gennem vort fælles medlemskab af NATO, er det efter mit skøn paa langt sigt mere nødvendigt end nogensinde før at vise forstaaelse for Sveriges stilling, anerkende den offervilje, med hvilken dette frihedselskende land har ordnet sit forsvar, og søge at befæste de venskabsbaand, der knytter os til det.

VII

London 1' januar 1938-8' april 1940

Jeg overtog stillingen som gesandt i London i begyndelsen af januar 1938 og indledte dermed en tjeneste, der kom til at strække sig over 16 aar. Denne tjeneste var hele tiden interessant og udviklende. Som den efterhaanden formede sig, gav den mig tilfredsstillelse og glæde, men i en periode af krigen bragte den visselig ogsaa tunge sorger og mange ulykkelige stunder. Forud for min tiltræden havde grev Ahlefeldt forsikret, at jeg ikke behøvede at nære nogen betænkelighed ved at overtage posten. Alt var bragt i den skønneste orden; vor handelsaftale med Storbritannien virkede fortræffeligt, og stemningen mellem de to lande var den bedst mulige. Jeg ville derfor kunne regne med nogle rolige og bekymringsfrie aar! Grev Ahlefeldt har siden tit med et smil mindet mig om dette af ham oprullede fremtids-perspektiv! Grev Ahlefeldt introducerede os til mange af sine personlige venner og gav os værdifulde raad. Han og hans hustru havde en udmærket position i London. Hvad der i særlig grad bidrog til deres popularitet, var hans frodige humor og grevindens vid og uforfærdede replik. Det var en stor hjælp for mig og en særlig glæde, at min nære ven Lars Tillitse, der havde været min medarbejder baade i ministeriet og i Stockholm, var knyttet til gesandtskabet i London i de første aar af min funktionstid dér.

Den 17. januar aflagde jeg mit første besøg hos udenrigsministeren, Mr. Anthony Eden, der ønskede navnlig at høre om vort forhold til Tyskland og om forbindelsesvejene mellem Kattegat og Østersøen. En maaned senere traadte han ud af regeringen. Jeg paa-hørte fra diplomatlogen den tale, hvormed han i underhuset under

anspændt og sympatisk opmærksomhed motiverede sit skridt, idet han som officiel grund anførte sin misbilligelse af premierminister Neville Chamberlain's ønske om at aabne underhandlinger af general karakter med Mussolini uden deltagelse af Frankrig og Spanien. Mr. Eden fremsatte dog ogsaa en diskret hentydning til en uoverensstemmelse med Mr. Chamberlain, som ikke angik Italien. Først senere blev det bekendt, at denne allusion gjaldt Mr. Chamberlain's afvisning, uden forudgaaende raadførsel med nogen af sine kolleger i kabinettet, af et tilbud fra Mr. Roosevelt om sammenkaldelsen af repræsentanter for forskellige mindre europæiske og sydamerikanske stater til en konference i Washington angaaende midler til opnaaelse af en afspænding i den internationale situation. Resultatet af en saadan eventuel konference var det hensigten derefter at forelægge for stormagterne. Dette tilbud ville, hvis det var blevet ført ud i livet, have frembudt en uvurderlig fordel for verdensfreden ved allerede paa dette tidlige tidspunkt at have engageret U.S.A. i ordningen af Europas forhold, og Mr. Chamberlain's afvisning deraf har vel for en fremsynet politiker som Mr. Eden spillet mindst lige saa stor en rolle som politiken overfor Italien.

Jeg traf adskillige gange Mr. Chamberlain, men kan ikke sige, at jeg havde noget virkelig personligt kendskab til ham. Alle, selv de mest voldsomme modstandere af hans politik, anerkendte hans ærlighed, beslutsomhed og udholdenhed. Lord Simon, der var medlem af Mr. Chamberlain's kabinet, har i sin bog „Retrospect“ skrevet et smukt defensorat for førsteministerens forsøg paa at afværge krigen ved at etablere en personlig, fortrolig kontakt med diktatorerne og stille dem concessioner i udsigt paa de punkter, han selv ansaa for rimelige. For mig at udtale nogen personlig mening om Mr. Chamberlain's politik i almindelighed ville være urimeligt. Det er altid lettere at være klog bagefter. Og jeg tror, at mange nu i deres kritik af Mr. Chamberlain overser dels den tilslutning, han i dagene umiddelbart før München modtog saavel fra sit eget parti som fra oppositionens officielle talsmænd i underhuset, dels, at den begejstring, hvormed han under sine besøg hos Hitler var bleven hilst af den menige tysker, frembød et kraftigt – og forstaaeligt – incitament

for ham til at tro, at netop han, ved sin uforfærdede, personlige indgriben og med stemningen i de to lande bag sig, ville være i stand til at afværge katastrofen.

En lignende tilskyndelse udgjorde den hjertelighed, hvormed den italienske befolkning modtog Mr. Chamberlain og Lord Halifax, da disse to statsmænd i januar 1939 aflagde besøg hos Mussolini. Det blev dengang sagt mig, at der forelaa uomstødelige beviser for, at de fascistiske myndigheder paa enhver maade søgte at holde de britiske gæsters bevægelser hemmelige, for at offentligheden skulle faa saa sparsom lejlighed som muligt til at hylde dem. Saa stærkt var ønsket om fred ogsaa hos den menige Italiener og saa uforbeholden anerkendelsen af Mr. Chamberlain's bestræbelser.

Men naturligvis var der adskilligt, jeg allerede den gang undredes over, mest af alt, at Mr. Chamberlain noget øjeblik kunne fæste lid til Hitler, og at han en tidlang turde skubbe Foreign Office helt tilside og selv gang paa gang tage ene-ansvaret for beslutninger, livsvigtige for verdensfreden og for hans eget fædreland. Jeg minder her om, at Mr. Chamberlain efter afsendelsen af et hemmeligt budskab til Mussolini i sin dagbog anførte følgende: „Jeg viste ikke mit brev til udenrigsministeren (Mr. Eden), da jeg følte, at han ville gøre indvendinger imod det“! Mr. Attlee citerer i sin tidligere omtalte bog: „As it happened“ et gammelt ord, saalydende: „Der- som du har en god hund, skal du ikke selv indlade dig paa at gøre.“ Han tilføjer: „- og i Mr. Bevin havde jeg en god hund.“ Det samme havde Mr. Chamberlain i Mr. Eden. Det, som Churchill kalder hans „selfsufficiency“ (selvtilstrækkelighed), var sikkert Mr. Chamberlain's hovedfejl. Endelig har jeg altid ment, at han ville have handlet klogere og rigtigere ved at træde tilbage ved krigens udbrud. Det blev sagt, at han havde William Pitt den yngre's gerning i sine tanker. Men forholdene – ogsaa de parlamentariske – var undergaaet en ændring siden da. Havde han, saasnart hans fredsbestræbelser definitivt var strandet, erkendt nødvendigheden af at overlade regeringens førelse til en anden, til en mand, der ville være i stand til at skaffe sig et bredt, nationalt grundlag, ville hans ry som statsmand være blevet større.

Mr. Eden var udenrigsminister under en stor del af min tjeneste i London. De fremmede missionschefer satte pris paa ham for hans intelligens og aabne sind, hans hjælpsomhed og ligefremme væsen. De kunne være sikre paa hos ham i en vanskelig situation at faa et godt raad, der først ville blive givet, efterat han havde søgt at sætte sig ind i vedkommende lands problemer og de farer, der true-
de det. Han viste efter min erfaring altid forstaaelse for, at et lille land skal optræde med varsomhed, sky provokationer og holde sit ord, hvad enten det er givet til en ven eller til en potentiel fjende. I Mr. Eden har Danmark en ven. Dette var tilfældet ogsaa under besættelsen. Overfor mig har han ofte givet udtryk for sin anerkendelse af hr. Christmas Møllers gerning.

I en engelsk avis saa jeg engang følgende træffende bidrag til en karakteristik af Mr. Eden: „At opnaa berømmelse og forblive beske-
den, at have autoritet og bevare sin nænsomhed, at kunne deltage i kampen om magt, uden at ens sind bliver forgrovet eller forslagent – dette er store dyder, ligesaa sjældne i det private som i det offentlige liv.“

Den, der efterfølger Sir Winston Churchill som førsteminister, maa nødvendigvis – med rette eller urette – faa et skær af blegthed over sig. Dette er blevet Sir Anthony Edens skæbne, som det ville være blevet enhver andens. Det indtryk, hans personlighed gør paa tommands-hold eller i en snæver kreds er langt stærkere, end naar han taler til en stor forsamling. Blandt hans mange store fortrin er hans sagkundskab og vel næsten enestaaende erfaring paa det udenrigspolitiske omraade, medens han paa den hjemlige arena tidligere syntes at mangle den robusthed, som for enhver politiker er et vigtigt aktiv.

I sin indstilling overfor de store internationale problemer fandt Eden, saalænge han var udenrigsminister, i reglen tilslutning fra arbejderpartiet. Dettets mere kritiske holdning overfor ham som første minister skyldes næppe senere opstaaede forskelle i de principielle, udenrigspolitiske synspunkter. Snarere forklares de ved en naturlig tilbøjelighed hos oppositionen til at angribe ham paa et tidspunkt, da det havde vist sig, at dele af det konservative parti kun

ydede ham lunken støtte, samtidig med at dets saakaldte „Suez gruppe“ aabent kritiserede hans politik i den nære Orient – iøvrigt uden at kunne pege paa et gennemførligt alternativ.

Under de første 18 maaneder af vort ophold i London var selskabeligheden stor. Det hændte ofte, at min kone og jeg paa samme dag var bedt ud til frokost, the eller cocktails, middag og bal. Til balerne behøvede man først at indfinde sig ved 11–12 tiden; det var med blandede følelser, man kom hjem fra middagsselskab ca. kl. 11 for saa $\frac{1}{2}$ time efter at skulle afsted igen, undertiden i et lidt ændret antræk. Men, saa vigtigt det er for en missionschef at lære mennesker at kende, maatte vi være taknemlige for den gæstfrihed, der vist os, ogsaa under week-end besøg, hvor der er mulighed for at komme paa en lidt mere fortrolig fod med dem, man træffer.

Det var interessant at se nogle af de dejlige, gamle herresæder. Et sted var saa stort og gæsterne dér saa talrige, at bagagen blev befordret rundt i smaa vogne paa gummihjul; til maaltiderne blev man hentet af en tjener, for at man ikke skulle forville sig undervejs. Ejeren havde sin egen meute, og væggene i opholdsstuerne var dækkede af malerier af store nederlandske og italienske mestre.

Jeg blev hurtig klar over, hvor værdifuldt det var for mig som nylig tiltraadt gesandt at knytte forbindelse med nogle af de afgaaede britiske ambassadører, hvem vi mødte ved de forskellige selskabelige sammenkomster. Jeg nævner her som eksempel Sir Horace Rumbold, tidligere ambassadør i Berlin, der var faldet vistnok som det første offer for en nylig indført, efter mit skøn yderst upraktisk bestemmelse om nedsættelse af aldersgrænsen for udenrigsministerielle embedsmænd til 60 aar. Sir Horace havde set med den største mistillid paa det nazistiske régime og i sine kloge rapporter indtrængende advaret sin regering imod dets hensigter. Det var en almindelig udbredt opfattelse, at regeringen burde have benyttet sig af sin adgang til i undtagelses-tilfælde at se bort fra den nævnte bestemmelse og forlænget Sir Horace's tjeneste i Berlin. Der er ingen tvivl om, at han ville have været en overmaade nyttig observatør dér i kriseaarene 1938–39. Sir Horace havde et udpræget „Poker

face“, der ikke røbede den visdom, han besad. En anden mand, god at tage lære af, var Lord Willingdon, tidligere vicekonge i Indien, typen paa den højt kultiverede britiske aristokrat, ridderlig af sind, mild af væsen og besiddende evnen til af sine medarbejdere at skabe et effektivt, enigt og ham meget hengivent „team“.

Af stormagtsdiplomaterne var tyskeren, hr. von Ribbentrop og italieneren, greve Grandi genstand for livlig omtale. Førstnævnte traf jeg kun een gang – ved hans eget afskedsselskab. Hans væsen var, ogsaa overfor min ringhed, mærkelig teatralisk, saaledes at hans mangel paa personlighed og indre tyngde blev endnu mere fremtrædende. Han kom henimod mig med faste skridt, beholdt længe min haand i sin og saa mig ind i øjnene med et blik, fuldt af „germansk oprigtighed“. Grandi havde, takket være sin intelligens og smidighed, en langt bedre position. Ham var jeg adskillige gange sammen med – ogsaa i hans pragtfulde ambassade –, men jeg kan ikke sige, at jeg følte mig tiltalt af hans og hans medarbejders optræden, præget som den var af hensynsløshed og overdreven selvtilid og saa naturligvis – med Mussolini som det store forbillede – passende „dynamisk!“.

De to store internationale begivenheder i første halvdel af 1938 – invasionen af Østrig den 12. marts og den tysk-czechoslovakiske krise i april-maj – førte med sig, at jeg mange gange aflagde besøg i Foreign Office. Det var navnlig af værdi for mig at tale med viceudenrigsministeren Mr. R. A. Butler, med hvem jeg lige siden da har staaet i venskabelig forbindelse. Jeg gjorde ogsaa allerede dengang bekendtskab med Mr. (nu Sir) Frank Roberts, som senere blev en af Foreign Office's mest fremstaaende kendere af europæiske forhold, og hvem jeg skylder taknemlighed for mange interessante samtaler i efterkrigs-aarene.

Til de allerede fremkomne gribende fremstillinger af begivenhederne under september-krisen i 1938 har jeg intet at tilføje udover en omtale af nogle faa personlige indtryk, der i særlig grad har fæstnet sig i min erindring. Jeg husker tydeligt den radiotale, Mr. Chamberlain holdt til sine landsmænd den 27. om aftenen, og navnlig følgende passus: „Hvor frygteligt, fantastisk, utroligt er det

ikke, at vi nu er i færd med at bygge tilflugtsrum og prøve gasmasker paa grund af *en trætte i et fjernliggende land mellem folk, om hvem vi intet ved.*“ Vi havde den aften gæster, britiske og danske. Paa os alle gjorde de udhævede ord, som Mr. Chamberlain gav stærkt eftertryk, et frygtelig deprimerende indtryk, ikke mindst paa grund af den tilstaaelse, de indeholdt om afstandtagen fra selve det land, om hvis eksistens „trætten“ drejede sig, men tillige ved tanken paa den opmuntring, de maatte ventes at give en hensynsløs fjende.

I underhuset hørte jeg Mr. Chamberlain's redegørelse den 28. for forløbet af hans besøg hos Hitler i Berchtesgaden og Godesberg og for resultatet af de derefter følgende forhandlinger og glemmer aldrig den spænding, hvormed hans meddelelser modtoges, en spænding, der naaede sit højdepunkt, da han henimod slutningen af sin tale fik et stykke papir stukket i haanden og, kort efter have kastet et blik derpaa, med en stemme, der dirrede af indre bevægelse, fortalte, at Hitler havde indbudt ham til et møde i München den næste dags morgen. En enkelt gang afbrødes Mr. Chamberlain af et tilraab: „Thank God for the Prime Minister.“ Ellers paahørtes talen i dyb stilhed. Ved dens afslutning brød et stormende bifald løs, i hvilket tilhørerne, stik imod alle regler, højlydt deltog. Oppositionen holdt sig først lidt tilbage, men efter at Mr. Attlee havde udtalt sin anerkendelse af premierministerens bestræbelser, lød bifaldet ogsaa fra dens rækker. Jeg har tit hørt voldsom, til tider næsten utrolig voldsom larm i selve huset, men det var første og eneste gang, jeg oplevede en demonstration fra gallerierne.

I Mr. Chamberlain's tale ved denne lejlighed var der én passus, jeg særlig hæftede mig ved, fordi den viste, hvor lidt Mr. Chamberlain, som den gentleman han var, forstod Hitlers mentalitet, og maaske ogsaa hvor uvant han var med diplomatisk forhandling. Efter at have beskrevet, hvorledes han paa et givet tidspunkt maatte reagere med styrke og bitterhed imod Hitler's forhandlingsmetode, fortsatte han: „Til trods for disse ligefremme ord førtes denne konversation derefter i venskabeligere former end nogen af de foregaaende.“ Jeg husker, at denne bemærkning fremkaldte uro i salen

og ogsaa nogle ironiske udbrud fra medlemmer, der aabenbart syntes, at Mr. Chamberlain i stedet for „til trods for“ burde have sagt „som følge af.“

Omkring midten af oktober 1938 var kronprinsen og kronprinsessen paa besøg i London. I en frokost paa gesandtskabet til ære for dem deltog bl. a. Lord og Lady Runciman. Der blev saaledes lejlighed til at faa førstehaands-oplysning om Lordens indtryk fra den mission til Tjsechoslovakiet, som Mr. Chamberlain havde betroet ham, og fra hvilken han var vendt tilbage kort før mødet i München. Lord Runciman var hurtigt blevet klar over, at krig kun kunne undgaaes, hvis Sudeterlandet blev afstaaet til Tyskland. Han fordømte Hitler's brutale politik, men mente samtidig, at den tjsechoslovakiske regering havde begaaet store fejl i sin behandling af de tysksindede elementer og ventet altfor længe med at gøre de concessioner, som ville have været naturlige. Benesh's taktik havde i det hele taget været bestemt af en skæbnesvanger tilbøjelighed til stadig at opsætte („procrastinate“). Jeg husker, at Lord Runciman stadig betegnede ham som „The great Procrastinator“. Lorden nød fra sin tidligere politiske virksomhed betydelig anseelse. Han var i 1938 ret højt op i aarene. Mod hans bedømmelse af forholdene i Tjsechoslovakiet blev der ved hans tilbagekomst rejst en del kritik, og hans mission indfrieede ikke de forventninger, der var blevet sat til den.

Mine erindringer fra første halvdel af 1939 knytter sig naturligvis navnlig til den stadig voksende internationale spænding. En opmuntring fik vi ved et nyt besøg af vort kronprinspar, der tilbragte nogle dage i London, inden de den 13. marts – ledsagede bl. a. af vor datter Sybille, der i 1935 var blevet ansat som hofdame hos kronprinsessen – ombord paa det Østasiatiske Compagni's m/s „Canada“ tiltraadte en rejse til U.S.A.

To dage senere blev Bøhmen og Mähren et tysk protektorat. Fra det øjeblik mistede Chamberlain enhver tillid til Hitler. I sin berømte tale i Birmingham den 17. s. m. angreb han skarpt Hitler's svigagtige politik og omtalte czekerne – ikke paa samme maade som i sin radiotale den 27. september 1938, men denne gang som et stolt og tappert folk, der pludselig saa sig berøvet sin frihed! 14 dage

efter gav Mr. Chamberlain underhuset meddelelse om det britiske tilsagn til Polen. Derved blev kritikken imod ham naturligvis ikke helt bragt til tavshed, men det følte dog af offentligheden som en stor lettelse, at regeringen omsider var optraadt med fasthed, omend man indsaa det hasarderede i at give tilsagn om militær hjælp til et land, hvis underkuelse Storbritannien, hvis et angreb fandt sted, end ikke ville være i stand til blot at gøre et forsøg paa at forhindre.

Den 15. maj vendte kronprinsen og kronprinsessen tilbage efter en vellykket rejse. Et par dage efter deltog kronprinsparret i en middag i „Anglo-Danish Society“. Dette selskab gør en gavnlig indsats bl. a. ved at arrangere sammenkomster, hvor medlemmer af det danske kongehus, danske ministre eller andre fremtrædende tilrejsende hjemmefra kan bringes i forbindelse med ledende britiske personligheder. Dets udmærkede formand gennem mange aar Sir Michael Krøyer Kielberg faar jeg senere lejlighed til at omtale.

En anden danskfødt mand, der har indlagt sig stor fortjeneste af sit gamle fædreland, var Mr. Charley Hansen, direktør for Danish Bacon Company. „Charley“, der døde i begyndelsen af krigen, var en dygtig mand, fuld af initiativ og energi og dertil vennesæl som faa. Han havde selv skabt Danish Bacon Company og ført det frem til dets nuværende smukke position. Men hans virksomhed havde et videre sigte, saavistsom han med glødende interesse arbejdede for at styrke det hjertelige forhold mellem Danmark og Storbritannien. Han stod selv i venskabsforhold til de ledende indenfor det britiske arbejderparti og bragte mig i nær forbindelse med folk som Clynes, Attlee, A. V. Alexander (nu Lord Alexander) og Bevin. Den omstændighed, at jeg hyppigt hos Charley Hansen traf de fremtrædende arbejder-politikere, var mig siden til stor hjælp. Jeg er overbevist om, at dette partis forstaaende indstilling overfor Danmark under besættelsen for en stor del skyldtes Charley Hansens paavirkning. Paa hans kontor i Smithfield traf man ham altid i hvid kittel og med straa hat. Denne mundering – ogsaa straa hatten – er i Smithfield obligatorisk sommer og vinter, indendørs og i fri luft!

De dansk-tyske forhandlinger, der paa tysk initiativ paabegyndtes den 28. april 1939, og som førte til undertegnelsen af ikke-angrebs-

Fotografi, taget ved min tiltræden som gesandt i London 1938.

traktaten af 31. maj s. a., vakte en betydelig opmærksomhed i Storbritannien, navnlig efter at det havde vist sig, at de andre nordiske lande ikke ønskede at acceptere det tilsvarende tilbud, der samtidig var blevet givet dem. Der var imidlertid forskel paa den britiske regerings stilling paa den ene side og reaktionen i dele af pressen og hos offentligheden paa den anden. Den britiske regering forstod meget vel, at der for Danmark som naboland til Tyskland i denne sag gjorde sig særlige hensyn gældende. Det for den afgørende var, at traktaten ikke kom til at indeholde bestemmelser, ifølge hvilke Danmark paatog sig en forpligtelse til i krigstilfælde at afvige fra de almindelige neutralitetsregler. De store, mere ansvarligt tænkende blade stillede sig ligeledes forstaaende. Andre aviser derimod antydede, at vor villighed til, som den eneste af de nordiske magter, at acceptere det tyske tilbud viste, at vi nu var inde paa en skæbnesvanger politik overfor Hitler, kendetegnet ved for stor eftergivenhed. Tilsvarende betragtninger fremsattes overfor mig af mange private bekendte.

Det blev saaledes min opgave at forsøge gennem gesandtskabets presseafdeling og paa anden vis at skabe forstaaelse for Danmarks holdning. Jeg nærrede ingen illusioner om, at Hitler ville overholde traktatens bestemmelser, hvis det modsatte passede ind i hans planer. Men alligevel var der for mig ingen tvivl om, at vi havde handlet rigtigt. Vi havde intet initiativ taget, men var blevet stillet overfor et tilbud fra en stormagt, med hvilken vi har fælles grænse. I den givne situation ville et afslag have betydet en af os selv fremkaldt, alvorlig belastning i vort forhold til Tyskland. Gesandtskabets opgave var imidlertid vanskelig. Udfra deres egen erfaring var briterne skeptiske overfor enhver form for „appeasement“ (beroligelse) og – bortset dog fra de ansvarlige kredse – utilbøjelige til at indlade sig paa en nøgtern, saglig vurdering af de særlige forhold, der gjorde sig gældende.

Fra dette øjeblik oplevede jeg tit at høre betegnelsen „appeasing“ heftet paa den danske regerings politik. Denne betegnelse havde i den almindelige bevidsthed faaet et skær over sig næsten af foragtelighed. Mig gik det frygtelig nær til hjerte, naar min regerings hold-

ning navnlig i de første aar af besættelsen blev bedømt som værende for opportunistisk og i for høj grad bestemt ved materielle hensyn, saa meget mere som jeg altid havde tro paa, at Danmark før eller senere ville hævde sin ære. Derfor følte begivenhederne den 29. august 1943 som en uendelig befrielse, omend bekymringerne for mine hjemmевærende landsmænds skæbne derved forøgedes. I virkeligheden er det meget svært at bedømme, hvornaar „appeasement“ i dette ords nedsættende betydning foreligger. Jeg behøver blot at pege paa, at et blad som „Manchester Guardian“ efter krigen af og til har advaret selvste Sir Winston Churchill imod at vise for stor iver efter at komme paa personlig talefod med diktatorerne i Moskva, at en fløj indenfor det konservative parti med lidenskab har beskyldt Mr. Eden for at føre en for eftergivende politik overfor Ægypten, og at det af visse kredse er blevet bebrejdet Mr. Attlee, at han ved sin rejse til Rusland og Kina i august-september 1954 har gjort sig skyldig i „appeasement“.

I sin tidligere nævnte bog „Personality in Politics“ skriver Lord Salter ved en omtale af Mr. Neville Chamberlain: „Betegnelsen „appeasement“ benyttes nu ofte i en haanende betydning, der synes at implicere, at concessioner altid blot er udtryk for svaghed og daarskab. Man gør imidlertid vel i at erindre, at, omend beredvillighed til at gøre indrømmelser under visse omstændigheder er en politisk forbrydelse, er den under andre og mere sædvanlige forhold en politisk dyd. At gøre indrømmelser udfra styrke (hvor det vides at staa i vedkommende lands magt at stille sig afvisende) er den sjældneste og ofte mest lønnende politiske visdom. Indrømmelse og kompromis, naar magten til at gennemtvinge er usikker eller udsat for ændringer, er den normale metode til opnaaelse af politisk fremskridt og politiske ordninger baade i hjemlige og internationale sager. Overfor en stærkere er eftergivenhed selv udover, hvad der stemmer med retfærdighed, undertiden den klogeste holdning, saalænge der ikke eksisterer en øverste juridicel myndighed. Kun *hvis* det krav, der stilles under en vis udfoldelse af magt, gaar ud over ikke alene, hvad der er retfærdigt, men ogsaa hvad der er udholdeligt, *hvis* det er det indledende skridt til uundgaaelige, yderligere krav, *hvis* ind-

rømmelsen maa forventes at stimulere snarere end at dæmpe appetitten, *hvis* virkningen af én gang at give efter vil blive en svækkelse af evnen til at staa imod, naar modstand bliver bydende nødvendig – kun i disse tilfælde er „appeasement“ ikke længer en dyd, men den værste last.“ Denne udredning giver, forsaavidt angaar det første og sidste „hvis“, en nyttig lære ogsaa for et lille land. Derimod forekommer det mig, at de to andre kriterier vel i teorien er lette at beskrive, men i praksis vanskelige at erkende. Problemet vil jo netop ofte være at anlægge det rigtige skøn over, hvorvidt det stillede krav nødvendigvis vil blive efterfulgt af andre, og hvorvidt der ikke er en rimelig chance for, at en concession, givet i tide, vil dæmpe appetitten fremfor at stimulere den.

Under vort sommerophold i Danmark i 1939 holdt jeg mig i stadig kontakt med udenrigsministeriet. Den 15. august afbrød jeg min orlov og kørte tidlig om morgenen fra Tibirke til Esbjerg for dér at tage skibet til Harwich. Vejret var straalende og naturen paa sit allersmukkeste, saa frodig og samtidig saa yndefuld som man kan ønske sig paa en dejlig, dansk sommerdag. Paa turen gennem Danmark kredsede mine tanker stadig om, hvad der under den storm, som var ved at bryde løs over Europa, skulle blive af mit fædreland. Jeg havde en sikker forudfølelse af, at der ville gaa lang tid, inden jeg skulle gense det. Naar jeg i alle de aar, i hvilke jeg var isoleret hjemmefra, tænkte paa Danmarks natur, var det, der stod klarest for mig, den vide udsigt fra vort sommerhus i Tibirke, imod nord-øst og øst over et karakteristisk dansk ølandskab, frugtbart og venligt med mange spredt beliggende huse og smaa-gaarde, hvis hvidkalkede længer og røde tage skimtes gennem de omgivende træer, og med de vage konturer af Gribskov dannende en mørk bræmme langt ude i horisonten, og – imod sydøst – udsigten over Ramløse mose og Tibirke bakker med et smilende glimt af Arresø. Min kone rejste tilbage til London et par dage senere. Hun saa børnene igen under et ophold i København i marts-april 1940. Min adskillelse fra Danmark varede i næsten 6 aar.

Afsluttelsen af den tysk-russiske ikke-angrebspagt af 23. august var en stor sensation. En mig bekendt, paalidelig journalist gav nat-

ten mellem den 21. og 22. telefonisk den russiske ambassadør i London Monsieur Maisky meddelelse om de netop da fremkomne telegrammer om de tysk-russiske pagtplaner. Ambassadøren afviste imidlertid tanken herom som en absurditet og med en henvisning til, at det sikkert drejede sig om tysk propaganda! Der var næppe nogen tvivl om, at ambassadøren paa det tidspunkt ikke vidste besked. Saa godt var det lykkedes at hemmeligholde forberedelserne til omslaget i tysk-russisk politik. Var denne kloge og fremsynede mand forud blevet spurgt, havde han sikkert raadet fra. Jeg husker fra nogle udtalelser, han den 23. august fremsatte overfor mig, at han selv regnede med, at der efter den russisk-tyske tilnærmelse kunne blive en mulighed for sovjet til at paavirke den tyske regering til større forsonlighed overfor Polen, samt at pagten jo ogsaa havde en side, der vendte ud imod øst, og maaske kunne lægge en dæmper paa eventuelle aggressive tilbøjeligheder hos Japan. Ved denne lejlighed udtalte Monsieur Maisky sig med bitterhed om Polens og Rumæniens nægtelse af fra Rusland at modtage de samme militære garantier, som Storbritannien og Frankrig havde givet disse lande, en nægtelse, overfor hvilken den britiske regering med tilslutning fra den langt overvejende del af det konservative parti stillede sig forstaaende, og som blev en af aarsagerne til de britisk-russiske forhandlingers stranding. Monsieur Maisky viste baade før og efter besættelsen af Danmark venlig imødekommenhed, hvis jeg ønskede at høre hans mening om spørgsmaal af fælles interesse for vore to lande. Han syntes ikke at nære nogen betænkelighed ved at udtale et personligt skøn.

Jeg har aldrig gjort tjeneste i Rusland. Mit kendskab til russere indskrænker sig derfor næsten udelukkende til kolleger, deriblandt navnlig Madame Kollontay, der var minister i Stockholm paa samme tid som jeg, og som var en god ven af de nordiske lande. Dog har jeg engang senere i London truffet Monsieur Molotov. Det skete ved en modtagelse paa sovjet-ambassaden i september 1945 efter afslutningen af det første møde i det raad, om hvis dannelse der var blevet truffet beslutning i Potsdam, og i hvilket de 5 stormagters udenrigsministre havde sæde. Under dette møde havde der vist sig endog meget store vanskeligheder ved at naa til enighed med russerne paa

nogetsomhelst punkt. Monsieur Molotov kom mig høfligt i møde, sagde nogle venlige ord om Danmark og tilføjede saa – gennem en tolk – at han kun kunne to ord paa engelsk: det var de ord, han stadig havde udtalt paa mødet, nemlig: „I agree“, hvorefter han selv med et stort smil raabte ud over de forsamlede gæster: „I agree, I agree!“. Senere saa min kone og jeg Monsieur Molotov drikke en serie af skaaler med Mr. Bevin og hver gang bagefter stille det tomme glas paa bordet med bunden i vejret. Hver skaal og næsten hver spøgende bemærkning af Monsieur Molotov blev stærkt applauderet af de russiske herrer, der stadig omgav ham. Tilsidst opdagede Mr. Bevin, at hans kollega fik kaukasisk hvidvin i sit glas, medens der stadig var blevet skænket vodka i hans eget, hvorpaa han protesterede højlydt!

Den 3. september 1939 kl. 11 om formiddagen hørte min kone og jeg den smukke og værdige tale, hvormed Mr. Chamberlain i radioen gav sine landsmænd meddelelse om krigens udbrud. Jeg skal ikke nægte, at det paa mig, som vist paa de allerfleste af Londons beboere, havde en dramatisk virkning, da umiddelbart derefter en „warning“ lød. Gaderne blev som blæst for mennesker. Vi tog pligtskyldigt vore gasmasker paa og tyede ned i kælderen, hvor vi i spænding og ikke uden beundring for tysk præcision og metode afventede udløsningen af et voldsomt bombardement. Nogle minutter efter blev det klart, at det hele var falsk alarm. Vi følte os nærmest lidt flove over de forsigtighedsregler, vi havde taget, men jeg kan jo nu roligt tilstaa vor reaktion, efterat Mr. Churchill i sin bog har oplyst, at han forholdt sig paa tilsvarende vis. Han føjer til i sin beretning desangaaende en for ham karakteristisk bemærkning om, at han, da han gik til sit „shelter“, var „armed with a bottle of brandy and other appropriate medical (!) comforts!“ Da luftalarmen lød, var Duff Cooper sammen med Anthony Eden og et tredje medlem af underhuset tilfods undervejs til parlamentet. „We’re walking pretty fast, aren’t we?“ var den ene af de 3 herrers kommentarer til de ekstraordinære forhold, hvorunder spadsereturen foregik – et karakteristisk eksempel paa stilfærdig, angelsaksisk selvironi.

De nordiske landes stilling blev, navnlig efter den russisk-finske krigs udbrud, genstand for en levende interesse. Paa baggrund af Finlands tapre modstand begyndte snart en vis skepsis at gøre sig gældende overfor de stater, hvis politik gik ud paa streng neutralitet. Dette akcentueredes, efter at Mr. Churchill den 20. januar 1940 med sædvanlig veltalenhed og impetus i radioen havde rettet en appel til disse stater om at gøre deres pligt i overensstemmelse med folkeforbundspagten og sammen med England og Frankrig „stand against aggression“. Mr. Churchill var paa dette tidspunkt marineminister. Blandt de neutrale nævnte han udtrykkelig „gruppen i nord af smaa, men ældgamle, historiske magter“. Modsætningen mellem Finlands og de andre nordiske landes holdning trak han kraftigt op ved at sige: „Hele Skandinavien dukker sig under nazisternes og bolshevikernes trusler. Kun den finske nation, superb, ja – mere end det – sublim, viser, hvad frie mænd kan udrette i farens stund.“

I praksis maatte Mr. Churchill's tanke om en samlet optræden af de neutrale lande, fremsat som den blev under en aktuel krigstilstand, forekomme enhver, der kendte stemningen i og vilkaarene for de smaa neutrale lande, urealisabel. De fleste af disse var allerede af geografiske grunde afskaaret fra at komme hverandre til hjælp, og for alles vedkommende gjaldt det, at de nødvendige tekniske forudsætninger for militær samvirken overhovedet ikke forelaa paa det daværende tidspunkt. Under disse omstændigheder ville de paagældende regeringer derfor uden enhver tvivl vige tilbage for en omkastning af deres udenrigs- og militærpolitik, der i den givne situation næsten natur-nødvendigt maatte medføre krigeriske repræsalier fra tysk side.

Efter Mr. Churchill's tale fik de neutrale regeringers repræsentanter i London ofte af private bekendte det spørgsmaal rettet til sig, hvorfor deres lande ikke paa rent defensiv basis søgte en vis tilslutning til vestmagterne eller i hvert fald slog sig sammen og drog fordel af den derved opnaaede forøgede styrke og sikkerhed. Ogsaa den britiske presse bragte efterhaanden med kortere mellemrum udtalelser med tilsvarende tendens. Det er forstaaeligt, at saadanne raisonnementer betragtedes som havende opnaaet en slags officiel autori-

sation ved Mr. Churchill's appel. Endelig hørte man den efter min mening ikke uberettigede bebrejdelse, at der fra neutral side aldrig offentligt fremkom nogen erkendelse af den enorme forskel, der bestod imellem vestmagternes form for krigsførelse og Tysklands brutale, ja - i mange tilfælde - umenneskelige adfærd overfor de neutrale skibe og disses besætninger, en forskel, der - som af TIMES paapeget - syntes at blive opfattet som naturlig og forud given („preordained“.)

Mr. Churchill havde udtrykkeligt nævnt „gruppen i nord.“ Medvirkende til at bringe navnlig vore skandinaviske nabolande i forgrunden i den politiske debat blev ogsaa de britiske og franske ønsker om at bringe Finland hjælp af forskellig art, omfattende militært materiel, der for at naa frem maatte passere svensk eller/og norsk omraade. Der syntes, efterhaanden som de egentlige krigsbegivenheder tillands udeblev, i visse kredse at fæstne sig en mærkelig tro paa, at det ville være i de allieredes interesse, om der skabtes en militær front nord for Tyskland. Denne tro fik navnlig støtte fra Frankrig ud fra ønsket om en lettelse af trykket paa vestfronten, hvor kommunistisk infiltration i de franske tropper var ved at antage foruroligende former. En saadan aktivering af krigen kunne ogsaa meget vel tænkes at tiltale Mr. Churchill, hvis appel til de neutrale var bleven fremsat umiddelbart efter hans tilbagevenden fra et besøg i Frankrig. Den britiske regering som saadan ønskede dog ikke, trods et vist pres fra den offentlige mening, i spørgsmaalet om hjælp til Finland at foretage sig noget, der kunne udsætte de skandinaviske lande for berettigede anklager fra russisk eller tysk side, endsig hidføre deres inddragen i krigen.

Den almindelige skepsis overfor de neutrale undergik imidlertid en stadig udvikling. Mr. Churchill's ord havde gjort deres virkning. Under disse forhold maatte det blive min pligt at forklare briterne vor ærlige vilje til at vise dem ethvert hensyn, foreneligt med sand neutralitet, og samtidig hjemadtil at advare imod en holdning, der under ogsaa udtalelser i pressen, der kunne tydes som indebærende en for kølig kritik af vestmagterne, som udvisende mangel paa forstaaelse af disses politik og dennes endelige formaal eller maaske endog som gaaende Tysklands ærinde.

Blandt de begivenheder, der direkte berørte Danmark, var Mr. Churchill's dengang fortrolige, men nu almindeligt kendte samvær den 2. februar 1940 med en del nordiske presse-korrespondenter. Mr. Churchill havde ved denne lejlighed peget paa, at Storbritannien ikke af den nordiske presse fik samme lemfældige behandling som Tyskland. Specielt angaaende Danmark sagde han: „Jeg kan ikke bebrejde Danmark noget. De andre nordiske lande har dog en grav, over hvilken de kan fodre tigreren, men Danmark ligger saa frygtelig nær ved Tyskland, at det ville være umuligt at bringe hjælp. Jeg ville i hvert fald ikke paatage mig at garantere Danmark. Det gælder for Danmark om at balancere. Vi faar noget bacon og smør, og tyskerne faar noget. – – Det er maaske bedst saaledes. Danmark har jo en traktat med Tyskland, men jeg tvivler ikke paa, at tyskerne vil oversvømme Danmark den dag, det passer dem.“

Det er maaske mindre kendt, at Mr. Churchill et par uger senere til mig fremsatte nogle udtalelser af i alt væsentligt tilsvarende indhold. Han indledede med nogle ord om de traditionelle, hjertelige følelser, der knyttede Storbritannien og Danmark sammen, og nævnte med veneration dronning Alexandras navn. Han fremhævede dernæst, at han saa med varm sympati paa den danske nation og fuldt forstod Danmarks vanskelige stilling. Han havde intet at beklage sig over med hensyn til Danmarks holdning under krigen. Danmark maatte fortsætte sin eksport til begge sider. Han ønskede ikke at hidføre nogen ændring i dette forhold, dette saa meget mindre som Storbritannien ikke ville kunne yde nogen hjælp i tilfælde af konflikt med vor sydlige nabo. Med hensyn til muligheden af allieret hjælp stillede det sig derimod anderledes for Norge og Sverige. Længere hen i samtalen, som jeg – ganske naturligt – husker meget nøje, kom Mr. Churchill ind paa krigsudsigterne. Det var tydeligt, at han allerede dengang var sikker paa vestmagternes sejr over Tyskland. Der undslap ham saaledes gang paa gang korte, lidenskabelige udbrud, saasom: „This time we are going to *beat* them“. Det var ejendommeligt at se, hvor klart hans følelser ved omtalen af nazisterne og den tyske søkrigsførelse afspejlede sig i hans minespil.

Dette var mit første møde med det sidste hundreedaars største statsmand. Senere under krigen havde jeg ud fra følsomhed paa mit lands vegne instinktivt en forestilling om, at Mr. Churchill bedømte Danmarks holdning den 9. april og i de første aar derefter ret haardt. Om denne forestilling var rigtig eller ej, véd jeg ikke. Jeg véd derimod, at den danske modstand i krigens sidste aar vandt hans uforbeholdne anerkendelse.

Omkring aarskiftet 1939–40 og i de nærmeste maaneder derefter hørte jeg mange spekulationer fremsat om, hvem der kunne tænkes at efterfølge Mr. Chamberlain som førsteminister. Det navn, der paa dette tidspunkt var i forgrunden, var Lord Halifax's. Nævnte man Mr. Churchill, blev der saagodtsom altid, navnlig fra konservativ side, fremsat betænkeligheder paa grund af hans temperament, en formodet usikkerhed i hans judgement, og fordi hans indenrigs-politiske placering hidtil havde været noget ustabil. En konservativ politiker illustrerede dette sidstnævnte faktum ved engang i underhuset at sige, at han selv havde været medlem af partiet længere, men ikke saa ofte som Mr. Churchill! Det skøn vedrørende førsteminister-stillingen, som jeg var saa heldig at tillægge størst betydning og derfor indberettede til København, blev en af de første dage i februar fremsat overfor mig af den daværende Lord Chancellor, Lord Caldecote (tidligere Sir Thomas Inskip). Han udtalte sig loyalt om sin chef, Mr. Chamberlain, men forudsaa, at denne, dersom det efter nogle maaneders forløb blev aabenbart, at krigen ville blive langvarig, ville ønske eller blive nødt til at trække sig tilbage. Skete dette, var han sikker paa, at det britiske folk med den mentalitet, der erfaringsmæssigt behersker det i modgang, ville kalde paa Mr. Churchill som den statsmand, der var i besiddelse af størst initiativ og „driving power“.

De ved krigen nødvendiggjorte dansk-britiske handelsforhandlinger paabegyndtes i slutningen af november 1939 og førte først til et resultat den 12. marts 1940. Den danske delegation lededes af prins Axel. I forhandlingerne deltog bl. a. den daværende direktør for udenrigsministeriet, minister Mohr. Vanskelighederne viste sig at være store. Jeg husker navnlig de bestræbelser, der fra vor side for-

gæves blev gjort for at faa briterne til at tro paa, at Danmark ville være i stand til at præstere et eksportoverskud af landbrugsprodukter, selvom tilførslerne vestfra af foderstoffer helt ophørte. Ulykkeligtvis formede udviklingen sig meget snart saaledes, at der i praksis blev ført bevis for rigtigheden af vore anbringender.

I 1952 udsendtes i London af „His Majesty's Stationery Office“ første bind af et værk, betitlet „The Economic Blockade“. Værket, der udgaves af professor W. N. Medlicott, bringer et afsnit om de nævnte dansk-britiske forhandlinger. Den deri indeholdte fremstilling er paa visse punkter kritisk overfor den maade, hvorpaa forhandlingerne førtes fra dansk side.

En af de bemærkninger, hvis rigtighed man fra dansk side afgjort ikke kunne erkende, gik ud paa, at vore delegerede trak forhandlingerne ud. I denne forbindelse anførtes det, at der næredes mistanke om, at forsinkelsen udnyttedes af Danmark og Tyskland til at tilvejebringe en saa stor forøgelse som muligt af tallene for dansk-tysk samhandel i 1939, der ønskedes lagt til grund for den „normale handel“. Denne mistanke er ubegrundet, eftersom vi med tyskerne allerede havde opnaaet enighed om, at ikke den *faktiske* udførsel til Tyskland i 1939, men den for aaret *planlagte* udførsel skulle betragtes som „normal handel“.

I professor Medlicott's bog fandtes endvidere en henvisning til nogle helt absurde rygter om, at der af den danske regering betaltes Tyskland store pengebeløb som en kompensation bl. a. for Danmarks ret til at beholde de sønderjydske landsdele. Disse rygter var naturligvis ligeledes uden ethvert grundlag.

Ambassadens henvendelse til professor Medlicott, foretaget kort efter værkets fremkomst, blev modtaget med forstaaelse, og der er grund til at vente, at der vil blive gjort brug af de fra dansk side afgivne oplysninger, dersom der senere skulle fremkomme en ny udgave af værket.

Forsaavidt angaar Danmarks holdning overfor Tyskland under de ekstraordinære og farlige forhold, var jeg klar over regeringens pligt til at afholde sig fra enhver provokation. Samtidig følte jeg imidlertid, at frygten for at skabe uro indadtil og opmærksomhed

udadtil kunne overdrives, og jeg var overbevist om, at Danmark, der i militær henseende var et tomrum, i den givne situation maatte virke som en uimodstaaelig fristelse. Det var derfor en stor opmuntring i radioen at høre om rigsdagens vedtagelse den 19. januar 1940 af en beslutning, gaaende ud paa: „at man fra alle sider i det danske folk er enig om, at landets neutralitet skal opretholdes, og at de midler, der raades over, om fornødent skal anvendes for at hævde og værne rigets fred og uafhængighed, og tilsiger ministeriet sin støtte i arbejdet herfor“. Mohr, der som sagt opholdt sig i London, og jeg havde netop i de dage under overvejelse sammen at henvende udenrigsminister Munchs opmærksomhed paa, hvor vigtigt det var for vort forhold til den vestlige verden, at der paa en eller anden maade blev givet officielt udtryk for det danske folks forsvarsvilje. Hele spørgsmaalet om karakteren og rækkevidden af de forpligtelser, som den nævnte beslutning paalagde regeringen, blev indgaaende drøftet i folketinget i februar 1955, og debatten gav sikkert et udtømmende billede af de synspunkter, som anlagdes og endnu anlægges af danske hjemme. For os, der boede i udlandet i den paa-gældende periode, og som saaledes var ude af stand til fra dag til dag at følge udviklingen i stemningen paa rigsdagen og hos offentligheden i Danmark, blev det uforstaaeligt, hvorledes beslutningen overhovedet kunne rimes sammen med, at vort neutralitets-forsvar den 9. april viste sig at være i saa høj grad forsømt, og at de forsvarsmidler, vi havde, ikke blev benyttet. Os kom udlandets dom direkte ind paa livet. Vi maatte uvilkaarlig med særlig aarvaagenhed beskæftige os med reaktionen fra de magters side, som var os venligt stemt. Det var en selvfølgelig pligt for os alle at forsvare Danmarks holdning saa godt, vi formaade. Selv har jeg ofte gjort gældende, at vor stilling ikke var den samme som Hollands og Belgiens, idet disse to lande var blevet advaret ved overfaldet paa Danmark-Norge og tillige, takket være deres beliggenhed, saa at sige kunne læne sig op mod Frankrig og Storbritannien. Men alligevel vil vist enhver forstaa, hvor frygteligt et slag forløbet af begivenhederne den 9. april var ogsaa for danske ude.

VIII

Gesandtskabet i London i de aar, da Danmark var besat.

Meddelelse om Danmarks besættelse blev givet mig tidligt om morgenen den 9. april af en af de danske korrespondenter. Min sorg vil jeg ikke prøve at beskrive. Der blandede sig deri en følelse af ydmygelse, fordi det hele var gaaet saa let for tyskerne, og fordi Danmarks ungdom ikke havde faaet nogen mulighed for at gøre en indsats i kampen imod et forhadet system. Foruden den altoverskyggende bekymring for mit lands skæbne følte jeg en frygtelig tomhed. Hele det officielle grundlag, paa hvilket jeg som gesandt havde staaet, og hvis permanens jeg hidtil havde betragtet næsten som selvfølgelig, var pludselig svundet bort under mig. I sin hidtidige form var mit arbejde, som havde min dybeste interesse, med ét slag standset. Mange britiske venner lod mig føle, at de tænkte paa Danmark med sympati, og pressen udtalte sig i det store og hele med forstaaelse. De beviser, jeg i de dage modtog paa venskab for Danmark og tillid til, at det ville genopstaa som et frit land, vil jeg altid mindes med taknemlighed. Forrest i rækken blandt dem, der hjalp mig igennem den første svære tid, var vore gode norske venner Emil og Dorothy Huitfeldt og min svenske kollega i London Bjørn Prytz og hans hustru. Min kone var rejst til Danmark i slutningen af februar og ville efter bestemmelsen være vendt tilbage til London pr. flyvemaskine med afgang fra København selve den 9. april. Efter lange forhandlinger lykkedes det hende ca. 14 dage senere at faa tilladelse til at rejse med jernbanen gennem Tyskland og Holland. Da hun skulle passere grænsen til sidstnævnte land, ville de tyske myndigheder imidlertid ikke anerkende hendes ret dertil, idet hendes visum undervejs af en eller anden uopklaret

aarsag var blevet stemplet „ungültig“. Hun maatte rejse tilbage til Berlin, hvor hun ved udmærket hjælp fra Vincens Steensen-Leth, der mange aar senere efterfulgte mig i London, fik alle formaliteterne bragt i orden. Efter nye genvordigheder, bl. a. fordi tæt taage vanskeliggjorde flyve-forbindelsen mellem Holland og England, og efter ialt at have været 5 døgn undervejs naaede hun lufthavnen i Shoreham den 29. april. Det var en lykke for mig at faa hende tilbage. Hun var i krigens aar den bedste og mest opmuntrende kammerat, delte mine sorger og hjalp mig, naar jeg stod overfor vanskelige afgørelser. Alle, der kom i berøring med hende, briter og danske, holdt af og respekterede hende for hendes naturlighed og milde sind, hendes redelighed og klogskab.

Den 9. april om formiddagen blev jeg kaldt til Foreign Office, hvor under-statssekretær, Sir Orme Sargent ønskede at tale med mig. Han havde ordre til at meddele mig, at den britiske regering i betragtning af Tysklands krænkelse af dansk territorium forbeholdt sig ret til at tage alle nødvendige skridt til at forhindre tyske styrker i at etablere sig paa Island og Færøerne og eventuelt ville forlange lettelser i saa henseende. Jeg overvejede et øjeblik, om det af rent formelle grunde var min pligt, forsaavidt angik Færøerne (varetagelsen af islandske sager overgik straks efter besættelsen til en selvstændig islandsk repræsentation), at fremsætte en reservation eller en slags protest. Jeg kunne imidlertid ikke se rettere, end at den britiske holdning efter omstændighederne var fuldkommen naturlig, og svarede derfor med det samme, at jeg tog meddelelsen til efterretning, og at jeg mente, at man hjemme ville stille sig forstaaende overfor den antydede udvikling. Efter at have udtalt sin sympati for Danmark spurgte Sir Orme mig, om jeg havde nogen meddelelse at give vedrørende mig selv. Hertil svarede jeg, at jeg intet havde hørt fra København, men at jeg med mit kendskab til de danske følelser for Storbritannien gik ud fra, at man hjemme ville ønske, at jeg forblev i min stilling. Sir Orme lagde ikke skjul paa, at min forbliven ville rejse problemer, for hvis løsning man intet forbillede havde. Han tilføjede – med nogle venlige ord –, at han ville undersøge sagen og give mig besked. Jeg var intet øje-

blik i tvivl om, at jeg ville blive i London, da det efter mit skøn maatte være af stor betydning for Danmark, om vor diplomatiske forbindelse med Storbritannien kunne blive opretholdt. Den samme betragtning blev bestemmende for mit brud med den danske regering ved dennes tiltrædelse af Antikomintern-pagten i november 1941.

I dagene nærmest efter den 9. april blev jeg stillet overfor et spørgsmaal, som det voldte mig store vanskeligheder at afgøre, nemlig hvorvidt jeg burde udsende en erklæring, svarende til den, som min kollega i Washington Henrik Kauffmann havde afgivet til repræsentanter for den amerikanske presse, og hvorefter han ikke kunne tage imod ordrer fra en tysk-kontrolleret regering i København. Jeg bestemte mig til ikke at gøre det, skønt det stod mig klart, at mange af mine landsmænd i London gerne havde set det. Mit raisonnement var, at jeg derved kunne risikere at bidrage til at svække den danske regerings stilling. Dette ønskede jeg at undgaa. Hertil kom, at jeg paa det daværende tidspunkt ikke regnede med, at udenrigsministeriet ville sende mig ordrer, som jeg af nationale grunde eller af hensyn til Storbritannien ikke kunne forsvare at udføre. Jeg havde saaledes bl. a. fæstet mig ved, at jeg ikke hverken direkte eller indirekte havde modtaget nogen instruks om at søge at paavirke førerne af de danske skibe til at undgaa britiske havne, en instruks, som jeg, hvis den var tilgaaet mig, ikke ville have efterkommet. I Foreign Office forklarede jeg, hvorfor jeg var utilbøjelig til at afgive en erklæring som Henrik Kauffmanns, og sagde samtidig, at skulle jeg imod forventning modtage en ordre, som det ville stride imod min følelse af loyalitet overfor den britiske regering at udføre, ville den ikke blive udført. Jeg bør her indskyde, hvad jeg ogsaa dengang fremhævede baade overfor Foreign Office og mine landsmænd, at min holdning paa ingen maade indebar nogen underkendelse af formaalstjenligheden af daværende minister Kauffmanns skridt. Jeg vidste, at Henrik Kauffmann var nøje fortrolig med amerikansk tankesæt, og jeg havde fuld tillid til, at det for ham var naturligt, rigtigt og i Danmarks interesse i U.S.A. at udtale sig som sket. Udviklingen senere viste jo ogsaa

tilfulde, hvor kraftig en tilslutning Kauffmanns resolute optræden og hele fremragende virksomhed i besættelsestiden vandt hos danske overalt i udlandet, og hvor stor og velfortjent respekt han skabte omkring sit navn og sin gerning.

Udenrigsminister, Lord Halifax sendte den 20. april bud efter mig og udtalte paa den smukkeste maade sin sympati for Danmark, og regeringen stillede sig med hensyn til min og mine medarbejderes status saa velvilligt som efter omstændighederne muligt. Sir Orme meddelte mig nogle dage senere, at jeg i diplomatlisten ville blive opført paa den sædvanlige plads med følgende fodnote: „Charged informally with the protection of certain Danish interests not under enemy control“. Den 9. maj 1940 udtalte Mr. Butler i underhuset, at genoprettelsen af Danmarks frihed og uafhængighed ville være et af de allierede magters krigsmaal.

Min forbindelse med den danske regering maatte efter den 9. april ganske naturligt indskrænkes til rutinesager. Alle mine meddelelser sendtes – aabne – via Foreign Office til vort gesandtskab i Stockholm til videre befordring til udenrigsministeriet. Hidtil havde jeg været meget optaget af i London at indhente oplysninger af politisk karakter til orientering for udenrigsministeriet. Denne virksomhed ophørte fuldstændig, bortset naturligvis fra spørgsmaal, der specielt vedrørte Danmark. Jeg var glad, naar man viste mig den tillid at fortælle mig noget, men jeg spurgte aldrig. Dette overholdt jeg konsekvent indtil mit brud med den danske regering i november 1941 og var ogsaa derefter, saalænge Danmark var okkuperet, forsigtig. Jeg er sikker paa, at det var et rigtigt princip, men jeg følte min uvirksomhed paa dette punkt som et frygteligt savn. I det hele led mine medarbejdere og jeg mere, end jeg kan beskrive, under uklarheden i vor stilling. Vi betragtede det imidlertid som vor pligt ikke selv at give anledning til vor afskedigelse og derigennem opnaa en friere stilling, før begivenhederne hjemme gjorde et saadant skridt naturligt eller nødvendigt. De synspunkter, der i saa henseende var bestemmende for mig, og til hvilke mine medarbejdere sluttede sig, var dels ønsket om ikke at volde den danske regering forøgede vanskeligheder i forholdet til okkupationsmagten, et

ønske, der hos os alle vejede meget tungt, dels den betragtning, at det dog maaske i nogen grad kunne styrke regeringens stilling baade udadtil og indadtil, at Danmark – skønt besat af tyskerne – vedblivende havde en diplomatisk repræsentant i Storbritannien, selvom dennes status ikke var fuldt officiel. Mange af mine landsmænd i London delte ikke denne opfattelse. Dette forekom mig helt naturligt. Jeg havde imidlertid, mente jeg, som udsendt hjemmefra et særligt ansvar og maatte stille mig, som jeg, efter alvorlige overvejelser og med tilsidesættelse af hensynet til mig selv, syntes, det var rigtigt. Det var mig en trøst, at jeg havde det indtryk, at medlemmerne af den danske koloni ikke tvivlede om, at det var hensynet til Danmark, der alene var bestemmende for mig. Det er saa nemt at skrive dette, men enhver vil vist forstaa, hvor tragisk denne periode med dens bekymringer og tvivl var for os alle paa gesandtskabet.

Den depression, som begivenhederne den 9. april havde affødt hos mig som hos alle danske, bevirkede, at jeg i den nærmest paafølgende tid nærede en skyhed for at vise mig offentligt. Under samtaler med embedsmænd i Foreign Office og med private britiske bekendte forsvarede jeg efter bedste evne Danmarks holdning, men jeg kunne ikke faa mig selv til at deltage i større sammenkomster eller f. eks. til, undtagen ved ganske særlige lejligheder, at benytte mig af missionschefernes adgang til at overvære forhandlingerne i underhuset, hvor jeg tidligere havde været og senere igen blev en meget hyppig gæst. Maaske var denne tilbageholdenhed en fejl. Jeg haaber, at den i saa fald vil blive betragtet som en forstaaelig fejl. Jeg paahørte saaledes ikke de interessante og dramatiske debatter, der fandt sted forud for og umiddelbart efter Mr. Chamberlain's fald og Mr. Churchill's tiltrædelse af stillingen som førsteminister den 10. maj. Det, der staar tydeligst i min erindring fra de dage, er min følelse af beundring for den „gentlemanliness“, der prægede Mr. Chamberlain's og Mr. Churchill's holdning overfor hinanden paa dette skæbnsvangre tidspunkt, hvor kun et mirakel syntes at kunne redde Europa fra underkastelse.

Den 5. juni 1940 samlede min kone og jeg for første gang hele

den danske koloni i London til en modtagelse paa gesandtskabet. Saadanne modtagelser blev siden en fast institution. Under min funktionstid afholdtes de altid paa kongens fødselsdag, i krigsaarene ofte ogsaa paa grundlovsdag og ved juletid. Det var en stor opmuntring for os, at de var stærkt besøgt, ikke sjældent af 5-600 gæster. Under krigen havde de ganske naturligt en særegen stemning over sig. Foruden „Kong Christian“ og „Der er et yndigt land“ var det navnlig „I Danmark er jeg født“ og „Vort modersmaal er dejligt“, som vi holdt af at synge. Stor lykke gjorde den gamle sang „Det var en lørdag aften“. Det var virkelig en oplevelse at høre den blive sunget under de forhold, vi dengang var henvist til. I det hele er det maaske ikke saa let for landsmænd herhjemme at sætte sig ind i, hvor meget danske salmer og sange i de alvorlige tider betød for os ved deres indhold, men næsten ligesaa meget ved at levendegøre de minder, der knyttede sig til dem.

Jeg kom under krigen til endnu mere end tidligere at holde af Grundtvigs salmer, fordi de saa ofte giver udtryk baade for gudsfrygt og fædrelandskærlighed, og fordi digteren ved sit ordvalg forstaar, undertiden straks i den indledende strofe, at give salmen et fortroligt dansk præg. Hvor hjemlig en følelse gav det ikke at synge salmer, som f. eks.: „Est du modfalden, kære ven“, „Han, som har hjulpet hidindtil“, „Som hønen klukker mindelig“ og „Som dug paa slagne enge“! Ogsaa Jeppe Aakjær havde stor betydning for os, mest gennem sin evne til at kalde paa vore følelser med helt jævne ord. Denne evne viser han intet sted smukkere end i den inscription, han anbragte paa mindestenen for sine forældre, og hvis sidste vers lyder:

„Thi satte Eders Søn denne liden graa Sten
til Minde om en Færd, der som Duggen var ren“.

I december 1940 havde vi de danske søfarende til en julefest i Newcastle, og dette blev indledningen til en lang række besøg i denne by, i hvilken den danske „Sømands-Pool“ etableredes. Vi har kun gode minder fra vore samvær med de søfarende. Vor lod

var jo langt lettere end deres, men de modtog os altid med venlighed. Ogsaa de holdt af at synge, og de udgjorde efter min erfaring et dejligt lydhørt auditorium, parat til at goutere en spøg, men tillige gerne lyttende til et alvorligt ord. Jeg er overbevist om, at det, der hjalp dem til med godt mod at udføre deres farefulde gerning, var tanken paa, at de derved hjalp deres fædreland. Vi medbragte til julefesterne nogle beskedne gaver, mellem hvilke de, der var heldige ved en lodtrækning, kunne vælge. Blandt gaverne var altid nogle smaa danebrogsflag. Eet var sikkert: flagene blev grebet først.

Antallet af de danske søfarende, der overgik til britisk tjeneste, kan anslaaes til ca. 3000. Den omstændighed, at de danske skibe beredvilligt søgte britiske havne, og at deres officerer og mandskab senere udførte deres tjeneste uforfærdet og med stor udholdenhed, var af uvurderlig betydning for Danmarks anseelse i den frie verden. Om skibenes og de søfarendes skæbne og vilkaar forhandlede generalkonsul Rottbøll og jeg straks efter okkupationen med det daværende britiske skibsfartsministerium. Selve formaliteterne overfor priseretten tilrettelagdes af generalkonsulen, et arbejde, der – ligesom de mange tekniske forhandlinger med andre britiske myndigheder – blev udført med dygtighed. Ogsaa de sager, der berørte de søfarendes ophold i land, varetoges, navnlig i den første tid, af generalkonsulatet med fortræffelig bistand af konsul Madsen i Newcastle. Paa sidstnævntes skuldre hvilede tillige det krævende arbejde med paamønstringen af de søfarende, en ordning, der forblev i kraft, indtil der ved en britisk forordning af 1. maj 1941 oprettedes en „Merchant Navy Reserve Pool“, omfattende en særlig dansk sektion under ledelse af en britisk tjenestemand. I sommeren 1940 oprettedes „The Danish Merchant Navy Welfare Committee“, bestaaende af danske konsulære repræsentanter, repræsentanter for de danske redere og de danske søfarende i britisk tjeneste samt den danske sømandspræst i London, Viggo Jensen. Komitéens formand var de søfarendes gode og kloge ven, direktør Chresten Larsen.

Efter at det „Danske Raad“ var blevet dannet i oktober 1940 tog dette sig med stor energi af arbejdet for at gøre de søfarendes vil-

kaar saa taalelige som muligt. Den indsats, der i saa henseende blev gjort af raadet, var af den største betydning og blev i høj grad paa-skønnet af de søfarende. Indenfor raadet blev der nedsat 3 udvalg, der særlig beskæftigede sig med de søfarendes anliggender, nemlig „Velfærdsudvalget“ (Formand: fru E. Karsten), de søfarendes og fiskernes udvalg (Formand: direktør Holdthusen) og mødeudvalget (Formand: cand. mag. H. Krabbe). I Newcastle blev der nedsat en blandet dansk-britisk komité „Socialkomitéen“, der under konsul Madsens ledelse ligeledes udførte et stort arbejde. Endelig dannedes i foråret 1943 et internt dansk udvalg, i hvilket generalkonsulen og jeg havde sæde. Udvalget bestod iøvrigt af d’herrer Chresten Larsen, Holdthusen, H. E. Thiele og – senere – direktør Hakon Christiansen.

De søfarende selv dannede to faglige sammenslutninger, nemlig „Danish Merchant Navy Officers’ Association“ for dæks- og maskinofficerer og „De sammensluttede danske sømands-organisationer“ for det menige mandskab. Den førstnævnte lededes i den længste tid af dens eksistens af maskinmester J. M. Larsen og daværende styrmand Geisler. Den sidstnævnte sammenslutning lededes hele tiden af forretningsfører Børge Møller. Herrerne J. M. Larsen, Geisler og Børge Møller var valgt af de søfarende. Disse tillidsmænd stilledes under de ekstraordinære forhold tit overfor vigtige problemer baade under forhandlingerne med „Ministry of War Transport“ og indadtil overfor vedkommende sammenslutnings egne medlemmer. Jeg havde nær kontakt med dem alle 3, og det ligger mig meget paa sinde at sige, hvor klogt og dygtigt de røgtede deres hverv. Den, der indadtil undertiden havde de mest prekære spørgsmaal at løse, var nok hr. Børge Møller, men det lykkedes ham ved moderation og omsigt at holde sammen paa sømændene og undgaa, at indrepolitiske betragtninger kom til at gøre sig gældende i nævneværdig grad.

Fra de britiske myndigheders side blev der sat meget ind paa at gøre opholdet i land behageligt for de søfarende. I begyndelsen af 1941 blev der ved officiel foranstaltning indrettet nogle lyse, rummelige og vel møblerede klublokaler med dertil knyttet restaura-

tion i Newcastle. Alle sager vedrørende skibsfart overgik allerede i 1940 fra „Ministry of Shipping“ til „Ministry of War Transport“. Lord Leathers, der var sidstnævnte ministeriums chef lige til krigens slutning, viste personlig interesse for de danske søfarende, og disse havde indenfor ministeriet i Mr. Farwell en forstaaende og hengiven ven. Endelig betød det meget for dem, at de altid trygt kunne søge raad og bistand hos de to fortræffelige sømandspræster i Newcastle, A. M. Jensen og Helmer Mørch. Men trods alt var det naturligtvis en besynderlig tilværelse for vore søfarende. – Deres gerning medførte de største farer. Mange af dem oplevede flere forlis, men alligevel var de altid klare til at gaa ud igen, naar der blev kaldt. De var praktisk talt uden forbindelse med deres slægtninge. De havde efter udstaaede strabadser intet hjem at vende tilbage til. Ikke mindst for de unge, der endnu trængte til paavirkning af deres forældre, og for dem, der var lidt oppe i aarene, var det visselig en tilværelse, fuld af alvor og savn.

De danske skibes overførelse til britisk register indebar oprindeligt, at de skulle føre britisk flag. I 1941 opnaaedes tilladelse for skibe til under ophold i havn tillige at hejse Danebrog paa gøsestangen, en ordning, der dog ikke tilfredsstillede de søfarende. Efter begivenhederne hjemme den 29. august 1943 tog gesandtskabet derfor paany spørgsmaalet op overfor den britiske regering med det resultat, at skibene ved juletid s. a. fik adgang til at føre Danebrog paa den for nationalitetsflaget bestemte plads. Hr. Christmas Møller, min kone og jeg havde den glæde den 25. december at være med til ombord paa S/S „Bornholm“ for første gang at hejse vort eget flag agter.

Paa samme maade som for handelsskibene gjaldt det for de danske fiskefartøjer, der i 1942 begyndte at ankomme til Storbritannien i større antal, at de bestyredes af britiske redere, bortset fra dem, der overtoges af admiralitetet. Besætningerne fortsatte imidlertid i deres gamle profession og vandt hurtigt anseelse som dygtige folk. Deres trofasthed overfor Danmark var den samme som de søfarendes, og jeg mindes mange hyggelige samvær med dem. De havde deres egen faglige organisation, ledet af hr. Erik Jespersen.

Fiskerne ydede betydelige bidrag til afholdelsen af udgifterne ved det Danske Raads virksomhed og skænkede ogsaa frivilligt store pengebeløb til de kommunale myndigheder i de engelske og skotske byer, hvorfra de arbejdede.

Naar jeg saa udførligt har beskrevet de søfarendes og fiskernes skæbne og vilkaar, er det, fordi vi, som havde lejlighed til paa nært hold at følge deres færd, erkendte, at det i første række var dem, der – sammen med de frivillige – ved deres arbejde og det sindelag, hvormed det udførtes, kastede glans over Danmarks navn. Jeg har derved til en vis grad maattet gøre brud paa kronologien. Dette vil antagelig ogsaa vise sig praktisk for flere af de andre emners vedkommende, som jeg i min fremstilling af begivenhederne under krigen tænker mig at berøre.

Med hensyn til danskes optagelse til tjeneste i de britiske væbnede styrker stillede forholdene sig vanskeligt i de første maaneder efter den 9. april 1940, og navnlig efter at ogsaa Holland, Belgien og Frankrig var brudt sammen. Hos befolkningen raadede en ikke ringe mistænksomhed overfor udlændinge i almindelighed. Denne indstilling var forklarlig, idet den maatte ses paa baggrund af den stedfundne enorme influx af flygtninge. Overfor gesandtskabet blev det af myndighederne anført, at vigtigere end at faa 1000 gode, fremmede frivillige var det at undgaa én, paa hvem man ikke kunne stole. Dette svar fik jeg ogsaa, naar jeg forsøgte at opnaa, at unge danske, der ofte med fare for deres liv var undsluppet hjemmefra for at blive antaget som frivillige, blev fritaget for en ret langvarig prøve ("screening") i en dertil indrettet undersøgelses-lejr. Under disse forhold kunne gesandtskabet i den første periode efter besættelsen ikke udøve nogen indflydelse af betydning for at hjælpe frivillige til at blive indrulleret i hæren. Jeg véd, at min og gesandtskabets holdning af nogle blev haardt bedømt. Til dette sidste har det maaske bidraget, at jeg i begyndelsen mente at burde gøre tilrejsende, der henvendte sig til mig, opmærksomme paa, at jeg intet vidste om, hvorledes tyskerne ville stille sig overfor deres slægtninge eller overfor danske krigsfanger, ligesom jeg raadede dem til at være forsigtige med meddelelser hjemadtil om deres planer. Saa-

snart mulighederne for, at danske kunne blive antaget, havde bedret sig, gjorde jeg, hvad jeg kunne for at anbefale dem til de militære og sø-militære myndigheder. Jeg kunne gøre dette med saa meget større glæde, som det hurtigt viste sig, at bekymringen med hensyn til tyskernes reaktion overfor slægtninge hjemme og overfor krigsfanger havde været ubegrundet.

Efter oprettelsen af det Danske Raad organiseredes der under dette et rekruteringskontor, til hvilket danske, der ønskede optagelse i styrkerne, i almindelighed henvistes. Samarbejdet med dette kontor formede sig saaledes, at gesandtskabet, naar der var brug derfor, ved forhandlinger med de britiske myndigheder søgte at medvirke til at skabe gode vilkaar for en dansk militær og sømilitær indsats. Som leder af rekruteringskontoret gjorde bl. a. kaptajn Iversen sig fortjent ved med varm interesse at tage sig af de frivilliges sag.

De danske søfarende rejste i sommeren 1940 spørgsmaalet om adgang for dem til at bemane en britisk Corvette. I begyndelsen syntes der at være mulighed for en realisation af denne plan. I hvert fald husker jeg, at vice-førsteminister Mr. Attlee og marineminister Mr. A. V. Alexander omkring det nævnte tidspunkt udtalte sig i favør af tanken og spurgte mig, om jeg af principielle grunde ville nære nogen betænkelighed ved at medvirke til dens gennemførelse. Dette besvarede jeg benægtende, idet jeg dog gik ud fra, at der ikke ville blive tale om nogen egentlig udskrivning, men kun om en antagelse af frivillige. Planen maatte imidlertid dengang og ligeledes i 1942, da den paany blev bragt frem, opgives, fordi krigs-transportministeriet mente, at de søfarende ville yde den bedste bistand til Storbritanniens kamp ved at fortsætte med at sejle med de danske skibe.

Da der omkring aarskiftet 1942-43 var et relativt stort antal arbejdsløse danske søfarende, udvirkedes det ved et møde, som hr. Christmas Møller og jeg den 15. februar 1943 havde med Mr. A. V. Alexander og viceadmiral King, at admiralitetet lovede, at et antal ministrygere ville blive stillet til disposition til bemanning af danske. Den 1. marts 1943 hejstes Danebrog ombord foreløbig paa

to ministrygere i Granton nær Edinburgh i nærværelse bl. a. af admiral King og mig. Antallet af baade, bemandede af danske, steg senere til 7. Den publicitet, der skabtes omkring denne sag, gav den britiske offentlighed forstaaelse for de unge danskes ønske om at gøre en kamp-indsats, og jeg fik baade gennem udtalelser af de britiske marineofficerer i Granton og under samvær med de danske befalingsmænd og menige det bedste indtryk af forholdene og stemningen ombord.

I Royal Air Force optoges efterhaanden et ret stort antal danske piloter. Ogsaa hos disse gjorde der sig et stærkt ønske gældende om at faa lejlighed til at kæmpe som en samlet, dansk enhed. Gesandtskabet anbefalede denne tanke baade i Foreign Office og i Air Ministry. Det viste sig imidlertid, at antallet af danske flyvere ikke var helt stort nok, og at deres specialuddannelse var for indbyrdes afvigende til, at det fremsatte ønske kunne imødekommes.

Jeg haaber, at det af det ovenfor anførte fremgaar, at de frivillige, uanset hvor de tjente – i hæren, i flaaen eller i R.A.F., fremfor alt var besjælet af ønsket om at gøre deres fædreland ære. Min kone og jeg holdt af alle dem, med hvem vi kom i berøring. For nogle formede deres tjeneste sig saaledes, at de tit kunne besøge os. Dette gjaldt navnlig de unge søofficerer. De, saavel som de andre frivillige, bragte med sig, hvor de end færdedes, en atmosfære af optimisme, tro og – ikke mindst – af godt humør. Os ydede de i sandhed den allerbedste hjælp til at bære savnet af vore egne børn.

Under bombeangrebene gjorde medlemmer af den danske koloni et fortjenstfuldt arbejde. Kvinderne var lige saa modige og effektive som mændene. Fra britisk side blev overfor mig frøken Gabriele Rohdes og comtesse Ingegerd Ahlefeldts indsats fremhævet. Den danskfødte lady Beauchamp's navn blev nævnt med anerkendelse for den dygtighed, hvormed hun organiserede hjælpearbejdet i nogle af de haardest ramte byer i „the Midlands“.

Min kone og jeg havde naturligvis ogsaa vore erfaringer fra luftkrigen, erfaringer, hvis alvor jeg dog ikke skal komme ind paa. Vi havde iøvrigt en tidlang den fordel at kunne bo udenfor London i et hus, som jeg straks efter min kones tilbagekomst fra Danmark

i april 1940 havde lejet for den paafølgende sommer. Da saa bombardementerne begyndte, beholdt vi huset indtil videre. Boligen i London holdt vi altid aaben. Jeg var hver dag paa kontoret og sov mindst én gang om ugen i Cadogan Square no. 1. I det tidlige efteraar 1943 bestemte vi os paa grund af travlheden paa gesandtskabet til paany at bo fast i London. Allerede før den tid havde vi i byen og paa landet gennemlevet mange luftangreb, og i de sidste aar af krigen havde vi paa nært hold baade „Blitz“en i foraaet 1944 og derefter angrebene af V. I og V. II bomberne. Under disse sidste sov min kone og jeg tit i kælderen, først under køkkenbordet, senere i nogle overdækkede jernsenge, de saakaldte „Morrison tables“. Fysiske besværligheder glemmer man. Vi mindes imidlertid stadig med smil mange pudsige situationer. Under de værste angreb i 1944 samledes undertiden hele husstanden i vaske-kælderen; noget egentligt „shelter“ havde vi ikke. Vi maa have frembudt et ejendommeligt skue. Min kone sad og strikkede – i natkjole, men tillige iført sin bedste pels, for at i hvert fald den i paakommende tilfælde dog maaske kunne blive reddet. Husjomfruen sad i eller ved siden af hundekurven og søgte at trøste vore 2 smaa Sealyham terriers, der hadede bomberne; en ungarsk stuepige, der var ligesaa bange som hundene, anbragte sig i en krog med et tørklæde omkring hovedet og ansigtet ind mod væggen; en anden stuepige ammede sin baby. Gesandtskabets bud stod ganske uanfægtet midt paa gulvet med en altfor lille „Tin hat“ balancerende usikkert paa hovedet og smaadrillede pigerne, medens vor trofaste hushovmester ved hyppige ekskursioner ud paa gaden blev i stand til at holde os underrettet om og afgive mere eller mindre rystende beskrivelser af slagets gang. I sommeren 1944 havde jeg, da min kone en kort tid boede paa landet, besøg af en omtrent jævnaldrende kollega og ven fra et af de danske ministerier. Det var i den periode, da V. I bomberne, de saakaldte „Doodle bugs“, var særlig talstærkt paa færde. Betegnelsen „bugs“ (væggetøj) hentydede til disse selvstyrende bombers langsomme tempo. Prefixet „Doodle“ var et uoversætteligt „kæle“navn. Jeg indsaa selv, at vi to aldrende herrer maa have set let komiske ud, naar vi om aftenen i vore dressing gowns vandrede ned i kæl-

deren til vore „Morrison tables“. Udfør disses hovedender stablede vi saa gamle bordplader op som beskyttelse imod glassplinter, hvorpaa vi krøb til køjs og sov sødeligt, hver forsynet med en elektrisk lommelygte og en fløjte. Disse to ting blev det tilraadet en altid at have hos sig om natten for det tilfælde, at huset styrtede sammen. Om dagen havde vi for travlt til at tænke paa bomberne. Men det, der efterlod det stærkeste og varigste indtryk fra bombardementerne, var det heltemod og det humør, der blev vist af Londons beboere, mænd og kvinder, fattige og rige.

Jeg vender nu tilbage til 1940. Jeg har allerede nævnt, at det „Danske Raad“ oprettedes i efteraaret 1940. Det omfattede mange af de ledende indenfor kolonien. Dets formaal var overfor briterne og den frie verden i det hele at give udtryk for danskes sande følelser, at yde støtte til den allierede krigsindsats og at hjælpe danske statsborgere og danske interesser, hvor saadan hjælp behøvedes. Raadets første formand var direktør Dohm. Efter ham fungerede direktør Anker-Petersen som formand, indtil denne stilling blev overtaget af hr. Christmas Møller. Hr. Krøyer-Kielberg virkede i begyndelsen mest bag kulisserne. Takket være hans klogskab og forhandlingsevne blev hans indflydelse indenfor den danske bevægelse imidlertid hurtigt af afgørende betydning. Under krigen tog arbejdet med danske sager en meget stor del af hans tid. Han var altid parat til at bistaa baade med gode raad og generøse tilskud til løsning af de mange opgaver, der efterhaanden meldte sig. For de søfarende var han en uvurderlig støtte. Hr. Krøyer-Kielberg havde udmærkede forbindelser med britiske politikere og i forretningsverdenen. Jeg fik senere et endog meget fortroligt samarbejde med ham i hans egenskab af præsident for sammenslutningen af „Frie danske i Storbritannien“, et samarbejde, under hvilket der aldrig forekom nogen mislyd.

Om planerne for raadets dannelse saavel som om udarbejdelsen af dets statutter blev jeg holdt underrettet bl. a. af direktør Dohm og af min gode ven, ingeniør Kaj Mygind. Sidstnævntes altfor tidlige død betød et stort tab for den danske koloni i London. Ud fra de hensyn, jeg mente at skylde min regering, ansaa jeg det ikke for

rigtigt paa det daværende tidspunkt at indtræde i det „Danske Raad“. Samtidig sympatiserede jeg naturligvis med dets formaal, opfordrede alle danske til at indmelde sig i sammenslutningen og vedligeholdt selv kontakt med den gennem dens ledende medlemmer. Jeg bør tilføje, at mit syn paa karakteren af radio-propagandaen til Danmark ikke altid faldt sammen med det af raadet anlagte.

Mine bestræbelser under samtaler med landsmænd indenfor og udenfor raadet gik, før ligesaavel som efter Danmarks tiltrædelse af Antikomintern-pagten, ud paa at paavirke dem til overfor briterne altid at forsvare vort fædrelands holdning og forklare de vanskeligheder, den danske regering havde at kæmpe imod, og i radiotaler hjemadtil at vise forstaaelse for disse vanskeligheder. Naar jeg saaledes søgte efter fattig evne at medvirke til skabelsen af en samfølelse mellem danske ude og hjemme, var det bl. a. fordi jeg frygtede, at resultatet af paavirkningen fra London skulle blive forflygtiget, maaske endog blive helt modsat det tilsigtede, hvis stemningen hos de danske i udlandet i sit hurtigere udviklings-tempo fjernede sig for meget fra stemningen hjemme. Jeg følte mig overbevist om, at man fra britisk side ville respektere en saadan indstilling. Denne svarede da ogsaa nøje til opfattelsen i ansvarlige norske og hollandske kredse. Selv havde jeg inderst inde en fast tro til, at Danmark før eller senere paa en eller anden maade ville hævde sig og ved egen indsats godtgøre sin ret til at leve videre som en selvstændig stat. Jeg glemte aldrig et ord af Sir Edward Grey om, at det ikke er nok, at man elsker sit fædreland; man maa ogsaa have tro paa det.

Det hændte ikke saa sjældent, at britiske politikere og embedsmænd under omtalen af Erik Scavenius betegnede denne som en ambitiøs opportunist, der ville være parat til at ændre sin indstilling, efterhaanden som udsigterne til en allieret sejr rykkede nærmere. Jeg kunne med overbevisning bestride rigtigheden af dette syn og forsikre, at han altid konsekvent ville fastholde sin politiske linie. Og med mit kendskab til danske indrepolitiske forhold kunne jeg, selv længe inden jeg fik oplysninger desangaaende hjemmefra, tilføje, at Erik Scavenius ganske sikkert først efter meget indstændige

henstillinger, som han mente at have pligt til at efterkomme, var gaaet ind paa at overtage stillingen som udenrigsminister. Men naturligvis var det vanskeligt at finde velvilligt øre for saadanne betragtninger, saa meget mere som de beretninger, der fra Danmark naaede London, ofte var yderst kritiske overfor udenrigsministeren og i hvert fald fremstillede hans politik som gaaende ud paa i det øjeblik, som han udfra sit suveræne skøn betragtede som det psykologiske, mere eller mindre spontant at gøre de indrømmelser, som senere dog maatte ventes at blive regeringen aftvunget. Da hr. Christmas Møller ankom til London i marts 1942, kom ham og mig imellem Erik Scavenius' indsats som udenrigsminister straks paa tale. Hr. Christmas Møller havde naturligvis sine indvendinger, men som den redelige politiker han var, anerkendte han Erik Scavenius' dygtighed, integritet og hele mandige personlighed. Heri var jeg fuldt ud enig. Jeg husker, at jeg samtidig anførte, at en udenrigsminister vel ud fra sin bedste overbevisning skulle præge princippet eller tendensen i landets udenrigspolitik, men tillige, at det forekom mig i mange tilfælde at maatte være rigtigt at betragte udenrigsministeriet som en art forhindring paa vejen ind til de andre regeringsdepartementer eller i hvert fald som en udsættende instans.

Ved min hjemkomst i 1945 blev det mig klart, at mange mente, at udenrigsminister Scavenius gerne gav efter for tyske krav, medens statminister Stauning kun gjorde det nødtvungent. Dette er sikkert en fejlurdering. Saa forskellige som de var af temperament, er det vel sandsynligt, at de af og til anlagde indbyrdes afvigende synspunkter paa taktiken og maaske ogsaa paa spørgsmaal om, hvorvidt en tysk henvendelse burde forstaas som et absolut krav eller som en henstilling. Men følelsesmæssigt var ingen af dem indstillet paa at give efter for tyske krav. Om udenrigsminister Scavenius' følelser vidste offentligheden intet, og de udslag af hans temperament, som den fik kendskab til, gav næppe det rette indtryk af, hvad han følte. Om hans trofasthed imod dem, der hjalp ham under krigen, afgiver det af ham i 1948 udgivne skrift: „Forhandlingspolitikken under Besættelsen“ et smukt vidnesbyrd.

I Algernon Cecil's bog om Metternich fortælles det, at denne

efter Østrigs nederlag i slaget ved Wagram nedskrev et memorandum angaaende retningslinierne for hans lands fremtidige politik. Det anføres deri bl. a.: „Fra den dag, da freden er sluttet, maa vi skifte kurs, effacere os selv og lempe os efter sejrherren. Kun paa denne maade kan vi maaske opretholde vor eksistens indtil den almindelige frigørelsens dag.“ Efter at have fremholdt, at det uden støtte fra Rusland var haabløst at forsøge paa at afryste det franske aag, men at der dog var en mulighed for, at den lunefulde czar Alexander I engang ville skifte sind og tilbyde sin hjælp, fortsætter han: „Der staar saaledes kun een vej aaben for os; vi maa reservere vor styrke til bedre tider og arbejde for vor frelse ved blødere midler uden hensyn til den vej, vi hidtil har fulgt.“ I virkeligheden havde Metternich's politik dengang samme realitetsbetonede præg som Erik Scavenius' under okkupationen. Kun forsaauidt bestaar der en nuance, som Metternich lader sit haab og sine følelser skinne igennem ved at tale om den kommende frigørelse. Det maa imidlertid herved erindres, at det nok ville have været mere risikabelt for lederen af Danmarks udenrigspolitik, saalænge landet var besat af Hitler's tropper, selv i et fortroligt dokument at tale om frigørelsens dag og om at holde kræfterne i behold til bedre tider, end det var for en stormagts udenrigsminister i en periode, hvor alliancer sluttedes og opløstes i et langt hurtigere tempo end nu, og hvor de tilmed til en vis grad dikteredes af rent dynastiske hensyn. Det er med en lignende reservation med hensyn til de ændrede forhold, at jeg her tillige nævner, at Metternich indtrængende fraraadede kejser Franz nogensinde at give samtykke til at lade østrigske tropper kæmpe side om side med franske for med dem at deltage i en ødelæggende krig. Alligevel har det, synes jeg, – med tanken paa frikorps Danmark og de ulykker, dette forvoldte befolkningen – interesse her at se, at en stormagt under Napoleons-krigene stilledes overfor de samme problemer som Danmark under sidste verdenskrig, og at notere sig, hvorledes den reagerede.

Jeg har ikke forudsætninger for at fremsætte nogen kommentar til den dybtgaaende modsætning mellem den danske udenrigsledelse og modstandsbevægelsen. Kun saa meget vover jeg at sige: Jeg kan

forstaa, at en modsætning maatte gøre sig gældende under krigen, men det forekommer mig tragisk, at den har skabt et skisma i folket, der endnu til en vis grad bestaar. Om begge parters danskhed rejser ingen tvivl. I virkeligheden supplerede de hinanden. Jeg synes, vi – uden at svigte vore principer og idealer – nu maatte kunne være enige om at anerkende paa den ene side den dygtighed og maalbevidsthed, hvormed regeringens medlemmer under vanskelige forhold *i overensstemmelse med det dem af rigsdagen givne mandat* gennemførte den engang lagte politiske linie, og paa den anden side den for Danmarks prestige og Danmarks fremtid nødvendige og *uvurderlige gerning*, som modstanden gjorde under uklare vilkaar, med et beundringsværdigt mod og med livet som indsats.

Det faldt altid i min lod ved nationale sammenkomster, arrangerede i London eller i provinsen for de fastboende danske, de søfarende, fiskerne og de frivillige, at tale for kongen. En lettere opgave kunne ikke tænkes. Det var kærligheden til Danmark og til kongen – eller rettere vort kongepar –, der forenede os og gav styrke. Ogsaa om vort daværende kronprinspars modige holdning vidste vi besked. Samtidig betød det meget for de danskes stilling i almindelighed og for hver enkelt af os, at briterne aldrig tvivlede om kongens sindelag. I begyndelsen skete det, at man hørte den betragtning fremsat fra britisk side og ved enkelte lejligheder ogsaa af danske, at det ville have været ønskeligt, om kongen og regeringen havde kunnet søge tilflugt f. eks. paa Færøerne for derfra paa Danmarks vegne at organisere en deltagelse i kampen. Den 1. januar 1941 var jeg begyndt at føre dagbog. I denne er der under 14. s. m. anført følgende: „Jeg tror, at det ville være blevet kritiseret, om kongen var rejst uden kamp, bringende sig selv og sine ministre i sikkerhed. Han gør en større indsats ved at være i sit folks midte i en ulykkelig tid, og det skal nok vise sig, at hans stilling derved bliver en helt anden og stærkere. Anderledes ville det have stillet sig, om kongen var rejst efter en kamp, hvorunder han og regeringen, ligesom tilfældet var med kongen af Norge, havde været udsat for farer.“ Dette syn vandt efterhaanden udelt tilslutning naturligvis hos mine landsmænd, men ogsaa hos briterne, der fuldt ud aner-

kendte værdien af den gerning, kongen, forblivende i sit land, var i stand til at udføre. Skulle jeg selv fremhæve noget særlig karakteristisk for kong Christian, ville det blive hans stadige tanke paa Danmarks fremtid og hans evne til at forholde sig saaledes, at saa at sige hver enkelt dansk følte sig som staaende i et personligt, næsten fortroligt troskabsforhold til ham.

I februar 1941 arrangerede den britiske regering en frokost til ære for „Det Danske Raad“. I frokosten deltog som repræsentanter for den britiske regering mine gode venner Mr. R. A. Butler og Captain (nu Lord) Crookshank, Financial Secretary to the Treasury. Begge udtalte sig med stor venlighed om Danmark og de danske i Storbritannien. Jeg husker, at Captain Crookshank udtrykte sin beundring for „Danmarks vilje og evne til at bevare sin sjæl“. Denne frokost gav anledning til fejlagtige rygter i Danmark om, at raadet var blevet anerkendt af Storbritannien som dansk regering. Efter aftale med Foreign Office sendte jeg derfor et telegram hjem, hvoraf det fremgik, at den britiske regering hverken havde givet eller agtede at give en saadan anerkendelse, men at den saa med sympati paa raadets virksomhed. Af den paafølgende telegram-udveksling mellem udenrigsministeriet og mig maatte jeg drage den slutning, at de fremkomne rygter havde beredt regeringen store vanskeligheder, og at det var min pligt at tilstræbe, at saa faa meddelelser som muligt om min forbindelse med raadet naaede Danmark. Det er muligt, at jeg tog mig saadanne telegrammer fra København for nær. Naar jeg mente at burde tage et vist hensyn til dem, var det fordi jeg – med rette eller urette – havde dannet mig den opfattelse, at en formel afstandtagen fra min side fra den danske regering kunne blive fortolket som tegn paa en officiel britisk misbilligelse af dennes holdning og i konsekvens heraf bidrage til en skærpelse af forholdet mellem den danske offentlighed og regeringen.

I maj maaned tog min kone og jeg med vore 2 danske husassistenter til Wales for dér at tilbringe dagen for vor datter Sybilles bryllup i København med Jonas Bruun. Om forlovelsen og det forestaaende bryllup havde vi til vor store glæde nogen tid forud via Stockholm modtaget breve, som jeg slugte paa toppen af en bus

under et skarpt luftangreb med dertil hørende øredøvende spektakel. Naturligvis var det et frygteligt savn, ikke mindst for min kone, ikke at kunne være med til bryllupet, men selve bryllupsdagen blev alligevel helt festlig med blomster, som gode venner havde sendt fra London, og en mængde telegrammer, bl. a. fra vor daværende kronprinsesse, der glædede os ved at have tænkt paa os i vor ensomhed. Paa vejen til Wales overnattede vi i en velkendt kro „Lygon Arms“ i den gamle historiske landsby Broadway. Vi ankom dertil, netop som radioen fortalte om Hess' landing i Skotland. Jeg skal aldrig glemme, hvor ejendommeligt det var at høre speakeren berette om denne fantastiske begivenhed og samtidig at konstatere, at ingen af gæsterne i den fuldt besatte „lounge“ røbede nogen interesse, endsize bevægelse. Ganske uanfægtede fortsatte damerne deres strikkearbejde og herrerne deres avislæsning. Øjnene stod stive i hovedet paa mig, men for englænderne er i alle situationer selvbeherskelsen en pligt.

Under min lange tjeneste har jeg haft rig lejlighed til at iagttage britisk psyke og opdagede, selv efter mange aars ophold i England, stadig nye sider af den. Talleyrand skrev i 1830 i et brev til Louis Philippe's søster „Mademoiselle“: „Londons befolkning er vokset stærkt. Den tæller idag 1.500.000 sjæle, dersom man kan anvende betegnelsen „sjæle“ paa de egoister, som bor dér.“ Saaledes saa Talleyrand ved sin tiltræden som ambassadør i London paa briterne. Jeg bukkede af og til under for fristelsen til at citere denne bemærkning for britiske venner, men jeg skulle dog tro, at Talleyrand selv ved nærmere bekendtskab og studium maa have lært at ændre sit syn. Efter min erfaring er det i hvert fald under moderne forhold fuldstændig forkert at tale om egoisme som et specielt britisk karaktertræk.

Det, der nu giver britisk mentalitet dens særpræg, er efter mit skøn i første række en højt udviklet evne til selvbeherskelse, der kan give sig udtryk i en tilsyneladende flegma, men som i virkeligheden dækker over et følelsesliv, ligesaa stærkt som enhver anden nations, og over en medfødt sans for det dristige, ja endog for det æventyrlige. Et andet fremtrædende træk er respekten for det nedarvede,

forenet med viljen til nøje at følge udviklingen, lære af de indvundne erfaringer og gøre de koncessioner, som skal gøres, i det rette øjeblik. Hertil kommer en forstaaende vurdering af den menneskelige natur, derunder ogsaa af dennes svagheder, samt – sidst, men ikke mindst – ønsket om i privat saavel som i internationalt samkvem at udvise fairness. Uden at det betyder noget forbehold heroverfor, bør jeg tilføje, at briterne under forhandlinger f. eks. med Danmark om kommercielle anliggender forstaaer fuldt ud at udnytte alle de fordele, som de særlige forhold, der kendetegner vareudvekslingen de to lande imellem, frembyder.

I de første efteraarsmaaneder i 1941 blev det mig mere og mere klart, at min forbindelse med udenrigsministeriet ikke i længden kunne vedblive at bestaa. Jeg forstod, at man paa britisk officielt hold bl. a. havde fæstet sig ved, at udenrigsministeriet „til efterretning og rettesnor“ havde sendt mig et telegram, indeholdende meddelelse om Henrik Kauffmanns afskedigelse. Jeg konfererede derfor flere gange med mine medarbejdere og med nogle af mine fremmede kolleger, deriblandt den norske gesandt Eric Colban, om hvorvidt gesandtskabet burde tage initiativet til at afbryde denne forbindelse. De svar, jeg dengang modtog, gik ud paa, at det, saalænge ingen ekstraordinær begivenhed frembød en rimelig anledning, ville være naturligtst at se tiden lidt an. Jeg husker saaledes, at minister Colban endnu saa sent som i slutningen af oktober 1941 fremhævede, at jeg efter hans mening ikke uden særlig foranledning burde gribe ind i den modnings-proces, som paa det daværende tidspunkt var under udvikling i det danske folk.

Ved den danske regerings tilslutning til Antikomintern-pagten indtraadte der for mig en ny situation. Denne begivenhed var af helt ekstraordinær karakter, fordi Danmark derved blev tvunget ind i en international sammenslutning, rettet imod en stormagt, med hvilken vi intet udestaaende havde. Hertil kom, at det af hensyn til Storbritannien, der var Ruslands allierede, forekom mig udelukket at bibeholde mit – omend blot formelle – underordnings-forhold til den danske regering. Denne opfattelse fyldte mig meget stærkt, uden at der deri kunne lægges nogen stillingtagen til spørgsmaalet

om, hvorvidt der for den danske regering var andet at gøre end at handle som sket. I konsekvens heraf afsendte jeg den 1. december et telegram til udenrigsministeriet, ved hvilket jeg udtalte, at jeg ikke mere ville kunne tage imod ordrer fra den danske regering og derfor maatte betragte mig som frit stillet til at forholde mig i overensstemmelse med forudsætningerne for min ansættelse. Telegrammet afsendtes *uden paavirkning af nogen art fra britisk side*, og hr. Renthe-Fink har saaledes fuldstændig uret, naar han i sine beretninger til „Auswärtiges Amt“, hvis tekst siden er blevet offentliggjort, – efter hans opgivende paa grundlag af udtalelser af udenrigsminister Scavenius – anfører, at jeg var blevet „erpresst von den Engländern.“

Dette skridt fra min side gav anledning til en længere telegramveksling med udenrigsministeriet. Nogle af telegrammerne er offentliggjort som bilag til den af folketinget den 8. januar 1948 nedsatte kommissions beretning angaaende udenrigsministeriet under besættelsen. Teksten til samtlige de mig tilgaaede meddelelser findes i ministeriet. Det blev dengang sagt, at mine telegrammer var blevet opfattet som indeholdende en tendens til at „drive en kile ind“ mellem kongen og hans ministre. Jeg var i og for sig ikke uforberedt derpaa, men jeg tror dog, at man senere hjemme forstod, at det, saaledes som forholdene var, var nødvendigt og af hensyn til Danmarks stilling ogsaa rigtigt, at jeg gav udtryk for min troskab overfor kongen. Det var af stor betydning, at udtalelser fra mig, der naaede den britiske offentlighed, blev formet saaledes, at der hos denne ikke opstod tvivl om, at danske ude stod ligesaa samlede omkring kongen som danske hjemme.

I de første dage af december modtog jeg mange lykønskninger fra danske, britiske og nordiske venner. Det glædede mig særligt, at min norske kollega aflagde mig et besøg og udtalte, at jeg havde valgt det rette øjeblik. Den 6. december besøgte jeg Mr. Eden, der modtog mig med sædvanlig venlighed og betegnede mit skridt som naturligt og velmotiveret. Overfor en bemærkning fra min side om, at jeg ikke ville udsætte Danmark for en dag at staa uden diplomatisk repræsentation i Storbritannien, bekræftede han min formod-

ning om, at forholdet mellem Foreign Office og mig antagelig havde maattet undergaa en ændring, dersom jeg ikke havde benyttet den anledning, som tilslutningen til Antikomintern-pagten frembød, til at frigøre mig helt fra forbindelsen med den danske regering. Mr. Eden udtalte sig med stor anerkendelse om kongens holdning. Han havde, sagde han, netop talt med Mr. Churchill, der havde været enig med ham i, at kongen som konstitutionel monark ikke kunne handle anderledes end sket. Selv erklærede jeg, at jeg maatte forbeholde mig ogsaa i fremtiden at forsvare den danske regering, naar jeg ansaa det for rigtigt. Herimod rejste Mr. Eden ingen indvending. Jeg tror, at han – som de allerfleste englændere – holder paa, at en fremmed gesandt ikke styrker sin stilling ved i saa høj grad at lade sig paavirke af opholdslandets synspunkter, at man ikke med sikkerhed kan stole paa, at han taler for sit eget land og med dets stemme.

Under de derpaa følgende forhandlinger om gesandtskabets og min fremtidige stilling viste det sig, at Foreign Office ansaa det for rigtigt, at det ikke alene blev slaaet fast overfor offentligheden, at jeg herefter indtraadte i et nært samarbejde med det Danske Raad, men at min forbindelse med dette ogsaa fik et formelt udtryk derved, at jeg overtog hvervet enten som dets præsident eller ærespræsident. Naar disse forhandlinger trak ud i nogen tid, er forklaringen den, at de fortrolige meddelelser, jeg modtog fra København i dagene efter den 1. december, gav mig det indtryk, at regeringen netop paa dette tidspunkt, da der herskede uro hjemme i anledning af tilslutningen til Antikomintern-pagten, nødig ville afskedige mine medarbejdere og mig. I dette indtryk blev jeg bestyrket derved, at udenrigsministeriet intet meddelte offentligheden om mit telegram af 1. december. For mit eget vedkommende ville jeg langt have foretrukket, om min afskedigelse, saaledes som jeg havde ventet, var fulgt umiddelbart efter mit første telegram.

Naar jeg lod et par maaneder hengaa, inden jeg indtraadte i det Danske Raad, var det, fordi jeg mente at burde sætte hensynet hjemadtil over hensynet til mig selv, og jeg kunne ikke se rettere, end at sandsynligheden for, at mit skridt kunne medføre forøgede

vanskeligheder for regeringen, ville mindskes, saafremt der tøvedes med min afskedigelse. Det maa herved erindres, at den britiske regering vel gerne saa, at det danske folk aabent og modigt viste sit sindelag, men paa den anden side ikke ønskede en saa kraftig reaktion imod tyskerne, at tilstanden i Danmark forværredes i afgørende grad. Jeg mindedes ved mine overvejelser dengang, at Mr. Churchill i januar 1941 efter fremkomsten af meddelelser om uroligheder i Norge til den daværende norske statsminister Nygaardsvold havde sagt: „Jeg haaber, De ikke er ved at brænde Deres fyrværkeri af om eftermiddagen!“ („I hope you are not going to let off your fireworks in the afternoon!“).

Jeg kan ikke slutte min beretning om denne usikkerhedsperiode uden at nævne nogle af dem, der beviste mig deres venskab under mange fortrolige samtaler. I Foreign Office havde jeg nær kontakt med den daværende chef for „Northern Department“ Mr. (nu Sir) Christopher Warner, der interesserede sig levende for Danmark og for de i London boende danskes stilling, og som var mig en værdifuld og forstaaende raadgiver. Blandt mine landsmænd var det navnlig legationsraaden, den senere udenrigsminister Gustav Rasmussen og – ikke mindst – legationssekretær, greve Eggert Knuth, der ydede mig udmærket støtte, og endvidere presseattaché C. E. Aagaard, statskonsulent P. A. Moltesen samt de to dygtige og i Foreign Office vel anskrevne korrespondenter S. Tillge-Rasmussen og Terkel M. Terkelsen. Grev Knuth stod mig særlig nær og delte alle mine bekymringer. Tillge-Rasmussen virkede senere (1943–45) som attaché ved legationen. Han blev for os alle en god kammerat og ved sit initiativ og sine fremragende evner som skribent tillige en meget paaskønnet medarbejder.

Det Danske Raad havde den 26. november 1941 vedtaget følgende resolution: „Raadet opfordrer og bemyndiger forretningsudvalget og dets præsident til at meddele greve Reventlow, at hans tilslutning til og samarbejde med vor bevægelse vil blive modtaget med begejstring af alle danske.“ Den 4. marts 1942 accepterede jeg hvervet som ærespræsident for „Sammenslutningen af frie Danske i Storbritannien og Irland“ og deltog derefter i alle det Danske Raads

møder. Samtidig modtog Gustav Rasmussen valg som medlem af raadet og af dettes arbejdsudvalg. Kort tid efter blev min kone æresformand for det Danske Raads velfærdsudvalg. Allerede i begyndelsen af december 1941 havde jeg meddelt hr. Krøyer Kielberg, at jeg meget haabede, at han ville fortsætte som præsident for sammenslutningen, i hvilken egenskab han havde udført et fortræffeligt arbejde.

Efter at min afskedigelse som følge af overtagelsen af fornævnte hverv var blevet en kendsgerning, afgav vice-udenrigsminister Richard Law den 11. marts 1942 en officiel udtalelse i underhuset angaaende mit brud med den danske regering og min fremtidige status. Mr. Law meddelte, at den britiske regering havde besluttet at anerkende mig „as continuing to be responsible for the protection of such Danish Interests as are not under Enemy control“ („som fortsat ansvarlig for beskyttelsen af saadanne danske interesser, som ikke er under fjendtlig kontrol.“). Til denne udtalelse knyttede han paa forespørgsel en bemærkning om, at den britiske regering havde anerkendt det Danske Raad. Formuleringen af Mr. Law's udtalelse havde Foreign Office forud meddelt mig; det blev tilføjet, at man havde benyttet udtrykket „continuing to be responsible etc.“ for dermed at fastslaa kontinuiteten i min embedsmæssige virksomhed i London. Den til mit navn knyttede fodnote paa diplomatlisten blev derefter ændret i overensstemmelse med Mr. Law's erklæring.

Hr. Christmas Møllers ankomst den 11. maj 1942 blev for det Danske Raad indledningen til en æra, præget af dets nye formands politiske indsigt og nøje kendskab til forhold og stemninger i Danmark og tillige af hans fædrelandssind og utrættelige energi. Hr. Christmas Møller kom til London efter at have modtaget en opfordring fra hr. Krøyer Kielberg, afsendt efter aftale med den britiske regering og med min fulde tilslutning. Den 26. s. m. afholdt det Danske Raad et stort nationalt møde i Dorchester Hotel, under hvilket jeg introducerede hr. Christmas Møller. Efter at have sagt, at havde de danske i Storbritannien haft adgang til at udpege en dansk, som vi gerne ville have til London, ville valget være faldet netop paa ham, udtalte jeg bl. a.:

„Det er af den største betydning, at vi danske i udlandet søger at tilrettelægge vore handlinger og ytringer saaledes, at de fremkalder det rette svar hjemme. At De har enestaaende forudsætninger for med dette formaal for øje at kunne fastlægge den rigtige linie, kan jeg maaske bedre end nogen anden dansk i England vidne om.

Allerede før krigen indtog De en central stilling indenfor dansk politik. I dag er Deres politiske vingefang langt bredere. Det er det blevet, fordi Deres store egenskaber efter den 9. april kom til en ny udfoldelse, som i allerhøjeste grad har bidraget til at styrke dansk nationalfølelse og det danske folks vilje til ikke at give op.“

Hr. Christmas Møller og jeg var temperamentalt vidt forskellige, og vore anskuelser var af og til indbyrdes afvigende. Han var den dygtige og erfarne politiker, ekspansiv og i besiddelse af retorisk talent. Jeg var af indstilling og præg embedsmand, vant til og foretrukket at virke bag kulisserne; jeg havde ulyst til at træde offentligt frem og var som regel forsigtigere og langsommere i mit tempo. Jeg mente ogsaa som embedsmand ofte at maatte tænke paa, om jeg nu ogsaa kunne siges at have et – under de daværende forhold ganske vist tavst – mandat til i en given situation at handle. Hr. Christmas Møller betragtede sig qua politiker, efter min mening med rette, som friere stillet. Der var saaledes uligheder nok. Hertil kom den ekstraordinære karakter af de forhold, under hvilke vi var henvist til at arbejde. Vi var imidlertid klare over, at en nær indbyrdes kontakt var nødvendig for en effektiv varetagelse af danske interesser, og i nationale spørgsmaal af betydning bestod der overensstemmelse mellem hans og min opfattelse. Vi var enige om, at det var vor pligt at „forsvare og forklare“, hvad der skete hjemme. Vi arbejdede for et fælles maal, og drivkraften for os begge var kærligheden til Danmark. Resultatet blev et effektivt og venskabeligt samarbejde, paa hvilket i hvert fald jeg satte stor pris. Vi var daglig i forbindelse med hinanden og mødtes utallige gange, ofte sammen med hr. Krøyer Kielberg, paa mit kontor til forhandling om alle vigtigere sager, ligesom vi tit foretog henvendelser alle 3 sammen til embedsmænd i Foreign Office. Jeg tror, at disse var tilfredse med, at vi arbejdede sammen og til en vis grad supplerede

hverandre. Henimod krigens slutning ønskede hr. Krøyer Kielberg dog som britisk statsborger ikke at deltage i drøftelsen af rent danske anliggender, men kun i saadanne, der tillige vedrørte forholdet til Storbritannien.

Hr. Christmas Møller og jeg var lige overbeviste om det rigtige i at afvise enhver tanke om i udlandet at danne et organ med karakteren af et dansk National-Raad, endsiges med blot en antydning af regeringsmæssig karakter. Engang i foråret 1942 blev spørgsmaalet om dannelsen af en verdenssammenslutning af frie danske mundtligt og uofficielt bragt frem overfor mig i Foreign Office. Det blev nævnt rent tentativt og uden at blive anbefalet af vedkommende embedsmand. Jeg forstod dog, at man i Foreign Office havde været inde paa en overvejelse af denne tanke, mulig foranlediget ved henvendelse udefra. Samtalen resulterede i enighed om ikke at støtte en saadan plan. Minister Kauffmann og hr. Christmas Møller billigede den af mig indtagne holdning. Afgørende for os var *dels* hensynet til kongen og regeringen, *dels* den betragtning, at bestræbelser for at skabe en saadan sammenslutning med dertil hørende præsidentskab næppe ville blive hilst velkommen af de regeringer, indenfor hvis omraade frie danske virkede. Hver enkelt af disse regeringer ville antagelig ønske at have hovedindflydelsen paa den danske virksomhed, som udførtes paa eller udgik fra dens territorium. Som yderligere eksempler paa emner af national betydning, som hr. Christmas Møllers og mit samarbejde omfattede, kan nævnes bemandingen med danske frivillige af en flotille af britiske ministrygere, oprettelsen af en dansk diplomatisk repræsentation i Sovjet-Rusland og forholdet til dette land i almindelighed samt bestræbelserne for at opnaa Danmarks anerkendelse som hørende til „De Forenede Nationer“ eller som allieret.

Jeg har omtalt, at mit tempo ikke sjældent afveg fra hr. Christmas Møllers. Dette gav sig udslag i september 1942 i spørgsmaalet om indstillingen hos danske ude overfor sabotage hjemme. Min betragtning var navnlig, at vi, der var udenfor tyskernes rækkevidde – bortset naturligvis fra bombeangrebene, maatte være forsigtige med i radioen at sige noget, der i Danmark kunne opfattes som opmun-

tring til sabotage. Denne betragtning gjaldt baade i almindelighed og specielt, saalænge stemningen hjemme var en saadan, at vi ikke kunne være sikkre paa, at eventuelle opmuntringer ville møde det rette respons. Jeg mente derfor, at man burde vise tilbageholdenhed paa dette punkt. Skulle der udefra tages et initiativ i saa henseende, maatte det efter mit skøn tages fra britisk side. Jeg var blevet bestyrket i mit syn ved at tale med mine forbindelser i Foreign Office og andetsteds. Hr. Christmas Møller og jeg talte aabent om sagen. Navnlig paa baggrund af forløbet af begivenhederne den 9. april saa vi begge gerne, at der ydedes modstand hjemme, ogsaa ved sabotage, forudsat at den virkelig generede tyskerne og ikke medførte katastrofale følger for befolkningen. Hr. Christmas Møller var imidlertid paa det daværende tidspunkt noget hastigere i sit jugement end jeg. Han mente selv at burde tage et initiativ og handlede i overensstemmelse hermed. Om han eller jeg havde ret, kan jeg ikke sige. Mange i det Danske Raad mente som han. Ved at udtale sig, som han fandt det rigtigt, mistede han da heller ikke øre hos majoriteten af lytterne i Danmark, og han og jeg var enige om, at sabotagen, som den udviklede sig, fik overmaade stor betydning for dansk anseelse i den frie verden. Jeg har nu nævnt et af de faa tilfælde, i hvilke der, navnlig med hensyn til taktiken, var en vis uoverensstemmelse mellem hr. Christmas Møller og mig. Paa mange andre punkter skylder jeg ham tak for værdifulde impulser. Jeg mindes ogsaa med glæde sammenkomster i hr. Christmas Møllers private bolig, hvor han og hans hustru tit var gæstfrie værtsfolk for briter og danske.

I sommeren 1942 foretog min kone og jeg en rejse til de større havnebyer i England og Skotland, hvor vi besøgte de danske skibe. Aanden ombord var lige fortræffelig overalt – paa de store skibe som paa de smaa. Saadanne besøg i britiske havnebyer gentog jeg adskillige gange i krigens løb.

Der blev trukket store vekslers paa de i Storbritannien bosiddende danskes økonomiske ydeevne til fremskaffelse af bidrag til dækning af udgifterne ved det Danske Raads virksomhed. Den samme offervilje vistes, naar det drejede sig om støtte til andre formaal. I an-

ledning af kong Haakons 70 aars fødselsdag den 3. august 1942 blev saaledes hr. Krøyer Kielberg, hr. Christmas Møller, hr. Anker-Petersen og jeg sat i stand til at overrække kongen en check paa £ 5000 til anvendelse til lindring af nød, fremkaldt ved krigen, eller, hvis kongen ønskede det, til et andet af ham selv valgt formaal. I sit svar paa den tale, hvormed check'en blev overgivet, sagde kongen bl. a., at han, da han i 1940 tog beslutningen om at kæmpe, havde haabet derved ogsaa at gavne sit gamle land. I efteraaret 1942 indsamledes der iblandt de søfarende og medlemmer af det Danske Raad et beløb paa £ 1500, som en deputation den 14. november overrakte Sovjet-ambassadøren i London, Monsieur Maisky. Beløbet var bestemt til anskaffelse af en „X Ray Unit“. Jeg introducerede deputationen og var – under hensyn til den prekære stilling, Danmark var kommet i overfor Rusland, – glad ved at deltage i denne venskabelige gestus. Jeg fik lejlighed til at retlede ambassadøren i hans syn paa kongen og ogsaa til at forklare ham den alvorlige pression, der havde bevæget Erik Scavenius til med visse forbehold at tiltræde Antikomintern-pagten. Det viste sig, at Monsieur Maisky havde nøje kendskab til skandinavisk litteratur, i første række til Georg Brandes' og Henrik Ibsens værker.

Paa indtrængende anmodning af amtmand Hilbert, med hvem jeg lige siden den 9. april 1940 havde haft et intimt samarbejde, og som et par gange havde besøgt mig i London, foretog jeg i foraaet 1943 en rejse til Færøerne. I dagene umiddelbart efter okkupationen havde uansvarlige dele af Thorshavns befolkning indtaget en overfor Danmark og den øverste danske myndighed paa øerne meget uvenlig holdning. Dette var gaet amtmand Hilbert nær til hjerte. Ogsaa siden blev han ved de af „Folkeflokken“ udfoldede, yderlig-gaaende separatistiske bestræbelser udsat for vanskeligheder. Amtmanden var en sjælden dygtig administrator med betydelig indsigt i økonomiske forhold, retlinet af karakter og opfyldt af ønsket om under de ekstraordinære tilstande at handle paa en maade, der ogsaa paa langt sigt gavnede forbindelsen mellem Danmark og Færøerne. Han havde et godt forhold til de andre færøske partier, hvis ledende politikere satte stor pris paa ham.

Det havde efter okkupationen af Danmark hurtigt vist sig, at der i mange tilfælde var brug for gesandtskabets og generalkonsulatets intervention. Blandt de vigtigere sager kan eksempelvis nævnes: Den britiske regerings almindelige politik paa øerne, overvejelser vedrørende amtmandens stilling overfor de færøske partier, derunder specielt „Folkeflokken“, flagsagen, øernes forsyning med anti-luftskyts, udsendelsen af færøske erhvervs-repræsentanter til Aberdeen og Island, forhandlinger med den norske regering angaaende dennes indstilling til en norrøn bevægelse paa øerne, forhandlinger, under hvilke udenrigsminister Lie viste absolut loyalitet overfor Danmark, samt endelig amtmandens forhold til den frie danske bevægelse.

Den britiske regerings behandling af færøske sager var under hele krigen præget af en overfor Danmark til det yderste korrekt og ven-skabelig holdning. Den gjorde ved mange lejligheder en aktiv indsats for at støtte amtmanden og lagde øjensynlig vægt paa at optræde saaledes paa øerne, at separatisterne ingensinde kunne tage nogen britisk handling eller udtalelse til indtægt for deres aspirationer.

Om flagsagen er der her kun grund til at anføre, at de lokale flaaede-myndigheder i Aberdeen ved udgangen af april 1940 gav bemyndigelse til, at færøske skibe under krigen benyttede det færøske flag. Denne bestemmelse blev truffet uden forudgaaende forelæggelse hverken for admiralitetet eller Foreign Office. Formaalet med den var at undgaa, at skibene blev nødt til at benytte det britiske flag. Jeg blev underrettet om det passerede af Foreign Office, men da var bemyndigelsen allerede givet. Mit synspunkt var derfor, at vi danske i udlandet maatte affinde os med det skete og vise respekt for det færøske flag. Fra britisk side blandede man sig ikke i spørgsmaalet om flagføring i land.

Jeg var enig med amtmanden i, at han i sit forhold til den danske bevægelse burde undgaa at foretage noget skridt, der kunne give anledning til hans afskedigelse. Dette synspunkt deltes af Foreign Office, der kun havde anerkendende ord om amtmandens nationale indstilling.

Amtmanden og jeg konfererede ligeledes om, hvorvidt der burde findes en lejlighed for ham til at fremsætte en offentlig udtalelse om hans og den frie danske bevægelses syn paa færøske nationale krav. Vi ønskede begge, at man fra dansk side efter krigen overfor saadanne krav ville indtage en saa imødekommende holdning som foreneligt med princippet om rigets enhed. Jeg var derimod mere tilbageholdende i spørgsmaalet om fremsættelsen af en offentlig erklæring i favør af at give færingerne adgang til efter krigen ved en folkeafstemning at faa slaet fast, om de overhovedet ønskede at bibeholde nogen form for samhørighed med Danmark. Jeg ansaa et spørgsmaal om, hvorvidt en del af det danske monarki under visse betingelser skulle kunne kræve en opgivelse af tilhørsforholdet, for saa vigtigt, at jeg var i tvivl om, at danske i udlandet, afspærrede hjemmefra, kunne siges at have tilstrækkeligt mandat til at udtale noget herom. Der forekom mig ogsaa at være et hensyn at tage til, at et tilsagn til færingerne kunne tænkes paaberaabt som præcedens af en minoritet i et afsnit af Sønderjylland. Endelig mente jeg, at man maatte regne med, at de separatistiske elementer paa øerne ville benytte en udtalelse af os som et argument i diskussionen med en kommende ansvarlig regering. Det viste sig imidlertid, at alle de færøske partier i sommeren 1943 havde optaget kravet om en folkeafstemning paa deres programmer for det dengang forestaaende valg. Da ogsaa amtmanden udfra sit nøje kendskab til færingernes psyke og færøske forhold i det hele afgjort gik ind for det betimelige i afgivelsen af en erklæring om til sin tid overfor en fri, dansk regering at ville anbefale afholdelsen af en folkeafstemning, gik jeg – med nogen tøven – ind paa, at han i London i en tale den 29. juli 1943 i sammenslutningen af frie danske fremsatte en saadan erklæring som tillige dækkende min opfattelse. Min tilbageholdenhed overfor dette spørgsmaal hang, som anført, i første linie sammen med det faktum, at vi dengang var afskaaret fra forbindelse med Danmark. Om de kompetente danske myndigheder senere – saaledes som det virkelig skete i 1946 – traf bestemmelse om at lade en folkeafstemning finde sted, var en anden sag. Dog forekommer det mig, at denne bestemmelse frembød den store be-

tænkelse, at vi fra dansk side derved i hvert fald gav det udseende af at gaa ind paa den af dele af det færøske folk nærede opfattelse, at alternativet til tilhørsforhold til Danmark er selvstændighed, en opfattelse, som ikke har noget reelt grundlag. Alternativet maa, hvor stor respekt man end har for det færøske folks særpræg, blive tilhørsforhold til et andet land end Danmark og vel at mærke et tilhørsforhold, der meget vel vil kunne faa et stærkere præg af afhængighed.

Min ovenfor nævnte rejse til Færøerne blev ligesom tilbagerejsen foretaget ombord paa en britisk „destroyer“. Foreign Office havde tilskyndet mig til at besøge øerne, og det var under besøget aabenbart, at de britiske myndigheder ønskede at benytte lejligheden til at vise Danmarks officielle repræsentant en vidtgaaende courtoisie for derigennem overfor den lokale befolkning at fastslaa den britiske regerings fortsatte anerkendelse af Danmarks suverænitæt over øerne. En stor del af mit ophold i Thorshavn som amtmandens og fru Hilberts gæst maatte jeg desværre tilbringe i sengen paa grund af et lettere tilfælde af lungebetændelse. Jeg opnaaede dog at faa indgaaende samtaler med de lokale embedsmænd og med mange ledende politikere, deriblandt den daværende lagmand Andreas Samuelsen, sysselmand K. Djurhuus og socialdemokraten, overlærer P. M. Dam. Mine bestræbelser gik ud paa at virke formidlende. Jeg forhandlede derfor bl. a. flere gange med „Folket flokken“s leder hr. Torstein Petersen. Overfor mig optraadte han korrekt, men mine forsøg paa at tilvejebringe en varig tilnærmelse mellem amtmanden og ham strandede paa hans fastholden ved det absurde krav om en øjeblikkelig ændring i samhørighedsforholdet mellem øerne og Danmark. Den betydeligste personlighed paa øerne var efter min mening Andreas Samuelsen, en klog, betænkssom og erfaren mand, trofast af sindelag og i besiddelse af et sundt, politisk instinkt. De samme egenskaber præger Samuelsen's efterfølger som lagmand, sysselmand K. Djurhuus, med hvem jeg ofte senere baade under og efter krigen har haft forbindelse. I Thorshavn besøgte jeg nogle færøske hjem og fik dér et indtryk af befolkningens hjertelige gæstfrihed. De britiske troppers forhold til befolk-

ningen var i høj grad venskabeligt, og den øverstkommanderende, Captain Corbett, R.N., gjorde sig ved sin takt og forstaaelse almindelig afholdt.

Fra mit ophold paa Færøerne bevarer jeg mindet om et folk med en dybt rodfæstet kultur, med sans for poesi og med den for øboere karakteristiske interesse for slægtshistorie, et gæstfrit folk, venskabeligt indstillet overfor enhver, der viser respekt for dets særpræg. Det mod, fiskerne, gamle og unge, udviser under udførelsen af deres i disse farvande ofte farefulde arbejde, er beundringsværdigt. Under mit besøg lærte jeg ogsaa, at færingerne husker langt tilbage og ikke synes at kunne glemme den uret, der efter deres mening tidligere er gjort dem, eller den mangel paa interesse, der er blevet dem til del fra dansk side. Forestillingen herom er maaske nok overdreven, men under opholdet bestyrkedes min overbevisning om, at Danmark har vigtige opgaver paa øerne. Pligten til at yde økonomisk hjælp, naar fiskeriet, der praktisk talt er det eneste erhverv, slaar fejl, er selvfølgelig, men det er uden tvivl tillige af afgørende betydning at vise interesse for færøsk kultur og for den kulturelle forbindelse med øerne. Det ville, tror jeg, være til gavn for samhørigheden, om vore universiteter, studenter-sammenslutninger og Det kgl. Teater ville forstærke deres bestræbelser for at komme i kontakt med øernes befolkning, og om private danske i fremtiden ville lægge større vægt end hidtil paa personlig omgang med færøske kredse, naar lejlighed dertil gives paa øerne eller i Danmark.

Færøernes fortsatte naturlige og nære tilknytning til Danmark er et maal, det er værd at arbejde for med offervilje og udholdenhed. En løsrivelse ville efter min faste overbevisning ikke bringe færingerne lykke, og for Danmark ville den betyde et nederlag, langt større og med fremtiden for øje mere skæbnsvangert, end de danske gør sig klart, der betragter forholdet til øerne som værende uden større interesse.

Som illustration af en god og klog færings følelser gengiver jeg nedenfor et kort uddrag af et brev, jeg ved min afrejse fra øerne modtog fra Andreas Samuelsen:

„Jeg glæder mig over Deres arbejde for Danmarks hellige sag,

og jeg ønsker, at dette arbejde maa faa sin velfortjente løn: Danmarks frigørelse fra fremmedherredømmet. Jeg ved ikke, om den dag er nær, som bringer Danmark sin frihed, men jeg tror fuldt og fast paa, at den kommer. Til det Danmark, jeg elsker, hører ogsaa mine fødeøer. Men deraf følger, at jeg ikke kan tænke mig øerne fjernede fra Danmark, og jeg er fjendtligt sindet mod enhver, som bidrager til kongeriget Danmarks sønderlemmelse i krig eller fred, eller som af misforstaaet frisind begunstiger sønderlemmelsesakten. Jeg glæder mig over, at De ikke hører til den kreds af danske, som sympatiserer med eller giver efter for løsrivelsestendenserne.

Tænk Dem. Her lever en befolkning paa 27.000 mennesker, væsentligst fiskere. . . . Øerne har i omkring 600 aar hørt til Danmark. Og nu findes der tænkende mænd, som for alvor indtager det standpunkt, at disse 27.000 mennesker, om deres flertal ønsker det, skal faa lov til at danne et samfund for sig selv udenfor den rigsgrænse, som har hegnet øerne i omkring 600 aar. Jeg ser mig ikke i stand til at fatte, at det skal være forsvarligt! At det ikke har nogen forbindelse med sund fornuft maa alle kunne se!“

I sommeren 1943 paabegyndte gesandtskabet et arbejde for at faa eksperter, udtaget blandt medlemmerne af gesandtskabet og af den danske koloni i Storbritannien, anbragt som repræsentanter for Danmark i forskellige komitéer, der var ved at blive dannet for under Sir Frederick Leith-Ross' ledelse at tilrettelægge den genopbygning, som efter krigen navnlig ville blive nødvendig i de okkuperede lande. Tilslutning hertil opnaaedes uden vanskelighed fra britisk og anden allieret side, og vedkommende private danske stillede beredvilligt deres arbejdskraft til disposition.

Endvidere holdt jeg mig i sommerens løb i nær forbindelse med Foreign Office for at blive klar over, hvorvidt der skete nogen udvikling i synet paa spørgsmaalet om opfordringer i radioen fra London til sabotage i Danmark. Det viste sig, at Forreign Office vedblivende ikke nærede noget ønske i saa henseende og heller ikke selv udsendte saadanne opfordringer. Raisonnementet var dels, at opfordringer forsaavidt var overflødige, som sabotage var i fuld gang, dels, at reaktionen i andre kredse hjemme næppe ville blive

gunstig, og endelig, at større risici for den danske befolkning saavidt muligt burde undgaaes. Derimod saa man gerne, at der i radioen skete en omtale af de i Danmark og andre okkuperede lande allerede stedfundne sabotage-handlinger, og ligeledes, at man tilskyndede vore landsmænd til i stigende grad at nægte tyskerne hjælp i form af arbejdskraft. Dette sidste punkt tillagde de britiske myndigheder efterhaanden større og større vægt.

Under forhandlinger om disse emner med et andet regeringsdepartement fik jeg meddelelse om, at man i den britiske radio til Danmark havde omtalt eksistensen af en „politisk sort liste“ og dennes benyttelse efter befrielsen i britisk økonomisk politik overfor Danmark. Jeg gav udtryk for den opfattelse, at det maaske var naturligt at nævne listen, men at altfor direkte og gentagne henvisninger til den – i betragtning af den pro-allierede stemning i Danmark – ville være unødvendige og under de vanskelige forhold for danske erhverv under okkupationen maaske endog kunne virke imod deres hensigt.

Umiddelbart efter at radioen havde bragt meddelelse om begivenhederne i København søndag den 29. august 1943, mødtes hr. Krøyer Kielberg, hr. Christmas Møller og jeg og opnaaede straks enighed om, at den danske regerings tilbagetræden ikke burde give anledning til at søge gennemført en formel ændring i danskes stilling i udlandet. Derimod ville vi naturligvis forstærke arbejdet for danske interesser. Den paafølgende dag var vi hos Mr. Warner i Foreign Office, der udtalte sig med anerkendelse om den af vore landsmænd hjemme indtagne holdning. Jeg modtog fra mange andre britiske venner breve, der gav udtryk for beundring, men tillige for forstaaelse af, at situationen i Danmark nu frembød langt større farer for befolkningen end hidtil. Ogsaa pressen skrev venligt, og det var i det hele for os danske, der i udlandet havde oplevet den 9. april, dejligt at føle, hvorledes den 29. august havde styrket vort fædrelands anseelse.

Efter Danmarks tilslutning til Antikomintern-pagten var min forbindelse med minister Kauffmann blevet endnu mere levende, og jeg opretholdt tillige kontakt med minister Finn Lund i Buenos

Aires og chargé d'affaires Fensmark i Teheran. Min tjenstlige forbindelse med andre gesandter var indtil den 29. august 1943 ikke fuldt saa levende og drejede sig væsentlig om sager af rent praktisk betydning for danske interesser. Mit principielle standpunkt var, at jeg paaskønnede ethvert ønske fra disse gesandters side om at holde sig i kontakt med mig, men at det maatte overlades til hver enkelt af dem at indrette sig, saaledes som de med deres kendskab bl. a. til lokale forhold i opholdslandet ansaa det for rigtigt. Jeg var saaledes klar over, at f. eks. minister de Fontenay i forbundslandet Island havde en særstilling.

Det er klart, at det, der skete i Danmark den 29. august 1943, hidførte en fuldstændig ændring i forholdet til mine kolleger i almindelighed. Fra denne dato at regne fik min forbindelse med de allerfleste af dem en intim karakter. Jeg søgte at holde dem saa godt underrettet som muligt om forhold af fælles interesse. Eksempelvis kan nævnes bestræbelser for at faa Danmark anerkendt som allieret, udtalelser af britiske statsmænd angaaende Danmarks stilling, forholdet til Rusland, økonomiske og politiske forhold i Danmark etc. Denne efterretningstjeneste organiseredes saaledes, at jeg lagde særlig vægt paa at holde repræsentationerne i det britiske imperium og de frie europæiske lande, i Ankara, Teheran og Cairo underrettet, medens minister Kauffman cirkulerede oplysninger fra London til repræsentationerne i den vestlige hemisfære. Med tilslutning fra hr. Christmas Møller etableredes en særlig nær kontakt med gesandtskabet i Stockholm, igennem hvilket vigtige oplysninger kunne indhentes om forhold og ønsker hjemme i Danmark vedrørende økonomiske anliggender. Fra Foreign Office's side blev der vist stor interesse for hele denne efterretningsvirksomhed, der efterhaanden fik et meget betydeligt omfang.

I oktober 1943 fik jeg besøg af professor Niels Bohr, der efter en ret farefuld rejse var kommet til London via Stockholm og Gøteborg. Dette besøg blev i aarenes løb fulgt af flere. Ethvert af dem efterlod hos min kone og mig et indtryk af visdom og godhed, forenet med en ganske sjælden beskedenhed. Niels Bohr nyder en overordentlig anseelse i England. Jeg husker saaledes, at en af de berømte-

ste britiske videnskabsmænd engang sagde til mig: „Læg vel mærke til mine ord. Professor Bohr er uden enhver tvivl den største nulevende fysiker i verden!“ Efter at min kone og jeg er flyttet hjem til Danmark, bevarer vi den nære kontakt med professor og fru Bohr. Jeg tænker med særlig glæde paa aftener i Tibirke, hvor mine børn og deres jævnaldrende samledes i en kreds omkring professor Bohr, ivrigt lyttende til hans ord, og hvor jeg var vidne til, hvorledes han evner at gaa ind paa de unges tanker – vel at mærke helt paa lige fod. Professor Bohr fordyber sig da gerne i problemer, der ligger helt udenfor hans egen videnskab, og alle – unge og gamle – faar vi ved saadanne lejligheder indtryk af, at der gives os adgang til at se helt nye perspektiver aabnet for os. Professor Bohr blev engang spurgt, om han troede paa viljens frihed. Hans svar var: „Ja, i samme omfang, som begreberne vilje og frihed kan defineres rationelt“. Karakteristisk for ham er den overfor begge begreber tagne reservation. Enhver, der kender ham og hans hustru, nærer sikkert, som vi, samme hengivenhed og beundring for dem begge.

I 1943 begyndte danske officerer og menige soldater at komme til England i større antal. For min kone og mig blev samværet med disse prægtige unge mennesker, der undertiden gjorde os den glæde under ophold i London at holde til hos os, en kilde til stor opmuntring i de 3 sidste aar af krigen. Der medgik nogen tid, inden det lykkedes at faa den britiske marine til at anvende den først ankomne danske søofficer, men efterat isen var brudt, gik det let med de efterfølgende. Udtalelser af deres britiske foresatte gik ud paa, at de gjorde fortræffeligt tjeneste. Det samme gjaldt de officerer, der blev antaget til flyvevaabnet og hæren. Alle disse unges offervilje og tapperhed var i en vanskelig tid af meget stor betydning for de allieredes syn paa Danmark.

I nogle uger af sommeren 1944 havde jeg lejet et hus paa landet ca. 45 kilometer fra London. Vi fik dér en søndag besøg af en ung dansk flyver Niels Buchwald. Han havde tilendebragt det normerede antal flyvetogter over de af tyskerne besatte omraader og kunne nu faa en hviletid; dog var der adgang for ham til at melde sig frivilligt til deltagelse i endnu et begrænset antal angreb. Han ønskede

at høre min mening, inden han traf sin bestemmelse. Da han gjorde indtryk af at være træt, raadede jeg ham indstændigt til at acceptere den ham tilkommende hvile. Nogen tid derefter kom der meddelelse om, at han var dræbt. Denne udmærkede og samvittighedsfulde flyver havde alligevel valgt at fortsætte sin aktive tjeneste. Hvor ofte har jeg ikke siden spurgt mig selv, om jeg nu ogsaa havde insisteret tilstrækkeligt!

I efteraaret 1943 fik jeg fra Stockholm meddelelse om en plan om minister P. Skovs udsendelse til Moskva. Denne plan fik straks støtte fra hr. Christmas Møller og mig udfra den betragtning, at vi maatte være i favør af ethvert skridt, der havde udsigt til at svække det ugunstige indtryk, som Danmarks tilslutning til Antikominternpagten havde gjort i Rusland, og som tillige kunne aabne mulighed for i gavnlig retning at paavirke Sovjet-regeringens bedømmelse af Danmarks holdning i besættelsens første aar. Hertil kom, at minister Skov forekom os begge at have gode forudsætninger for at løse den ham tiltænkte opgave, idet han fra sin virksomhed som gesandt i Moskva fra 1924–31 besad et grundigt kendskab til russiske forhold. Planen blev drøftet i korrespondance med minister Kauffmann og hr. Skov selv og, mundtligt, med Foreign Office, der gerne saa den fremmet. Det var af selvfølgeligelige grunde ikke vor tanke, at hr. Skovs udsendelse skulle have nogen formel diplomatisk karakter; han skulle virke som en uofficiel dansk talsmand, der kunne holde Sovjet-regeringen underrettet om begivenheder og forhold i Danmark under okkupationen og i almindelighed arbejde for fælles dansk-russiske interesser. De indtryk, han fik af russiske hensigter og ønsker, ville, haabede vi, kunne blive af værdi for den danske regering efter befrielsen og hjælpe til at opklare de misforstaaelser, som den tyske propaganda havde forsøgt at skabe i Danmark. Forhandlingerne trak ud, saaledes at sagen først kunne forelægges for den russiske ambassadør i London, Monsieur Gousev i foraaet 1944. Da noget senere hr. Skovs kandidatur paa grund af omstændigheder, paa hvilke hr. Christmas Møller og jeg ingen indflydelse havde, var traadt i baggrunden, og hr. Døssing af frihedsraadet var blevet anmodet om at tage til Moskva som repræsentant for det kæmpende

Danmark, gav hr. Christmas Møller og jeg ved henvendelser til Monsieur Gousev hr. Døssing vor varme anbefaling. For os maatte det væsentlige være, at en egnet dansk mand udsendtes, og at udsendelsen skete paa en saadan maade, at den danske enhedsfront ikke blev brudt. Forinden havde vi naturligvis givet hr. Skov underretning om vor holdning.

Under det besøg, som hr. Døssing aflagde i London i sommeren 1944, havde jeg lejlighed til at tale indgaaende med ham om hans fremtidige tjeneste. Jeg fremhævede navnlig betydningen af, at hans mission som repræsentant for det kæmpende Danmark kom til at hvile paa et bredt, nationalt grundlag. Hr. Døssing var enig med mig heri. Jeg gjorde ogsaa – i forstaaelse med Foreign Office – hr. Døssing opmærksom paa, hvor vigtigt det var, at hans mission formede sig saaledes, at han efter befrielsen paa ganske samme maade som andre gesandter betragtede sig som repræsenterende den regering, kongen udnævnte. Ogsaa dette vandt hr. Døssings uforbeholdne tilslutning. Efter hans ankomst til Moskva havde jeg en vis kontakt med ham, men paa grund af de haabløse kommunikationsforhold blev den desværre ikke saa nøje, som jeg kunne have ønsket.

Et andet emne, angaaende hvilket der i sidste halvdel af 1943 og i 1944 fandt overvejelser og forhandlinger sted, var ønsket om at opnaa Danmarks placering blandt „De Forenede Nationer“ eller som allieret. Efter begivenhederne den 29. august 1943 var der blandt danske ude en stærk stemning for at henstille til de ledende stormagter at afgive en erklæring, der – mere eller mindre formelt – gav udtryk for, at Danmark hørte til gruppen af de forenede nationer. Dette spørgsmaal blev kort efter den 29. august af hr. Krøyer Kielberg, hr. Christmas Møller og mig rejst mundtligt under et besøg hos Mr. Eden. Denne lovede at interessere sig for, at Danmark fik adgang til at blive repræsenteret i de forskellige, af de forenede nationer nedsatte komitéer og tillige undersøge muligheden for udsendelsen af en erklæring som af os ønsket. I november s. a. fulgte vi sagen op under en samtale med Mr. Warner, hvis indstilling ogsaa var gunstig, og som nævnte muligheden af, at Danmark kunne blive optaget blandt de lande, der betragtedes som „associated to the

United Nations“. Ved denne lejlighed fremhævede vi den store interesse, det ville have, om sovjet-regeringen i forholdet til Danmark kunne blive bragt ind paa samme linie som den britiske regering. Under de sonderinger, der senere blev foretaget hos de forskellige interesserede nationer, viste det sig, at enkelte af disse fremførte den indvending, at Danmark stadig havde en gesandt i Berlin. Denne indvending forekom mig at være af rent formel karakter og uden virkelig slagkraft. Jeg gjorde derfor navnlig gældende, at man maatte prøve at sætte sig helt ind i de vanskelige forhold, der raadede hjemme, og at jeg ikke kunne begribe, hvorledes et land i Danmarks daværende stilling, bastet og bundet som det var paa hænder og fødder, skulle bære sig ad med eller overhovedet finde mulighed for at meddele en okkuperende magt med en mentalitet som den nazistiske, at nu ønskede vi ikke mere at forhandle med den i dens egen hovedstad. Endelig var der ogsaa i de senere aar blevet indført saa mange nyheder i internationale foreteelser, at man maatte kunne se bort fra vor gesandts forbliven i Berlin ud fra den betragtning, at den internationalt set var uden den betydning, som man under normale forhold ville tillægge den. I denne forbindelse kunne jeg henvise til, at Japan og Kina i trediverne en tidlang, efter at faktisk krigstilstand var indtraadt dem imellem, opretholdt diplomatisk forbindelse med hinanden.

Denne sag gav anledning til mange forhandlinger mellem os danske indbyrdes og med Foreign Office. Under disse drøftedes ogsaa en fra britisk side fremsat plan om ad hemmelig vej enten at spørge vor konge, hvorvidt han ville billige udstedelsen af en erklæring om Danmarks anerkendelse som allieret magt, eller blot at give kongen meddelelse om de skridt, der blev foretaget med dette formaal for øje. Vi danske erkendte naturligvis, at meget talte for henvendelsen til kongen, ligesom det for os ville være en beroligelse at have sikkerhed for kongens billigelse. Alligevel var der enighed imellem os om, at vi for vort vedkommende af hensyn til kongens vanskelige stilling ikke burde udtale noget ønske om en saadan henvendelse. Den 29. april 1944 lod man mig imidlertid vide i Foreign Office, at den britiske regering havde besluttet sig til at afgive med-

delelsen til kongen, og faa dage efter underrettedes jeg om det gunstige svar, der var blevet givet. Alt, hvad der vedrørte forhandlingerne om og foretagelsen af denne henvendelse, har jeg hidtil betragtet som strengt fortroligt. Da jeg nu ser, at protokolsekretæren i folketinget Svend Thorsen i sit skrift „Kuling over Christiansborg“ gør den til genstand for udførlig omtale, synes jeg, det er naturligt, at jeg gør rede for den stilling, danske i udlandet indtog.

Med hensyn til sagens realitet resulterede vore bestræbelser for Storbritanniens vedkommende i, at Mr. Eden den 12. juli 1944 i underhuset, efterat have udtrykt sin glæde over, at Danmark nu var repræsenteret i sovjet-unionen saavel som i Storbritannien og U.S.A., udtalte:

„Det er den britiske regerings politik at støtte alle, der hjælper i kampen imod fjenden. Danmark er nu et okkuperet land. Dets konge betragter sig selv som tyskernes fange, og dets regering indstillede sin virksomhed i august 1943. Det er imidlertid ikke for tiden muligt for Danmark formelt at blive krigsførende og tilslutte sig de forenede nationer, men det er aabenbart, at det danske folk som helhed er inspireret af de forenede nationers tanker.

Mange danske virker aktivt i de forenede nationers rækker for deres lands befrielse, og i selve Danmark bidrager stadig stigende modstands-handlinger til den fælles kamp imod aksen.

Sidste efteraar dannede repræsentanter for de forskellige modstands-grupper i Danmark en komité, kaldet frihedsraadet, der, saalænge landet ikke har generhvervet sin frihed og paany indsat en forfatningsmæssig regering, spiller en fremtrædende rolle i det okkuperede Danmarks liv som et organ, hvorfra modstanden imod tyskerne udgaar. Det værdifulde bidrag, som det danske frihedsraad og de, der deltager i modstanden i Danmark, yder til Tysklands nederlag, anerkendes – ligesom de frie danskes indsats – varmt af den britiske regering“.

Jeg takkede straks skriftligt Mr. Eden og modtog som svar nogle venlige linier, hvori han bl. a. anførte, at den bemærkelsesværdige bedrift, som det danske folk havde udført ved at benytte den ved nogle nylige strejker i København givne lejlighed til at bevæge de

tyske okkupationsstyrker til at acceptere de fra dansk side fremsatte krav, havde gjort et dybt indtryk paa ham.

I begyndelsen af 1945 tog frihedsraadet og fremstaaende danske politikere et initiativ for at opnaa de 3 hovedmagters anerkendelse af Danmark som allieret, men paa grund af den derefter stedfindende, hurtige udvikling af krigsbegivenhederne naaedes det som bekendt ikke at faa planen realiseret. Allerede nogen tid forinden dette initiativ blev taget, var der imidlertid fremkommet en officiel meddelelse om, at Danmark, takket være den ydede modstand, efter krigen ville blive behandlet paa samme maade som allierede lande.

I slutningen af 1943 og første halvdel af 1944 havde jeg en livlig korrespondance med minister Kauffmann og legationsraad Carl Brun i Washington saavelsom med gesandtskaberne udenfor den vestlige hemisfære angaaende Island. Under min tidligere tjeneste havde jeg tit haft med islandske sager at gøre. I udenrigsministeriet havde jeg modtaget mangt et godt raad hos Islands kommitterede Jon Krabbe. De tjenester, denne har ydet forbindelsen mellem Danmark og Island, kan næppe vurderes tilstrækkeligt højt. Hans karakteregenskaber og klogskab gjorde ham til den ideale formidler. For mit eget vedkommende havde jeg altid været overbevist om, at vi fra dansk side ikke smaaligt burde klynge os til formalistiske raisonnementer, men snarere paa de punkter, hvor en naturlig trang til national selvhævdelse gjorde sig gældende i Island, stille os saa imødekommende, som det kunne lade sig gøre uden at komme i strid med forbundsloven, og saa iøvrigt beredvilligt varetage islandske udenrigs-interesser ligesaa – eller rettere mindst ligesaa effektivt som danske. Navnlig var det vigtigt, at vi i udenrigstjenesten overfor udlandet loyalt hævdede Islands fulde souverainitet, og at vi var rede til, naarsomhelst der var behov derfor, at anvende sagkyndig islandsk bistand. Samtidig havde jeg ikke alene et varmt ønske om, men tillige tro paa, at det, forudsat at vi fra dansk side indtog en fordomsfri holdning, kunne vise sig muligt at opretholde forbundet, selvom – ganske naturligt – ændringer i forbundsloven blev nødvendige. Denne tro støttede jeg bl. a. paa en forventning om, at den opfattelse ville fæstne sig hos islændingene selv, at et vist fælles-

skab ogsaa paa længere sigt ingeniunde ville være til skade for deres lands interesser og dets placering indenfor rammerne af det nordiske samarbejde.

Efter Danmarks besættelse med den deraf følgende totale afbrydelse af den normale forbindelse imellem de to lande indsaa jeg, at udsigten til, at forbundet kunne bestaa ud i fremtiden, var blevet stærkt forringet. Helt opgav jeg dog ikke haabet, navnlig fordi beghivenhedernes udvikling med den voksende amerikanske indflydelse i Island syntes at vise, at det, naar mere normale forhold paany kom til at foreligge, kunne blive af værdi for Island, saaledes som det er beliggende, at være knyttet ved særlige baand til et af de nordiske lande. I saa henseende havde jeg specielt kongefællesskabet i tanker, idet jeg mindedes, at man tidligere ogsaa fra islandsk side havde sondret imellem en ændring eller ophævelse af forbundsbestemmelserne og spørgsmaalet om kongens stilling. Minister Sveinn Björnsson, den senere præsident, havde saaledes i en artikel om Islands stats- og folkeretlige stilling, offentliggjort i 1938 i tidskriftet „Le Nord“, skrevet følgende: „I henhold til overenskomstens indhold kan hver især af staterne efter et vist aaremaal eensidigt ophæve forbindelsen helt eller delvis med undtagelse af kongefællesskabet“.

Det blev imidlertid hurtigt klart, at der i Island var en almindelig stemning for at ophæve forbundet, og at der endnu kun bestod tvivl om, hvorvidt ophævelsen skulle ske ved en énsidet islandsk aktion, eller det tidspunkt burde afventes, da den kunne opnaaes ved forhandling med Danmark efter dette lands befrielse. Jeg kunne ikke se rettere, end at mange grunde, ogsaa set udfra et islandsk synspunkt, talte for at vælge den sidstnævnte fremgangsmaade. Men rent bortset herfra var jeg, saalænge skismaet ikke var fuldbyrdet, bestemt paa at afholde mig fra at fremsætte nogen udtalelse, der kunne opfattes, somom jeg ansaa en énsidet islandsk ophævelse for berettiget eller naturlig. I et brev til en dansk kollega anførte jeg, at, saalænge der endnu i Island selv var kræfter i gang for at søge ophævelsen af forbundet udsat, saalænge burde vi danske udenfor Danmark søge at virke i samme retning og i hvert fald forme vore

udtalelser saaledes, at de – dersom de viderebragtes til de islandske kredse, hvis bestræbelser vi billigede – ikke kunne faa en deprimerende indflydelse paa dem, og heller ikke – dersom de viderebragtes til „hastværks-partierne“ – kunne stimulere disse i deres iver for en hurtig ophævelse. Jeg var ogsaa bestemt paa aabent at forklare politikere, embedsmænd og private bekendte, de være sig danske, islandske eller fremmede, hvorledes jeg saa paa sagen. Under saadanne samtaler henviste jeg til den følsomme stemning, der under de daværende tragiske forhold herskede i Danmark, og til det naturlige hensyn, der i den givne situation skyldtes kongen. Det sidstnævnte hensyn vejede for mig *meget* tungt. Samtidig var jeg naturligvis klar over, at kongen aldrig ville ønske at vedblive at være Islands konge imod det islandske folks ønske, og at et kongefællesskab for at bestaa under moderne forhold maatte bygge paa noget mere end kongens person. Min holdning skyldtes paa ingen maade mangel paa sympati for islandsk nationalfølelse, endsige for Island. Jeg fik da ogsaa det indtryk, at ikke alene Foreign Office, men ogsaa islandske venner fuldtud forstod mine betragtninger.

Saalænge spørgsmaalet om fremgangsmaaden endnu var svævende, forholdt jeg mig som ovenfor beskrevet. Saasnart Islands opløsning af forbund og kongefællesskab var definitivt besluttet, ændredes billedet totalt. Det maatte da betragtes som rigtigt og klogt, om kongen paa det rette tidspunkt ville give udtryk for sine gode ønsker for Islands fremtid. Det var derfor en stor glæde for mig at høre om det telegrafiske budskab, kongen den 17. juni 1944 havde sendt det islandske folk, og om den anerkendelse og taknemlighed, hvormed denne smukke gestus var bleven modtaget.

Hele dette problem om det dansk-islandske forbundsfællesskabs bestaaen, respektive fremgangsmaaden ved dets opløsning, var under krigen genstand for livlig drøftelse danske i udlandet imellem. Jeg har derfor ment, at det maaske kunne have nogen interesse at give en kort fremstilling af mit syn derpaa.

En del danske læger, der havde maattet flygte fra Danmark, ankom i løbet af sommeren og det tidlige efteraar 1944 via Stockholm til London, hvor de stillede deres arbejdskraft til den britiske rege-

rings disposition. Det lykkedes ret hurtigt at finde anvendelse for 14 danske læger. Som bevis paa kvaliteten af deres tjeneste kan jeg nævne, at chefen for det departement i „Ministry of Health“, der havde med deres ansættelse at gøre, dr. Murchie, i et brev til mig af 7. september s. a. udtalte sin anerkendelse af deres høje professionelle standard og deres udmærkede kundskaber i engelsk. I senere breve skrev dr. Murchie, at lægernes tekniske kunnen satte dem i stand til at yde et værdifuldt bidrag til “the War Effort”, og at hans forbindelse med dem ville forblive et behageligt minde om, hvor smukt internationale relationer med professionelle kolleger kan forme sig. Da man i april 1945 maatte forudse den mulighed, at der kunne blive paatrængende brug for disse læger i Danmark straks efter befrielsen, opnaaedes samtykke fra “Ministry of Health” til en ordning, hvorefter de paagældende ville kunne forlade deres virksomhed med faa dages varsel. De formeredes derefter som en særlig „unit“, der lededes af professor Fredericia med dr. Arne Rothe-Meyer som stedfortræder. Afrejsen fandt sted umiddelbart efter befrielsen.

1944 var for gesandtskabets medlemmer det travleste af krigsaarene og et af de travleste aar i hele min tjeneste. Efterhaanden lagde deltagelsen i de forskellige rekonstruktions-komitéers arbejde i stigende grad beslag paa vor tid. Selv fik jeg i efteraaret sæde i bl. a. den af U.N.R.R.A. (“United Nations Relief and Rehabilitation Administration”) nedsatte “Regional Committee for Europe”. Endvidere gav den danske skibsfarts stilling anledning til mange overvejelser og forhandlinger med det tidligere omtalte udvalg af de repræsentanter for danske rederier, som under krigen opholdt sig i London og i U.S.A.

Hertil kom samarbejdet med de allierede militære myndigheder angaaende forberedelserne til gennemførelsen af eventuelle militære operationer paa dansk territorium. Vort første møde med repræsentanter for S.H.A.E.F. (“The Supreme Headquarters of the Allied Expeditionary Forces”) fandt sted den 30. juni 1944. Den amerikanske general Grassett udtalte efter general Eisenhower’s ordre straks ved mødets begyndelse, at der ikke ville blive tale om nogen

militær-regering i Danmark efter befrielsen, men alene om en vis militær kontrol og dette kun, saalænge militære operationer gjorde det umuligt at overlade administrationen til de nationale embedsmænd. I mødet deltog foruden gesandtskabets medlemmer og hr. Christmas Møller, to danske officerer, nemlig daværende oberst-lieutenant V. L. Hvalkof og daværende kaptajn V. Gyth. Oberst-lieutenant Hvalkof var ankommet til London i februar 1944; hans identitet var længe blevet holdt skjult under pseudonymet Mogenssen. Kaptajn Gyth havde allerede i et aarstid opholdt sig i London for at staa til raadighed for det britiske admiralitet og krigsministerium. Disse to officerer bidrog ved deres tillidvækkende egenskaber og store tekniske dygtighed til hos de allierede militære myndigheder i London at skabe respekt og sympati for Danmark.

Efter mødet hos general Grassett dannedes en „Danish Country Unit“, sammensat af de allierede officerer, der havde faaet til opgave at behandle alle civile og militære sager vedrørende Danmarks befrielse. Dens møder lededes først af den amerikanske oberst Lisle, der dog ret hurtigt fik overdraget et andet militært hverv, og derefter af den britiske Brigadier Eyre Crowe. Enheden konstitueredes i oktober officielt som „Shaef Mission to Denmark“ under britisk generalmajor Dewing som øverste chef. Til ledere af missionens civile, sømilitære og lufttekniske afdelinger udnævntes henholdsvis Brigadier Eyre Crowe, britisk kontreadmiral (senere viceadmiral) R. Holt og britisk Group-Captain Hill. Om disse officerers kvalifikationer behøver jeg ikke at udtale mig. Dertil er de for velkendte og paaskønnede af alle de danske, der kom i berøring med dem. Takket være den venlige stemning, som de britiske og amerikanske officerer lagde for dagen overfor Danmark, udviklede der sig et fortræffeligt samarbejde mellem de allierede og danske eksperter.

Den 15. november 1944 udnævnte jeg i overensstemmelse med en af general Eisenhower derom fremsat anmodning den danske militær-mission (”The Danish Military Mission to Shaef”) med oberst-lieutenant Hvalkof som chef og med daværende legationsraad Gustav Rasmussen som leder af missionens civile afdeling. I denne egenskab

udførte hr. Gustav Rasmussen et stort arbejde med udfærdigelsen af udkast til en række bestemmelser paa det civile omraade, som det af hensyn til eventuelle militære operationer kunne blive nødvendigt at give gyldighed, indtil normale tilstande var tilvejebragt i Danmark. I missionen havde en række danske officerer og enkelte civile danske sæde.

Nytaarsdag 1945 havde min kone og jeg samlet gesandtskabets og generalkonsulatets medlemmer tilligemed en hel del danske officerer og frivillige til middag. Da min kone henpaa aftenen havde sat sig ved klaveret, gav de unge sig til at synge revue- og sømandsviser. De fortsatte med fædrelandssange og sluttede med „Kongernes Konge“. Dette kan synes ikke at have tilstrækkelig interesse til nu saa længe efter at blive fæstet paa papiret. Jeg gør det alligevel, fordi mindet om den aften for mig har en særlig værdi. Alle vore gæster var trofaste venner. Vi var opfyldt af tanken paa, at det aar, vi gik ind i, ville bringe vort fædrelands befrielse, og stemningen havde netop den rette blanding af munterhed og alvor. Selv følte jeg, at denne sammenkomst var ligesom kulminationen af de mange samvær, under hvilke min kone og jeg under krigen var blevet meget nært knyttet til unge landsmænd, der med os havde delt bekymringer, længsler og haab.

I marts 1945 organiseredes i Bristol en lille dansk udstilling, gennem hvilken vi bl. a. søgte ved fotografier, som vi havde modtaget fra Danmark, at give et indtryk af modstands-kampen hjemme. Endvidere vistest nogle prøver paa dansk kunstindustri, navnlig porcelæn. Jeg maa her indskyde, at den Kongelige Porcelainsfabriks ud salg i London, hvis direktør var hr. Emil Bech, altid beredvilligt stillede sig til disposition for danske initiativer af denne art. Dronning Mary, der en tidlang under krigen boede paa hertugen af Beaufort's slot Badminton ikke langt fra Bristol, havde under krigen vist stor interesse for Danmark. Da dronningen ytrede ønske om at bese udstillingen, tog jeg efter hendes indbydelse til Badminton og ledsagede hende derfra til Bristol, hvor hun gik udstillingen igennem med den for hende karakteristiske grundighed. Dronningen forhørte sig indgaaende om forholdene i Danmark og glædede os danske ved

at give udtryk for, hvor nært hun følte sig knyttet til vort kongehus, og hvor dyb en sympati hun havde for Danmark.

Ogsaa efter krigen viste dronning Mary de danske i London venlighed. Navnlig ydede hun os en værdifuld hjælp ved erhvervelsen af St.e Catherine's Church, der tilhørte en stiftelse, for hvilken hun var patronesse. Dronning Mary havde, foruden interesse for kunst og kunstindustri, stor historisk viden. Hun var nøje inde ogsaa i dansk historie og havde et enestaaende kendskab til europæiske fyrstefamilier i fortid og nutid. Hun fik alle de store auktions-firmaers kataloger tilsendt, og det hændte, at hun var saa venlig at sende bud efter mig, naar malerier af historisk interesse for Danmark var indleveret til salg. Da jeg vidste, at jeg ville blive grundigt eksamineret, maatte jeg hver gang forberede mig i personalhistorien for vedkommende epoke for ikke at risikere at komme til at dumme mig alt for meget.

Fra foråret 1945 mindes jeg med glæde samværet med pastor Sandbæk, der i nogle dage boede hos os. Det var en oplevelse at høre denne stridsmand – i god forstand – fortælle med lidenskab og varme om modstands-kampen i Danmark, med beskedenhed om sin egen indsats og uden bitterhed om den mishandling, han var blevet underkastet af nazisterne. Jeg glemmer heller ikke de livlige diskussioner, min kone og jeg havde med ham, og til hvilke han henviser ved nogle venskabelige ord i vor „fremmedbog“. I det hele var det en glæde at faa lejlighed til personligt at lære at kende flere af dem, vi ofte havde hørt omtale som fremragende deltagere i den aktive modstand. I første række blandt disse staar for mig Ebbe Munck, der siden som presse-attaché i London blev min højtskattede medarbejder. En anden mand, hvem jeg dog først traf lidt senere, maa jeg nævne i denne forbindelse, nemlig viceadmiral Vedel. Han kom hurtigt efter befrielsen til London for at forhandle med det britiske admiralitet om genopbygningen af den danske flaade. For Danmarks anseelse ude havde hans holdning under besættelsen haft stor betydning. I admiralitetet nærede man dyb respekt for vice-admiralens mod og handlekraft. Det var en lykke for vor flaade ved de nævnte vigtige forhandlinger at have en talsmand, der – som han

– under uhyre vanskelige forhold havde hævdet dens bedste traditioner.

I den sidste periode før befrielsen blev i danske kredse i London spørgsmaalet om Sydslesvigs skæbne ivrigt diskuteret. Hr. Christmas Møllers standpunkt er saa velkendt, at jeg ikke behøver at komme nærmere ind derpaa. Han havde sin bestemte opfattelse, som han ikke lagde skjul paa hverken overfor sine landsmænd eller overfor de britiske myndigheder. At han som politiker og tilmed som prospektiv udenrigsminister ansaa dette for rigtigt, er forstaaeligt. Udfra sin sans for politiske realiteter følte han sig sikker paa, at en majoritet af det danske folk ville afvise at operere med planer, der efter hans mening ikke ville kunne føres ud i livet, og at problemet derfor ikke i sig rummede forudsætninger for at antage større dimensioner. Jeg var for mit vedkommende overbevist om, at tanken om under en eller anden form at løsgøre Sydslesvig eller dele deraf fra Tyskland ville vinde mange tilhængere hjemme, og at sagen ville udvikle sig til et stort spørgsmaal, om hvilket der i lang tid ville staa strid. I min dagbog har jeg saaledes under den 14. marts bl. a. indført følgende: „Jeg har hele tiden ment, at der vil blive skabt en voldsom stemning i Danmark, saa jeg har tilraadet, at vi danske ude ikke indlader os paa nu at tale paa Danmarks vegne“. Denne indstilling baseredes dels paa mit indtryk af den sydslesvigske befolknings følelser, dels paa erfaringer fra mit arbejde efter første verdenskrig med den sønderjyske sag. Jeg tænkte derved bl. a. paa, hvorledes jeg havde oplevet, at ved Sønderjysk Fonds 10-aars jubilæumsfest paa Carlsberg i 1928 en fremstaaende dansk embedsmand fremsatte en udtalelse om, at H. V. Clausens grænse nu almindeligt erkendtes at være den rette, og derved gav anledning til, at fremtrædende sønderjyske politikere protesterede ved demonstrativt at forlade salen.

Derfor raadede jeg Christmas Møller til større tilbageholdenhed, idet han efter mit skøn løb en risiko for at ægge til modsigelse og skærpe modsætningerne ved offentligt at beskæftige sig saa meget med sagen paa et tidspunkt, da det maatte forventes snart at blive muligt for en fri dansk regering og en fri dansk rigsdag at overveje

og fastlægge vor politik. Jeg respekterede imidlertid hr. Christmas Møllers standpunkt. En af hans store sider var, at han besad sine meningers mod. Mine forsøg paa at paavirke hr. Christmas Møller betød ikke nogen stillingtagen fra min side til sagens realitet. Mit maal var paa det daværende tidspunkt, da det af det Danske Raad udgivne blad „Frit Danmark“ var begyndt at offentliggøre indlæg i sagen, blot at bidrage til, at standpunkterne ikke blev trukket for skarpt op fra nogen af siderne. I saa henseende henviser jeg til en bemærkning i mine dagbogs-optegnelser for den 15. marts, saalydende: „Mine bestræbelser gaar ud paa at lægge en dæmper paa de ekstreme parter for at undgaa, at et uforsonligt element kommer ind i menings-udvekslingen, og at en yderligere skillelinie skabes i det danske folk. Men det bliver nok svært at forhindre, at spørgsmaalet vokser sig stort og brændende.“ Alt dette har nu næppe større interesse. Naar jeg er kommet ind paa at berette derom, er det, fordi jeg synes, det hører med i en redegørelse for de overvejelser, hvori hr. Christmas Møller og jeg deltog, og som dengang levende optog danske i London, derunder ogsaa de officerer, der gjorde tjeneste i de britiske væbnede styrker.

Et af mine bedste minder fra krigens alvorlige tid knytter sig til den norsk-danske gudstjeneste, der den 9. april 1945 afholdtes i Westminster Abbey, og som overværedes – foruden af kong Haakon og prins Valdemars datter, prinsesse Margrethe – af repræsentanter for de britiske myndigheder. Jeg glemmer aldrig, da organisten, mens menigheden samledes, flettede toner af „Kong Christian stod ved højen Mast“ ind i sit præludium, da senere Danebrog og det norske flag blev baaret op gennem kirken af danske og norske soldater og side om side lagt paa alteret, og da tilsidst ved højtidelighedens afslutning vor nationalsang blev spillet tillige med den norske. Jeg tror, at alle vil forstaa, hvor betagende en oplevelse denne gudstjeneste var for os danske, hvis tanker i adskillelsens 5 lange aar altid havde kredset omkring vort fædreland, dets vilkaar under okkupationen og dets fremtid, og som nu følte, at Danmark, takket være egen indsats, paany havde indtaget sin plads iblandt de nationer, i hvis kreds det retteligt hører hjemme.

De sidste dage før befrielsen formørkedes for os ved meddelelsen om, at 4 unge mænd, der alle var os meget kære, havde mistet livet – John Christmas Møller, Anders Lassen, min nevø Ludvig Reventlow og Claus Rønholt. John havde boet hos os en kort tid i krigens første aar. Vi holdt af ham for hans frejdige sind, hans trofasthed og hans vilje til at gøre sit yderste for at tjene Danmark.

Anders Lassen, søn af kaptajn Emil Lassen og hustru Suzanne, f. Raben, var, da okkupationen fandt sted, forhyret ombord paa et dansk fragtskib. Han meldte sig ved første givne lejlighed som soldat. For hans tapperhed tildeltes der ham, efter at han var faldet, den sjældne britiske krigsorden Victoria-korset. Ingen anden udlænding modtog under sidste verdenskrig denne orden. Anders boede under sine orlovsbesøg i London ofte hos os og kom til at staa os meget nær.

Det var en stor sorg, da budskabet om Anders' død kom, og jeg maatte videregive det til hans forældre. Hans moder citerede i et af sine breve til mig følgende fordringsløse vers, i hvilket hun havde fundet lidt trøst:

„Det liv er ikke længst, som længst har varet;
den leved længst, som fyldte livet bedst.
Ej er den rigest, hvilken mest har sparet.
Nej, den er rigest, som har givet mest.“

Ogsaa under første verdenskrig var det en dansk, nemlig nuværende ingeniør Thomas Dinesen, der modtog det eneste Victoria-kors, givet til en udlænding. Jeg kan bevidne, at disse to danskes heltmod spillede en stor rolle for vort fædrelands prestige i Storbritannien.

Ludvig var den ældste søn af min afdøde fætter Otto Reventlow og dennes hustru, f. Grøn. Han var med sin godhed, sin fornøjelighed og sin pligtfølelse den bedst mulige støtte for sin moder og sine yngre brødre. Han blev den 6. april skudt af tyskerne for sin deltagelse i modstanden. De breve, han i sine sidste dage i fængslet skrev til sine nærmeste, vidnede om hans sjælsstyrke og kærlige sind.

Han gik bort uden at bære nag hverken til den, der havde angivet ham, eller til dem, der dræbte ham. Paa hans gravsten i Ryvangen staar, foruden hans navn, efter hans eget ønske kun ordene: „Dømmer ingen!“.

Claus Rønholt, søn af vore gode venner forpagter Rønholt og hustru, f. Grüner, døde i tysk koncentrationslejr. Claus var, trods sin unge alder, en særpræget personlighed med rige muligheder. I fængslet havde han gjort sig ualmindelig afholdt ved sin humor og sin evne til at holde modet oppe hos sine kammerater og sig selv.

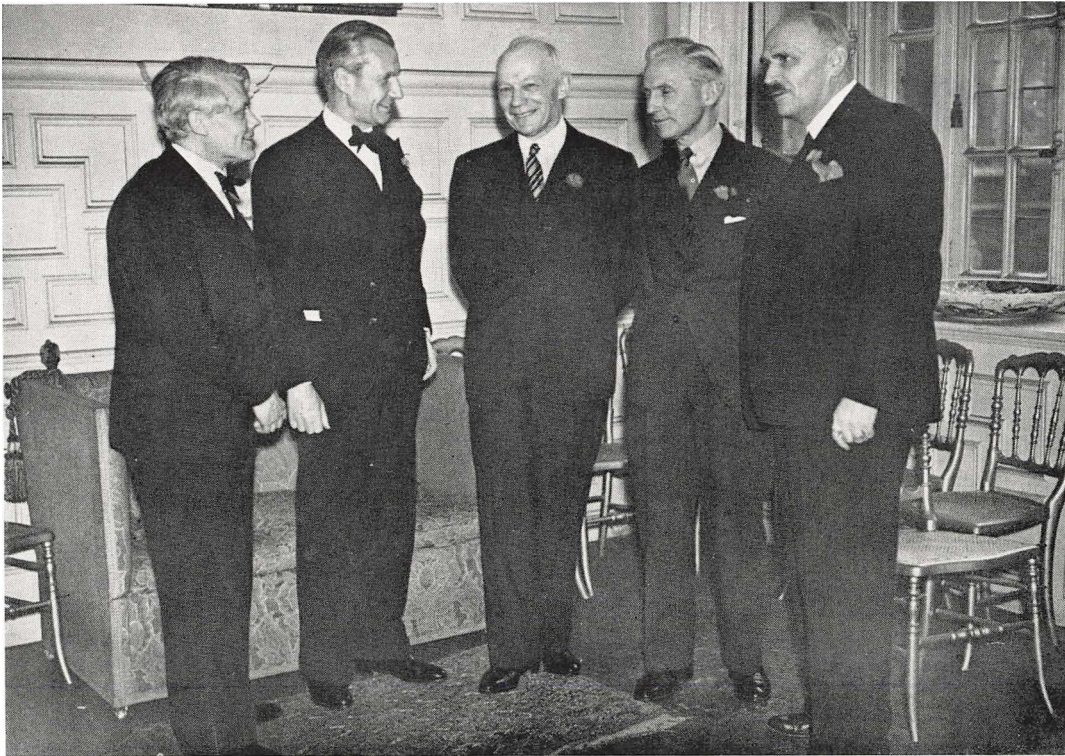
Krigen førte med sig usigelige ulykker, men den har visselig tilføjelse hos unge bragt en offervilje og en sjælsrenhed til udfoldelse, der indtil sene tider vil staa som lysende forbilleder.

Den 5. maj kl. 12 lyttede vi i No. 1, Cadogan Square, i radioen til kongens og statsminister Buhls taler. Forsamlede var foruden gesandtskabets medlemmer Mr. Krøyer Kielberg, hr. og fru Christmas Møller og mange af de unge, der gjorde tjeneste i de væbnede styrker, ialt over 50 lykkelige danske. Begge taler gjorde et dybt indtryk, dybest kongens bøn til Vorherre om, at vi maatte vise os værdige til Hans naade. En god norsk ven var kommet uanmeldt; Gud ske lov varede det ikke længe, førend vi ogsaa kunne lykønske ham. Kort efter aflagde det svenske gesandtpaar og den islandske gesandt besøg. Dagen gik iøvrigt for mit vedkommende med at tale baade i B.B.C. og i den amerikanske radio og med besøg i Foreign Office for at takke den permanente understatssekretær Sir Orme Sargent og Mr. Christopher Warner for den venlige og forstaaende støtte, de under hele okkupationens periode havde ydet danske interesser.

Hovedformaalet med denne fremstilling af mine oplevelser under sidste verdenskrig har været at yde min tribut til dem, om hvis indsats jeg, maaske bedre end nogen anden, ved besked. I saa henseende har jeg ogsaa ønsket at gøre det klart, i hvor høj grad hr. Christmas Møller gavnede Danmark ved at overtage ledelsen af det Danske Raad og ved det indtryk, han gav briterne af dansk modstandsvilje. Endvidere har jeg ment, at det muligt for danske hjemme kan have nogen interesse at faa et indtryk af de problemer, overfor hvilke jeg

blev stillet, og af de opgaver, jeg med udmærket støtte af mine medarbejdere paa gesandtskabet prøvede at løse. Problemerne under krigen var for mig i det væsentlige de samme som for alle danske i Storbritannien alene med det forbehold, at jeg, saaledes som jeg opfattede min stilling som udsendt tjenestemand, burde undgaa skridt, der var mere udfordrende, end det paa hvert enkelt tidspunkt var naturligt eller nødvendigt, og som kunne give anledning til forøgede ydmygelser for mine landsmænd hjemme. Af princip afholdt jeg mig fra offentligt – men ogsaa kun offentligt – at give raad eller anvisninger hjemadtil. Jeg havde en fast tro paa, at det danske folk ville vide paa det rette tidspunkt at hævde sig og vise sit sande sindelag. Ud fra denne tro ansaa jeg det for at være af stor betydning stadig at forsøge at sætte mig ind i, hvad ønskerne hjemme gik ud paa, saaledes at udviklingen udenfor Danmark, der naturligt fandt sted i et noget hurtigere tempo, dog ikke fjernede sig for langt fra udviklingen hjemme. Navnlig perioden fra den 9. april 1940 indtil Danmarks tilslutning til Antikomintern-pagten var for mig præget af dybe bekymringer. Jeg forstaaer udmærket godt og har altid forstaaet, at ikke alle kunne raisonnere som jeg, og at de, der anlagde afvigende synspunkter, maatte reagere i overensstemmelse dermed. I spørgsmaal saa fundamentale som de nationale har enhver god dansk ret til at tage standpunkt og pligt til uden selviske hensyn at følge sin bedste overbevisning. Den samme ret tilkom mig, og den samme pligt prøvede jeg – med fuld erkendelse af mine egne mangler – at udføre.

I tankerne vender jeg stadig tilbage til dette alvorlige afsnit af mit liv. Minderne om sorger og tvivl svinder bort. Desto klarere staaer i min bevidsthed erindringer om min kones kærlige og trofaste hjælp, om de gode venner, vi begge vandt, og om det mod og den beundringsværdige udholdenhed, alle dele af den britiske befolkning udviste under farefulde forhold.

*Fotografiet taget i det danske raads hus i London i foråret 1944.
Personerne fra venstre: Christmas Møller, Henrik Kauffmann, Michael Krøyer Kielberg, E. R.,
F. de Fontenay.*

IX

London. 1945-53.

Danmark gensaa jeg den 26. maj efter næsten 6 aars fraværelse. Det havde paa grund af overvældende travlhed ikke været muligt at komme afsted før. Rejsen blev foretaget ombord i en amerikansk Liberator bombemaskine, der ikke maatte medtage kvinder. Min kone kunne først rejse nogle dage senere. Det var et stort savn for os ikke at kunne være sammen ved gensynet med vore børn. Familiekredsen var under vor fraværelse blevet forøget med 3 medlemmer: vor svigersøn Jonas Bruun, hans og Sybilles søn Hans Henrik, f. i 1943, og Beke Ahlefeldt, der kort før befrielsen til vor store glæde var blevet gift med vor ældste søn Christian. Vor yngste søn Detlev var uventet pr. fly kommet til London den 11. maj. Børnene havde under krigen haft trygge tilholdssteder hos min svigermoder, admiralinde Bardenfleth, og hos vore gode venner, Højesteretssagfører H. H. Bruun og hustru, Sybilles svigerforældre. Det var dejligt at føle, at hver enkelt af børnene havde gjort sin pligt.

Dagen efter min ankomst gik jeg med Sybille op i residenspalæet for at melde mig hos kongen og dronningen, for hvem vi straks fik foretræde. Mest af alt ønskede jeg at takke for, hvad kongen og dronningen havde betydet for de danske i Storbritannien under krigen, og fortælle om den respekt, hvormed kongen omfattedes af den britiske regering. Tillige laa det mig paa sinde at gøre rede for min embedsførelse. Kongen kom stadig tilbage til spørgsmaalet om tilstrækkeligheden af den danske indsats og om Danmarks omdømme hos den britiske nation, hvis dom han tillagde saa stor værdi. Jeg tror, min beretning om briternes forstaaende syn paa Danmark og deres uforbeholdne anerkendelse af den danske modstand glædede kongen.

Mine kolleger i udenrigsministeriet modtog mig med stor venlighed. Særlig glad var jeg ved at gense direktør Nils Svenningsen og faa lejlighed til overfor ham at give udtryk for, i hvor høj grad jeg værdsatte hans virksomhed under krigen. Jeg kendte ham nøje fra gammel tid og havde følt mig fuldstændig tryk ved bevidstheden om, at han var den, der fra udgangen af August 1943 og indtil befrielsen ledede udenrigsministeriet. Svenningsen havde i en stilling saa vanskelig og ansvarsfuld, som næppe nogen anden dansk diplomat tidligere har været anbragt i, gjort Danmark store tjenester. Under mine besøg hos de forskellige administrations-chefer i Den røde Bygning fremkom disse da ogsaa med lutter lovord om Svenningsens holdning og specielt om den handlekraft, han havde lagt for dagen, naarsomhelst et af fagministerierne havde brug for hans støtte overfor tyskerne.

Travlheden ved gesandtskabet i London var i de første maaneder efter befrielsen overvældende. Blandt mine medarbejdere, der i denne periode maatte slide til sent paa natten, maa jeg – foruden grev Eggert Knuth – navnlig fremhæve nuværende professor ved Aarhus Universitet, dr. juris. Max Sørensen, der i 1944 var blevet ansat som legationssekretær, og som var en udmærket støtte. Efter den lange adskillelse hjemmefra var det en glæde paany at faa besøg af danske delegationer, udsendt af de forskellige erhverv. Ogsaa mange fremstaaende enkeltpersoner havde officielt ærinde i London. Nogle skulle introduceres til politikere og embedsmænd; andre var velkendte fra tidligere besøg. Blandt de førstnævnte var de to medlemmer af befrielses-regeringen professor Mogens Fog og folketingsmand Frode Jakobsen, der begge talte ved den danske kolonis grundlovsfest, blandt de sidstnævnte prins Axel og direktøren for Nationalbanken C. V. Bramsnæs. Alle blev af briterne hilset hjerteligt velkomne. Dette gjaldt i særlig grad prins Axel, hvis venner i England er legio. Men det gjaldt visselig ogsaa direktør Bramsnæs. Jeg husker, hvor meget det havde glædet mig, da Mr. C. Cobbold, som nu er guvernør for Bank of England, engang under krigen ved en omtale af forholdene i Danmark sagde: „I would gladly stake my shirt on Bramsnæs.“ Nationaldirektør Bramsnæs var i de følgen-

de aar en hyppig gæst i London, og jeg lærte at sande rigtigheden af en bemærkning, fremsat af dr. P. Munch under dennes ministertid, og som gik ud paa, at staten stod sig ved at benytte Bramsnæs som forhandler, da han aldrig slap maalet af sigte.

Efter befrielsen var jeg i hele den resterende del af 1945 saa optaget, at jeg ikke naaede at føre nogen egentlig dagbog, men kun at gøre enkelte korte optegnelser. Af disse fremgaar det bl. a., at general Sir Colin Gubbins, der under krigen havde staaet i spidsen for den tjeneste, som fra britisk side organiserede modstanden i de af tyskerne besatte lande i Europa, ved en sammenkomst paa gesandtskabet overfor mig havde sidestillet det af den danske modstandsbevægelse udførte arbejde med det bedste, der var præsteret i noget land. Oprindeligt havde man ment, at det ville være næsten haabløst i Danmark at organisere en virkelig effektiv modstand, fordi landets ringe udstrækning og de geografiske forhold i det hele i for høj grad ville vanskeliggøre arbejdet. Erfaringen var imidlertid bleven den stik modsatte. Efter den 29. august 1943 havde den organiserede modstand taget fart. Den siden da stedfundne udvikling vidnede højt om de danskes mod, disciplin og offervilje. Man kunne med fuld ret sige, at Danmark virkelig havde taget del i krigen og gjort en betydende indsats i denne. Han fremhævede navnlig jernbane-sabotagen, der i efteraaret 1944 havde haft mærkbare resultater i retning af at forhindre tyske forstærkninger i fra Norge og Danmark at naa frem til krigsskuepladsen paa vestfronten. Ogsaa samarbejdet med de unge danske, der i hemmelighed var blevet sendt fra Danmark til England, havde været det bedst mulige.

I sommeren 1945 gengav enkelte danske blade et rygte om, at hr. Christmas Møller skulle overtage stillingen som gesandt i London. Det har altid været mit princip at gøre det klart for mine overordnede, at jeg ønskede, at de uden hensyn til min person traf afgørelse om min anbringelse, saaledes som de ansaa det for at være bedst stemmende med tjenestens tarv. Ud fra denne indstilling havde jeg efter befrielsen sagt til hr. Christmas Møller i hans egenskab af udenrigsminister, at jeg ville være fuldstændig rede til at overtage en anden post, saafremt han ansaa dette for rigtigt. Paa tilsvarende

maade udtalte jeg mig senere ved flere lejligheder, derunder, da jeg blev bekendt med det nævnte rygte. Hr. Christmas Møller stillede sig imidlertid hver gang, mundtligt og skriftligt, fuldstændig afvisende.

Efter nyvalget til underhuset den 26. juli 1945, der hidførte arbejderpartiets overtagelse af magten, blev jeg under min sommerorlov i Danmark stillet overfor det forbavsede spørgsmål, hvorledes det kunne forklares, at de britiske vælgere havde svigtet Churchill, hvem de og hele den frie verden skyldte sejren. Forklaringen var vist, kort udtrykt, dels, at den britiske nation har en instinktiv uvilje mod, naar ekstraordinære forhold ikke gør det nødvendigt, at lade sig dominere af een mand, dels, at den ethvert vælgerfolk iboende trang til engang imellem at se en ændring i regeringsforholdene havde faaet tid til at vokse sig særlig stærk, efter at konservatismen i over 25 aar havde præget landets politik. Alle de fremkomne pressekommentarer viste imidlertid, at valgets udfald paa ingen maade kunne opfattes som et udslag af svigtende taknemlighed overfor nationens redningsmand. Mange af mine britiske forbindelser beklagede dengang, at Mr. Churchill indlod sig paa at begynde et nyt afsnit af sit liv som partifører fremfor at holde sig i baggrunden som en „elder Statesman“, der ville kunne give de skiftende regeringer værdifulde raad, og som eventuelt i en særlig farlig situation paany kunne træde til som leder af et nationalt kabinet. Nu erkender vist alle, at Mr. Churchill valgte det rette! En tilbagetrukken tilværelse ville paa det daværende tidspunkt have været uforenelig med hans temperament, og der kan ikke være tvivl om, at han siden 1945 baade i opposition og som førsteminister har styrket sit lands internationale stilling og i inspirerede øjeblikke løftet dets politik højt op over dens sædvanlige niveau.

I Danmark er der en vis tilbøjelighed til ikke at vurdere den mand tilstrækkeligt, der i juli 1945 efterfulgte Mr. Churchill som premierminister. Jeg havde baade før og under sidste verdenskrig ofte lejlighed til at være sammen med Mr. (nu Lord) Attlee under helt private former. Det er vist for de fleste vanskeligt at komme paa en fortrolig fod med ham. Han er af væsen ordknap, reserveret og uden

anlæg for „small talk“. Kommer man ind paa et emne, der interesserer ham, reagerer han imidlertid straks med en positiv kommentar, som det altid er værd at lytte til. Jeg lærte hurtigt at forstaa, hvori hans styrke navnlig bestaar: hans sikre politiske instinkt, hans intelligens og hans evne til at fremsætte sin mening klart og overbevisende eller, naar omstændighederne opfordrer dertil, skarpt, undertiden næsten snærende. Mange gange har jeg i underhuset oplevet, at Mr. Attlee er interveneret virkningsfuldt i en debat eller har fremsat en afbrydelse, der behændigt borttog det grundlag, paa hvilket en politisk modstanders *raisonnement* var bygget op. Jeg husker saaledes en lejlighed, hvor han, efter kort at have paavist en fejl i nogle af Mr. Churchill under stor retorisk udfoldelse fremførte betragtninger, stilfærdigt tilføjede en beklagelse af hans „Right Honourable Friend“s tilbøjelighed til ikke at udvise samme omsorg eller anvende lige saa megen tid ved tilrettelæggelsen af sine „facts“ som ved udarbejdelsen af sine „phrases“.

Et eksempel paa den skarphed, hvormed Mr. Attlee af og til udtaler sin mening, findes i en passus af hans bog „As it happened“. Han fortæller dér, at han kort før kong Edward's abdikation – uden forud at have haft mulighed for at konsultere sit parti – paa forespørgsel af den daværende førsteminister, Mr. Baldwin havde sagt denne, at medens Labour ikke ville have noget imod, at en amerikanerinde blev dronning, var han sikker paa, at det ikke ville billige Mrs. Simpson's ophøjelse til denne stilling og ville være imod et morgantisk giftermaal. Derefter skriver han, at partiet senere endosserede det af ham fremsatte skøn „med undtagelse af nogle faa af intelligensen, for hvis vedkommende man kan være sikker paa, at de vil anlægge det forkerte synspunkt paa enhver sag!“

Som leder af sit parti beviste han sin karakterstyrke ved gang paa gang i vigtige sager at tage stilling imod stemninger, der endog med voldsomhed gjorde sig gældende i modstandernes lejr eller indenfor Labour's venstre fløj. Han holdt fast ved og handlede i overensstemmelse med sin overbevisning, ogsaa i situationer, hvor politikere af et mindre format ville være tilbøjelige til at vælge den lettere vej og give efter. Han har ved adskillige lejligheder spillet en af-

gørende rolle i britisk politik, som for eksempel da han i 1947 gik ind for at tilstaa Indien fuld selvstændighed, en beslutning, hvis klogskab nu almindeligt erkendes, men som dengang ikke var saa let at træffe. Var dette skridt ikke bleven taget i 1947, kunne Storbritannien allerede det følgende aar være blevet bragt i en overmaade farlig situation, dersom der under Berlin-krisen var opstaaet alvorlige uroligheder i Indien. Mr. Attlee viste ligeledes modig beslutsomhed ved i begyndelsen af 1951 at insistere paa, at arbejdsregeringen burde akceptere nødvendigheden af at genopruste, til trods for at dette stred imod hans partis instinkt og tradition. Jeg fremhæver disse to tilfælde, fordi efter mit skøn navnlig de beslutninger fortjener anerkendelse, der i handlingsøjeblikket er upopulære.

Men Mr. Attlee mangler den frodighed og fysiske tyngde, som er af saa stor værdi for en politiker. I underhuset sad han i reglen ret sammensunken med benene støttede til den øverste kant af det bord, paa hvilket „the Mace“ hviler. Saaledes anbragt synede han ikke meget. Jeg husker, at Mr. Churchill engang ved afslutningen af et voldsomt, personligt præget angreb paa Mr. Attlee bøjede sig langt frem imod dennes plads, ved sit udtrykfulde minespil tydeligt tilkendegivende, at hans offer højst sandsynligt enten helt var sunket i jorden eller i hvert fald var krøbet ind under bordet.

Mr. Attlee savner paa ingen maade humor, men den giver sig sædvanligvis et for ham karakteristisk behersket udtryk. Han omtaler selv i sine erindringer, at han som ung lieutenant under første verdenskrig i det daværende Mesopotamien beklagede sig til sin nærmeste foresatte over en urimelig disposition, foretaget af en stabsofficer. Hans foresatte reagerede ved at spørge: „Was it that bloody fool with an eyeglass (monocle)?“. Mr. Attlee's svar lød i al sin korthed: „Yes, Sir. Thank you very much!“ Et andet eksempel: Under en pressekonference i Beograd i 1953 fremsatte Mr. Attlee bl. a. følgende bemærkning om forholdene i jerntæppe-landene: „Den omstændighed, at rivaliserende partier ikke eksisterer, giver det politiske liv et besynderligt fladt præg; det former sig omtrent som et væddeløb med kun een hest som deltager.“

Da jeg en af mine sidste dage i London var sammen med Mr. Attlee ved en frokost hos underhusets speaker, Mr. W. S. Morrison, nævnte jeg det for en dansk betragtning ejendommelige forhold, at der i det britiske parlament ikke findes noget udenrigsnævn eller udenrigsudvalg, sammensat af repræsentanter for de forskellige partier. Begge de to herrer, den ene oprindelig konservativ og nu husets fornemste tillidsmand, den anden arbejderpartiets fører, erklærede sig bestemt imod et saadant udvalg, ja – gik endog saa langt som til at betegne det som en udemokratisk institution. Udenrigsanliggender var efter deres opfattelse af saa fundamental betydning, at der ikke partierne imellem bør ske nogen behandling af, endsige nogen stillingtagen til dem andetsteds end i selve underhuset, hvor hvert enkelt medlem har en mulighed for at udtale sig, og hvor saaledes, i overensstemmelse med selve demokratiets idé, opfattelserne hos de parlamentariske repræsentanter for alle dele af befolkningen kan brydes. En af de to herrer – jeg husker ikke hvem – pegede endvidere paa en efter hans mening nærliggende fare for, at politiske særlinge ville være specielt ivrige efter at faa sæde i et saadant udvalg for dér at kunne virke for en eller anden mere eller mindre forskruet tanke. Jeg vidste naturligvis, at der i britiske politiske kredse ingen stemning var for skabelsen af et udenrigsnævn, men det interesserede mig, at uviljen derimod ved den paagældende lejlighed gav sig et saa stærkt og enigt udslag ved en henvisning til demokratiets helligste principer.

Til slut om Mr. Attlee kun dette, at han under krigen var en af de virksomste støtter for Danmark og for den frie danske bevægelse. Min kone og jeg er ham og Mrs. Attlee taknemlige for den store personlige venlighed, de altid viste os.

Allerede under krigen lærte jeg Mr. Ernest Bevin personligt at kende, og efter at han var blevet udenrigsminister i Mr. Attlee's kabinet, havde jeg rig lejlighed til at træffe ham. Han var altid interesseret i at høre om min regerings tanker og ønsker. Hvor venskabeligt han var indstillet overfor Danmark fremgaar af følgende: Den 23. januar 1946 gav Anglo-Danish Society en middag til ære for udenrigsminister Gustav Rasmussen. Ved middagen repræsenterede

Lord Jowitt den britiske regering. I sin tale meddelte lorden, at han i overensstemmelse med sædvanlig praksis havde spurgt Foreign Office, om dette havde særlige punkter, det ønskede omtalt. Han havde derefter modtaget en lang teknisk redegørelse, hvis indhold han dog ikke røbede. Derimod fortalte han, at der under den maskinskrevne tekst fandtes et haandskrevet P.S., signeret af Mr. Bevin og lydende som følger: „Dear Bill, if they were all like the Danes, the UNO meetings would have been finished long ago“, og derefter et P.P.S.: „or rather no UNO would have been necessary.“

Forløbet af det første møde i de Forenede Nationer, der afholdtes i London i januar og februar 1946, var sikkert en dyb skuffelse for Mr. Bevin, selvom han ikke dengang lod dette komme offentlig frem. Han havde, tror jeg, ment, at den britiske regering paa grund af sin tilknytning til arbejderklassen ville have særlig gode forudsætninger for at tilvejebringe et tillidsfuldt forhold til Sovjet. Mr. Bevin havde vel ogsaa haabet, at han selv ved sin aabenhed og ærlighed ville være i stand til at komme paa talefod med de russiske repræsentanter d'hr. Molotov og Vyshinsky. Under den efterfølgende udenrigsdebat i underhuset den 21. februar udtalte han saaledes: „Jeg sagde forleden til hr. Vyshinsky, at jeg ikke troede, at vi kunne skrive vore vanskeligheder ned paa et stykke papir og derefter løse hver enkelt af dem. Jeg følte det saaledes, at, hvis vi kunne faa tillid til hverandre, kunne vi vokse sammen („grow together“). Jeg gentager dette: Vi kunne vokse sammen. Det er denne opgave: at vokse sammen, som er formaalet for min politik.“ Mr. Bevin gav derved udtryk for den langt overvejende del af det britiske folks følelser. Mr. Bevins forventninger indfriedes imidlertid ikke. Han stilledes under forhandlingerne overfor haarde realiteter, der overraskede og skuffede ham. Det blev hurtigt aabenbart for iagttagerne, at de ofte gentagne, undertiden meget bittere orddueller tog stærkt paa hans nerver. De russiske repræsentanter syntes derimod ganske uanfægtede – endog i den grad, at man uvilkaarligt spurgte sig selv, om en køligere og mere „glat“ britisk forhandler ikke ville have mødt færre vanskeligheder. Dette forløb fik efter mit skøn afgørende indflydelse paa Mr. Bevin's syn paa sovjetregeringen og den-

nes hensigter. Han blev klar over, at oprigtigheden ikke slaar til overfor fremmede forhandlere, der maaske opfatter den som et svaghestegn eller end ikke fæster lid til den, og som i hvert fald selv i den konsekvente forfølgelse af deres maal er lidet nøjeregnende med midlerne. Jeg tror, at Mr. Bevin lyttede til den kritik, der i visse kredse var kommet til udtryk, og som gik ud paa, at hans „plain speaking“ prellede fuldstændig af paa de russiske forhandlere og saaledes til ingen nytte ødte hans egne kræfter. Mr. Bevin forstod tillige, at Sovjet – saa langt fra at nære kammeratlige følelser overfor det britiske arbejderparti – snarere betragtede dette som hovedmodstanderen, som den faktor, der mere end nogen anden stod i vejen for kommunismens udbredelse i Europa. Disse erfaringer blev bestemmende dels for en vis omlægning af Mr. Bevin's taktik, dels for den maalbevidsthed og styrke, hvormed han senere gik ind for et effektivt samarbejde med de magter, nabolande og andre, hvis idealer og levesæt var de samme som briternes. Hans bestræbelser i saa henseende førte til afsluttelsen af Bruxelles-pagten og til oprettelsen af den nordatlantiske sammenslutning. Og han var i første række blandt dem, der planlagde og gennemførte vestmagternes faste politik under Berlin-krisen i 1948.

Embedsmændene i Foreign Office nærrede stor hengivenhed for Mr. Bevin. Han paa sin side forsvarede altid loyalt og med personlig varme sine embedsmænd, f. eks. naar der af og til i underhuset blev fremsat ønsker om at tage folk udefra til nogle af de vigtigste ambassadør-poster. Han udtalte saaledes den 21. februar 1946 som svar paa en forespørgsel, fremsat af et medlem af hans eget parti, følgende: „Hvor jeg er overbevist om, at den nationale interesse tjenes bedst ved at bringe en mand ind i tjenesten udefra, vil jeg ikke tøve med at gøre dette. Men jeg tror, at man i fremtiden, ligesom hidtil, i almindelighed vil mene, at de, der gennem uddannelse, kundskaber og erfaring er bedst kvalificerede til at overtage det ansvar, som høje diplomatiske poster medfører, er de mænd, som har gjort deres karriere i udenrigstjenesten. . . . Jeg agter ikke, saa længe jeg beklæder embedet som udenrigsminister, at tage topposterne bort,

og saaledes nægte tilfredsstillelse af de legitime ambitioner, som de folk, der gaar ind i tjenesten, maatte nære.“

Under den danske interparlamentariske gruppes besøg i London i juni 1948 gav Mr. Bevin en middag for den i sin bolig i No. 1, Carlton Gardens. Efter i sin tale at have sagt, hvor godt han altid befandt sig i selskab med danske, kom han ind paa at skildre sin tro paa demokratiets fremtid og sin glæde over den forbedring, der var sket af arbejdernes levevilkkaar siden hans fattige barndom. Han fortalte, hvorledes han, hver gang han saa en ung arbejder blive introduceret som medlem af underhuset, følte det, som om en repræsentant for et nyt slægtled traadte til for trofast at fortsætte det arbejde, som den gamle generation af Labour havde indledet. En tilsvarende følelse, blot endnu stærkere, fyldte ham, naar en ung fabriksarbejderske indtog sin plads i huset. Han sammenlignede da i tankerne arbejderkonens triste lod blot et slægtled tilbage med de vilkaar, livet nu bød hende, og glædede sig over den adgang, hun havde opnaaet, til at bibringe huset en mere levende forstaaelse af hjemmets betydning og til ved sit sikke kvindelige instinkt at præge den politiske udvikling i det hele.

Mr. Bevins stærke stilling i kabinettet hang sammen med hans autoritet baade i udenrigs- og indenrigspolitiske anliggender. I sidstnævnte henseende var hans nære tilknytning til fagforeningerne af særlig værdi, eftersom Labour allerede dengang talte relativt mange politikere af den intellektuelle type, medens fagbevægelsen syntes at spille en stadig mindre betydende rolle som politisk drivhus. Det skyldtes for en stor del Bevins massive myndighed, at arbejder-regeringen blev i stand til at føre en national udenrigspolitik og afvise alle angreb fra partiets urolige venstre fløj.

Efter 1949 blev det imidlertid klart, at Mr. Bevins konstitution var svækket, og at arbejdet tyngede haardt paa ham. Under mødet i det nordatlantiske raad i Bruxelles i december 1950 var det næsten tragisk at se, hvorledes han under forhandlingerne selv følte sig handicappet af sygdom. I sin velmagts dage var han den mest kraftfulde personlighed, jeg nogensinde har kendt.

Blandt de medlemmer af den første britiske arbejderregering efter

krigen, med hvilke gesandtskabet iøvrigt havde særlig berøring, var Sir Stafford Cripps, Lord Jowitt og Mr. Herbert Morrison.

Sir Stafford var en fremragende økonom og administrator. Under forhandlinger med ham som finansminister har særligt udsendte danske delegerede og jeg mangan gang maattet erkende hans viljestyrke. Havde han først taget sit standpunkt, lod han sig ikke rokke. Dette hang dog paa ingen maade sammen med manglende sympati for Danmark.

Lord Jowitt ydede som Lord Chancellor gerne sin hjælp, hvis der var særlige betragtninger, som jeg ønskede at lægge kabinettet paa sinde, f. eks. vedrørende den enorme byrde, som de tyske flygtninge i Danmark betød for vor økonomi, eller vedrørende det sydslesvigske problem.

Skulle jeg nævne et af de træk, der kendetegner Herbert Morrison, maatte det blive hans ærbødighed for og kærlighed til underhuset. Under privat samvær kom han tit ind paa den ejendommelige evne, huset – takket være dets traditioner og dets særlige atmosfære, præget paa samme tid af værdighed og fortrolighed – har til at knytte medlemmerne til sig i respekt og hengivenhed, til at bibringe dem en følelse af ansvar og til i farlige situationer at forene dem i et enigt broderskab.

Mr. Hugh Gaitskell havde allerede i min London-tid en stærk stilling indenfor partiet navnlig paa grund af sin store økonomiske viden. Efter som Mr. Attlee's efterfølger at have overtaget arbejderspartiets ledelse i underhuset har han vist, at han tillige kan anlægge et klogt skøn i rent politiske sager.

Ved en omtale af Mr. Aneurin Bevan er det naturligt straks at fremhæve tre fakta, som fremmede, stillet overfor den strøm af presseudtalelser, der skiftevis betegner ham som fremtidens mand og som en holdningsløs intrigant, er tilbøjelige til at overse: Mr. Bevan er en fremragende administrator, hvilket han beviste ved gennemførelsen af sit ofte kritiserede, men i virkeligheden paakrævede og vistnok fortræffelige „Health Scheme“. Han har, selvom hans taktik vel maa siges af og til at svække hans eget parti overfor kommunisterne, ingen sympati for disse og tilhører ikke den gruppe

indenfor Labour, der af Mr. Churchill har faaet betegnelsen „fellow travellers“ hæftet paa sig. Dette sidste kan meget vel forenes med hans placering langt ude paa partiets venstre fløj. Han nærer et varmt ønske om at forbedre levevilkaaene for den lille mand i samfundet.

Det, som er kendt af alle, er hans egocentricitet og ambition, hans lidenskabelighed og dermed i forbindelse staaende uligevægt, der undertiden gør hans politiske skøn usikkert. Men alligevel synes han i kraft af sin energi og sit oratoriske talent at besidde forudsætninger for, hvis han selv vil det, at yde sit land store tjenester.

Jeg husker tydeligt den tale, Mr. Bevan holdt i underhuset den 29. september 1949. Sir Stafford Cripps havde under den forudgaaende debat været ude for stærke angreb fra oppositionens side i anledning af, at arbejderregeringen – stik imod tidligere af Sir Stafford afgivne, kategoriske erklæringer – havde devalueret pundet. Mr. Bevan's indlæg formede sig som en voldsom anklage imod den konservative opposition, insinuerende, skiftevis passioneret og spotgende, men hele tiden fremført med virtuøsmæssig retorik. Talens værdi for regeringen laa først og fremmest i dens aggressive karakter. De samme ministre, som ved debattens begyndelse sad blege, mere eller mindre sammensunkne og tilsyneladende modløse paa regerings-bænken, rettede sig lidt efter lidt op, applauderede voldsomt og tilkendegav overgivent den fryd, det voldte dem, at det nu var regeringen, der angreb, og oppositionen, der blev tugtet. For mig, der før og under første verdenskrig adskillige gange havde været vidne til, at Lloyd George ved sin veltalenhed hypnotiserede huset, var det af interesse at opleve, at nu en anden waliser evnede som taler at skabe en ligesaa lydløs stilhed.

Mr. Bevan angriber kun de modstandere, der betyder noget. Han har i aarevis koncentreret sig om Mr. Churchill. Jeg husker en tale, han den 15. februar 1951 holdt under en af Mr. Churchill noget uforsigtigt fremkaldt debat om arbejder-regeringens forsvarspolitik. I talen forekom følgende: „Den højtærede gentleman skulle have set sine tilhængeres ansigtsudtryk, da han talte i dag. Da jeg sidste gang havde den ære at svare den højtærede gentleman, beskrev jeg

ham som toryernes lokkedue. Da jeg saa deres ansigter i dag, forstod jeg, at han var undergaaet en forvandling: Han er nu deres „Jonas“. De lignede en nedtrykt, forknyt og bekymret besætning, der ser, at skibet nærmer sig klipperne mere og mere, ført af en skipper, som for sit vedkommende iagttager scenen med voksende entusiasme!“. Dette udbrud blev hilst med stor munterhed.

Efter befrielsen blev en stor del af min tid helt op til 1950 optaget af det sydslesvigske spørgsmaal. Skriftvekslingen med den britiske regering skete i betydeligt omfang via gesandtskabet i London, og derudover havde jeg i denne periode en mængde samtaler med politikere og embedsmænd for at søge at bibringe dem forstaaelse af vore problemer, bestemte som disse var og er af historiske forhold. Oftest søgte jeg Sir Ivone Kirkpatrick, der dengang ledede hele den store tyske afdeling i Foreign Office, og arbejderpolitikeren, viceudenrigsminister Lord Henderson. Sir Ivone blev senere højkommisær i Tyskland og afløste derefter Sir William (nu Lord) Strang som permanent under-statssekretær. Han regnedes for at være den i Foreign Office, der bedst forstod tysk psyke. Han var ansat ved den britiske ambassade i Berlin i aarene 1933–38 og havde saaledes haft lejlighed til paa nært hold at følge nazismens udvikling. Under krigen knyttedes han midlertidigt til B.B.C. med den særlige opgave at kontrollere propagandaen i Europa. Da Hess landede i Skotland, fik Sir Ivone i opdrag at forhøre ham. Jeg fængsledes altid af hans intelligens og livlige, irske temperament. Under sin virksomhed som højkommisær opnaaede han ved sin aabenhed og karske udtryksform fortræffelig kontakt med tyskerne.

Lord Henderson blev ligeledes en af mine bedste kilder til oplysning om britisk indstilling overfor Tyskland. I sit syn var han nøgtern, men samtidig konciliant. Efter typisk engelsk sædvane anlagde han sin politik paa langt sigt. I overensstemmelse hermed gav han sine raad til Danmark, idet han derved ogsaa havde for øje betydningen for Danmark selv af et venskabeligt forhold til Tyskland i fremtiden. Aggressivt formede betragtninger havde paa ham en virkning, modsat den tilsigtede, og da en artikel af en fremstaaende dansk privatmand med interesse for Sydslesvig blev offentliggjort i

„Daily Telegraph“ under overskriften „Britain backs Bismarck“, følte han sig ikke tiltalt.

De vigtigste af de med den britiske regering udvekslede noter om Sydslesvig er offentliggjort i de af udenrigsministeriet udgivne graabøger. Jeg skal derfor hovedsagelig indskrænke mig til at anføre lidt om mine mere personlige erfaringer. Naar der var brug for et aktivt oplysningsarbejde, havde dette sin naturlige forklaring deri, at det ikke var helt let for en nation som den britiske, der ingen landegrænser har, at sætte sig ind i de vanskeligheder og farer, som et lille land, omkring hvis grænse til Tyskland der i lange tider har hersket uro og kamp, er udsat for. Paa britisk hold var man tilbøjelig til at tro, at det ville kunne lade sig gøre at skabe en „ren“ dansk-tysk grænse. I saa henseende pegedes der paa forholdene ved den hollandsk-tyske, den fransk-spanske og den fransk-belgiske grænse samt til Schweiz's grænser. Heroverfor henviste vi til den brydning imellem dansk og tysk, der i aarhundreder har fundet sted i Slesvig og dér sat sine dybe spor, til de konsekvenser, denne brydning har haft specielt i retning af skabelsen af fast etablerede, nationale mindretal paa begge sider af grænsen, og til det faktum, at vor nabo-magt imod syd to gange i forrige aarhundrede havde paaført Danmark krig, altsammen kendsgerninger, der bevirkede, at vi ingenlunde kunne anerkende berettigelsen af den opstillede jævnføring.

Endvidere var briterne ukendt med de muligheder, som erhvervs-mæssige forhold frembyder for en udviskning af den nationale grænse, f. eks. derved, at personer, boende paa den ene side af denne, naar konjunkturerne opfordrer dertil, først søger arbejde og senere boligret paa den anden side. Endelig havde erfaringerne fra Hitler's metodiske misbrug af de tyske mindretal i tilgrænsende lande medført en fuldstændig ændring af den britiske indstilling overfor nationale mindretal i almindelighed. Medens den britiske regering efter den første verdenskrig var i favør af skabelsen af garantier for disse, betragtede den efter sidste krig i princippet et mindretals bestaaen som en potentiel fare for krigerske forviklinger. Med hensyn specielt til den nuværende dansksindede befolkningsdel syd for grænsen bevirkede tilmed den omstændighed, at den i tal langt overgaar den

minoritet, man regnede med i perioden mellem de to verdenskrige, at man fra britisk side nærede en overdreven skepsis overfor ægtheden og navnlig varigheden af de paagældende følelser. Danske har gennem deres kendskab til Sydslesvigs historie og grænsebefolkningens psyke forudsætningerne for at forstaa den stedfundne udvikling. For briterne var dette langt vanskeligere. Hertil kom, at den britiske regering maatte nære betænkelighed ved overfor vort mindretal at indtage en holdning, der afveg fra dens almindelige indstilling.

Dette var i stor kørthed de vanskeligheder og de betragtninger, vi fra dansk side blev stillet overfor i vore forhandlinger med briterne. I teorien anerkendte den britiske regering ikke nogen ret for Danmark til intervention i de derhen hørende spørgsmaal. Jeg maa dog her straks tilføje, at der i praksis vistes vor regering og dens repræsentant i London stor imødekommenhed baade ved at lytte til vore fremstillinger og ved at tage vore henstillinger til følge i det omfang, dette var foreneligt med britiske principielle synspunkter, derunder navnlig den britiske udenrigsledelses ønske om at faa det sydslesvigske spørgsmaal løst hurtigt for at undgaa, at der i længere tid fremover skulle komme til at herske uro omkring den dansk-tyske grænse.

Den sidstnævnte betragtning var aabenbart Foreign Office meget magtpaaliggende og var sikkert medbestemmende ved udformningen af de 3 fra britisk side fremsatte tilbud, overfor hvilke den danske regering blev stillet den 9. september 1946. Disse tilbud eller forslag kom som en fuldstændig overraskelse for alle de danske, der havde haft med de sydslesvigske sager at gøre. Som det vil erindres, udtalte den britiske regering, at den ville være rede til at overveje ethvert forslag, der gik ud paa enten en befolkningsudveksling, eller en folkeafstemning, efterfulgt af en grænse-regulering, eller en grænse-regulering uden folkeafstemning. Fra dansk side var det paa intet tidspunkt blevet antydnet, at vi ville hilse nogen af disse muligheder velkommen.

Naar tidligere tanken om en befolkningsudveksling var blevet berørt overfor mig, havde jeg erklæret, at den ikke ville tiltale den.

danske regering, og navnlig motiveret dette standpunkt med følgende to betragtninger. Analogier fra, hvad der havde kunnet lade sig gøre ved omflytning af enkelte sydlandske minoriteter, kunne ikke finde anvendelse paa en til den fædrene jord saa nøje knyttet befolkning som den, der er bosiddende nord eller syd for den nuværende dansk-tyske grænse. Endvidere ville det være vanskeligt at sikre sig, at en udvekslings-proces, der maatte strække sig over aar, virkelig blev foretaget til bunds. Og skete dette ikke, løb Danmark en risiko for, at aktivistiske, tysksindede elementer, der efter tilskyndelse af tyske grænse-politikere forblev indenfor dansk omraade, ad aare ville søge at anfægte den bestaaende grænse under henvisning til, at denne ikke mere udgjorde en retfærdig, national skillelinie. Den første betragtning er, synes jeg, afgørende, men ogsaa den anden har en ikke ringe vægt for et lille land, der, som Danmark, grænser op til en stormagt.

Tilbudet om en folkeafstemning, efterfulgt af en grænse-regulering, var fremsat i forbindelse med en udtalelse i noten af 9. september om, at den britiske regering havde opfattet det saaledes, at det var den danske regerings ønske, at den danske del af den tyske befolkning i Sydslesvig „nu“ indlemmedes i Danmark. Et saadant ønske var imidlertid aldrig blevet udtalt hverken af regeringen eller af nogen ledende dansk personlighed. Ogsaa dette tilbud var saaledes uakceptabelt for Danmark.

Det samme gjaldt det tredje tilbud: en grænse-regulering uden folkeafstemning, saavist som man ikke paa noget kyndigt, endsige ansvarligt dansk hold overhovedet havde omgaaedes med tanker om, at nogen del af det tyske grænseomraade skulle indlemmes i Danmark, uden at befolkningen først havde udtalt sin tilslutning dertil. Af de dengang foreliggende oplysninger syntes det at fremgaa, at man indenfor Foreign Office ved fremsættelsen af dette forslag havde tænkt paa en grænse-regulering af ringe omfang, blot stort nok til, at det paagældende territorium kunne rumme og frembyde rimelige eksistens-muligheder for en dansk minoritet af den størrelse, som man regnede med ved krigens udbrud. En saadan ordning ville imidlertid af mange grunde være uigennemførlig, og end-

*Fotografi, taget i 1948 i Victoria and Albert Museum under den af den danske regering og Museet arrangerede udstilling „Danish Art Treasures through the ages“.
Personerne fra venstre: Hertugen af Edinburgh, prinsesse Margaretha, dronning Elizabeth, prinsesse Margaret.*

videre ville den, hvis den tyske minoritet nord for grænsen ikke samtidig evakueredes, medføre den fare, at tyskerne senere i propa- gandaen ville paastaa, at, medens der ingen ægte dansksindede var syd for den til den tid bestaaende grænse, befandt der sig en kom- pakt tysk minoritet nord for grænsen.

Det var efter mit skøn en stor lykke, ogsaa overfor historien, at udenrigsministeriet allerede den 19. oktober s. a. meddelte den britis- ke regering, at vi ikke kunne benytte os af noget af de omtalte 3 tilbud og heller ikke havde givet nævnte regering grund til at frem- sætte dem.

I begyndelsen af januar 1947 blev den danske regering opfordret til at forelægge stedfortræderne for de 4 stormagters udenrigsmini- stre, der omkring midten af samme maaned samledes til konference i Lancaster House i London, et memorandum, indeholdende de dan- ske synspunkter vedrørende de dele af det tyske spørgsmaal, der var af interesse for Danmark. Dette memorandum tilstilledes konferen- cen den 31. januar. Den 13. februar gav jeg som ordfører for en dansk delegation møde for konferencen og afgav efter ordre nogle mundtlige kommentarer til det i vort memorandum anførte. Angaaende Sydslesvig blev der til delegationen kun stillet eet spørgs- maal, nemlig af den amerikanske stedfortræder, ambassadør Murphy, der ønskede at vide, hvorvidt udtalelsen i vort memorandum om, at den danske regering og rigsdag stod paa den nationale selvbestem- melsesrets grund, skulle forstaaes saaledes, at dette var et alminde- ligt princip, eller om det særlig gjaldt Sydslesvig. Til dette spørgs- maal var svaret, at det var et generelt princip, som den danske re- gering altid havde hævdet og stadig bekendte sig til. Stemningen under mødet var præget af venskabelige følelser overfor Danmark. Formanden, Sir William Strang sagde ved forhandlingernes afslut- ning nogle anerkendende ord om den danske modstandsbevægelse under krigen og om Danmarks særlige kvalifikationer til at udtale sig om det tyske spørgsmaal og lovede, at den danske regerings be- tragtninger ville blive overvejet med opmærksomhed.

Angaaende de senere forhandlinger om Sydslesvig, forsaavidt vi i London havde berøring dermed, er der navnlig anledning til at

nævne „rundbords-konferencen“, der afholdtes i Foreign Office i Dagene fra den 18.–23. oktober 1948. Den danske delegation lededes af udenrigsminister Gustav Rasmussen og bestod iøvrigt af en repræsentant for hvert af de 4 store politiske partier. Lord Henderson ledede den britiske delegation, der bl. a. omfattede Sir Ivone Kirkpatrick og chefen for det nordiske departement the Hon. R. (nu Sir Robert) Hankey. De problemer, der særlig drøftedes, var sikringen af den dansksindede befolknings rettigheder, en lettelse af flygtningetrykket, samt administrativ adskillelse af Sydslesvig fra Holsten.

Overfor det første spørgsmaal var den britiske delegations indstilling positiv. Kort forud – i august 1948 – var man med hensyn til den dansksindede befolknings rettigheder naaet saa vidt, at den sydslesvigske vælgerforening af de britiske okkupationsmyndigheder havde faaet anerkendelse som politisk parti, saaledes at de dansksindede sydslesvigere derved opnaaede politisk ligestilling med de tysksindede indbyggere i landsdelen. Forhandlingerne paa „rundbords-konferencen“ medvirkede i væsentlig grad til, at den slesvigholstenske landsregering den 26. september 1949, efter forudgaaende kontakt med „Sydslesvigsk Forening“ som repræsenterende den dansksindede befolknings kulturelle interesser, udstedte den bekendte „Kiel-erklæring“ vedrørende sydslesvigernes rettigheder og disses sikring.

Ogsaa for spørgsmaalet om flygtningene i Sydslesvig viste den britiske delegation forstaaelse. Dette problem var allerede i august 1945 blevet taget op til behandling med den britiske regering under fremhævelse af den fare for vort mindretals skæbne i fremtiden, som tilstedeværelsen af det store antal flygtninge udgjorde. I de første aar efter befrielsen havde jeg ofte haft lejlighed til at lægge den britiske udenrigsledelse den danske regerings bekymringer paa sinde. Jeg var selv meget optaget af det tragiske i overfyldningen af Sydslesvig med flygtninge, det tragiske ikke alene for mindretallet, der i tidsrummet mellem de to verdenskrige trods de ugunstige vilkaar havde givet et beundringsværdigt bevis paa sin nationale trofasthed, men ogsaa for Danmark, der ved sin grænsepolitik

havde vundet universel respekt, men som nu maatte forudse, at den ved flygtningepresset skabte spænding ville kunne komme til at betyde en trusel imod den bestaaende grænse, saaledes at vor internationale stilling faktisk ville blive mere udsat efter den sidste verdenskrig, end den havde været efter den første.

Ligesaa selvfølgelig den danske bekymring var, ligesaa vanskeligt var det imidlertid for den britiske regering at imødekomme vore ønsker om en borttransport af flygtningene i det omfang, det ellers ville være naturligt. Størstedelen af flygtningene østfra kunne ikke sendes tilbage til deres hjemstavn, eftersom de stammede fra territorier, der ikke længere behandlede som tyske, og Vesttyskland selv var overfyldt af flygtninge, der vedblev at strømme ind i tætte skarer. Forhandlingerne med den britiske regering om dette skæbnesvangre problem kunne derfor en tidlang ikke føre til noget nævneværdigt resultat, selvom briterne i og for sig gerne ville hjælpe. Under „Rundbords-konferencen“ blev de danske synspunkter paany ført frem med stor vægt, og det lykkedes at opnaa et tilsagn om, at den britiske regering ville sætte sig i forbindelse med de andre besættelses-magter for at søge lagt en fælles plan om en retfærdigere fordeling af flygtningene i hele Vesttyskland. Den senere stedfundne udvikling viste, at dette tilsagn blev indfriet, saaledes at der skete en vis lettelse i flygtningetrykket, selvom dette langtfra blev hævet.

Overfor det tredje hovedspørgsmaal, nemlig Sydslesvigs administrative adskillelse fra Holsten, indtog den britiske delegation, som man efter mit skøn maatte vente det, en negativ holdning.

Stemningen under „Rundbords-konferencen“ var udpræget ven-skabelig. Den britiske delegation fik en større forstaaelse for vore ønsker vedrørende de to førstnævnte problemer, og den danske delegation paa sin side lærte at erkende briternes gode vilje. Forhandlingerne blev baade fra dansk og britisk side ledet med fasthed, men samtidig med gensidig hensyntagen. De parlamentariske medlemmer af den danske delegation, de herrer Alsing-Andersen, Thorkil Kristensen, Ole Bjørn Kraft og Jørgen Jørgensen, var alle kendt med sydslesvigske forhold, og parti-uoverensstemmelser gjorde sig

intet øjeblik gældende. Jeg er overbevist om, at tanken om en saadan konference, der, saavidt jeg véd, oprindeligt lanceredes af hr. Kraft, var rigtig, og at konferencen ved sit forløb gavnede den dansksindede befolkning i Sydslesvig.

Jeg vil gerne benytte lejligheden til her at fremhæve værdien af den indsats, hr. Gustav Rasmussen gjorde i behandlingen af det sydslesvigske spørgsmål. Den kritik, der fra enkelte hold rejstes, gik, saavidt jeg har forstaaet, nærmest ud paa, at han ikke havde nogen personlig overbevisning eller nogen selvstændig politisk linie, og at hans gerning saaledes mere var en departementchefs end en politisk ministers. Denne kritik var ikke berettiget. Jeg kan udfra mit nøje, personlige kendskab til Gustav Rasmussen afgive vidnesbyrd om hans interesse for den sydslesvigske sag. Han arbejdede selv intensivt med problemerne baade rent kontormæssigt og gennem samtaler med fremmede politikere og embedsmænd – britiske og andre. Han var samtidig, saaledes som han ogsaa burde være det, opmærksom paa det – ikke mindst af hensyn til sydslesvigerne selv og disses fremtidige vilkaar – urigtige i at operere med muligheder, til hvis virkeliggørelse han ingen tro havde. Han opfattede skarpt og klart, hvad der var politisk opnaeligt, og i skønnet over, hvad den kommende udvikling ville og maatte bringe, viste han fremsyn. Det var ikke helt let paa det daværende tidspunkt at staa med ansvaret. Det er imidlertid, tror jeg, netop ved sin politik i det sydslesvigske spørgsmaal, at Gustav Rasmussen satte sig et varigt minde som udenrigsminister.

Gustav Rasmussens sidste aar ville have formet sig langt lykkeligere, hvis han ikke i efteraaret 1947 var gaaet over fra Knud Kristensens kabinet til Hans Hedtofts. Dermed mener jeg ikke, at han ikke arbejdede godt sammen med sine socialdemokratiske kolleger. Det gjorde han. Han satte stor pris paa dem, og det samme var tilfældet vice versa. Men følsom som han trods en kølig maske var, led han hele resten af sit liv under de angreb og de beskyldninger for opportuniste, der rettedes imod ham fra venstres side.

Han var selv meget i tvivl, da han modtog Hans Hedtofts opfordring, og satte mig ind i disse tvivl. Jeg husker, at jeg advarede

ham imod at foretage det omhandlede skridt, medmindre han derom opnaaede en klar aftale med sin tidligere chef. Hvorledes det forholdt sig dermed, har jeg aldrig rigtig faaet rede paa. Mit raisonnement var, at han som medlem af det tidligere ministerium maatte være blevet nøje kendt med interne forhold indenfor venstre, derunder ogsaa forhold, der maaske betragtedes som fortrolige, og at det derfor, medmindre udtrykkelig billigelse forelaa, ville kunne føles som et chock, at han blev optaget i inderkredsen af dette partis politiske modstandere. Jeg gjorde denne betragtning gældende overfor Gustav Rasmussen, men burde maaske have lagt ham den paa sinde med større styrke end sket! Tilbage bliver imidlertid det faktum, at Gustav Rasmussen uden enhver tvivl altid har været fuldkommen loyal overfor sine gamle kolleger. Ved bedømmelsen af denne begivenhed bør det ogsaa betænkes, at vægtige grunde kan anføres for en ordning, hvorved udenrigsminister-portefeullen forbliver paa de samme hænder uden hensyn til regeringskifte. Etatsraad H. N. Andersen havde saaledes været i faveur heraf og i sin tid ønsket, at grev Carl Moltke skulle overgaa fra Staunings ministerium til Madsen-Mygdals. For fuldstændigheds skyld tilføjer jeg, at udenrigstjenesten, som forholdene nu er, efter min mening staar sig bedst ved at have en parlamentariker som chef.

Spørgsmaalet om de tyske flygtninge i Danmark var ligeledes genstand for langvarige forhandlinger med den britiske regering. Disse flygtninge var imod de danske myndigheders protest blevet paatvunget os under krigen. Deres antal androg oprindeligt noget over 200.000, svarende til ca. 5 pct. af hele Danmarks befolkning. Det naturlige ville have været, om der var blevet truffet foranstaltning til at evakuere flygtningene straks efter befrielsen sammen med de her stationerede tyske tropper. En saadan resolut evakuering havde de russiske militære myndigheder foretaget af flygtningene paa Bornholm. Endvidere havde vi grund til at føle os brøstholdne over, at, medens de vestlige stormagter i Potsdam havde forpligtet sig til i deres respektive besættelses-zoner at modtage de strømme af flygtninge, der vedblev at ankomme østfra, trak det ud i aarevis

med en borttransport af de herværende flygtninge. Jeg skal iøvrigt ikke komme nærmere ind paa denne sag udover at anføre, at hr. Gustav Rasmussen ogsaa personlig gjorde et stort arbejde for at faa den bragt til en tilfredsstillende afslutning.

Samtidig vil jeg gerne, skønt jeg derved springer nogle aar frem i tiden, ganske kort omtale den udmærkede hjælp, minister Kjær-bøl ydede under de dansk-tyske forhandlinger i London, der under den britiske regerings velvillige auspicer i marts-april 1952 førte til en for danske interesser akseptabel aftale angaaende delvis re-fusion af Danmarks udgifter ved flygtningenes ophold her. Hr. Kjær-bøl paastod selv, at hans hovedindsats bestod i at se bøs ud, naar forhandlingerne gik mindre godt. Dette var ingenlunde tilfældet. Det er vanskeligt for mig at bedømme, hvilket indtryk hr. Kjær-bøls minespil har gjort paa de tyske forhandlere, men jeg skulle tro, at han under alle forhold snarere end ved strenghed vil virke ved uvil-kaarligt hos andre at kalde paa den aabenhed og forstaaelse, som er karakteristisk for ham selv. For os, der deltog i forhandlingerne, var det af stor betydning at kunne raadføre os med en saa klog og kyndig mand som Kjær-bøl, og vi følte os, naar afgørelser skulle træffes, trygge ved at kunne støtte os til hans autoritet. Hertil kom, at de fremmede forhandleres uforbeholdne anerkendelse af den for-træffelige maade, paa hvilken flygtningelejrene, navnlig takket være hr. Kjær-bøls organisationstalent og gode hjerte, havde været ind-rettet, i høj grad bidrog til at skabe en harmonisk atmosfære paa konferencen.

Det var interessant efter krigen at iagttage udviklingen i den britiske opinions indstilling overfor Tyskland. I almindelighed er briterne rede til ret hurtigt at række en besejret fjende haanden. Churchill har engang for mange aar siden givet følgende udtryk for sit syn: „In war resolution, in defeat defiance, in victory magna-nimity, in peace good will.“ Nazisterne havde imidlertid ved deres brutalitet og grusomhed vakt en saadan afsky, og den sidste krig havde i det hele slaaet saa dybe saar, at man maatte forudse en ret lang udviklings-proces, før tyskerne igen ville blive akcepteret som

venner. Denne proces ville da sikkert ogsaa have trukket længere ud, dersom Sovjet-regeringen ikke kort efter krigen havde genoptaget sin ideologiske propaganda imod „kapitalist-landene“, og saafremt den ikke ved sin ekspansive politik havde truet ligevægten i Europa. Den britiske regering og den britiske nation som helhed nærrede efter fjendtlighedernes ophør et oprigtigt ønske om fortsat venskab med Rusland og om effektivt samarbejde baade i almindelighed og i politiken overfor Tyskland. Jeg henviser her til, hvad jeg tidligere har nævnt om Mr. Bevin's indstilling. Alle de oplysninger, jeg i det første par aar efter krigen modtog, gik ud paa, at regeringen var bestemt paa at fastholde denne linie, saalænge der overhovedet var noget haab om, at Sovjet ville kunne bevæges til at bringe den hermetiske adskillelse af østzonen fra det øvrige Tyskland til ophør og bidrage til en gennemførelse af den del af Potsdam-aftalerne, som gik ud paa, at Tyskland i økonomisk henseende skulle behandles som en enhed. Da dette haab bristede, rykkede vestmagterne nærmere sammen, og samtidig fik den britiske tilbøjelighed til at genoprette venskabelig forbindelse med en tidligere modstander en friere og hurtigere udfoldelse, end man ellers havde kunnet vente. For denne tilbøjelighed blev der af og til fra privat side givet udtryk, længe inden regeringen naaede til den erkendelse, at en ordning med Rusland om Tyskland indtil videre var uopnaelig. Den konservative politiker Mr. (nu Sir) Robert Boothby udtalte saaledes saa tidligt som i maj 1946 i et brev til „The Times“, at østzonen i alle praktiske henseender var inkorporeret i Sovjetunionen, og at bestræbelserne derfor burde rettes paa at faa de britiske, franske og amerikanske besættelses-zoner i Tyskland bragt ind i en vesteuropæisk føderation. Brevet dækkede ikke over regeringens opfattelse paa det daværende tidspunkt, men jeg husker det indtryk, det gjorde paa mig som anlæggende et realistisk skøn over et begivenheds-forløb, der var sandsynligt, og som det derfor ville være klogt at regne med ogsaa i dansk politik.

Det taalmod, der prægede regeringens politik overfor Sovjet, billigedes, som ovenfor antydet, af det britiske folk. Enhver, der kendte lidt til britisk psyke, maatte imidlertid i 1946 forudse, at der,

hvis den uvenlige russiske indstilling vedblev at bestaa, eller hvis en overdreven omsorg for sikkerhed udartede til magtbegær, eller hvis en fremmed ideologi gjorde altfor nærgaaende forsøg paa at skaffe sig indpas i det britiske imperium, under overfladen lidt efter lidt ville fæstne sig en fordømmelse, som saa ville kunne give sig alvorlige udslag og blive fastholdt med sædvanlig britisk stædighed. En saadan udvikling fandt da ogsaa sted i aarene 1946–47 og fandt sin udløsning i det mod og den fasthed, hvormed man fra britisk side bidrog til i 1948 at afvise Sovjet-regeringens forsøg paa at jage vestmagterne ud af Berlin.

Den 27. marts 1947 udnævntes jeg til ambassadør. Dette medførte ingen reel ændring i min stilling, og jeg nægter ikke, at jeg havde svært ved at vænne mig til min nye betegnelse, der i min bevidsthed vedblev at have et lidt inflatorisk skær over sig. Den 22. maj s. a. overrakte jeg kong George det kongelige brev, hvorved jeg akkrediteredes hos Hans Majestæt i den nævnte egenskab. Jeg omtaler denne begivenhed, fordi den vel hører med i en beskrivelse af min tjeneste i London, men ogsaa fordi den kan give mig anledning til at fremhæve den venlighed og naturlige værdighed, der prægede kong George ved denne som ved enhver anden lejlighed, hvor han har underholdt sig med mig, eller hvor jeg har haft mulighed for at iagttage ham. Hele kong George's regeringstid faldt i en for Storbritannien alvorlig periode. Skulle man i korthed forklare, hvorpaa den respekt og hengivenhed, hvormed han omfattedes, navnlig beroede, maatte det blive ved at nævne hans mod under krigen og hans stadig ønske om at dele de farer, Londons befolkning i almindelighed var udsat for, hans pligtfølelse og det eksempel paa et lykkeligt, harmonisk familieliv, som han og hans dronning gav. Hans taler i radioen gjorde en udmærket virkning, fordi det syntes aabenbart, at han, maaske hjulpet af sin dronning, gav dem et personligt præg af alvor og overbevisning. Men der var én ting til! Alle vidste, hvor stor karakterstyrke kong George udviste ved efterhaanden at dygtiggøre sig til en gerning, som det ved hans opdragelse og uddannelse ikke var blevet forudset, at han ville komme til at paatage sig. Det

lykkedes ham saaledes efterhaanden at overvinde den talefejl, der i begyndelsen havde generet ham. Han talte i sine senere aar klart og tydeligt, omend undertiden lidt tøvende, og hans stemme havde i sig selv en god klang. Mr. Attlee sagde i sin mindetale over kong George, at denne intet øjeblik havde tvivlet om sit lands endelige sejr. Kongen selv var stolt af sit folks modstandsvilje. Da jeg engang for ham havde omtalt den store opmuntring, det havde været for kong Christian, at kronprins Frederik og kronprinsesse Ingrid altid havde holdt modet oppe, var ved omtalen af kronprinsessen hans øjeblikkelige kommentar: „Yes, of course! She is half English“.

I lange perioder af 1948 havde ambassaden fuldt op at gøre med at forsøge at holde udenrigsministeriet underrettet om britisk syn paa de begivenheder, der førte til blokaden af Berlin. Da krisen ved midten af juli syntes at tilspidse sig, afbrød jeg min sommer-orlov og forlod Tibirke – igen med blandede følelser, men dog med mere haab end i 1939. Under min virksomhed i London har jeg oplevet adskillige internationale kriser, og hver gang har jeg været taknemlig for min kontakt med Foreign Office. Embedsmændene modtog mig med venlighed og gav sig gerne tid til at forsyne mig med de oplysninger, jeg ønskede. Jeg beundrede særlig den evne, hver enkelt af dem havde til paa staaende fod i sammentrængt form at give en klar og logisk opbygget redegørelse for det, der kendetegnede vedkommende internationale spørgsmaal, og for den britiske regerings syn derpaa. Et andet karakteristisk træk er den kølige ro, hvormed en i den britiske udenrigsministerielle skole opdraget embedsmand betragter ethvert selv nok saa alvorligt problem, og den næsten selvfølgelige lethed, med hvilken han er i stand til at finde en „formel“, egnet til at bringe bestræbelserne for at løse en uoverensstemmelse, der truer med at udvikle sig til en konflikt, udover det døde punkt. Ved at skrive dette kommer jeg til at tænke paa et ord af den Lord Salisbury, der i mange aar var dronning Victorias førsteminister: “The whole art of politics is to settle small problems before they become big“.

I september 1948 foretog min kone og jeg en kortvarig udflugt

til Irland. Befolkningen var venlig, hjælpsom overfor os fremmede og langt mindre reserveret end den engelske. Kirken har øjensynligt stadig stor magt, og det var paafaldende at se, hvorledes ogsaa de unge i stort antal søgte til gudstjenesterne. Mange virkede ved deres ydre og livlige gestikuleren næsten som sydlændinge, og synet af de gammeldags køretøjer, ofte forspændt med æsler eller stude, og af de primitive landbrugsredskaber fik en til hvert øjeblik at tænke paa Italien.

Vi følte os i Irland paa grund af landskabets og befolkningens særpræg, somom vi var 1000 mile fjernet fra England. Aviserne i London havde været fulde af telegrammer om Berlin-krisen og andre internationale problemer. I Irland overskyggedes alle saadanne spørgsmaal af det ene: forholdet til England, saaledes som dette i den politiske propaganda er bestemt ved de bittre minder om tidligere undertrykkelse og ved harmen over landets deling. Jeg skriver udtrykkeligt „i den politiske propaganda“. Heri ligger ingen antydning af, at bitterheden og harmen ikke er ægte. Tværtimod fik jeg under opholdet en nyttig belæring om, hvor dybt disse følelser bunder i den menige irer's sind. Men forholdet Irland-England, saaledes som det udfolder sig i livet, er tillige bestemt af andre faktorer, saavel af materiel som af immateriel karakter. Jeg tænker her bl. a. paa de fælles økonomiske interesser, der for Irland er mindst lige saa betydningsfulde som for England, og paa det faktum, at irsk ungdom navnlig under krigen 1914-18, men ogsaa under sidste verdenskrig i tusindvis lod sig optage i de britiske væbnede styrker og kæmpede med samme begejstring og samme taperhed som deres engelske kammerater. Det irske spørgsmaal er saa kompliceret, at jeg, der kender lidt ogsaa til den resolute stemning i „Nord-Irland“, nok skal vogte mig for at inlade mig paa et skøn over den fremtidige udvikling – udover maaske at henvise til det gamle ord: „L'Irlande est une maladie incurable, mais jamais mortelle“. –

Under turen fra Dublin til Athlone var vi paa en særlig glat og fedtet vej ude for et automobiluheld, der nær kunne have faaet alvorlige følger, men som vi begge slap uskadte fra. En gammel kone kom straks til og berettede med rivende tungefærdighed om de man-

ge ulykker, der skete paa den omhandlede vej, over hvilken der efter hendes overbevisning hvilede en ond skæbne. Kort efter fik vi hjælp af en mand, der skulle passere stedet i sin automobil undervejs til Dublin, og som med stor elskværdighed bl. a. sørgede for, at et redningskorps fra en nærliggende by sendte det fornødne materiel for at hale vor vogn op af grøften. Vedkommende, hvem jeg vil kalde Mr. N., præsenterede sig som medlem af den irske regering og – trods hans embedes udpræget civile karakter – bærer af en høj militær titel. Da jeg senere nævnte denne begivenhed for den daværende irske højkommisær i London, Mr. John Dulanty, blev denne interesseret og spurgte, om jeg ikke havde lagt mærke til Mr. N.'s kraftige haandled. Mr. Dulanty fortalte derefter følgende om Mr. N.'s æventyrlige liv. Den paagældende havde været en af lederne af det irske oprør i 1919–20. Han var oprindelig smed og kendt for sin kraftige legemsbygning og sit mod. Efter at han havde dræbt 12 engelske soldater, blev der sat en pris paa hans hoved. Det lykkedes at fange ham levende, og han blev stillet for en krigsret. Umiddelbart før domfældelsen tilkaldte han sin forsvarer og sagde til ham: „Der er ingen tvivl om, at jeg vil blive dømt til døden. En af mine venner har smuglet ind til mig en bombe, som jeg bærer skjult i min højre frakkelomme. I den venstre lomme har jeg lagt to fuldkommen ens sedler. Paa den ene har jeg skrevet „Throw“, paa den anden „Wait“. Naar dødsdommen er bleven afsagt, ønsker jeg at lade skæbnen raade. Jeg tager derfor en af de to sedler og retter mig efter den paategning, jeg har givet den. Bomben er kraftig nok til at sprænge domslokalet i luften, saa jeg raader Dem til, saasnart jeg stikker haanden i min venstre lomme, at styrte ud i fri luft!“ Dødsdommen blev afsagt. Mr. N. trak op af lommen den seddel, der bar paategningen „Wait“! Straks efter blev der sat en bevægelse igang for at udvirke Mr. N.'s benaadning. En deputation søgte den daværende førsteminister, Mr. Lloyd George og traf ham, netop som han skulle afsted for at deltage i en officiel middag. Mr. Lloyd George var klædt i kjole og hvidt og stod og legede med et af sine børnebørn. Da barnet vedblev at forstyrre ham, mens deputationen havde foretræde, blev Lloyd George utaalmodig og

sagde: „Don't! This is a question whether a man shall live or die“. Barnet blev pludselig alvorligt og bad: „Oh, let him live“, hvorpaa Lloyd George, henvendt til deputationens ordfører, med højtid i stemmen sagde: „You have heard it through the voice of the innocent. This man shall live!“. Mr. Dulanty tilføjede med et vidende smil, at deputationens medlemmer om aftenen i deres glæde over det lykkelige resultat drak en taar over tørsten og paa vejen hjem fra vedkommende restaurant blev anholdt og bragt til en politistation, hvor de maatte vedtage en bøde for støjende adfærd. Jeg skrev straks Mr. Dulanty's beretning ned, og jeg gengiver den her, fordi den belyser karakteristiske træk i irerens og waliserens psyke.

Henimod udgangen af 1948 blev spørgsmaalet om dannelsen af en skandinavisk forsvarsunion aktuelt. Medens jeg, som tidligere omtalt, havde været skeptisk overfor den stemning for et nordisk, militært samarbejde, der i 1936–37 fandt udtryk i enkelte svenske blade, forekom udsigterne mig ved aarskiftet 1948–49 langt lysere. Jeg ønskede varmt, at en nordisk forsvarsunion skulle blive til virkelighed. Jeg kunne ikke tænke mig andet, end at vestens stormagter, hvis de nordiske lande virkelig stod sammen, ville erkende det naturlige heri og stille sig forstaaende – ogsaa i den forstand, at de, efter at have set praktiske beviser paa vor fælles forsvarsvilje, ville vise imødekommenhed med hensyn til levering af militære fornødenheder. Og jeg haabede, at Sovjet, uanset Ruslands traditionelle uvilje imod et samlet Norden, maaske dog ad aare ville faa øjnene op for, at eksistensen af en nordisk forsvarsunion, selvom dens medlemmer aabent vedkendte sig deres ideologiske og kulturelle samhörighed med Vesten, meget vel af geografiske hensyn ville kunne komme til at stemme overens med russiske ønsker. Under den konference, der den 29.–30. januar 1949 afholdtes i Oslo, og i hvilken jeg deltog, viste det sig imidlertid umuligt at opnaa den nødvendige tilnærmelse mellem det norske og det svenske standpunkt – til trods for det fremragende arbejde, som statsminister Hedtoft udførte. Inden det første egentlige møde fik jeg til min sorg den bestemte følelse, at planerne i virkeligheden allerede var strandet. Det er nu

ingen nytte til at raisonnere om, hvorvidt en saadan forsvarsunion ville have været til gavn for Norden. Jeg havde som sagt tro derpaa, men da planen definitivt maatte opgives, var jeg overbevist om, at Danmark burde tilslutte sig NATO, og jeg synes, man maa respektere den realitetssans og beslutsomhed, som den daværende socialdemokratiske regering viste ved at gennemføre en total ændring i partiets indstilling overfor forsvaret og derved muliggøre en saadan tilslutning. Ligesaa selvfølgelig pligten til aldrig at provokere er – og hvor ofte har ikke baade Mr. Bevin og Mr. Eden overfor mig spontant erkendt dette, – ligesaa sikkert forekommer det mig at være, at en nation for at besidde og bevare retten til at bestaa maa have viljen til at forsvare sig. Jeg henviser her til Goethe's ord, der under krigen altid var i mine tanker:

„Was du ererbt von deinen Vätern hast,
Erwirb es um es zu besitzen“.

I 1949 fandt der i parlamentet 2 debatter sted, som forekom mig at frembyde særlig stor interesse. Den britiske regerings bestemmelse om retsforfølgning imod feltmarskallerne von Rundstedt og von Manstein samt generaloberst Strauss blev den 5. maj i overhuset angrebet af oppositionen udfra den betragtning, at regeringen havde ladet altfor lang tid hengaa, før den gik med til at anlægge straffesag imod disse officerer, der paa dette fremrykkede tidspunkt maatte være berettiget til at gaa ud fra, at der intet ondt skulle vederfares dem. Baggrunden for den rejste kritik var vel tillige et ønske hos befolkningen om, at man ikke fortsat burde fortabe sig i, hvad der hændte under krigen, men i stedet rette blikket imod fremtiden. Under debatten holdt Lord Hankey en tale, der vakte opsigt. Lorden, der nyder stor anseelse paa grund af sin fortjenstfulde virksomhed baade som administrativ embedsmand og som medlem af kabinettet under krigen, rettede en streng kritik imod Nürnberg-domstolens fremgangsmaade. Han hævdede, at det i lyset af beviser, der forelaa tilgængelige allerede, da processen fandt sted, var umuligt at acceptere domstolens paastand om, at tyskernes invasioner i Danmark og Norge ikke var defensive. Med hensyn saavel til planlægning som

til udførelse af krigsoperationer imod Skandinavien var Storbritannien kommet først – omend med et meget lille forspring („though by a very short head“.) Lord Hankey kritiserede domstolen, men ingenlunde Mr. Churchill personlig. Om denne sagde lorden, at han havde handlet rigtigt og ved at sørge for det nævnte forspring havde vist stor forudseenhed.

Alt dette er jo nu almindelig bekendt. Jeg nævner det, fordi lordens hele redegørelse gjorde indtryk paa mig ved paany at levedegøre de bekymringer, der havde fyldt mig i de sidste maaneder inden besættelsen, og som var blevet akcentueret ved den almindelig udbredte formodning om, at Mr. Churchill betragtede det som en fordel for de allierede at udvide krigen til at omfatte Skandinavien. Jeg henviser i saa henseende til 1. bind („The gathering Storm“) af Mr. Churchills historiske værk „The second World War“, hvor han paa side 432 skriver: „We have more to gain than to lose by a German attack upon Norway or Sweden“.

Om domfældelsen i Nürnberg har jeg nogle gange talt med den britiske dommer og præsidet for domstolen, Lord Justice, Sir Geoffrey Lawrence (nu Lord Oaksey) og med interesse lyttet til denne fremragende jurists redegørelse for de betragtninger, paa hvilke han grundede sin sikke overbevisning om, at processen var nødvendig og dannede et naturligt led i udviklingen af international ret. Hos mig er der altid forblevet en vis skepsis ikke overfor dommernes retfærdighedssans, men med hensyn til konsekvenserne i fremtiden af det ved domfældelsen skabte præcedens.

Ved udenrigsdebatten i underhuset den 17. november 1949 gav Mr. Churchill en redegørelse for, hvorledes beslutningen om af Tyskland – saavel som af Japan og Italien – at kræve „betingelsesløs overgivelse“ var bleven truffet under konferencen i Casablanca i januar 1943. Det fremgik heraf, at planen oprindeligt var bleven udkastet af Mr. Roosevelt, som derved havde i tankerne, at general Grant under borgerkrigen i Nordamerika var bleven kaldt „Old unconditional surrender“. Planen var derpaa blevet diskuteret med Mr. Churchill, der fik bemyndigelse fra det britiske krigskabinet til at akceptere den. Det var, efter hvad Mr. Churchill har oplyst i under-

huset „ikke den tanke, han selv havde dannet sig“. Initiativet til beslutningen i Casablanca om overfor *souveraine stater* at fremsætte et krav, der i sin tid blev stillet til *oprørstropper*, var saaledes amerikansk.

Mr. Churchill skriver i IV. bind (“The Hinge of Fate”) af sit fornævnte værk, at beslutningen om “unconditional surrender”, da meddelelse derom blev givet offentligheden, hilstes velkommen i vide kredse (“was widely hailed”). Som fremmed i London kunne man under disse forhold kun betro sin dagbog, hvor skæbnesvanger beslutningen forekom en, fordi den maatte forudses at give nazisternes propaganda en enorm impetus, at nedslaa modet hos de gode kræfter i Tyskland og derved at forlænge krigen. Jeg ved, at der endog er tyskere, der mener, at det var rigtigt at stille dette krav. For mit eget vedkommende havde jeg tro til, at der fandtes gode tyske kræfter, som dog maaske havde kunnet bringes til udfoldelse.

I den nærmeste tid før Korea-krigens udbrud den 25. juni 1950 og derefter, saalænge krigen varede, søgte jeg at følge behandlingen af de problemer, denne konflikt rejste, og som – saa udelelig som freden nu engang er bleven – ogsaa berørte Danmark. I denne periode fik jeg ret forstaaelsen af den betydning, briternes traditionelle, grundige kendskab til orientalsk tankegang har ikke alene for Storbritannien selv, men for alle Vestens lande. Den britiske udenrigsledelse raader over en hel stab af eksperter, der er nøje inde i forholdene i det fjerne Østen, som véd, hvorledes f. eks. kineserne raisonnerer, og som udfra denne viden er i stand til at anlægge et af taalmod og fremsyn præget skøn over den sandsynlige udvikling af forholdet mellem Kina og Sovjet. Efter min erfaring forstod man paa britisk hold styrken af den asiatiske bevægelse, derunder specielt det kommunistiske Kina’s faste vilje til at frigøre sig fra enhver form for europæisk, kommerciel udnyttelse, ligesom man intet øjeblik underkendte værdien saavel for Kina som for Rusland af en nær politisk og økonomisk samvirken. Herved tabte man imidlertid ikke de punkter af syne, paa hvilke den kinesiske og russiske folkekarakter og hele livsanskuelse er indbyrdes afvigende, og man opgav

ikke haabet om, at det vil kunne lykkes – trods det naturlige i en nær forbindelse mellem de to kommunistiske stormagter – ved en fornuftig og paa langt sigt anlagt politik at opnaa normal kommerciel og politisk forbindelse med det nye Kina.

I begyndelsen af halvtredserne stilledes Storbritannien tillige overfor 2 andre overmaade vanskelige, internationale spørgsmaal, nemlig den af den iranske regering under ledelse af førsteministeren Mohammed Mossadegh foretagne nationalisering af den iranske olieindustri og det af den ægyptiske regering rejste krav om de britiske troppers evakuering fra Ægypten. Paa grund af den betydning, de havde for Storbritanniens sikkerhed og prestige, indhentede jeg af og til oplysninger om deres forløb.

Det iranske spørgsmaal er jo nu løst paa en for britiske interesser relativt tilfredsstillende maade. Jeg følte mig slaaet af den omsigt og udholdenhed, Foreign Office ogsaa i denne sag viste ved at bevare troen paa, at Mossadegh's politik til slut maatte bryde sammen. Eden har engang sagt, at "hurried diplomacy is almost always bad diplomacy". Det endelige udfald af den iranske konflikt leverede et bevis for rigtigheden af denne betragtning. Iøvrigt fik man ved at høre lidt nærmere om begivenhedernes forløb et højt forbausende indblik i Mossadegh's besynderlige psyke. Den eneste teori, jeg har hørt fremsat, og som maaske kan give lidt af en forklaring paa hans absurde politik, gaar ud paa, at Mossadegh regnede med snarligt udbrud af en stor-krig, og at han ikke ønskede, at der til den tid i Iran's sydlige del skulle forefindes et værdifuldt objekt, i hvilket Storbritannien havde store økonomiske interesser, og hvis tilstedeværelse derfor ville kunne danne en nærliggende grund for Sovjet til væbnet indskriden imod Iran.

Forhandlingerne med Ægypten blev af det britiske parlament fulgt med særlig stor interesse. Der var dem, der kritiserede, at regeringen ikke paa et tidligere stadium havde søgt en ordening, og tillige at man havde udsat sig for en til en vis grad berettiget kritik fra ægypternes side ved længe efter sidste verdenskrigs afslutning at lade betydelige britiske troppestykker forblive kasererede i byer-

ne. En anden gruppe, der opnaaede betydelig tilslutning, og hvis synspunkter deltes af adskillige kyndige personligheder udenfor parlamentet, var af hensyn til Suez's betydning for forbindelsen med Østen en tidlang stemt for at sætte haardt imod haardt overfor de vidtgaaende ægyptiske krav. Det synes dog, somom man nu i britiske interesserede kredse har affundet sig med den med Ægypten trufne aftale som en nogenlunde akceptabel udgang af de aarelange, undertiden af stor bitterhed prægede forhandlinger.

I sommeren 1950 blev det mig betroet midlertidigt at repræsentere udenrigsministeren i det under NATO oprettede saakaldte "Deputies' Council" („Stedfortræderraad“). Dette hverv interesserede mig i høj grad og gav mig lejlighed til at komme paa nært hold af kolleger, der alle var besjælede af viljen til samarbejde og indbyrdes hensyntagen. Raadets formand var dengang amerikaneren Mr. Spofford, der i retning af hensyntagen ogsaa til repræsentanten for et lille land som Danmark gav et godt eksempel. Hvervet var meget krævende, og da jeg ikke i længden kunne overkomme at varetage det i forbindelse med mit sædvanlige arbejde, blev jeg efter ca. et aars funktionstid fritaget derfor.

I december 1950 deltog jeg sammen med udenrigsminister Kraft i NATO's raadsmøde i Bruxelles. Jeg kendte i forvejen hr. Ole Bjørn Kraft og havde ofte forhandlet med ham, navnlig om Sydslesvigs skæbne, der laa denne varmhjertede mand stærkt paa sinde. Jeg har tjent under 13 udenrigsministre. Henimod slutningen af min virksomhed formede det sig ganske naturligt saaledes, at jeg var betydelig ældre end mine politiske chefer. Jeg har altid gjort mig klart, at en embedsmand, selvom han har den bedste vilje til at følge med i udviklingen, dog ifølge sine forudsætninger og sin uddannelse fortrinsvis er egnet til at tjene sin egen generation. Saa meget større taknemlighed skylder jeg udenrigsministrene Kraft og H. C. Hansen, der var mine chefer i de sidste aar af min virksomhed, for den tillid og hensyntagen, de viste mig, og fordi de forstod, hvor meget min tilknytning og kærlighed til udenrigstjenesten betød for mig. Jeg har glædet mig over deres interesse for tjenestens medlemmer i almindelighed og over deres erkendelse af, at disse sidste er flittige

og lægger vægten ikke paa den udvendige side af deres gerning, men paa realiteter.

I dagene fra den 8.–11. maj 1951 aflagde vort kongepar officielt besøg hos kong George og dronning Elizabeth. Min kone og jeg, der havde gennemlevet de alvorlige krigsaar i London, følte det som en stor lykke at se kongen og dronningen blive modtaget med hjertelighed af den britiske kongefamilie og, hvorsomhelst de viste sig of-fentligt, blive hyldet af byens beboere.

Jeg havde forud for besøget forhørt mig hjemme, om kongen ønskede, at hans og dronningens middag den 9. maj til ære for det britiske kongepar skulle gives paa ambassaden, hvor det ville blive nødvendigt under selve maaltidet at fordele gæsterne i 2 værelser i stueetagen, eller paa Claridge's hotel, der undertiden benyttes ved fremmede herskabers besøg. Jeg var glad ved, at kongen foretrak ambassaden. Jeg sikrede mig, at man ogsaa fra det britiske hofs side fandt denne løsning den naturligste. Middagen var paa 64 kuverter. Den omstændighed, at den serveredes i 2 stuer med kongen som vært i den ene og dronningen som værtinde i den anden, lettede i virkeligheden placeringen af gæsterne. Det var fra sagkyndig side blevet sagt mig, at det ville blive nødvendigt udefra at engagere 32 mandlige tjenere. Jeg skal ikke nægte, at jeg var bange for, at dette store antal foruden detektiver, fotografer m. fl. ville fylde for meget i stuerne, men denne bekymring viste sig ubegrundet. Efter at herskaberne havde spist, havde vi middag for ialt 50 funktionærer.

Mr. Churchill har et par gange været gæst paa ambassaden. Det var en særlig stor glæde for min kone og mig, at han paa sin 75 aars fødselsdag den 30. november 1949 sammen med sin hustru deltog i en frokost til ære for de danske majestæter, saaledes at der blev lejlighed for vor konge til netop paa den dag personlig at bringe ham sin og Danmarks hyldest. Det danske kongehus's ælde interesserer Mr. Churchill og appellerer til hans levende sans for historie. Han har engang i en tale harcelleret over „de uvidende folk i andre lande, som ofte er tilbøjelige til at mene, at fremskridt be-
staar i at ændre et monarki til en republik“. Han gav derved udtryk for en karakteristisk britisk betragtning om, at man ikke bør tilintet-

Fotografi, taget i Downing Street, no. 10, den 5. maj 1953, efter at Sir Winston Churchill havde undertegnet fondatsen til „The Churchill Endowment Fund“.

Personerne fra venstre: Sir Philip Morris, Colonel Deakin, Miss Sturdee, Mr. Hainworth, Sir Alec Randall, Sir Winston Churchill, Mr. Druitt, E. R., professor H. M. Hansen.

gøre de gamle, prøvede institutioner, men langt hellere søge at lade det nye og det gamle tilpasse sig efter hinanden og derigennem lægge grunden til en harmonisk udvikling.

Mr. Churchill, for hvem valg-nederlaget i 1945 havde været en bitter skuffelse, fik sin oprejsning ved valget i oktober 1951. Ganske særlig følte det som en tilfredsstillelse, at den kampagne, der under valgkampen stemplede ham som en fare for freden, ikke havde hindret hans sejrige genkomst. Denne "war scare" kampagne, der havde haft en vis virkning, gik ham nær til hjerte. Den var saa meget mere absurd, som det maatte synes aabenbart for enhver, at hans store ambition, efter at have vundet krigen, var at vise verden, at han evnede ogsaa at „vinde freden“.

Helt op i sin høje alder har Mr. Churchill bevaret den unge mands ivrige optagethed af sagen og af denne alene. Jeg har oplevet, hvorledes den blotte nævnelse af et aktuelt, politisk konflikt-emne giver hans ansigtsudtryk, der undertiden kan være nok saa dystert, spilende liv og udløser kommentarer, som fylder en med beundring for hans overbevisnings styrke.

Mr. Churchill har aldrig benyttet formlen: "I told you so years ago", skønt han mere end nogen anden nulevende politiker kunne gøre det med rette. Det var ikke alene overfor sine landsmænd, at han afholdt sig fra henvisninger til sin egen forudseenhed. Udviklingen har leveret et klart bevis for, at det var ham, der havde ret i enkelte tilfælde, hvor under krigen han og præsident Roosevelt ikke var helt enige, f. eks. i skønnet over Sovjets hensigter. Mr. Churchill er imidlertid aldrig faldet for fristelsen til at vise tilbage herpaa.

I sit forhold til indrepolitiske modstandere var han rede til at glemme tidligere uoverensstemmelser, uanset hvor bittere de havde været, hvis han følte, at vedkommendes synspunkter senere havde nærmet sig dem, han ansaa for at være de rette, eller hvis han naaede til den overbevisning, at der forelaa mulighed for et samarbejde i landets interesse. Det er adskillige gange hændet, at medlemmer af arbejderpartiet overfor mig har peget paa denne Mr. Churchill's ridderlighed; jeg kunne ved saadanne lejligheder ikke undgaa at mærke, hvor stor en tilfredsstillelse det var for de paagældende at

have modtaget nogle anerkendende ord fra den store statsmand. Det efter min mening smukkeste eksempel paa ridderlighed giver Churchill i sin mindetale den 12. november 1940 i underhuset over Neville Chamberlain. Jeg citerer her i oversættelse et kort afsnit: „Det blev Neville Chamberlain's lod under en af verdenshistoriens alvorligste kriser at blive skuffet i sine haab og at blive sveget og snydt af en ond mand. Men hvilke var da disse haab, i hvilke han skuffedes? Hvilke var de ønsker, som han maatte se tilintetgjort? Hvilken tro var det, der blev misbrugt? De udsprang sikkert af hjertets ædleste og mest humane instinkter: kærlighed til fred, det slidssomme arbejde for fred, kampen for fred og en under stor risiko gennemført stræben efter fred – forenet med den mest udprægede foragt saavel for popularitet som for larmende misbilligelse“. Ved læsningen heraf maa det haves i erindring, at Churchill havde betragtet Chamberlain's politik som dødsensfarlig for fædrelandets eksistens, at han havde bekæmpet den med voldsomhed, og at den bød hans temperament diametralt imod.

Et andet træk: Et ungt medlem af Mr. Attlee's kabinet fortalte mig engang, at han, da han mismodig vandrede hen ad en af de lange korridorer i Palace of Westminster efter at være blevet haardt kritiseret af oppositionen, blev indhentet af Mr. Churchill, der, idet han lagde armen omkring hans skulder, sagde: „Tag Dem endelig ikke nær, at vi har givet Dem en haard medfart. Det hører nu engang med til det politiske spil. Vi mener ikke noget ondt dermed, og der er ingen personlig uvilje imod Dem“. Uden at afvente noget svar var Mr. Churchill derefter drejet ned ad en anden korridor.

Mr. Churchill har ved en eller anden lejlighed sagt: "I have never thought myself a good hater, though I recognise that from moment to moment it has added stimulans to pugnacity" („Jeg har aldrig betragtet mig selv som en god hader, omend jeg erkender, at det i givne øjeblikke har tilført min kamplyst en stimulans“). Men som partipolitiker elsker han kampen. Jeg husker, at han, efter at regeringen var blevet beskyldt for at have vist foragt for huset ved udstedelsen af et vigtigt cirkulære netop paa den dag, da parlamentet hjemsendtes, gav følgende svar: "I am quite sure that this Govern-

ment will not be guilty of contempt of the House of Commons, but I also feel that, among any defects which may be attributed to us fear of a *furious* row in the House must not be included". („Jeg er ganske sikker paa, at denne regering ikke vil gøre sig skyldig i foragt for underhuset; men jeg føler tillige, at iblandt de fejl, der maatte kunne tillægges os, kan frygt for en *rasende* tumult i Huset ikke inkluderes“). Den sidste passus og specielt ordet „*furious*“ blev udslynget med voldsom kraft og modtoges med forstående tilslutning.

Man gør sig egentlig bedst Mr. Churchill's betydning helt klar, hvis man prøver at forestille sig, hvilke ulykker der ville have ramt den frie verden, hvis han i den kritiske periode 1940–41 blot ét øjeblik havde svigtet: Mr. Attlee skriver i sin bog "As it happened": "We lived on faith, but that faith burned clear in the whole nation. Churchill was supremely fitted to give that faith expression". („Vi levede paa vor tro, men denne brændende tro næreredes af hele nationen. Churchill evnede som ingen anden at give udtryk derfor“). Til et citat heraf har jeg i min dagbog føjet følgende: „Dette er rigtigt, men Churchill gjorde mere: han var aktiv til at skabe denne tro“. Gennem personlige udsagn véd jeg besked om, hvor meget Churchill was supremely fitted to give that faith expression" („Vi ogsaa hos hans kolleger i regeringen. Jeg haaber, at det ikke vil blive betragtet som en indiskretion, naar jeg nævner, at en af disse under krigen fortalte mig om det dybe indtryk, det havde gjort paa ham, da Mr. Churchill, efter i et kabinetsmøde at have lyttet til de nedslaaende telegrammer om den tilsyneladende haabløse stilling, hvori „the British Expeditionary Force“ befandt sig ved udgangen af maj 1940, rejste sig og – vandrende op og ned ad gulvet med hænderne dybt begravede, ikke i bukselommerne, men inde bag selerne – kort og koncist gav de direktiver, der førte til korpsets mirakuløse redning, hvorefter han uden yderligere kommentarer hævede mødet.

At Mr. Churchill under krigen tydeligt lod det fremgaa, at underhusets støtte og tilslutning var forudsætningen og det uundværlige grundlag for hele hans virksomhed, var ikke mere, end man kunne

vente af en ansvarlig minister i et demokratisk land. Det beundringsværdige og kloge var den respekt og courtoisie, der prægede hans holdning, hver gang han saa at sige aflagde regnskab i huset for de afgørelser af politisk eller strategisk art, han som chef for den nationale regering havde maattet træffe uden forudgaaende føling med vedkommende parlamentariske instanser.

Den menige londoners hengivenhed for Churchill er ubegrænset. Hvor han end færdes, stimler folk sammen for at faa et glimt af ham eller, som jeg mange gange har været vidne til, for maaske at opnaa at give ham et kærtegnende klap paa skulderen eller blot at „røre ved ham“. Alle synes at føle sig som staaende paa en fortrolig fod med ham. De véd, hvad de skylder ham; men de véd tillige, at han hører til iblandt dem, og at han forstaar dem og deler deres interesser.

Naturligvis kunne jeg nævne mange karakteristiske udtalelser i underhuset af Mr. Churchill. I adskillige tilfælde har jeg selv haft lejlighed til at følge hans minespil ved fremsættelsen. Jeg skal imidlertid indskrænke mig til enkelte citater, der maaske er mindre kendte.

Da Mr. Churchill engang blev beskyldt for i et vigtigt spørgsmaal helt at have opgivet sit tidligere standpunkt, lød hans svar: „My views are subject to a harmonious process which keeps them in relation to the current movement of events“. („Mine synspunkter er underkastet en harmonisk proces, der holder dem i kontakt med tendensen i begivenhedernes forløb“). –

Fra diplomatlogen iagttog jeg følgende lille episode i salen, der udspillede paa et tidspunkt, da Mr. Churchill var begyndt at interessere sig for væddeløb og havde haft held med sin første hest. Mr. Churchill havde malet et uendelig dystert billede af det økonomiske uføre, som landet ved finansministeren, Sir Stafford Cripps' politik var bragt ud i. En afbryder: „Sell your horse!“. Mr. Churchill hørte ikke, hvad der var blevet sagt, men blev opmærksom paa munterheden. Han bøjede sig, som det ofte hændte, ned imod „the Chief Whip“, og efter at have faaet besked replicerede han uden et øjeblik betænking: „Well, Sir, I could sell him and I could get considerably more for him than I gave, but I am trying to rise

above the profit motive!". („Ja, Sir, jeg kunne sælge den, og jeg kunne faa betydelig mere for den, end jeg gav. Men jeg forsøger at hæve mig op over profit-motivet"). Dermed havde han faaet munterheden paa sin side. Mig morede det særlig, at han ved sin fremhævelse af den gode handel, han havde gjort, røbede sin forankring i den vindskibelige, victorianske æra.

Til sidst fra en valgtale i Woodford følgende citat, der indeholder stor, ja vel egentlig den største politiske visdom: „No country is fortunate if its Government is too weak or too cowardly to do unpopular things which it sincerely believes are in the public interest.“ („Intet land er lykkeligt, hvis dets regering er for svag eller for fejg til at gennemføre upopulære foranstaltninger, som den oprigtigt anser for at være i statens interesse.“)

Dannelsen i oktober 1951 af Mr. Churchill's kabinet bragte mig paany i tjenstlig forbindelse i første række med Mr. Eden, men tillige med finansministeren Mr. R. A. Butler, med Captain Harry Crookshank, der blev leder af underhuset, og som efter en kort tid at have fungeret som sundhedsminister udnævntes til „Lord Privy Seal“, samt med Lord Leathers, der fik betroet koordinationen af transportministeriet og ministeriet for „Fuel and Power“. Jeg havde i aarene 1945–51 bevaret personlig kontakt med disse 4 fremstaaende mænd, hvis venskab for Danmark havde betydet saa meget for mig under krigen.

Lord Waverley (herhjemme bedst kendt som Sir John Anderson), der under sidste verdenskrig var et af de mest indflydelsesrige medlemmer af samlingsregeringen, fik ikke sæde i Mr. Churchill's sidste kabinet. Han har i aarevis vist Danmark stor interesse. Til Niels Bohr er han knyttet i nært venskab, og mig har han ved mange lejligheder ydet meget værdifuld støtte.

Den 11. maj 1952 indviedes den danske menigheds nyerhvervede kirke „Ste. Catherine's“, beliggende ved Regent's Park. Kirkerummet, der var blevet restaureret af professor Mogens Koch og arkitekt Carøe, har med sine enkle og rene linier og sine lyse farver et smukt, dansk præg. Indvielsen overværedes af vor konge og dronning og var meget højtidelig. Den danske koloni havde længe

følt det som et savn ikke at have sin egen kirke. Der var almindelig enighed om, at kirkespørgsmaalet blev løst paa tilfredsstillende vis.

Jeg havde et fortræffeligt samarbejde baade med menighedsraadets udmærkede formand ingeniør Lunøe og med de danske præster i Storbritannien. Af og til forrettede præsten i London vielser paa ambassaden, navnlig naar brudgommens ophold i britisk havn var af ganske kort varighed. En af stuerne blev da med faa midler udstyret og indrettet saaledes, at den nogenlunde passede til lejligheden. Saadanne vielser fik virkelig et samtidig højtideligt og hyggeligt præg. De overværedes altid af, foruden min kone og mig, en lille kreds af tjenestemændene og damerne. Efter selve vielsen samlede vi saa i en af de andre stuer for at gratulere og drikke de nygiftes skaal. Jeg haaber, at de unge par fik indtryk af vort ønske om, at de skulle føle, at de var blandt venner, og at deres giftermaal var indstiftet paa dansk grund. Det hændte da ogsaa, at vi senere skriftlig modtog beviser paa, at de paagældende mindedes samværet med os med venlighed.

Jeg har hidtil kun flygtigt berørt det danske landbrugs interesser i Storbritannien. Bestræbelserne for at fremme disse er det naturligt for mig at nævne nu henimod afslutningen af mine optegnelser, eftersom de ikke henhørte til nogen afgrænset periode, men under hele min funktionstid udgjorde en af de allervigtigste af de mig paahvilende pligter. For mig som landmandssøn og født i Jylland kunne ingen pligt være kærere. En af mine første oplevelser indenfor den danske koloni efter min ankomst til London i 1913 var at være til stede ved et foredrag, som statskonsulent Harald Faber holdt i den danske klub, og hvorunder han viste nogle lysbilleder. Paa et af disse saaes 5 sortbrogede køer, staaende udenfor deres stald. Fra den mørke sal hørtes en stemme, der paa ravjysk spurgte, om det ikke var N.N.'s køer. Harald Faber svarede bekræftende og tilføjede, at det var morsomt, at vedkommende kunne kende gaarden. Hertil replicerede spørgsmaalstilleren, der viste sig at være den ansete importør Nielsen Ladefoged: „Det ka' A it, men A ka' kjen' kréturerne.“ Saa følte jeg mig straks hjemme i kolonien.

Ogsaa Harald Fabers efterfølgere i embedet som landbrugskonulent Søren Sørensen (af landsmænd og briter i almindelighed benævnt „Onkel Søren“) og, fra 1939, P. A. Moltesen, var med deres faglige viden og nøje kendskab til britisk psyke de bedste og mest effektive medarbejdere, man kunne ønske sig. Efter den sidste verdenskrig ydede tillige generalkonsul Vestbirk udfra sin pligt til at skabe sig et samlet overblik over dansk-britisk vareudveksling landbruget betydelige tjenester. Til den officielle repræsentations disposition stod der saaledes fortræffelig ekspertise.

Jeg var glad for mine hyppige konferencer med de sagkyndige kolleger paa ambassaden og for, naar det skønnedes nyttigt, at kunne ledsage dem til forhandlinger i vedkommende fagministerier eller, i særlige tilfælde, i Foreign Office. Ligeledes deltog jeg i alle interne overvejelser, naar delegationer, udsendt af landbruget, kom til London, og jeg mindes mange frugtbringende samtaler med gode venner blandt de danske forhandlere. Det var landbruget selv, der førte forhandlingerne, og dets tillidsmænd viste under disse betydelig taktisk klogskab, derunder forstaaelse af, at det i en forhandlings-situation kan være nyttigt og i begge parter interesse at tage et pusterum og lade problemerne modnes en tid, inden der tages fat paany. „Resultatsyge“ er ellers et ret almindeligt og undertiden farligt fænomen!

Spørgsmaalet om, paa hvilken maade og i hvilket omfang det er rigtigt at gøre reklame for danske landbrugsvarer, kan rejse vigtige problemer, i hvilke der indgaar et politisk element. Jeg tænker her paa forholdet til vore konkurrenter indenfor „The Commonwealth“ og paa hensynet til ikke at udfordre de kredse i Storbritannien, der er specielt interesserede i Imperie-preference. For her at træffe de rigtige afgørelser er det nødvendigt nøje at kende den stemning, der paa det tidspunkt, hvorom det drejer sig, gør sig gældende. Ogsaa i saa henseende vises der fra dansk landbrugs side stor omsigt. Under min funktionstid kunne landbruget stole paa desangaaende baade fra hr. Moltesen og fra hr. Robert Jørgensen at modtage nyttig orientering og gode raad.

De i tidligere afsnit af denne fremstilling meddelte oplysninger

har, haaber jeg, givet et indtryk af den energi, offervilje og trofasthed overfor deres gamle fædreland, som danske i Storbritannien lagde for dagen i krig som i fred. I det hele er det min erfaring, ogsaa fra min virksomhed i Stockholm, at en dansk gesandt vil kunne stole paa, at hans landsmænd, vel at mærke hvis man kalder paa dem, gerne stiller sig til raadighed for den officielle repræsentation i erkendelse af, at denne har pligt til og derfor ogsaa bør have mulighed for at koordinere alle danske kræfter i vedkommende land. Blandt dem, et gesandtskab saaledes kan støtte sig til, bør først nævnes de honorære konsulere. En honorær konsuls virksomhed betragtes nok i almindelighed som i aldeles overvejende grad gaende ud paa at støtte danske erhvervsinteresser. Dette er naturligvis ogsaa hovedopgaven, men i virkeligheden gør mange honorære konsulere en værdifuld indsats ogsaa paa andre omraader. Jeg behøver her blot at henvise til, hvorledes de under sidste verdenskrig i Storbritannien gjorde sig fortjent ved deres omsorg for de danske søfarende og ved det nationale informationsarbejde, de udførte. Endvidere bør omtales konsulernes arbejde for at udbrede kendskab til dansk kultur. Endelig har jeg af og til i rent politiske sager modtaget hjælp fra dem, som f. eks. da de i 1939 efter afsluttelsen af den dansk-tyske „ikke angrebs-traktat“ paa min anmodning paatog sig at forklare lokale myndigheder og presseorganer baggrunden for den af den danske regering indtagne holdning.

Til de private danske eller danskfødte i Storbritannien maatte jeg i efterkrigsperioden ofte appellere, naar der var brug for deres støtte til nationale formaal eller til foretagender af fælles interesse for Danmark og vort opholdsland. Jeg gik aldrig forgæves. For ambassaden er det af stor betydning, at de danske har et saa godt omdømme, og at mange af dem ved deres dygtighed har skabt store, selvstændige virksomheder. Et naturligt samlingssted for dem er den danske klub, hvor min kone og jeg har tilbragt mange hyggelige og glade timer. Formænd for klubben var i min tid, foruden direktør Dohm, hvem jeg tidligere har omtalt, direktør Michelsen, ingeniør P. Lind, ingeniør J. Wulff og ingeniør H. Bierrum, alle højt ansete mænd, der ved deres gerning har bidraget til at skabe anseelse

omkring Danmarks navn. Dette sidste gælder ogsaa mange andre, som f. eks. den berømte tidligere solo-danserinde, senere præsident for „Royal Academy of Dancing“, Dame Adeline Genée-Isitt, den store cement-ekspert, direktør Max Jensen, ingeniør Olav Kier og grev Henrik Brockenhuus-Schack, direktør for det Store Nordiske Telegraf-selskabs afdeling i London. Der bestaar et udmærket sammenhold mellem vore landsmænd i Storbritannien, hvis hjem saa godt som uden undtagelse har bevaret deres præg af danskhed. Min kone og jeg glemmer heller ikke den store venlighed, vi mødte, naar vi efter kirkegang samledes med koloniens medlemmer en tidlang i den svenske, senere i vor egen menighedssal. Baade pastor Viggo Jensen og hans efterfølger pastor Wichmann forstod at skabe den rette stemning. Det er en stor lykke, at kolonien nu disponerer over en rummelig og smuk menighedssal. Vi følte os fuldkommen hjemme dér blandt gode venner, af hvis kærlighed til og trofasthed overfor Danmark vi modtog et stærkt indtryk.

Inden jeg afslutter mine bemærkninger om de danske sammenlutninger i London, maa jeg ogsaa nævne det hjem, som frk. Kirkegaard har skabt for danske unge piger i nr. 65, Fellows' Road. Et saadant hjem er i London uundværligt. Frk. Kirkegaard leder det med alvor og myndighed, men har tillige evne til at gøre livet fornøjeligt for de unge. Min kone var ærespræsident for K.F.U.K. i London. Hun deltog tit i sammenkomsterne og har kun lovord for den gode aand, der præger dem.

Jeg omtalte ovenfor den pligt, der naturligt paahviler den officielle repræsentation til at koordinere de lokale, danske kræfter. Hvis ambassaden i London af og til har haft held til at udføre et nyttigt arbejde paa dette punkt, tilkommer æren derfor ikke mig. Jeg lagde navn til og gjorde, hvad jeg kunne for at bidrage til at skabe samling, men det var mine medarbejderes indsats, der blev afgørende. I saa henseende var det af betydning, at der til ambassaden er knyttet en stab af special-attachéer, saaledes at dens sagkundskab faktisk spænder over et anseligt felt. For at kunne udføre et koordinerende arbejde er det nødvendigt at informere de kredse, hvis støtte man ønsker, om baggrunden for de problemer, overfor hvilke danske in-

teresser i opholdslandet er stillet, og af og til ogsaa at give dem oplysninger, der ikke bør offentliggøres. I saa henseende var daværende generalkonsul A. Vestbirk en mester. Ebbe Munck organiserede kort efter sin tiltræden som presseattaché saakaldte informationsmøder, ved hvilke de fremtrædende private danske, som kom i betragtning, fik lejlighed til at fremsætte deres tanker og til at opnaa den fornødne orientering. Alle embedsmænd ved ambassaden, derunder vore dygtige forsvarsattachéer, deltog med interesse i disse møder, der tillige overværedes af de danskfødte, honorære konsuler. De afholdtes hvert kvartal. Datoen fastsattes ofte saaledes, at det blev muligt for deltagerne at lytte til en redegørelse af en dansk politiker, embedsmand eller videnskabsmand, som paa det omhandlede tidspunkt var paa besøg i London. Det kunne ikke ventes ved hvert enkelt møde at opnaa et paaviseligt, konkret resultat. Jeg tror imidlertid, at møderne var nyttige, bl. a. ved at bidrage til at aktivere deltagerens interesse for problemer af betydning for Danmark og ved at styrke deres følelse af samhørighed.

X

Betragtninger vedrørende udenrigstjenesten

Hvad jeg hidtil har skrevet, har, bortset fra erindringer fra min barndom og tidlige ungdom, i hovedsagen været kommentarer til begivenheder, indtruffet i min tjenestetid, hvorhos jeg i beskedenhed har prøvet at give bidrag til karakteristik af personer, jeg har mødt. Maaske er det naturligt, at jeg paa dette stadium fremsætter nogle kortfattede betragtninger af mere personlig natur angaaende den tjeneste, jeg var knyttet til.

Det, der forekommer mig at være noget af det allervigtigste, er at have kærlighed til tjenesten. Man maa være forberedt paa, at den kan bringe en skuffelser, og at man kan komme til at gennemleve alvorlige, ja ulykkelige timer, saaledes som jeg erfarede det i London under sidste krig. Men hvis man holder af tjenesten og er rede til i modgang som i medgang at ofre den alle sine kræfter, og hvis man handler uden selviske hensyn og efter bedste overbevisning, saa kommer man igennem ogsaa de svære tider. Man maa være forberedt paa dybest inde stadig at føle en nagende tvivl om, hvorvidt man er i stand til at opfylde tjenestens krav. Den anerkendelse, der ydes en, er man glad og taknemlig for, men samtidig bekymres man for, om man kan leve op dertil. Tvivlen vedbliver at bestaa; den varer ved lige indtil ens tilbagetræden fra tjenesten og – retrospektivt – ud derover.

Ved politisk indberetningsvirksomhed synes jeg, vægten bør lægges paa at være vaagen og flittig, at skaffe præcise oplysninger om fakta, om opfattelsen indenfor den regering, hos hvilken man er akkrediteret, og om stemningen i opholdslandet samt at tilrettelægge disse oplysninger saaledes, at de giver regeringen hjemme et saa

klart billede som muligt af den baggrund, paa hvilken skønnet over den fremtidige udvikling bør anlægges. Profetisk gave forlanges ikke af en diplomat. Jeg har naturligvis af og til følt mig fristet til at skrive noget fortræffeligt om, hvad der maatte ventes at ske. Men jeg har i hvert fald i reglen været forsigtig nok til at minde mig selv om et klogt ord af professor Jubelco's lille logiske søn: „Ja, hvis det saa endda var fortiden, man havde foran sig, saa vidste man ligesom lidt bedre, hvorledes man skulle gribe det an“. Som bevis paa, hvor svært det er at profetere, kan jeg henvise til, at William Pitt i 1792 i underhuset udtalte følgende: „Det er hævet over enhver tvivl, at der i Englands historie aldrig har været et tidspunkt, paa hvilket man med større grad af sikkerhed end nu kunne vente 15 aars fred i Europa!“

Det kan undertiden være et problem, om man i en politisk rapport skal opgive sin kilde eller ej. Hvor vedkommende politiker eller embedsmand udtrykkeligt havde paalagt mig ikke at nævne hans navn, følte jeg mig bundet deraf. Ellers opgav jeg i almindelighed min kilde for at give min regering større mulighed for at skønne over betydningen af det indberettede.

Danmarks optagelse i NATO medførte en aktivering af min indberetnings-virksomhed. Den danske regering fik ganske naturligt en stadig voksende interesse i at vide besked med det britiske syn baade paa nordatlantiske problemer i almindelighed, paa hvad specielt Danmark selv burde præstere, og paa de krav, vi til gengæld havde ret til at stille om, at der blev lagt tilstrækkelig vægt paa at bidrage til Danmarks sikkerhed. Paa nogenlunde tilsvarende vis voksede britisk interesse i at kende vore synspunkter. Det politiske oplysningsarbejde blev saaledes af større betydning end tidligere, og det grundlag, jeg stod paa, naar jeg søgte oplysninger, var samtidig blevet fastere. Dette sidste tillagde jeg vægt. Jeg opfattede det saaledes, at jeg havde en naturlig ret til at spørge, og jeg betragtede det som min pligt at benytte mig af denne ret.

Med hensyn til varetagelsen af erhvervenes interesser har jeg under min virksomhed hjemme saavel som ude haft saa gode hjælpere, at jeg kan afgive vidnesbyrd om den store betydning, udenrigs-

tjenesten tillægger dette arbejde. Tjenestemændene vil intet hellere, end at man sætter dem i gang med praktiske opgaver. De kan ikke have fagligt kendskab til de forskellige erhvervsgræne. Det behøves heller ikke. Det, som det gælder om i tjenesten ude, er, *at* den paa-gældende har saa nøje kontakt med erhvervene, at han ved, hvad deres ønsker for hans virksomheds-omraades vedkommende gaar ud paa, *at* han ikke er bange for at tage et initiativ, *at* han er vaagen og hjælpsom, kan anlægge et fornuftigt skøn og har evne til at skaffe landsmænd de rigtige kontakter, samt endelig, *at* han er i stand til derefter i paakommende tilfælde at bistaa som formidler mellem de to parter.

Hvilken uddannelse der giver de bedste kvalifikationer til ansættelse i udenrigsministeriet, er det svært at afgøre. Efter mit indtryk er for tiden kendskab til nationaløkonomi meget vigtigt. Jeg tror dog, at ogsaa juridisk embedseksamen vedblivende giver et udmærket grundlag, bl. a. i betragtning af den træning, man derigennem opnaar i at ordne sine tanker. Endvidere har jeg set eksempler paa, hvor anvendelig almindelig handelsuddannelse er. De gesandtskaber, ved hvilke jeg har været ansat, har haft stor nytte af presse-attachéerne. Disse bringer med sig et friskt pust udefra og vil ved en travl repræsentation være til god hjælp gennem deres interesse for politik og deres aktualitetssans.

Å propos uddannelse vil jeg her gerne pege paa, hvor klogt det efter min mening ville være, om der – i højere grad end det vistnok nu sker – i danske skoler, ligesom i britiske, blev givet eleverne lejlighed til at øve sig i mundtligt i foredragsform at behandle op-givne emner – saavel efter som uden forudgaaende forberedelse. De ville derved opnaa en nyttig øvelse i at koncentrere sig og udforme deres tanker klart og koncist.

I litteraturen findes adskillige opskrifter paa, hvorledes udenrigsministerielle tjenestemænd bør være for at blive til noget. Da Talleyrand traadte tilbage som udenrigsminister, forestillede han sine embedsmænd for efterfølgeren med følgende ord: „Jeg kan anbefale dem alle og er sikker paa, at De vil blive tilfreds med dem. De vil finde, at de er trofaste, dygtige og nøjagtige, men – takket være min

omsorg – paa ingen maade for nidkære“. Hvis betegnelsen „for nidkære“ erstattes med „forhippede“, faar anbefalingen efter min mening en god klang. Ved en anden lejlighed skrev Talleyrand, at en udenrigsministeriel embedsmand skal have enkle og regelmæssige livsvaner; han skal vide besked med alle sit lands traktater, men han skal holde sig i baggrunden og sørge for ikke at saare sin ministers forfængelighed. Selvom han vinder sin chef for den tanke, han har fremsat, maa embedsmandens egen succes „forblive i skyggen, thi den bør kun være en afglans af ministerens“. Talleyrand har her givet sit syn paa en udenrigsministeriel embedsmands forhold til ministeren en lidt kynisk formulering. Jeg har i hvert fald aldrig behøvet at være saa forsigtig i forholdet til nogen af mine chefer. En anden klog mand, nemlig den tidligere nævnte Sir Henry Ponsonby, dronning Victorias privatsekretær, skrev engang til sin hustru følgende: „Dronningen spurgte, hvem der kunne repræsentere hende ved kejserinden af Ruslands bisættelse. Jeg foreslog hertugen af Edinburgh. Dronningen svarede, at det kunne han virkelig ikke, hvortil jeg replicerede, at *naturligvis* kunne han ikke! Men da jeg ikke vidste, hvorfor han ikke kunne, vendte jeg i samtalens løb tilbage til sagen ved at sige, at det var skade, at han ikke kunne. Saa telegraferede dronningen til ham og spurgte, om han kunne, og han svarede, at det ville han gerne“. Man maa, synes jeg, anerkende den smidighed, forenet med standhaftighed, som denne erfarne hofmand saaledes i forholdet til sin herskerinde udviste med det resultat, at det blev hans aabenbart fornuftige forslag, der trængte igennem! Til slut vil jeg blot endnu citere et jævnt og ærligt ord af I. C. Christensen, et ord, som det er klogt af enhver tjenestemand, der virker i en chefstilling, at lægge sig paa sinde: „Man skal ikke slukke andres lys, for at ens eget kan skinne klarere“.

For organisationen af en dansk repræsentation i udlandet kan der vanskeligt gives faste regler. Af praktiske grunde maa der foretages en vis inddeling af arbejdet, saaledes at hver enkelt tjenestemand fortrinsvis behandler bestemte kategorier af sager. Men reglen bør efter min mening ikke være altfor stiv. Da tjenesten er en enhed, er det vigtigt, at embedsmændene faar en „all round“ uddannelse

derved, at der gives dem lejlighed til af og til at behandle de forskellige arter af sager – baade de større og dem, der kan synes at være af ringe betydning, men som ofte rummer et menneskeligt moment, der netop i vor tjeneste ikke maa overses. Selv gjorde jeg mig til regel hver uge at holde et møde, hvori alle tjenestemændene – fra de ældste til de yngste – deltog. Vi gennemgik saa de fra udenrigsministeriet modtagne instruktioner og orienterede iøvrigt hverandre om, hvad vi havde oplevet eller bragt i erfaring. Der blev der ved tilvejebragt en god vekselvirkning mellem mødedeltagerne og – haaber jeg – en styrkelse af ambassadens enhedspræg. Møderne havde ogsaa den betydning, at hver enkelt tjenestemand, dersom han af opholdslandets embedsmænd eller af pressen blev adspurgt om en ved repræsentationen verserende sag, havde et grundlag, paa hvilket han kunne udtale sig. Jeg har strakt mig saa langt som muligt i retning af at vise mine medarbejdere fortrolighed og er taknemlig for at kunne sige, at der aldrig er sket indiskretioner fra de repræsentationers side, til hvilke jeg har været knyttet.

Selskabelighed er for medlemmerne af udenrigstjenesten en pligt og et led i deres arbejde. Undertiden kan den føles som en byrde. Dette gælder navnlig den unyttige selskabelighed. Hvor har jeg tit været *fortvivlet* over de mange cocktail parties! Selve den opgave, som gaar ud paa at lære opholdslandets politikere, embedsmænd og befolkning at kende, er imidlertid saa interessant, at den fængsler en uden at trætte. For tjenesten har det stor værdi, om vedkommende diplomat er i stand til at skaffe sig det, som udenrigsminister, greve Carl Moltke kaldte „depoter af good will“ hos dem, der har indflydelse, og hvis ord betyder noget. Selv bør diplomaten næsten fremfor alt gøre sig umage for at lytte og søge at træne sig op til at kunne lede en samtale ind paa de emner, der interesserer hans regering. Det sidste har, tror jeg, stor betydning. Ogsaa besøg i provinsen er nyttige, for at man kan prøve at danne sig et indtryk af nationen i dens helhed. Jeg har ofte glædet mig over den interesse, der i provinsbyerne næres for forbindelsen med Danmark.

En gesandt har en dobbelt opgave. Han skal først og fremmest gøre sine nationale synspunkter gældende overfor myndighederne i

det land, i hvilket han er akkrediteret, men han skal ogsaa hjemad-til forklare og kommentere opholdslandets indstilling. I sidstnævnte henseende kan der bestaa en fare for, at vedkommende diplomat i overdreven grad lader sig paavirke af meninger og stemninger i det milieu, hvori han færdes. En gesandt maa have saa fast rod i og saa levende og konstant kontakt med sit eget land, at opholdslandets regering altid trygt kan stole paa fra ham at modtage korrekt besked om, hvad hans regering mener.

Mit syn paa udenrigstjenesten vil jeg sammenfatte ved at sige, at det at virke for danske interesser, det være sig hjemme eller ude, er en dejlig gerning. Hjemme kommer man paa nært hold af alle de problemer, overfor hvilke Danmark stilles i forholdet til udlandet. Man har mulighed for at lære af ens kammerater i udenrigsministeriet – overordnede og underordnede – og af kollegerne i den røde bygning. Samtidig er det udviklende at føle det ansvar, der er forbundet med at deltage i udformningen af instrukser til de ministeriet underlagte myndigheder.

Og saa tjenesten ude! Hvilket privilegium er det ikke at medvirke til at skabe det, som en repræsentation ude gerne skal være – et nationalt hjemsted, som opholdslandets beboere respekterer og holder af at gæste, og hvor ens egne landsmænd kan mødes paa dansk grund. Jeg tænker herved ogsaa paa samarbejdets værdi, paa den lykke, det er at være medlem af et team, der virker for samme nationale maal, at kunne stole paa, at ens medarbejdere er glade ved at hjælpe en, og at opleve, at hver enkelt af dem faar lejlighed til at udfolde sig. Mig har samarbejdet givet nogle af mine største glæder. Jeg mindes mine arbejdsfæller med taknemlighed, og mit venskab for dem er i dag lige saa varmt, som da vi tilhørte samme tjeneste.

Men det største privilegium, den største ære var selve det at repræsentere Danmark og at føle, at vort fædreland ude i verden omfattes med samme respekt og sympati, som tilfældet har været i aarhundreder.

Navneregister

- Alexander I*, russisk czar 140
Alexander, A. V., Mr., senere Lord, britisk marineminister 112, 134
Alexandra, britisk dronning 49–51, 120
Alexandrine, dronning 97–98, 141, 177
Ablefeldt Laurvig, Elisabeth, grevinde 37
Ablefeldt Laurvig, Ingegerd, comtesse 135
Ablefeldt Laurvig, Mary, grevinde 104
Ablefeldt Laurvig, Preben, gesandt 83, 102, 104
Ablefeldt Laurvig, William, udenrigsminister, greve 37–38, 41, 43
Alsing Andersen, folketingsmand 195
Andersen, H. N., etatsraad 64–65, 197
Anker-Petersen, direktør 137, 152
Arnstedt, Niels Peter, gesandt 34
Asgeirson, Asgeir, islandsk præsident 97
Asgeirson, fru 97
Asquith, M., senere Lord Oxford and Asquith, britisk premierminister 53, 64–65
Astrid, dronning af Belgien 98
Atulee, C., Mr. senere Lord 62, 106, 110, 112, 114, 134, 180–83, 187, 201, 212
Axel, prins af Danmark 121, 178
- Bache, E.*, generalinde 35
Bache, H., generalintendant 35
Baldwin, Stanley, britisk premierminister 181
Balfour, A. J., britisk premierminister 13, 15
Bardenfleth, Frederik, kontreadmiral, hofchef 36
Bardenfleth, Ida, admiralinde 30, 36 177
Bardenfleth, Ingolf, kommandør 36
Barnekow, Viggo, attaché, kammerjunker 46
Bay, Peter, kusk 19
- Beauchamp, E., Lady* 135
Bech, E., direktør 170
Bech, O., borgmester, bestyrer af Nationalbankens filial i Kolding 75
Beuckendorff, greve, russisk ambassadør i London 54
Benesh, checko-slovakisk statsmand 92, 111
Berendsen, Ivar, toldinspektør 35
Bernhoft, H. A., gesandt, kammerherre 39
Bernstorff, Johan Hartvig Ernst, stats- og udenrigsminister, greve 43
Bevan, Aneurin, britisk politiker 187–189
Bevin, Ernest, britisk udenrigsminister 106, 112, 117, 183–86, 199, 205
Bierrum, H., ingeniør 218
Bille, Fr., gesandt, geheimeraad 69
Björnsson, Sveinn, Islands præsident 166
Blixen-Finecke, Karen, baronesse 27
Bobé, Louis, dr. phil 14
Bohr, Niels, professor og fru Bohr 159–60, 215
Bolt Jørgensen, gesandt 34
Boothby, Robert, Mr., senere Sir 199
Bramsnæs, nationalbankdirektør 178-79
Brandes, Georg, professor 9, 35
Briand, Aristide, fransk politiker 46, 91–92
Brockdorff-Rantzau, greve, tysk gesandt 63–64
Brockenhuus-Schack, Henrik, greve 219
Brudenell-Bruse, britisk diplomat 75
Brun, Carl, gesandt 165
Bruun, Elisabeth, fru 177
Hans Henrik Bruun, højesteretssagfører 177
Bruun, Hans Henrik, jun. 177
Bruun, Jonas, højesteretssagfører 142, 177
Bruun, Sybille, f. Reventlow, 12, 31, 111, 142, 177
Brøndsted, Georg Koës, lektor 34

- Buchwald, N.*, flyverlieutenant 160–61
Buhl, statsminister 175
Butler, R. A., britisk politiker 109, 127, 142, 215
v. Bülow, B., tysk rigskansler, fyrst 46
- Cadore*, hertug af, fransk diplomat 16
Caldecote, Lord (tidligere Sir Thomas Inskip, britisk politiker 121
Cambon, Jules, Monsieur, fransk ambassadør i Berlin 54–55, 59
Cambon, Paul, Monsieur, fransk ambassadør i London 54
Carl, svensk prins 96
Cartier de Marchienne, belgisk ambassadør 60
Carøe, arkitekt 215
Castenskiöld, Anne Margrethe Grevenkop, kammerherreinde 49
Castenskiöld, Henrik Grevenkop, gesandt, kammerherre 49, 51, 58–59, 68
Catharina II, russisk kejserinde 55
Cecil, Algernon, britisk skribent 139
Chamberlain, Austen, britisk udenrigsminister 52–53
Chamberlain, Neville, britisk premierminister 105–06, 109–12, 114, 117, 121, 128, 212
Charlotte Mariane, prinsesse af Mecklenburg-Strelitz 12
Christensen, C., overlærer 32
Christensen, J. C., konseilspræsident 41, 224
Christian VIII, kong 12
Christian IX, kong 9, 14, 16, 50
Christian X, kong 47, 53–54, 61–62, 64, 75–76, 141–142, 145, 163–64, 166–67, 175, 177, 201
Christiansen, Hakon, direktør 131
Churchill, Winston, Sir 65, 106–07, 114, 117–21, 128, 146–47, 180–82, 187–89, 198, 206–07, 210–15
Clausen, H. V. 172
Clynes, britisk politiker 112
Cobbold, Mr., guvernør for Bank of England 178
- Colban, Eric*, norsk ambassadør 144–45
Cold, C. M., udenrigsminister 76, 79
Cooper, Duff (senere Lord Norwich), britisk politiker 100, 117
Corbett, britisk kommandør 156
Cripps, Stafford, Sir, britisk minister 187–88, 214
Crookshank, H., captain, Lord, britisk politiker 142, 215
Crowe, Eyre, brigadier 169
Crowe, Eyre, Sir, understatssekretær i Foreign Office 59–60
- Dagmar*, kejserinde af Rusland 50
Dam, P. M., overlærer 155
Dewing, britisk generalmajor 169
Dinesen, Thomas, ingeniør 174
Djurhuus, K., sysselmand 155
Dohm, direktør 137, 218
Drachmann, Holger 35
Dufferin and Ava, britisk ambassadør, Lord 47
Dulanty, John, Mr., irsk højkommissær 203–04
Døssing, gesandt 161–62
- Eden, Anthony*, Sir, britisk premierminister 104–08, 114, 117, 145–46, 162, 164–65, 205, 208, 215
Edward VII, britisk konge 53
Edward VIII, britisk konge 181
Eisenhower, amerikansk præsident 168–69
Elizabeth, britisk dronning 200, 210
Elizabeth II, britisk dronning 57–58, 62
Engell, Ove, gesandt 77
Engelsted, konsul, legationsraad 44
- Faber, Harald*, statskonsulent 66, 216
Farwell, Mr., embedsmand i det britiske krigs-transport-ministerium 132
Fensmark, chargé d'affaires 159
Fog, Mogens, professor 178
de Fontenay, F., gesandt 159
Fredericia, professor 168
Frederik VII, kong 12
Frederik VIII, kong 46

- Frederik IX*, kong 29, 97–98, 111–112, 141, 201, 210, 215
Frederik II, konge af Preussen 52, 55
Frederiksen, Ove, overretssagfører 34
Franz II, østrigsk kejser 140
Franz Ferdinand, østrigsk ærkehertug 58
Friis, Aage, dr. phil., professor 9, 14, 39, 43, 78
Frijs (Krag-Juel-Vind-Frijs) Christian Emil, lensgreve 16
Fuglsang-Damgaard, biskop 29
Gaiskell, Hugh, britisk politiker 187
Geisler, kaptajn 131
Georg, prins af Grækenland og Danmark 61–62
Georg I, konge af Grækenland 14
George V, britisk konge 50, 57, 61–62, 64
George VI, britisk konge 57, 200–01, 210
Goethe 205
Goll, A., politiinspektør 34–35
Gousev, russisk ambassadør 161–62
Grandi, greve, italiensk ambassadør 109
Grant, amerikansk general 206
Granville, Lord, britisk gesandt 86
Grassett, amerikansk general 168–69
Grey of Fallodon (tidl. Sir Edward Grey) britisk udenrigsminister, Lord 53, 59
Grundtvig, N. F. S., biskop 91, 129
Gubbins, Colin, Sir, britisk generalmajor 179
Guedalla, Mr., engelsk historiker 12
Gustaf V, konge af Sverige 95
Gustaf VI Adolf, konge af Sverige 97
Gyth V., oberst 169
Halifax, Lord, britisk udenrigsminister 106, 121, 127
Hammer, R., kommandør og kommandørinde 36
Hammerich, Martin, kontorchef 71, 73
Hankey, Lord 206–07
Hankey, Robert, the Hon., senere Sir 194
Hans, prins af Glücksborg 13–14
Hansen, Charley, direktør 112
Hansen, H. C., statsminister 209
Hansen, Hans Jacob, ambassadør i Oslo 75
Hansen, H. P. 35, 41, 71–72, 74–75
Hartz, direktør 97
v. Hassel, Ilse, fru 85–86
v. Hassel, Ulrich, tysk gesandt 85–86
Hedtoft, Hans, statsminister 196, 204
Hegermann-Lindencrone, Johan, gesandt, geheimeraad 40–42
Hegermann-Lindencrone, L., geheimeraadinde 40–42
v. Heimbruch, Christian, oberstlieutenant, friherre 20, 22
v. Heimbruch, Lonny, friherreinde 22–23
Henckell von Donnersmark, tysk gesandt, greve 41
Henderson, Lord, britisk minister 189, 194
Hermansen, Carl, provst, kirkeminister 29–30
Hess, tysk politiker 143, 189
Hilbert, amtmænd 152–55
Hill, britisk Group-Captain 169
Hiiler, tysk „fører“ 85, 90, 99–100, 105–06, 110–11, 113, 190
Hoare, Samuel, Sir (senere Lord Templewood) 99–100
Hobler, Thomas, Sir, britisk gesandt 86
Holdtbusen, direktør 131
Holstein-Holsteinborg, konseilspræsident, lensgreve 16
Holt, R., britisk viceadmiral 169
Hoskier, E., dansk generalkonsul 44
Huitfeldt, Dorothy, frue 82, 124
Huitfeldt, Emil, norsk gesandt 82, 124
Hvulkoj, V. L., oberst 169
Høffding, Harald, professor 34–35
Hørring, konseilspræsident 9
Hørup, V., journalist, politiker 91
Haakon, konge af Norge 141, 152, 173
Ihlen, norsk udenrigsminister 82
Imperiali, italiensk ambassadør i London, marquis 54

- Ingeborg*, svensk prinsesse 96
Ingrid, dronning 12, 29, 97–98, 111–12, 141, 201, 210, 215
Isitt, Adeline Genée, dame 219
d'Israëli (Lord Beaconsfield), britisk premierminister 52
Iversen, M., kaptajn 134
- von Jagow*, tysk udenrigsminister 63
Jakobsen, Frode, folketingsmand 178
Jensen, A. M., sømandspræst 132
Jensen, Max, direktør 219
Jensen, Viggo, dansk præst i London 130, 219
Jespersen, Erik, fiskeskipper 132
Jowitt, Lord, britisk Lord, Chancellor 184, 187
Jusserand, Monsieur, fransk ambassadør i Washington 55
Jøhnke, F. H., kommandør, senere kontreadmiral, direktør for marineministeriet 61
Jørgensen, Jørgen, folketingsmand 195
Jørgensen, Robert, direktør 217
- Karsten, E.*, frue 131
Kauffmann, Henrik, ambassadør 126–27, 144, 150, 158–59, 161, 165
Kelly, Sir David, britisk ambassadør 43, 94
Kier, O., ingeniør 219
Kierkegaard, Søren 28, 91
King, E., britisk viceadmiral 134
Kirkegaard, frk. 219
Kirkpatrick, Ivone, Sir, britisk diplomat 189, 194
Kjettinge, Rasmus, bud i udenrigsministeriet 39
Kjettinge, Vilhelm, bud i udenrigsministeriet 38–40
Kjærboel, minister 198
Knowles, Charlotte, Miss, britisk hofdame 51
Knuth, Eggert, greve, ambassadør 147, 178
Koch, Mogens, professor 215
Koefoed, Michael, generaldirektør 79
- Koefod-Hansen*, viceadmiral 61
Kollontay, Madame, russisk ambassadør i Stockholm 116
Kondrup, frue, f. Jøhnck 19
Krabbe, H., cand. mag. 131
Krabbe, Jon, kommitteret 165
Krag, Rasmus, departementschef, kammerherre 38
Krarup, Jacob, adjunkt, senere rektor 32
Krarup, Marius, rektor 32
Kraft, Ole Bjørn, udenrigsminister 195–196, 209
Kristensen, Knud, statsminister 196–197
Kristensen, Thorkil, professor 91, 195
Krøyer-Kielberg, Michael, Sir 112, 137, 148–50, 152, 158, 162, 175
von Kühlmann, tysk diplomat 58
von Köller, overpræsident 40
- Larsen, A. C.*, dr. phil. 23, 25
Larsen, Chresten, direktør 130–31
Larsen, J. M., maskinmester 131
Lassen, Anders, kaptajn 174
Lassen, Emil, kaptajn og fru *S. Lassen* 174
Lassen, Julius, professor 35
Lassen, O. V., doctor 25
Laval, fransk politiker 100
Law, Richard, britisk politiker 148
Lawrence, Geoffrey, Sir (senere Lord Oaksey) 206
Leathers, Lord, britisk minister 132, 215
Leith-Ross, Fr., Sir, britisk embedsmand 157
Leopold I, Belgiens konge 14
Leopold III, Belgiens konge 98
Lichnowsky, fyrst, tysk ambassadør i London 54
Lie, T., norsk udenrigsminister 153
Liebe, Carl, geheimeraad 33–34
Liebe, frøknerne *Emilie* og *Agnes* 33
Liebe, Otto, højesteretssagfører, statsminister 34
Liebe, universitetsforvalter 33
Lind, Peter, ingeniør 218

- Lisle*, amerikansk oberst 169
Lloyd George, britisk premierminister 51–53, 64–65, 188, 203–04
v. Lotzbeck, Malvina, friherreinde 26
Louise, kong Christian IX's dronning 12
Lund, Fin, gesandt 158
Lund, Just, overrettsagfører 34
Lunøe, ingeniør 216
Lütken, kaptajn, departementschef 41
MacDonald, Ramsay, britisk premierminister 91
Madsen, konsul 130
Madsen-Mygdal, statsminister 83
Maisky, russisk ambassadør i London 116, 152
v. Manstein, tysk feltmarskal 205
Margrethe, prinsesse af Bourbon-Parma 173
Marling, Charles, Sir, britisk gesandt 74–75
Mary, britisk dronning 57, 170–71
Medlicott, W. N., professor 122
Mensdorff, greve, østrigsk ambassadør i London 54, 58
Merry del Val, Monsieur, spansk ambassadør i London 54
Metternich, fyrst, østrigsk statsmand 55, 139–40
Michelsen, direktør 218
Mikkelsen, Kristian, overlærer 32
Mohr, Otto, direktør for udenrigsministeriet, gesandt 121, 123
Molotov, russisk udenrigsminister 116–17, 184
Moltesen, L., dr. phil. udenrigsminister 83
Moltesen, P. A., statskonsulent 147
Moltke, Carl, udenrigsminister, greve 40, 63, 72, 79–83, 197, 225
Moltke, Helmuth, tysk generalstabschef, greve 41
Monrad, D. G., biskop, politiker 91
Morrison, Herbert, britisk minister 187
Morrison, W. S., underhusets speaker 183
Mossadegh, Mohammed, iransk premierminister 208
Munch, P., dr. phil. minister 35, 61–63, 73, 76, 81, 83, 85, 87–91, 93, 99, 123, 179
Munck, Ebbe, ambassaderaad 171, 220
Murchie, dr., britisk embedsmand 168
Murphy, amerikansk ambassadør 193
Mussolini, italiensk diktator 105–06
Mygind, Kaj, ingeniør 66, 137
Møller, Børge, forretningsfører 131
Møller, Cbristmas, dansk politiker 48, 107, 132, 134, 137, 139, 148–52, 158–59, 161–62, 169, 172–73, 175, 179–80
Møller, fru Christmas 151, 175
Møller, John Christmas, lieutenant 174
Mørch, Helmer, sømandspræst 132
Napoleon III, fransk kejser 56
Nicolson, Arthur, Sir (senere Lord Carnock) 59, 68
Nicholson, Harold, Sir, britisk litterat 50, 54–55, 60
Nielsen, I. P., folketingsmand 81
Nielsen, Jacob, gartner 24
Nielsen-Ladefoged, importør af landbrugsprodukter 216
Nygaardsvold, norsk statsminister 147
Page, Mr., amerikansk ambassadør i London 54
Palmerston, Lord, britisk statsmand 12
Petersen, Torstein, færøsk politiker 155
Pitt, William, britisk premierminister 106, 222
Poncet, François, fransk ambassadør 78
Ponsonby, Sir Henry, privatsekretær hos dronning Victoria 14, 224
Post, Laus, røgter 18
Poulsen, Frederik, dr. phil. 14–15, 23, 25
Poulsen, Martin, præst 34
Prytz, Bjørn, svensk gesandt og frue 124
Quaade, kammerherre, gesandt i Berlin 78

- v. Qualen, Emona*, frøken 10–12
v. Qualen, Line, frøken 10–12
- Ramm, Axel*, oberst 35
Rasmussen, Gustav, udenrigsminister
 147–48, 169–70, 183, 194, 196–98
Reuthe-Fink, tysk gesandt 86, 145
Reventlow, Ada, f. Grøn, grevinde 174
Reventlow, Anna Sybille, comtesse 27,
 30–31
Reventlow, Beke, grevinde 177
Reventlow, Benedicte, f. v. Qualen,
 lensgrevinde 9–10
Reventlow, Benedicte, f. Bech, grevinde
 26
Reventlow, Charlotte, comtesse 10
Reventlow, Chr. B., greve 7–9, 16–32
Reventlow, Christian Benedict, skovri-
 der, greve 51, 68, 177
Reventlow, Chr. D., statsminister, lens-
 greve 9–10
Reventlow, Chr. D., lensgreve 7, 9–10
Reventlow, Christian Einar, lensgreve
 26
Reventlow, Deilev, præst, greve 177
Reventlow, Eduard, greve 7, 10–11, 13
Reventlow, Eduard, kreditforeningsdi-
 rektør 23–24
Reventlow, Else, f. Risom, lensgrevinde
 28
Reventlow, Else, f. Bardenfleth, lens-
 grevinde 36–38, 46, 115, 219
Reventlow, Ernst, greve 10–11
Reventlow, Ferdinand, gesandt, greve
 23, 44–45
Reventlow, Ferdinand, lensgreve 10–11
Reventlow, Frederik (Fritz), gesandt,
 greve 10, 12
Reventlow, Frederik, stiftamtmand 26
Reventlow, Helene, f. Heimbruch 7, 13
Reventlow, Hilda, hofdame, comtesse 12
Reventlow, Jutta, grevinde 12
Reventlow, Louise, comtesse 10
Reventlow, Ludvig, greve 23–24
Reventlow, Ludvig, greve, cand. jur.
 174–75
- Reventlow, Malvina*, comtesse 10
Reventlow, Malvina Louise, Genoveva,
 comtesse 18, 28–30
Reventlow, Otto, greve 174
Reventlow, Rudolph, lensgreve 28
Reventlow, Sophie, f. Schiær, grevinde
 7, 16–32
Reventlow, Sybille, comtesse 31
v. Ribbentrop, tysk gesandt 109
Roberts, Frank, Sir, britisk diplomat 109
Rode, Ove, folketingsmand 35
Robde, Gabriele, frøken, senere gift m.
 godsejer Juncker 135
Roosevelt, Præsident for De forenede
 Stater 105, 206
v. Rosen, Benedicte, hofjægermesterinde
 26
Rosenørn, udenrigsminister, baron 39
Rothe, Willy, hofmarskal, kammerherre
 46
Rothe-Meyer, Arne, dr. 168
Rottbøll, Chr. generalkonsul, senere ge-
 sandt 66, 130
Rumbold, Horace, Sir, britisk ambassa-
 dør 108–09
Runciman, Lord og Lady 111
v. Rundstedt, tysk feltmarskal 205
Russell, John, Lord 56
Rønholt, forpagter, og fru Rønholt 175
Rønholt, Claus 174–75
- Salisbury*, Lord, britisk premierminister
 201
Salter, Lord, britisk politiker 15–16, 114
Samuelsen, Andreas, lagmand 155–57
Sandbæk, pastor 171
Sandler, Richard, svensk udenrigsmini-
 ster 99
Sargant, Orme, Sir, understatssekretær i
 Foreign Office 125, 127, 175
Scavenius, Anna Sophie, kammerherre-
 inde 46
Scavenius, Erik, stats- og udenrigsmini-
 ster 38, 41, 63, 70, 93, 138–39, 145
 152
Scavenius, Harald, udenrigsminister, ge-
 sandt, kammerherre 46, 76

- Scavenius, O. C.*, gesandt, kammerherre 40, 48, 76, 84
- Schack, O. D.*, lensgreve 71–73
- Schiær, Gottlieb*, borgerrepræsentant 23–24
- Schiær, Henriette*, f. Bonde, fru 7,24
- Schiær, Morten*, lærer 7, 24
- v. Schwerin*, oberst, greve 35
- Schön*, kontorchef 90
- Simon*, Lord, britisk politiker 105
- Simpson, Mrs.* 181
- Skov, P.*, gesandt 161–62
- Spofford, Mr.*, amerikaner, formand for NATO's stedfortræderråd 209
- Stauning, Th.*, statsminister 76, 81, 101–02, 139
- Steenen-Leth, Vincens*, ambassadør 86, 125
- Steglich-Petersen*, højesteretssagfører 83
- v. Stemann*, stiftamtmand, kammerherre 8
- v. Stemann, Ingeborg*, frøken 8
- Strang, William*, Sir, (nu Lord) 189, 193
- Strauss*, tysk generaloberst 205
- Stresemann*, tysk udenrigsminister 91–92
- Svenningsen, Nils*, direktør for udenrigsministeriet, ambassadør 178
- Sørensen, Max*, professor, dr. jur. 178
- Sørensen, Søren*, statskonsulent 217
- Tabouis, Geneviève*, Madame 59
- Talleyrand*, fransk statsmand 143, 223–24
- Terkelsen, Terkel M.*, redaktør 147
- Tetens, Svend*, bankinspektør 36
- Thiele, H. E.*, direktør 131
- Thomsen, Kresten Refslund*, amtmand 71, 73
- Thorsen, Svend*, protokolsekretær i folketinget 164
- Tillge-Rasmussen*, redaktør 147
- Tillitse, Lars*, gesandt 104
- Torp*, professor 34
- Troensegaard-Hansen*, præst ved Felt-hem-lejren 69
- Tscherning, A. F.*, officer og politiker 91
- Valdemar*, prins af Danmark 61
- Vedel, Axel*, departementschef, kammerherre 38
- Vedel, A. H.*, viceadmiral 171–72
- Vedel, Peter*, geheimelegationsraad 16, 38–39, 78
- Vestbirk, A.*, ambassadør 217, 220
- Victoria*, britisk dronning 14, 53, 224
- Victoria*, britisk prinsesse 49
- Victoria Louise*, hertuginde af Brunsvig-Lüneburg 23
- Villiers, George* (senere Lord Clarendon) 78
- Vind, Emil*, gesandt, kammerherre 42
- Vyshinsky*, russisk minister 184
- Wallenberg, Marcus*, svensk bankdirektør 95
- Warner, Christopher*, Sir, britisk ambassadør 147, 158, 162, 175
- Waverley*, Lord (tidligere Sir John Anderson) 215
- Wedel Jarlsberg, Frits*, norsk gesandt, baron 46
- Wellesley, Sir Victor*, britisk diplomat 55
- Wilhelm*, tysk kejser 70
- Willington*, Lord, Visekonge i Indien 109
- Wichmann*, præst 219
- Wotton, Sir Henry*, britisk ambassadør 54
- Wrangell*, svensk general 94
- Wulff, J.*, ingeniør 218
- Zable, Herluf*, gesandt, kammerherre 90
- Østrup*, dr. phil. 23, 25
- Aagaard, Cbr.*, presseattaché 147
- Aakjær, Jeppe* 35, 129

Indhold

Mit barndomshjem og min slægt	7
Skole- og studentertid	32
Virksomhed i udenrigstjenesten 1909–1913	37
Tjeneste i London 1913–1919	49
Udenrigsministeriet 1919–32	71
Stockholm 1932–38	93
London 1. januar 1938–8. april 1940	104
Gesandtskabet i London under besættelsen	124
London 1945–53	177
Betragtninger vedrørende udenrigstjenesten	221
Navneregister	227